

VM

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

296
2008

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 296

Olomouc 2008

Recenzovali:

PhDr. Josef Bláha (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)
PaedDr. Zdeněk Kašpar (Státní okresní archiv v Olomouci)
PhDr. Leoš Mlčák (Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž)
Mgr. Drahomír Polách (Městský úřad Šumperk)
PhDr. Milan Tichák (Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci)
PhDr. Eva Večerková, CSc. (Moravské zemské muzeum v Brně)
Ing. Ludmila Žaláková (Magistrát města Olomouce)

Do tohoto čísla přispěli:

PaedDr. Ludmila Drtilková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), drtilkova@vmo.cz
Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
PhDr. Renáta Fířková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), fifkova@vmo.cz
Mgr. Radim Himmler (Vlastivědné muzeum v Olomouci), himmler@vmo.cz
Mgr. Ivan Hlavatý (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlavaty@vmo.cz
PhDr. Miloslava Hošková, CSc. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hoskova@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hrbackova@vmo.cz
Mgr. Bohumír Kolář (Olomouc), bohkolar@volny.cz
Jana Krejčová (Olomouc), janakrejцова.atelier@seznam.cz
Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. Kroměříž),
kresadlova@kromeriz.npu.cz
Mgr. Jaroslava Kunzfeldová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), kunzfeldova@vmo.cz
Mgr. Zuzana Loskotová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), loskotova@vmo.cz
Mgr. Xenie Sofková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), sofkova@vmo.cz
Bc. Milan Stecker (Vlastivědné muzeum v Olomouci), stecker@vmo.cz
PhDr. Milan Tichák (Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci)
RNDr. Vladimír Zicháček (Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci), zichacek@sgo.cz

Anglický překlad: České překlady, s. r. o.

Německý překlad: Mgr. Olga Himmlerová

Oslavy osvobození Olomouce z pruského obležení roku 1758

Celebrations of Liberating Olomouc from Prussian Siege in 1758

Jiří Fiala

Abstrakt

Když během noci z 1. na 2. července 1758 odtáhla pruská armáda v čele s králem Fridrichem II. po pětitydenním bezúspěšném obléhání od Olomouce do Čech a posléze do Slezska, zavládlo v Olomouci nepopsatelné nadšení. Neméně se radoval i vídeňský dvůr, takže záhy došlo na mimořádné povyšování a udělování řádů armádním představitelům, jakož i na projevy uznání městu Olomouci, členové městské rady byli bezplatně nobilitováni a měšťané zasloužilí o obranu města odměněni medailemi. Oslavy osvobození Olomouce z pruského obléhání se pak odbývaly každoročně až do konce první světové války. O průběhu těchto slavností pojedná II. část této stati.

Abstract

When on the night of July 1st 1758 after an unsuccessful five-week siege of Olomouc the Prussian army led by King Friedrich II marched off to Bohemia and later to Silesia, Olomouc was swept up in joy. The Vienna Court rejoiced too so soon the army officials were receiving extraordinary promotion and were decorated with orders, the city of Olomouc was praised and appreciated, the members of the city council ennobled free of charge, and the citizens who contributed to the protection of the city rewarded with medals. Furthermore, a celebration of liberating Olomouc from the Prussian siege was to be held at the city's firing range every year. The celebrations took place until the end of the First World War – the second part of the paper shall describe them in detail.

Klíčová slova: Olomouc, pruské obléhání, 1758, osvobození, oslavy

Key words: Olomouc, Prussian siege, 1758, liberating, celebrations

Když během noci ze soboty 1. na neděli 2. července 1758 odtáhla pruská armáda v čele s pruským králem Fridrichem II. po pětitydenním bezúspěšném obléhání od Olomouce do Čech k Hradci Králové a posléze do Slezska,¹ zavládlo v Olomouci nepopsatelné nadšení. Z městských hradeb i po celém městě zněl jásot „Ať žije Marie Terezie a Jeho komandující Excellence, kteří se o nás tak otcovsky starati ráčili!“² v dómu sv. Václava po děkovném kázání hřmělo „Te Deum laudamus in Tubis & Tympanis in Choro & Organo (Tebe, Bože, chválíme v troubách a tympánech, ve sboru a varhanách)“,³ znovu byla děkovná mše celebrována v pondělí 3. července v pondělí, přičemž pevnostní děla vypálila tři čestné salvy. Během 36 dní obležení přišlo 12 olomouckých měšťanů o život, 13 bylo raněno, posádka vyčísila ztráty na 189 padlých, 548 raněných, 58 pohřešovaných, osm zajatých, 52 zběhů, celkem tedy 855 mužů.⁴

Hustá mlha 2. července zabránila veliteli rakouské armády operující na Moravě proti Prusům, polnímu maršálku Leopoldu Marii Josefu hraběti Daunovi, aby si učinil přesný obraz o situaci kolem pevnosti. Daun předpokládal, že silná pruská kanonáda je posledním pruským pokusem o zteč města, protože po likvidaci transportu nebylo možné, aby Fridrich II. u Olomouce mohl setrvat. Byl připraven na protiútok, ale když mu velitel olomoucké pevnosti generál polní zbrojmistr Ernst Dietrich baron Marschall poslal zprávu, že Prusové se dali na pochod od Olomouce, odjel do pevnosti, prohlédl si obranná zařízení ve městě i pruské podkopy a účastnil se slavnostních bohoslužeb. To již jeden z olomouckých důstojníků, generálmajor Josip Kazimír Draškovič (Drachkoviz) hrabě z Trakošćanu, rodem Chorvat, spěchal do Vídně, provázen 24 postiliony, aby podal panovníci zprávu o osvobození Olomouce. Marie Terezie napsala 6. července 1758 maršálku Daunovi francouzský dopis, který rakouského vojevůdce bezpochyby potěšil:

Pruský král Fridrich II. Veliký; skica Johanna Georga Zieseniše z roku 1763, zámek Blankenburg v Harzu

„Srdečná radost, kterou pociťuji nad Vašimi zprávami, přišlými před krátkým časem, je o to čistší a úplnější, čím více jsem znala nebezpečí, v němž jsem se svým arcidodem po několik měsíců nacházela. Vysokomyslný nepřítel si byl zcela jist šťastným výsledkem svého podniknutí a sám král napsal už 10. června svému ministru zahraničí, že určitě doufá, že během deseti dnů dostane město Olomouc do své moci. Samé božské Prozřetelnosti se zlíbilo přeskrtnout tento předčasný účet tučnou čarou...“⁵

Polní maršálek Leopold Maria Josef hrabě Daun, vrchní velitel rakouské armády operující r. 1758 v Čechách a na Moravě; dobová mědirytina

Na počest polního maršálka Dauna, jenž již byl za své předešlé válečné zásluhy všemožně dekorován, dala císařovna razit pamětní medaili, na jejímž averzu byl podle Aloise Chytila umístěn maršálkův portrét s nápisem LEOPOLDUS COMES A DAUN GERMANORUM FABIUS MAXIMUS a na reverzu se nacházelo vyobrazení olomoucké pevnosti a nápis OLOMUCIUM OB OBSIDIONE PRUSSICA LIBERATUM D. 2. JUL. 1758 CUNCTANDO VICISTI CUNCTANDO VINCERE PERGE (tj. Leopold hrabě Daun, německý Fabius Maximus⁶ – Olomouc osvobozena z pruského obležení dne 2. července 1758 – Rozvahou zvítězils, rozvahou spěj vítězit!).⁷

Generálu Laudonovi vynesla bitva u Domašova hodnost polního podmaršálka a velkokříž řádu Marie Terezie,⁸ generálmajor Josip hrabě Žiškovič (Siskovitz) byl za podíl na této bojové akci odměněn rytířským křížem řádu Marie Terezie, a to již při druhé řádové promoci 1. srpna 1758. Z Daunových velitelů byli dále tímto křížem dekorováni při třetí řádové promoci 4. prosince 1758 plukovník Jan

Velitel olomoucké pevnosti generál polní zbrojmistr Ernst Dietrich baron Marschall auf Burgholzhausen, jmenovaný za úspěšnou obranu Olomouce před Prusy polním maršálkem a guvernérem v Lucembursku, obdařený též titulem říšského hraběte s přídomkem auf Burgholzhausen a vyznamenaný velkokřížem Řádu Marie Terezie. Vlevo na stole je rozložen plán olomoucké pevnosti s vyznačením poslední obranné linie, kterou Marschall v případě potřeby hodlal vybudovat na Dolním náměstí, klečící postava vpravo nese na hlavě klíče od městských bran. Výřez z olejomalby Jana Klajna (Městské muzeum v Olomouci) (Foto: P. Rozsival)

hrabě Saint Ignon, polní podmaršálek Charles markýz de Ville de Canon, generálmajor Ferdinand Fridrich baron Bülow a hejtman dělostřelectva Teodor von Rouvroy.⁹

Mimořádně povýšena a vyznamenána byla generalita olomoucké posádky. Komandant pevnosti generál polní zbrojmistr Ernst Dietrich baron Marschall byl jmenován pol-

ním maršálkem a guvernérem v Lucembursku, obdržel též titul říšského hraběte s přídomkem auf Burgholzhausen a velkokříž Řádu Marie Terezie,¹⁰ Lotrinčan generál polní zbrojmistr Klaudius Hyacint svobodný pán Bretton byl povýšen na polního podmaršálka a byl opět jmenován olomouckým pevnostním komandantem,¹¹ generálmajor Josip Kazimir Drašković hrabě z Trakošćanu obdržel hodnost polního podmaršálka a rytířský kříž řádu Marie Terezie¹² a generálmajor Petr Bechade de Rochepine, jenž olomouckou pevnost projektoval a během pruské blokády velel zákopníkům, byl povýšen na polního podmaršálka. Bez přiměřených vyznamenání a odměn nezůstali ani subalterní důstojníci pevnosti. Velitel pevnostního dělostřelectva, podplukovník Adolf Mikuláš d'Alfson, získal epolety plukovníka a rytířský kříž řádu Marie Terezie. Shodné vyznamenání obdržel též plukovník zákopníků Arnošt Bedřich Alexandr hrabě Giannini, jenž pronikl do obležené Olomouce přes nepřátelské pozice 17. května 1758 a účinně se podílel na její obraně.¹³

Olomoucký magistrát se rozhodl na zasedání 19. července 1758 nečekat trpně na důkazy panovnické přízně a vypravit ke dvoru deputaci, která by požádala u „Jejího císařsko-královského Veličenstva remonstrando¹⁴ a supplicando,¹⁵ aby obdařilo svou nejvyšší přízní toto královské město ad exemplum,¹⁶ jak před časem bylo obdařeno město Brno po přestálém švédském obležení, zvláště ale zrušilo vinný a pivní ták¹⁷ a propachtování městských statků,¹⁸ město uvedlo do jeho předešlého svobodného činění, ušetřilo je mnohostranných komisí a s nimi spojených nákladů, všeobecně stabilizovalo univerzitu, udělilo městu vydatnou bonifikaci za ruiny a demolice a potom také aby nobilitovalo tehdejší členy magistrátu, přičemž by mohli být jejich potomci odměněni přijetím do Tereziána^{19, 20}

Deputace sestávala z radních Antonína Jana Langhammera, Petra Pavla Braunera a Floriána Josefa Louckého, městská obec zvolila další její členy, Daniela Wessenberga, Jana Drechslera a Jindřicha Herolta. Dne 6. srpna přijala císařovna Olomoučany v au-

Zástupce velitele olomoucké pevnosti generál polní zbrojmistr Klaudius Hyacint svobodný pán Bretton, povýšený za úspěšnou obranu Olomouce před Prusy na polního podmaršálka a opětně jmenovaný olomouckým pevnostním komandantem (Vlastivědné muzeum v Olomouci) (Foto: P. Rozsívál)

dienci, přičemž jako mluvčí vystupoval radní Brauner. Podle písemné zprávy deputace císařovna prohlásila: „Je nám velmi líto, že jste tolik vytrpěli a vystáli. Chceme dbát o to, aby vám škody byly nahrazeny; k našemu mimořádnému uspokojení jsme již byli zpraveni o všem, co magistrát a měšťanstvo dokázalo svou obzvláštní věrností. Chceme také vše, co je hodno úcty, nechat vyznamenat!“ A zpráva pokračuje: „Poté setrvalo Její c. k. Veličenstvo se zvláštním zalíbením asi půl hodiny s deputací rady v nejmilostivějším rozhovoru, aby se dozvědělo vlastní okolnosti obležení a zruinování města, načež se shledalo pohnuto co nejlaskavěji k tomu, aby nabídlo a udělilo magistrátní deputaci políbení ruky. Načež přišel do audi- enční komnaty Jeho Veličenstvo císař a Její Veličenstvo císařovna a královna řekla: ‚Olomoučtí jsou zde!‘ Nato se nás Jeho císařské Veličenstvo dotázalo: ‚Jak se vám vedlo?‘ a po vyslechnutí naší odpovědi: ‚Vaše císařské Veličenstvo, vedlo se jako při nepřátelském

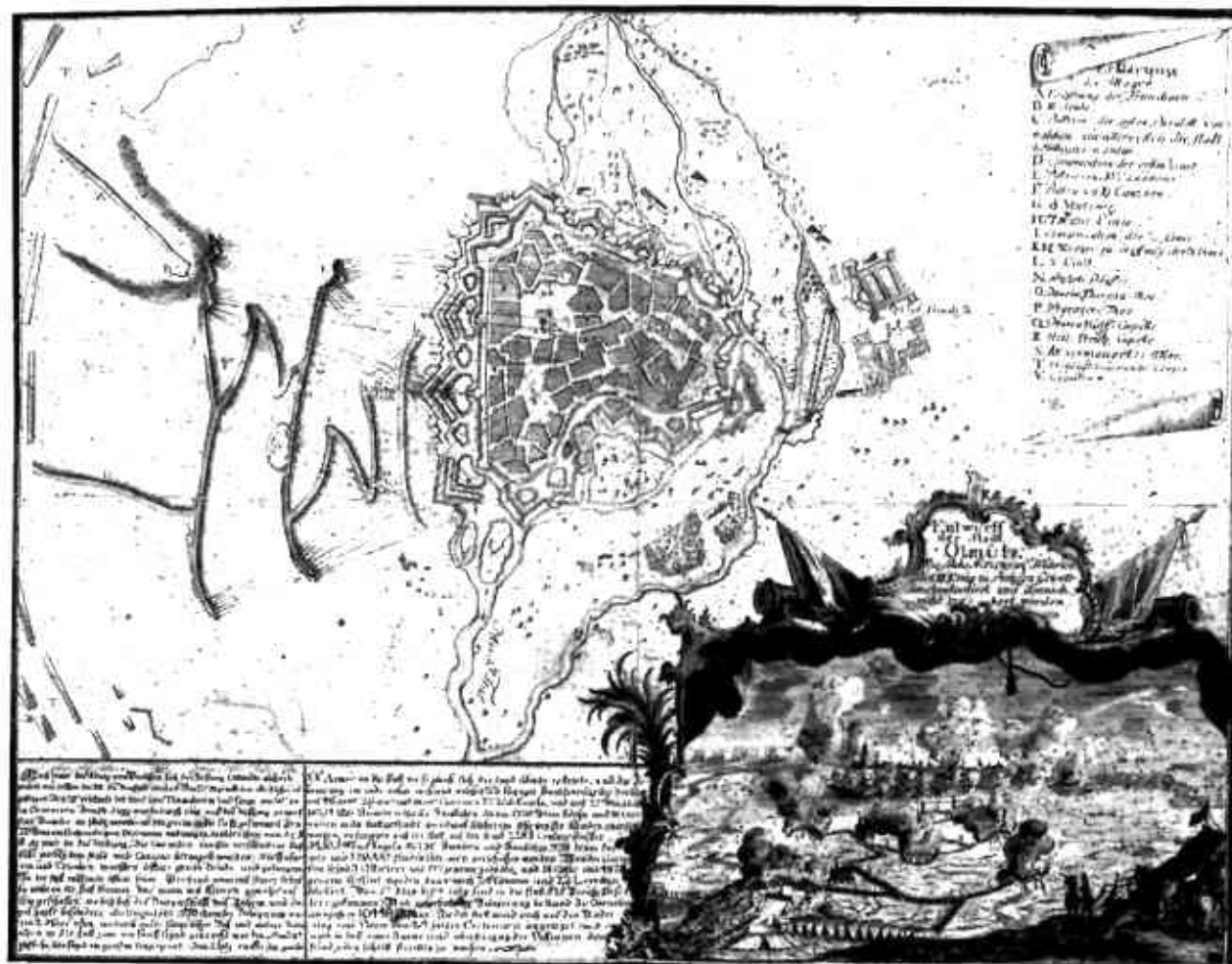
obležení a bombardování, kdy si nikdo není jist životem!‘ nám odvětilo: ‚Vy Olomoučané jste zvláště k politování!‘ Nato Její Veličenstvo císařovna byla co nejmilostivěji pohnuta vyzvat k políbení ruky též tři přítomné měšťany, a když posléze Její Veličenstvo pokynulo k odchodu, poroučela se deputace co nejponíženěji a vzdálila se v patřičné poddanosti.“²¹

Na žádost olomouckých měšťanů reagovala císařovna nejprve osobním listem tohoto znění:

„Poněvadž měšťanstvo po dobu obležení neúnavnou prací na hradbách, nepřetržitým bděním na požárních hlídkách, správným opatrováním císař-

Náhrobek polního podmaršálka Klaudia Hyacinta svobodného pána Bretttona v olomouckém kostele sv. Mořice (Foto: autor, 2008)

Dobový plán pruského obléhání Olomouce s vyzračenými přibližovacími zákopy (VMO)

ského skladu soli, zřízením skladu pro měšťanstvo, pilnými strážemi na věžích, častým opatřováním vody, odstraněním střech a dřevěných budov, vytrháváním dlažby, zaklenutí skladišť střelného prachu, jakož i tím, že sami měšťané mnozí se střelnou zbraní na obranu pevnosti dali se upotřebit, sobě pochvaly velící generality získali a na její doporučení i nejvyšší milosti Jejího císařskokrálovského Veličenstva, z toho jedině důvodu tedy ráčilo Její císařské Veličenstvo dovoliti, aby rozmnožen byl znak města Olomouce, sestávající dosud z orla bílého a červeného v modrém poli, vavřínovým věncem a štítem na zlatém řetěze, opatřeným začátečními písmeny Nejvyšších jmen Jejich Veličenstev císaře a císařovny, a mnoho měšťanů podarovati pamětními medailemi, jiné ráčilo úřady a nadějí na ně omilostniti a škodu obležením vzniklou a odhadnutou na 24 328 zlatých 5 krejcarů zaplatiti. Nadto ráčili nejmilostivěji též naříditi, aby ročně vyplácelo se měšťanům z císařské pokladny 800 zlatých, za kteréž peníze má se odbývati vždy na den osvobození, totiž 2. července, slavnostní střelba do terče. Současně bylo nařízeno, aby vojenská hlavní stráž mimojdoucí četi měšťanstva pokaždé vzdala čest za zvuku polnic a vlání praporu, což jest přednost, o níž ve všech dědičných zemích císařských slyšeti není.“²²

Dne 13. listopadu 1758 pak panovnice podepsala velké privilegium, kterým rozmnožila a polepšila znak města Olomouce:

„My Marie Terezie, z boží milosti římská císařovna, německá, uherská, česká, dalmatská, chorvatská a slavonská etc. královna, arcivévodkyně rakouská, vévodkyně bur-

Anonymní rytina pruského obléhání Olomouce, nalezená roku 1926 v depotu uloženém ve sloupu Nejsvětější Trojice (Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, Sbírka plánů a rytin)

gundská, Horního a Dolního Slezska, štyrská, korutanská, kraňská, markraběnka Svaté říše římské, moravská, burgavská, v Horní a Dolní Lužici, na kněžnu povýšená hraběnka habsburská, flanderská, tyrolská, z Görzu, vévodkyně lotrinská a barská, arcivévodkyně toskánská etc. Známé činíme otevřeně tímto listem jednomu každému, co takového. Nám Naše královské město Olomouc v Našem dědičném Markrabství moravském nejpouze představitel a o Nás poprosilo vzhledem k povinované a prokázané věrnosti a oddanosti při nepřátelském pruském obležení, odbyším se v minulém roce. Ráčili jsme mu nejmilostivěji dovoliti, aby na věčnou paměť smělo moravskou orlici, uvedenou v jeho znaku, polepšiti na hrudi iniciálovými písmeny Našeho nejvyššího jména M. T., jakož i zlatým řetězem, ovíjejícím srdeční štítek.

Když nyní tuto nejponiženější prosbu Našeho královského města Olomouce nejmilostivěji nahlížíme a přitom jsme obzvláště obeznamenováni obráncem před obležením, ustanoveným komandantem v Olomouci, polním maršálkem svobodným pánem von Marschall, shodně jako ostatní tehdy tam ustanovenou a přítomnou generalitou, co vše magistrát a veškeré měšťanstvo po celé obležení kvůli své vůči Nám povinované a chované věrnosti a oddanosti bez výjimky denně snášelo, že také prokázalo veškerou chvalitebnou vytrvalost, jak mnoho ale muselo přispívat k ochraně a udržení tohoto místa, jsme rovněž nejmilostivěji pohnuti k tomu, abychom tímto nejmilostivěji městu Olomouci vyhověli a povolili na jeho hořejší prosbu, aby polepšilo moravskou orlici, jež je uvedena v jeho znaku, na hrudi netoliko iniciálovými písmeny Našeho nejvyššího jména, ale rovněž Jeho Veličenstva císaře, Našeho srdečně nejmilovanějšího pana manžela, to jest F. a M. T., dále srdečným štítkem, ovinutým zlatým řetězem, aby také smělo a mohlo tento znak, takto rozmnožený a polepšený, užívat po všechny budoucí časy v otevřených a uzavřených

dopisech a písemnostech, jakož i ve všech jiných případech a příležitostech. A nařizujeme tímto všem a každým Nám podřízeným úřadům, vrchnostem a krajským hejtmanům, rovněž duchovnímu a světskému panstvu, jakož i všem ostatním obyvatelům Našeho dědičného Markrabství moravského, aby nechaly uvedené město Olomouci chvalně užívat tento výše uvedený znak, též aby mu ho neupíraly nebo v užívání nebránily, dále ještě aby nikdo druhému nedovoľoval takto úmyslně činit, pokud je jednomu každému milé uvarovat se Naší císařsko-královské nejvyšší nemilosti. To míníme vážně.

Na potvrzení tohoto listu zpečetěno přivěšenou Naší císařsko-královskou a arcivévodskou velkou pečetí. Dáno v Našem hlavním a rezidenčním městě Vídni dvanáctého dne měsíce listopadu roku sedmnáctistého padesátého osmého, Naší říše devatenáctého.

Marie Terezie m. p.²³

Jan hrabě Chotek m. p.

Ad mandatum Sacrae Caesareae regiae Majestatis proprium.²⁴

Johann Christoph svobodný pán von Bartenstein, m. p.

F. Václav šlechtic von Pistrich m. p.²⁵

Jedenáct členů olomoucké městské rady včetně Floriana Josefa Louckého bylo bezplatně povýšeno do šlechtického stavu, a to na základě individuálně podaných žádostí od konce srpna 1758 do června 1761: královský rychtář Šimon Tadeáš Josef Zimmerle s predikátem von Schneefeld, purkmistr Antonín Josef Langhammer s predikátem von Adlers-

Prusové opouštějí ležení u Olomouce v noci z 1. na 2. července 1758, nástěnná malba Karla Wildy z roku 1904 v obřadním sále olomoucké radnice (Foto: autor, 2008)

Domovní znamení domu U Sedmi bomb, dříve U Zeleného hroznu (Horní náměstí 19), reflektující pruské bombardování Olomouce v roce 1758 (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

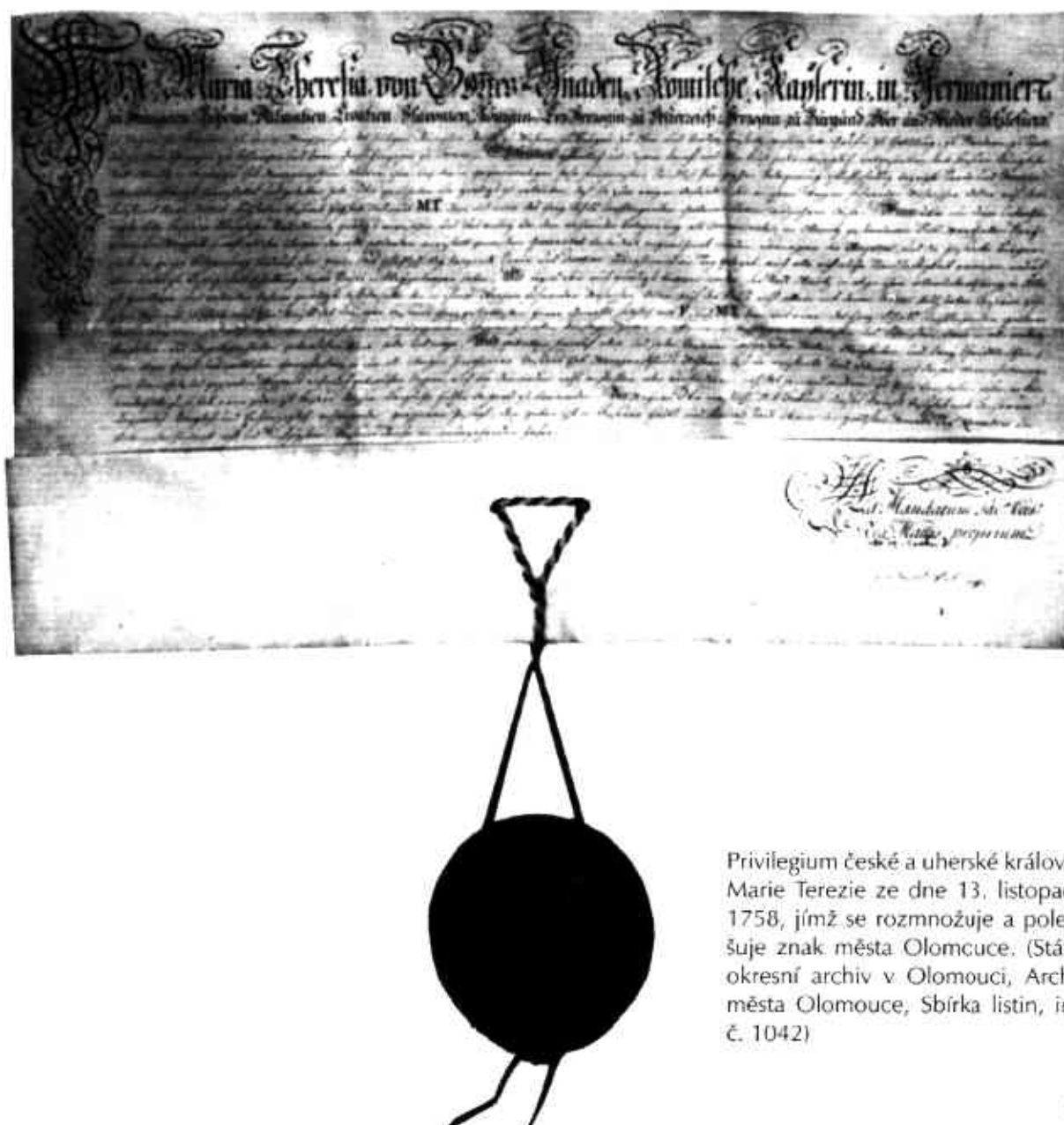
berg, purkmistr František Antonín Sartori (v dobových pramenech psán též Satori) s predikátem von Sartori, purkmistr Ignác František Wolfgang Novák s predikátem von Nowack, městský rychtář Jan Valentin Görtler s predikátem von Blumenfeld, městský rychtář Florian Josef Loucký s predikátem von Straussenheimb, radní Petr-Pavel Ignác Brauner s predikátem von Waltelin, radní Jan Tadeáš Kniebandl s predikátem von Ehrenzweig, radní Jan Valentin s predikátem von Treuenfeld, radní Maxmilián Ignác Josef Rosenberg s predikátem von Rosenberg a radní František Xav. Sebastiánský s predikátem

von Sebastiansky. Stejně vyznamenání obdrželi čtyři měšťané. Městský polesný Karel Ignác Kristelli (rodák z Lipníka nad Bečvou, v mladých letech tělesný myslivec hraběte Dietrichsteina), který se zasloužil o organizaci městských střelců a o zpravodajství, obdržel predikát von Kristelli, pokladník inspekce pravovárečného urbáře August Josef Jan Nep. Wiessner predikát von Lerchenschwung, c. k. bankální výběrčí Josef Bernard du Brueill (psán též Dubrueill) predikátem von Madelon, měšťan Josef Jan Nepomuk Ignác Janotík s predikátem von Adlerstein. Novopečení šlechtici Novák, Loucký a Kniebandl byli navíc ozdobeni tehdy ještě vzácným titulem císařského rady. Stavitel Kniebandl zažil po krachu pruského obležení těžké chvíle, protože byl obviněn ze špionáže, 25. července byl zatčen a vsazen do želez, takže nobilitační dekret císařské komory z 28. října pro něj znamenal vysvobození a satisfakci. Oběma městským syndikům, Janu Trávníčkovi a Janu Nepomuku Štědroňovi, bylo přislíbeno šlechtictví, stanou-li se členy městské rady. Setník městské gardy Karel Pommesberger, vlastník domu U Zlatého jelena na olomouckém Horním náměstí, dostal nejvyšší dovolení nosit zlatou medaili, obdrženou od císařovny roku 1756, veřejně na zlatém řetěze, jakož i přídomek von Kettensburg.²⁶ Zlatými medailemi byli vyznamenáni oba představení sboru ostrostřelců Jan Schrötter a Šimon Schweinitz, deputovaný ostrostřelců Jan Theiss, knoflíkář Josef Schwarz a obchodník se sukrem Jan Fischbeck. Veřejné pochvaly a odměny se dostalo ze strany magistrátu registrátoru Janu Sauerovi, městskému píšťci a věžnému Tomáši Schwabovi a vodárenskému mistru Janu Rodekerovi.²⁷

Kromě těchto důkazů panovnické přízně, které císařskou pokladnu mnoho nestály, obdrželo město jako „reálnou rekompenzaci“ za 270 poškozených domů²⁸ výše již zmíněné odškodné ve výši 24 328 zlatých 5 krejcarů – o zcela nedostatečné výši této sumy vypovídá skutečnost, že v roce 1756 byl oceněn Petraschův palác na Horním náměstí (č. 26) na 2000 zlatých.²⁹ Další snahy obce o osvobození z vinného a pivního tácu (tj. poplatků z prodeje těchto nápojů) ve výši 5000 až 6000 zlatých ročně byly odmrštěny, neboť – jak sdělil nejvyšší kancléř Bedřich Vilém hrabě Haugwitz prostřednictvím zem-

ského gubernia a krajského úřadu olomouckému magistrátu – „Její c. k. Veličenstvo milostivě ráčilo poskytnout Olomouckým ke dni osvobození ročně 800 zlatých rýnských ke střelbě do terče; přijde ale na to, jak budou tyto zvláštní podpory rozděleny, aby z toho mohlo být zajištěno obveselení všech vrstev obyvatelstva v den osvobození po odbytém důkuvzdání a odzpíváním Te Deum“. ³⁰ O smyslu tohoto výnosu se rozvinula mezi olomouckým krajským úřadem a magistrátem obsáhlá korespondence; byla ukončena spisem o šestnácti paragrafech pod titulem *Observanda*, jímž byl s nejvyšším souhlasem stanovena náplň každoročního „děkovného a radostného svátku veškerého měšťanstva z příčiny šťastného osvobození z nepřátelského pruského obležení“, konaného každoročně v den 2. července nebo v následující neděli. ³¹

Aby vyznamenání měšťané dodali svým predikátům na důrazu, nechali zhotovit malířem Janem Klaynem a jeho synem Dominikem rozměrné plátno zachycující jednak pruské bombardování Olomouce, jednak jejich jména a erby udělené do roku 1760. ³² Svou tvář na pozadí Prusy obléhané Olomouce dal zpodobit tehdejší farář ve Slavonině u Olomouce Franz Müller, jenž rovněž vyzdobil pohostinský pokoj slavonínské fary nástropní

Privilegium české a uherské královny Marie Terezie ze dne 13. listopadu 1758, jímž se rozmnožuje a polepšuje znak města Olomouce. (Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, Sběrka listin, inv. č. 1042)

freskou znázorňující fiasko pruské blokády.³³ Obléhání Olomouce zobrazili zejména mědirytci Josef Freyndt,³⁴ Johann Martin Will³⁵ a neznámý mědirytec, jehož výtvar byl roku 1926 nalezen v depotu umístěném ve sloupu Nejsvětější Trojice, zatímco augsburský mědirytec Joseph Erasmus Belling ztvárnil bitvu u Domašova, přičemž na spodu rytiny umístil vedle legendy též německou veršovanou skladbu o této události.³⁶ Willova mědirytina nezabírá Tabulový vrch, ale pohled na Olomouc od severovýchodu, neboť její autor využil starší olomoucké veduty augsburské provenience. Mezi pruskými jezdci v popředí mědirytiny se podle připojené legendy nacházejí král Fridrich II., generálporučík Joachim Christian von Tresckow a generál Le Noble; generalita sleduje, jak po pontonovém mostě přes Moravu pronikl k pruským pozicím výpad obránců pevnosti. Ve vídeňském Vojenském historickém muzeu je uchována olejomalba obléhání Olomouce od Franze Paula Findenigga³⁷ a ve sbírkách vídeňské Albertiny rytina Jacquesa-Firmina Beauvarleta, zachycující chorvatské pandury, jak v bitvě u Domašova pronásledují pruské dragouny; účelem rytiny bylo po přesunech v koaličních seskupeních popularizovat ve Francii Rakušany. Pozdější, zato ale rozměrná a veřejnosti často na očích je nástěnná malba Prusů opouštějících v noci z 1. na 2. července 1758 svůj tábor u Olomouce, vyhotovená roku 1904 v obřadním sále olomoucké radnice vídeňským malířem Karlem Wildou. V souvislosti s oslavami ústupu

Averz a revers zlaté pamětní medaile pruské blokády Olomouce z roku 1758 s dvojportrétem Marie Terezie a Františka I. Lotrinského (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

Prusů od Olomouce byla medailérem Antonem Franzem Widemanem v mincovním kabinetu ve Vídni ražena stříbrná, resp. zlácená medaile.³⁸ Na averzu medaile je dvojportrét panovnického páru s nápisem FRANCISCVS M: THERESIA AVGG:³⁹ (tj. František I. Lotrinský – Marie Terezie, Vznešení) a signatura medailéra – A. WIDEMAN. Revers medaile zdobí alegorická scéna, na níž podává bohyně války Minerva městu Olomouci, personifikované ženskou postavou s hradební korunkou a s polepšeným městským znakem, vavřínový věnec. Opis zní následovně: BORUSSORVM COMMEATV – INTERCEPTO a dole v úseči je umístěn nápis o dvou řádcích OLOMVTV LIBERAT II. IVL. MDCCCLVIII (tj. Zabavením spíše Prusů).⁴⁰ Tato medaile je vyobrazena v horní části výše zmíněného nobilitačního obrazu vedle jiné, nesignované a jinak neznámé medaile, na jejímž averzu se nachází portrét Marie Terezie s opisem a na reversu pahorkovitá krajina pod mraky s rozzářeným sluncem – zřejmě se jedná o malířův nerealizovaný návrh takové medaile.⁴¹

Zmiňme se ještě o oslavných hudebních projevech vážících se k rakouskému vítězství nad Prusy u Olomouce roku 1758. Dochovaly se dvě hanácké lidové písně reflektující tuto událost⁴² a hanácká zpěvohra s titulem *Operetka o prajském rumlu*;⁴³ regenschori v olomouckém kostele sv. Mořice Gottfried Raymond Keller složil roku 1763 latinskou mši s offertoriem nazvanou *Causa nostrae laetitiae* (*Příčina naší radosti*).⁴⁴

Vraťme se nyní k 6. červenci roku 1759, kdy se prvně odbýval „děkovný a radostný svátek“ na olomoucké měšťanské střelnici, dotovaný 800 zlatými, jež byly městu vypláceny pokladnou olomouckého solního úřadu. O významu, jakou příkládala městská rada této slavnosti, svědčí tištěný spisek o osmi stranách, jehož titulní list se nedochoval,⁴⁵ a je proto opatřen pozdějším rukopisným titulem *Beschreibung der ersten Festivität, welche von dem olmützen Bürger nach Gehalt des (...) von Ihr. K. K. Majestät Maria Theresia allergnädigst ertheilten Privilegiums in Jahre 1759, begangen worden* (*Popis první festivity, jež byla v roce 1759 slavena olomouckými měšťany podle znění (...) privilegia uděleného Jejím císařsko-královským Veličenstvem Marií Terezií*).⁴⁶ Vedle popisu jubilejní slavnosti obsahuje spisek jednak seznam nobilitovaných nebo jinak odměněných olomouckých měšťanů, jednak soupis „jedné a každé šarže a osobnosti“ účastníci se oslav, v čele s císařsko-královským komisařem nominovaným pro tento akt – císařským a královským radou a královským hejtmanem Olomouckého kraje Emanuelem Kajetánem svobodným pánem Zavišem z Osenice. Většina jmen se ve druhém soupise opakuje, neboť nobilitovaní členové městské rady zaujímali čelné pozice v měšťanském ostrostřeleckém sboru, jehož majorem a současně velitelem 4. měšťanské kompanie „zu Pferd“ (na koni) byl toho roku Ignác František Wolfgang Novák von Nowack.

Slavnost počala ranním „Te Deum“ v katedrále sv. Václava, poté se měšťané vyzbrojení puškami shromáždili na Dolním náměstí, kde se zformovali do čtyř kompanií a vydali se pod velením důstojníků na pochod za zvuku bubnů, trubek, zvonkohry a „polní hudby“, jakož i s rozevlátými prapory k hlavní strážnici u račnice na Horním náměstí – nejprve početná kompanie ostrostřelců, nato tři měšťanské kompanie. Vojenská stráž vzdávala pochodujícím měšťanům čest zbraní a zvonkohrou, jak jí to nařizovalo císařské privilegium. Na protější straně náměstí, v arkádách domu pevnostních velitelů (stál do roku 1828 v místech nynější budovy Moravského divadla), byli pochodujícími měšťany zdraveni polní maršálek svobodný pán von Marschall, skutečný císařský rada, obrist (plukovník) pěšího regimentu, guvernér v Lucembursku a rytíř velkokříže Řádu Marie Terezie, polní podmaršálek svobodný pán de Bretton, velitel hlavního města a hraniční pevnosti Olomouce, a další vysocí důstojníci. Cílem pochodu byla měšťanská střelnice za městskými hradbami (nacházející se do roku 1700 v místech nynější Sokolské ulice), kterou obklopovala „krásná louka“, na níž byl již postaven „pěkný stan“. Kompanie se zde nejprve ustavily „en Fronte“ (do řady) a poté utvořily kruh, aby vyslechly spolu s obecnstvem z města i širokého okolí slavnostní projev městského syndika Jana Trávníčka, vyzvedající jak statečnost obránců Olomouce před Prusy, tak – a to především – milostivost Jejího císařského Veličenstva vůči jejím olomouckým poddaným. Na závěr své orace vyzval řečník přítomné, aby společně s ním „v jásavém souzvuku jednohlasně provolali Vivat Maria Theresia“, čemuž bylo za rachocení bubnů a vytrubování ochotně vyhověno. Ostrostřelci se pak rozestoupili, aby mohli ze svých zbraní vypálit trojitou čestnou salvu, zaburácely taktéž hmoždíře z olomouckých hradeb. Zatímco měšťané se opětovně za zvuků zvonkohry a vojenské hudby vydali ke svým domovům, ostrostřelci na střelnici setrvali

a po čtyři následující dny pilně stříleli z pušek do dřevěných terčů, aby na základě čtyř vypálených ran dosáhli kýžené prémie krále střelců, přičemž bylo postaráno i o hojné občerstvení. Dlužno dodat, že večer 6. července 1758 bylo město vyzdobeno iluminovanými nápisy a portréty císařského páru, že velkolepý ohňostroj odpálil svou rukou sám polní maršálek Marschall a že po ukončených střelbách se ostrostřelecký sbor vrátil do města s prapory, znějícími bubny a trubkami a za hřmění mozdířů. Když pak vojenská stráž před hlavní strážnicí vzdala pochodujícím ostrostřelcům čest zbraní a zvonkohrou, byla první oslava „vyvázání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce z pruského obležení“ ukončena.

Pamětní festivity na městské střelnici, nazývané také pro odlišení od jiných ostrostřeleckých akcí „císařské slavnosti“,⁴⁷ se nato konaly každoročně, lesku jim přibývalo – jak svědčí dochované střelecké terče – zejména při „kulatých“ jubileích roku 1758; tehdejší vzhled střelnice dokumentuje vyobrazení na střeleckém terči z roku 1770.⁴⁸ Leč po třech desetiletích od fiaska pruského obléhání, tj. roku 1788, byl ve Vídni vydán pamfletický německý spisek *Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce*, jehož autor, zřejmě josefinsky smýšlející lékař, si pro ten účel zvolil pseudonym Jan Alexius Eckberger. O 2. červenci 1758 v Olomouci soudil toto:

„Druhý červenec

To je ten proslulý den, který dme prsa každého vlastence a každého měšťana. To je on, ten nezapomenutelný den, který vás všechny, šlechtící měšťané, proslavil v očích celého světa jako udatné a svému panovníkovi věrné poddané, který povýšil pro příkladnou věrnost a udatnost mnohé vaše měšťany i vaši městskou radu do šlechtického stavu. Radujte se tedy v tento slavný den a uče své děti a vnuky, že 2. červenec roku 1758 byl radostným dnem. Vždyť právě v tento den musela dobyvačná odvaha Prusů ustoupit vaší neutuchající udatnosti. 20. květen téhož roku byl děsný a strašný pro vaše ženy a děti, děsný byl i pro vás.⁴⁹ Vaše odvaha vzplanula, když jste slyšeli řvát pruské kanony od Tabulového vrchu a když první tříštivé bomby ohrožovaly vaše domy ohněm. Často jste táhli spolu s bratrskými válečníky ven z pevnosti a valili jste se jako strhující proud do nepřátelských

okopů, abyste zničili tuto pro vás tak nebezpečnou činnost nepřítele. Nic nemohlo oslabit vaši odvahu, žádná práce, žádná námaha nebyly pro vás dost velké. Snášeli jste klidně chlad, horko, déšť, vítr, hlad a žízeň a prožívali noci beze spánku. Nelekalo vás žádné nebezpečí, šli jste s úsměvem vstříc smrti, která vám hrozila ze všech stran, abyste dokázali, že jste hodni

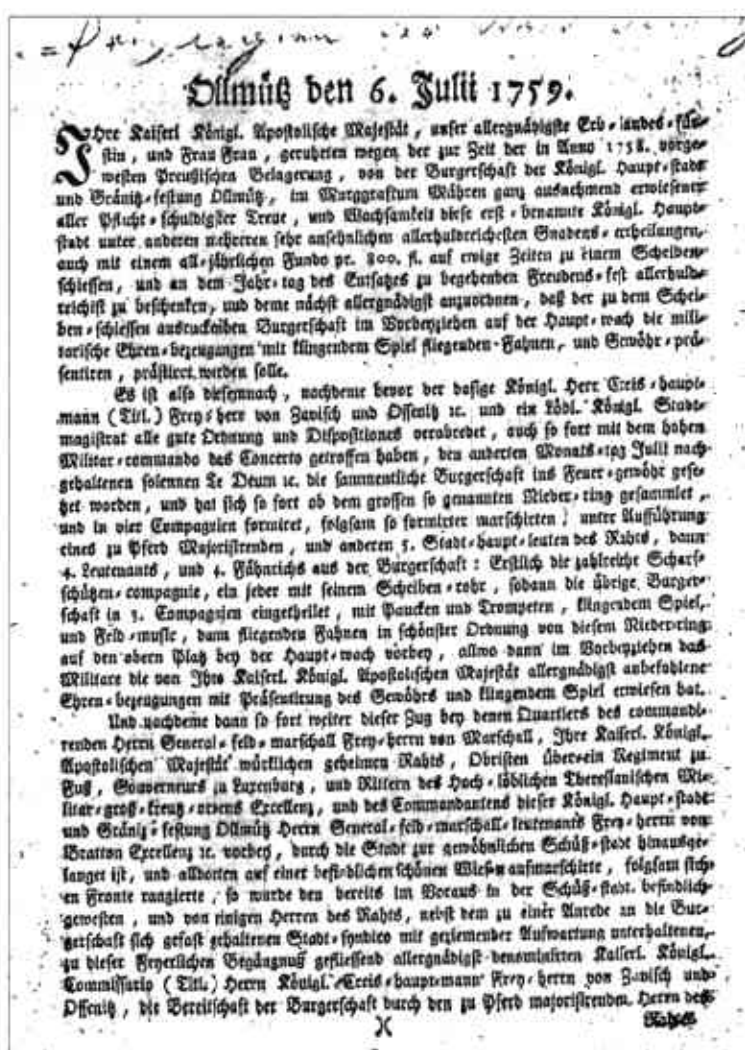

Kamenný erb Josefa Bernarda du Brueill, nobilitovaného za zásluhy o obranu Olomouce před Prusy roku 1758. V erbu jsou tři stojící mouřeníní s bederními zástěrkami a čečenkami z pavích per, dva krajní mouřeníní drží do středu tasený meč; v klénotu erbu je stojící mouřenín s rukama v bok. (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

té cti být měšťany města, jež je ochrannou hradbou našich států. Nové útoky zdvojnásobovaly vaši odvahu. Plně připraveni se plížili i členové vaší střelecké společnosti, aby zajali a potrestali opovážlivé, směle postupující Prusy. Vaše dvouhákovnice⁵⁰ zasahovaly i ty vzdálenější. Nepřítel, oloupen Laudonovou chytrostí o nové zásoby, prchal a vy jste ho vítězně pronásledovali.⁵¹

Radujte se v tento den, spěchejte vděčně do chrámu, velebte mocného pána králů, všemohoucího velkého Boha vojenských zástupů, který vám ve dnech utrpení propůjčil sílu a vytrhl vás z rukou nepřítele. A když nyní kanony na hradbách vašeho města a radostné „Tebe, Bože, chválíme“ připomínají vaše osvobození, zrychlí se tep každého vlastence a každý je hrdý na to, že je olomouckým měšťanem. Vyjadřujte svou oprávněnou hrdost všemi možnými způsoby, jen se však nezesměšňujte komickým průvodem všech měšťanů ve zbroji, který vypadá značně maloměšťácky⁵² a směšně. Nechť v tento den vyrukují vaše střelecká setnina s hudbou a třepetajícími se vlajkami, ať jde každý měšťan neozbrojen, ale se srdcem plným čisté radosti. I tím dosáhnete svého účelu. Vynaložte částku, kterou by vás tento průvod stál, na užitečný pomník svému strážci, udatnému veliteli Marschallovi, na pomník zvětčující vaši statečnost. Nechejte postavit sloup nebo vynaložte tyto peníze na noční osvětlení svých ulic. Postačí to pokrýt výdaje, které jsou v každém městě tak nutné. A kdyby to nestačilo, nechť k tomu moudrá rada přidá vybrané peněžní pokuty, které se – stejně jako v jiných zemích – uvalují na určité policejní přechyby. Nedbalý hospodář, jenž nechá nahromadit smetí před svým domem, rušící noční zhýralec, příliš shovívavý hostinský, ti všichni ať zaplatí do pokladny na osvětlení několik tolarů a vy tento obnos použijte k udržování čistoty v ulicích a k nočnímu osvětlení. Vaší radě a vašim měšťanům se potom bude prokazovat čest nejen slovem „udatný“, ale právě tak proslulým pojmenováním „moudrý“.⁵³

Na dobře míněné rady osvíceného pamfletisty Jana Alexia Eckbergera ovšem olomoucká městská rada nebrala zřetel, a tak se „komický průvod všech měšťanů ve zbroji“ na městskou střelnici a hlučné zápolení o titul krále střelců odbývaly i v letech následujících, o čemž pojednáme ve II. části této stati.

První strana tištěné relace o prvních oslavách osvobození Olomouce z pruského obležení dne 6. července 1759 na městské střelnici (Vědecká knihovna v Olomouci)

Poznámky

- ¹ Viz F i a l a, J.: Dobové české slovesné reflexe slezských válek. Olomouc 2001, s. 85–89. ISBN 80-244-0331-5 (v této publikaci viz též odkazy na prameny a sekundární literaturu týkající se pruského obléhání Olomouce v roce 1758).
- ² Diarium oder Gründliche Anzeige von dem gänzlichen Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Gränzfestung Olmütz (Diarium neboli Zevrubná zpráva o celém průběhu obležení a bombardování nové hraniční pevnosti Olomouce). Olmütz 1758. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 35 846 přív. 7. Nepaginováno, viz příslušné datum. Srov. též M i c h n a, P.: Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. K 240. výročí obležení říšské hlavní a hraniční pevnosti, II. část. Vlastivědný věstník moravský L, 1998, č. 4, s. 377–378. ISSN 0323-2581.
- ³ Tamtéž.
- ⁴ Tamtéž, viz poslední dvě strany tisku.
- ⁵ Maria Theresia, Briefe und Aktenstücke in Auswahl, Darmstadt 1988. Překlady citovaných pasáží pořídil autor tohoto příspěvku, pokud není uvedeno jinak.
- ⁶ Quintus Fabius Maximus (zemř. r. 203 př. n. l.), římský konzul a vojevůdce za válek s Hannibalem, byl nejprve přezdíván Verrucosus (Bradavičnatý – podle bradavice na rtu), později si svou obezřetností vysloužil přízvisko Cunctator (Váhavec).
- ⁷ Viz C h y t i l, A.: Prusové na Moravě roku 1758, Olomouc 1900, s. 109; K u c h – B r e b u r d a, M. – K u p k a, V l.: Pevnost Olomouc. Praha 2003, s. 133.
Bohužel jsme se originálu ani snímku této medaile nedopátrali. Tato medaile není totožná s medailí, jejíž averz reprodukuje bez bližšího určení R o m a ň á k, A. a kol.: Olomouc – Domašov 1758. Praha – Litomyšl – Moravský Beroun 1998, s. 70. ISBN 80-7185-172-8, neboť tato medaile je opatřena opisem LEOPOLDVS COMES A DAVN.
- ⁸ Rytířským křížem řádu Marie Terezie byl Laudon vyznamenán již při první řádové promoci 7. března 1758, velkokřížem téhož řádu 5. prosince 1758. Viz B ě l i n a, P.: Generál Laudon – Život ve službách Marie Terezie a Josefa II. Praha 1993, s. 57–58 a 73. ISBN 80-7038-216-3.
- ⁹ Viz H i r t e n f e l d, J.: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder, Wien 1857, s. 1727–1728; K u c h – B r e b u r d a, M. – K u p k a, V l.: c. d., tamtéž.
- ¹⁰ Viz M i c h n a, P.: O životě a jméně jednoho velitele olomoucké pevnosti aneb E-mail z Kazachstánu vše rozhodl. Na paměť 350. výročí vyhlášení Olomouce hlavní zemskou pevností. VVM 57, 2005, č. 3, s. 274–284. ISSN 0323-2581. Podle diaristy premonstrátského konventu na Hradisku u Olomouce byl Marschall jmenován komandantem olomoucké pevnosti již před 15. listopadem 1756, neboť k tomuto datu diarista zaznamenal, že bylo na Marschallův příkaz započato v zájmu obrany města před pruským nepřítelem s bouráním zdi kolem zahrady opatství a že Marschall jakožto evangelík nehodlá nijak šetřit klášterní majetek; měly být demolovány i hostinec a salla terena. Viz Moravský zemský archiv Brno, fond E 55 Premonstráti Klášterní Hradisko (1078) 1200–1800, sign. 232 II 32, fol. 202v; viz též P r u c e k, V.: Diáře premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce 1693–1783, Výběrový katalog. Olomouc 1993, strojopis, knihovna Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Olomouci, sign. II/593, nepaginováno, příslušné datum.
- ¹¹ O Klaudiovi Hyacintu svobodném pánu (baronu) Brettonovi, pohřbeném v olomouckém chrámu sv. Mořice, pojednal podrobně F i a l a, J.: Polní podmaršálek Klaudius Hyacint svobodný pán Bretton (6. 1. 1697 – 24. 3. 1779). In: Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 7 (26), 1998. Olomouc 1999, s. 128–134. ISSN 0862-2833.
- ¹² Stalo se tak při třetí řádové promoci v Praze 4. prosince 1758, viz H i r t e n f e l d, J.: c. d., s. 1728. – Polní podmaršálek, od roku 1763 polní zbrojmistr Josip Kazimir Drašković hrabě z Trakošcanu (1714–1765) nechal zvětšit obléhání Olomouce Prusy nástěnnou malbou ve svém zámku v Brezovici poblíž Záhřebu. Viz B a b l e r, O. F.: Generál Drašković, obránce Olomouce. Zprávy KVS 80/1959, s. 39–40 a 4. strana obálky; M i c h n a, P.: c. d., s. 378, <http://www.index.hr/forum/default.aspx?q=t&idf=70&idt=30845&p=2>; <http://www.hrvatski-vojnici.hr/hrvatski-vojnici/662000/brezovica.html>.
- ¹³ Viz H i r t e n f e l d, J.: c. d., tamtéž. – Plukovník Arnošt Bedřich Alexandr hrabě Giannini byl nevlastním bratrem olomouckého kanovníka a faráře u sv. Mořice Františka Řehoře hraběte Gianniniho, fundátora proslulých varhan z dílny vratislavského varhanáře Michala Englera. Rudolf Z u b e r sděluje ve stati František Řehoř Giannini a jeho styky s L. A. Muratorim. In: Okresní archiv v Olomouci 1984. Olomouc 1985, s. 51, že F. Ř. Giannini ve své korespondenci s L. A. Muratorim „dvakrát se zmínil o svém nevlastním bratru Arnoštu Bedřichu Alexandrovi (1713–1775), který vynikl odvážností ve dvou slezských válkách a r. 1758 pronikl pruským obležením do olomoucké pevnosti. Bratru Františkovi připravil svou horkokrevností mnoho starostí.

Veduta Olomouce obléhané Prusy s erby nobilitovaných členů městské rady, olejomalba zhotovená Janem Klaynem a Dominikem Klaynem (Vlastivědné muzeum v Olomouci) (Foto: P. Rozsival)

Portrét slavonského faráře Franze Müllera, v pozadí pruské obléhání Olomouce roku 1758, olejomalba (Římskokatolický farní úřad ve Slavoníně) (Foto: P. Rozsival)

Vyobrazení městské střelnice
na dřevěném střeleckém terči
datovaném rokem 1770
(Vlastivědné muzeum
v Olomouci, sbírka
střeleckých terčů,
inv. č. O-2316)
(Foto: P. Rozsival)

„Odměna za věrnost“,
olejomalba
na dřevěném střeleckém
terči s chronogramem 1761
(Vlastivědné muzeum v Olomouci,
sbírka střeleckých terčů,
inv. č. O-2314) (Foto: P. Rozsival)

Při tažení do Slezska r. 1744 unesl baronesu Leopoldinu Poppenovou, která už byla oficiálně zasnoubena, a tajně se s ní oženil. Přivedl ji do Olomouce, bydlil s ní nějakou dobu v bratrově rezidenci, později však požádal církevní soud v Olomouci o manželskou rozluku, odvolávaje se na únos, který kanovnícké právo pokládalo za překážku platného manželství. Spor se slezskou šlechticnou, která se však vždy cítila Arnoštovou manželkou a za takovou byla v olomouckém církevním prostředí považována, začal ještě za kanovníkovy života. Proces se protáhl do polovice šedesátých let, aniž dosáhl Arnošt úspěchu.¹⁴

¹⁴ Způsobem představujícím.

¹⁵ Způsobem žádajícím.

¹⁶ Pro příklad.

¹⁷ Posudné, poplatek z každého naplněného sudu.

¹⁸ Roku 1753 byly z rozhodnutí zemské ekonomické komise pronajaty městské statky Mikuláši Paumannovi za roční nájemné 36 000 zlatých, městu zůstaly ve správě pouze lesy, vydání magistrátu byla přísně sledována a magistrát nesměl bez souhlasu reprezentace a komory vydat větší částku než 100 zlatých.

¹⁹ V originále „das Theresia-Stift“, oficiálně Collegium Regium Theresianum, akademie pro výchovu šlechtické mládeže, založená 30. dubna 1755 a umístěná v císařském zámku Favorita v dnešním 4. vídeňském okrese.

²⁰ Viz K u x, H.: Das k. k. priv. bewaffnete Bürgerkorps in Olmütz. Olmütz 1908, s. 121–122.

²¹ Tamtéž, s. 122.

²² Přeložil a otiskl C h y t i l, A.: c. d., s. 111.

²³ Manu propria, tj. vlastní rukou.

²⁴ Tj k vlastnímu pověření Svatého císařsko-královského Majestátu.

²⁵ Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, Sbírka listin, inv. č. 1042. Německé znění privilegia publikovali M ü l l e r, W.: Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz. Wien und Olmütz 1882, s. 242–243; a K u x, J.: c. d., s. 124–125. Barevnou reprodukcí listiny viz v příloze č. 12 publikace VI. S p á ě i l a Sbírka listin Archivu města Olomouce 1261–1793. Olomouc 1998, s. 492.

²⁶ V roce 1767 patřil tento měšťan do přátelského kruhu vzniklého kolem rodiny Mozartovy během jejího pobytu v Olomouci. Viz F i a l a, J. a kol.: Mozart in Olmütz. Olomouc 1992, s. 26 a 32.

²⁷ Viz S p á ě i l, VI. a kol.: Odměna za věrnost a statečnost. Olomouc 1998. ISBN 80-85973-55-3 (zde jsou mj. publikovány biogramy a erby nobilitovaných osob); K u x, H.: c. d., s. 124.

²⁸ Mnozí měšťané si nechali zasadit na památku pruské dělostřelecké koule do fasád svých domů, shodně je „ozdoben“ i dřív sloupu Nejsvětější Trojice. Ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci se dochovalo domovní znamení domu U sedmi bomb (Horní nám. 19).

²⁹ Viz N a t h e r, W.: Die Olmützer Häuserchronik, II. Teil. Olomouc 2006, s. 27. ISBN 80-244-1272-1.

³⁰ Viz K u x, H.: c. d., s. 126.

³¹ Tamtéž, s. 127.

³² Viz B u r i a n, V.: Neznámá medaile k osvobození Olomouce r. 1758. Numismatické listy XII, 1957, s. 175–177; S p á ě i l, VI. a kol.: c. d., s. 3, obraz reprodukoval černobíle K u x, H.: c. d., s. 119, a barevně T o g n e r, M.: Barokní malířství v Olomouci. Olomouc 2008, s. 109, ISBN 978-80-244-1952-7. Nyní tento obraz, jenž nutně vyžaduje restaurátorský zásah, zdobí zasedací sál Rektorátu Univerzity Palackého. Mezi erby na obraze je rovněž erb Josefa Jana Nepomuka Ignáce Janotíka, udělený tomuto měšťanovi 22. června 1761, jenž byl zřejmě na obraz domalován, chybí jen erb Josefa Bernarda Dubrueilla, jenž nebyl členem městské rady. Zamalován byl naopak – jak vedle originálu obrazu dokládá i Kuxova reprodukce z roku 1908 – znak Svaté říše římské národa německého umístěný nad polepšeným znakem města Olomouce, zřejmě v souvislosti se zánikem Svaté říše římské národa německého a vznikem Rakouského císařství roku 1804, popřípadě následkem vzniku rakousko-uherské monarchie roku 1867.

³³ Viz B é m, M. a kol.: Paměti obce Slavonína. Olomouc 2002, s. 27. ISBN 80-85973-80-4; D o l e j š í, K. – M l ě á k, L.: Slavonínský farář František Müller (1724–1783), „fautor artis“ v Olomouci. Časopis Slezského zemského muzea, série B, 53 – 2004, s. 241–242. ISSN 1211-3131; T o g n e r, M.: c. d., s. 107–108.

³⁴ Freyndtova ručně kolorovaná mědirytina je hojně reprodukována, mj. na obálce cit. publikace VI. S p á ě i l a Odměna za věrnost a statečnost.

³⁵ Reprodukcí rytiny viz v publikaci H l o b i l, I. a kol.: Olomouc. Praha 1984, s. 123, a v publikaci M. P o j s l a a V l. H y h l í k a Olomouc očima staletí. Olomouc 1992, s. 76. ISBN 80-900013-3-5.

³⁶ Reprodukcí viz tamtéž, s. 77.

³⁷ Viz www.allposters.com/st/Franz-Paul-Findenigg-Posters_c64730_.htm, kde se nabízí reprodukce Findennigovy olejomalby jako poster za 37,90 euro.

³⁸ Viz T a u l, A.: Olomoucké medaile, plakety, žetony a známky. Olomouc 1969, s. 78 a 98. – Anton Franz Wideman (nar. r. 1749 v Duchcově, zemř. r. 1792 ve Vídni) byl zhotovitelem i jiných obdobně koncipovaných medailí, jako např. medaile k počtu rakouského vítězství nad Prusy u Kolína 18. června 1757 (viz www.ungermilitarie.com) a medaile k obsazení slezské pevnosti Svídnice Rakušany 1. října 1761 (viz <http://www.coinarchives.com/w/results.php?results=100&search=montenuovo>).

- ³⁹ Litery AVC jsou zkratkou lat. adjektiva „augustus“ s významem „vznešený“, bývalo připojováno za jména římských císařů. Pokud se tento atribut týkal více osob, užívalo se zkratky AVCG.
- ⁴⁰ Fotografickou reprodukcí medaile viz v cit. publikaci I. Hlobíla a kol. na s. 122.
- ⁴¹ Viz Taul, A.: c. d., s. 78; Burian, V.: c. d., s. 177.
- ⁴² V tzv. Guberniální sbírce lidových písní z roku 1819 je zaznamenána následující píseň (otiskl ji O. Širovátka a J. Jiroušek: Písňe z Hané. Praha 1956):

Přeneščasné ten čas,
odřel nás jako ras,
ani chleba, ani móke,
v stodole žádné klas.

Počké, Brandeborko,
šak tě bode horko,
až tě jenom Laudon spere,
bodeš sedět v soturko [soturek – slaměná mošna].

Chtěls dobyt Holomóc,
střilals tam celó noc,
mosels otyc jak pes kose,
vebzděls [bzdít – pouštět větry] tam tvojo moc.

Nám Pámbu pomože
z této velké nóze
a te bodeš jak pes scipat
v smradlavé komoře.

Zebrals nám prasata,
kráve a telata,
hose, koně, sero, slámo
e tak i hribjata.

Jenom si ty zpomeň,
že je v pekle oheň,
šak tě tam čert bode pískat
až na věky amen!

Ve sbírce F. Šušila Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými. Brno 1853–1859, se nachází následující píseň:

Holomóc, ach Holomóc,
to je bože město,
rozkázal Brandeburk,
že ho zkazí všecko.

A Laudon mu zkázal,
že se ho nebojí,
že okolo něho
kolem voda stojí.

Počkej, Brandeburku,
něco ti ukážu,
až přijdeš do pole,
šance ti rozházu.

⁴³ Rukopis zpěvohry je uložen v Okresním muzeu A. V. Šembery ve Vysokém Mýtě. Viz T r o j a n, J.: České zpěvohry 18. století. Brno 2007, s. 26–30, 122–133. ISBN 978-80-86928-27-2. Pro ilustraci ocitujeme závěrečný sbor (tamtéž, s. 133):

1. Pochválen bož z toho,
 Panebože milé,
 že jsme hosťa zlýho
 tak levko pozbele.
 To, co ožel, to mo přejme,
 že jen odtáh, radost mějme,
 ten šelma zlotřilý.

2. Ať všece na Haně
 pastěři tróbijó,
 že Prajz mosel táhnóť,
 ať hlučně slavijó.
 Debesme to me nebele,
 Prajzi be to ješče bele;
 Hanáci ať žijó!

⁴⁴ Viz S c h i n d l e r, A.: Tajemná Olomouc aneb Olomouc, jak ji neznáte. Olomouc 1998, s. 104–105. ISBN 80-7198-330-6.

⁴⁵ Pokud vůbec titulní list existoval, poněvadž tištěný text počíná zvýrazněným nadpisem „Ollmütz den 6. Julii 1759“.

⁴⁶ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 4419.

⁴⁷ Viz B u r i a n, V.: Terče olomouckých ostrostřelců. Olomouc 1982, s. 22.

⁴⁸ Tamtéž, s. 43, č. 16, černobílá fotografie tohoto terče se nachází tamtéž na s. 84, č. 2. – Z 60. až 80. let 18. století se dochovaly toliko dva střelecké terče s malbami na téma „odměna za věrnost“, a to z roku 1761 a 1763; viz tamtéž, č. 14 a 15.

⁴⁹ Autor má zřejmě na mysli 29. květen 1758, kdy započalo pruské bombardování pevnosti.

⁵⁰ Hákovnice a dvouhákovnice byly těžké hradební pušky s hlavní dlouhou 1,5 až 2 m, při ústí opatřené jedním nebo dvěma háky sloužícími k opření pušky o hradební zeď a utlumení zpětného nárazu.

⁵¹ Autor míní likvidaci pruského zásobovacího transportu, o níž se zasloužili se svými jednotkami u Domašova nad Bystřicí a Guntramovic ve dnech 29. – 30. června 1758 rakouští generálové Ernst Gideon Laudon a Josef Žiškovič (Siskovicz) a jež znemožnila další pruské obléhání Olomouce.

⁵² V originále „Abderiten“, tj. adekvátně česky „kocourkovsky“ (fecké město Abdéra se těšilo podobné pověsti jako české městečko Kocourkov).

⁵³ E c k b e r g e r, J. A.: Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz – Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce. K vydání připravili M. Krobotová, L. Spáčilová a V. Spáčil. Olomouc 1998, s. 87–90, 195–197. ISBN 80-85807-08-4.

Feiern der Befreiung von Olmütz aus der preußischen Belagerung im Jahr 1758

Jiří Fiala

Als während der Nacht vom 1. auf den 2. Juli 1758 die preußische Armee unter der Führung vom preußischen König Friedrich II. nach der fünfwöchigen erfolglosen Belagerung von Olmütz nach Böhmen zum Königsgraz und später nach Schlesien abmarschiert war, herrschte in Olmütz eine unbeschreibliche Begeisterung. Nicht minder freute sich der Wiener Hof an der Spitze mit dem Herrscherpaar – der böhmischen und ungarischen Königin Maria Theresia und dem Kaiser des Heiligen Römischen Reichs Deutscher Nation Franz I. von Lothringen, also es kam bald zu außerordentlichen Beförderungen und Ordensverleihen den Armeerepräsentanten, ebenso wie zu Anerkennungserweisungen der Stadt Olmütz, deren Stadtwappen vermehrt und verbessert um die Buchstaben FMT (d.h. Herrschermonogramme) wurde, Mitglieder des Stadtrates wurden unentgeltlich nobilitiert, und Bürger, die sich um die Stadtverteidigung verdienten, wurden mit Medaillen belohnt. Als Kompensation für die Kriegsschäden erhielt die Stadt jedoch nur 24 328 Gulden und 5 Kreuzer, also einen völlig ungenügenden Betrag, während das Gesuch des Magistrats auf Steuerbegünstigungen vom höchsten Kanzler Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz abgelehnt wurde. Alljährlich sollte fernerhin am 2. Juli oder am kommenden Sonntag auf der städtischen Schießstätte eine Siegesfeier über die Preußen stattfinden, die durch eine durch die Kasse der Olmützer Salzbehörde bezahlte Zuwendung in Höhe von 800 Gulden unterstützt wurde. Das erste Fest diesen Arts fand am 6. Juli 1759 statt und über seinen Verlauf wurde ein gedruckter Bericht ausgegeben. Zu den die preußische Belagerung von Olmütz im Jahr 1758 reflektierenden Denkmälern gehören neben den handschriftlichen und gedruckten Berichten zahlreiche Malereien und Radierungen, illuminierte hölzerne Schießscheiben und Gedenkmedaillen, aber auch zwei hannakische Volkslieder, ein kurzes Singspiel im hanrakischen Dialekt, mit dem Titel *Operetka o prajském rumlu* und eine Gedenkmesse vom Regens chori der Olmützer Moritzkirche Gottfried Raymond Keller *Causa nostrae laetitiae* (*Grund unserer Freude*). Johann Alexius Eckberger (wahrscheinlich Pseudonym), Autor von der Schmähschrift *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz*, die in Druck in Wien im Jahr 1788 ausgegeben wurde, nahm nichtdestoweniger an, dass sich die Stadt lächerlich „durch einen schnackischen Aufzug aller Bürger in Waffen, der ziemlich Abderiten mässig ausfällt“ mache, und er schlug vor, die alljährliche Zuwendung 800 Gulden aus der fiskalischen Kasse für die nächtliche Straßenbeleuchtung und Besserung der Stadtsauberkeit auszunutzen. Der Stadtrat akzeptierte diesen Ratschlag jedoch nicht, und so wurden die Feiern der Befreiung von Olmütz aus der preußischen Belagerung bis zu Beginn des Ersten Weltkrieges abgehalten. Den Verlauf dieser Feste, vor allem bei „runden Jubiläen“ des Jahres 1758 behandelt der II. Teil dieses Aufsatzes.

Význační kartuziáni, představení, příznivci řádu a řádoví světcí ve výtvarných dílech pocházejících z řádového majetku olomouckých kartuziánů

Prominent Carthusians, Superiors, Order Patrons and Order Saints Portrayed
in Art Works Belonging to the Olomouc Carthusians' Property

Jana Krejčová

Abstrakt

Po obecnějším úvodu pojednávajícím o řádu kartuziánů, jeho sídlech a řádových farách na Olomoucku se dostáváme k výčtu a popisu zachovaných uměleckých děl, na kterých jsou vyobrazeni význační řádoví představení a členové komunity, příznivci řádu a řádoví patroni a světcí. Autorka se zabývá identifikací jednotlivých osob zobrazených na popisovaných výtvarných dílech, určuje je a pojmenovává. Připojena jsou rovněž jejich osobní data.

Abstract

A general introduction recounting the Carthusian Order, its seats and parishes in the Olomouc region is followed by a listing and depiction of the preserved art works portraying outstanding superiors of the Order, community members, followers of the Order, patrons, and saints. The author focuses on identifying individual persons portrayed in the depicted works of art, she points out and names them. She then adds their personal data.

Klíčová slova: kartuziáni, Olomoucko, výtvarná díla
Key words: Carthusians, Olomouc region, art works

V okolí Olomouce se dochovala řada výtvarných děl z provenience řádu kartuziánů s podobiznami členů řádu a jeho příznivců, kterým se dosud nevěnovala zvláštní pozornost.

Řád kartuziánů (OCart) je jedním z nejprísnejších mnišských řádů, řídí se řeholí sv. Benedikta zosťrenou navíc vlastními zvyklostmi. Rok 1128 se pokládá za dobu vzniku řádu, oficiálne byl však potvrzen až roku 1176. Kartuziánské řádové regule (*Consuetudines Carthusiae*, tj. *Statuta Guidonis*, též *Statuta Guigonis*) sestavil roku 1134 Quido Delphinus Valentinský. Náplní života kartuziánů je práce, modlitba a kontemplace. Skládají pět sľibů, tj. čistoty, chudoby, posľušnosti, mlčenľivosti a odloučenosti. Jejich kláštery bývaly významnými strediskami náboženského myšľení. I v dnešnej dobe sa rád venuje viede a k tomu ješťe podporuje chudé. Najväčší rozkvet řádu kartuziánů nastal na prelomu 14. a 15. stoliť, kdy existovalo více než dvě stě klášťerů, řád tehdy čítal asi desiat tisíc řeholníků. Dnes má 19 klášťerů, řeholníků je kolem 380. U nás kartuziáni nepůsobí od roku 1782, kdy byli zrušeni Josefem II. Kartuziánský řád dal cirkvi nejen řadu sväťců a blahoslavených, ale také vädľců, umelľců a spisovatelů.

Do Čech byl uveden za vlády Jana Lucemburského, nám nejbližší vznikla kartouza v Dolanech u Olomouce. Základní kámen k ní položil moravský markrabě Jošt. Nejdéle sloužícím řádovým objektem jsou Valdice, kam byla v roce 1857 umístěna věznice, kterou ironií osudu poznalo v době komunismu také mnoho kněží, i když ne zrovna kartuziánů.

Prvním sídlem kartuziánů v olomoucké arcidiecézi byl klášter Blahoslavené P. Marie s kostelem P. Marie a sv. Jeronýma (*Monasterium Beatae Mariae Virginis in Valle Josaphat, Údolí Josafat*) v Dolanech u Olomouce. Souhlas k jeho založení dala olomoucká kapitula, a to ještě za života otce této myšlenky – biskupa Petra Jelita.¹ Již zmíněný markrabě Jošt pak roku 1405 dolanským kartuziánům daroval panství zrušeného hradu Tepence.

V našich zemích k významným členům řádu patří také bývalý tržský a pozdější dolanský převor Štěpán z Dolan, známý odpůrce Husova učení. V době, kdy již nežil (zemřel 27. července 1421) dobyli nejméně dvakrát dolanskou kartouzu husité, řeholníci se vždy ukryli v opevněné Olomouci. Tam po dohodě s městskou radou zůstali (1440), dolanský klášter byl olomouckými zbořen (1468) a kartuziáni si na Předhradí postavili jiný. Dolany ale v majetku řádu zůstaly. Dodnes se zachoval původní pivovar (ve 20. století tam bylo např. umístěno Seliko, n. p.), zámček slouží nyní Obecnímu úřadu a protější stráně jsou namísto vinnou révou osázeny jabloněmi. V letech 1962–1974 byly zbytky dolanského kláštera podrobeny archeologickému zkoumání.²

Mapa³ přivázaná např. k tisku *Genuina Facti & Juris species*⁴ a zachycující sporná území zhruba od Bělkovic a hradu Tepence po Hrubou Vodu v údolí Bystřice s hradem Hluboký, doposud pozornosti unikala. Její autor Antonín Josef Schindler⁵ ji provedl v mědirytu.

V olomouckém⁶ klášteře s kostelem Nanebevzetí P. Marie (zvaný též *Údolí Josafat*) se řádu vcelku dařilo, před rokem 1782 v něm žilo 16 řeholníků. Po jeho zrušení např. jeho vzácná knihovna obohatila fond olomoucké univerzitní knihovny. Budova byla postupně proměněna ve vojenskou pekárnu, pak ve vojenské skladiště a roku 1809 zbořena. Na jejím místě vyrostla Špitálská (Hanácká) kasárna, klášterní statky⁷ propadly Náboženskému fondu. Dolanské panství v roce 1825 koupil Filip Ludvík hrabě Saint-Genois, který již vlastnil panství hradiských premonstrátů.

V Dolanech nechala olomoucká kartouza na místě staršího kostela,⁸ ke kterému držela patronátní právo, postavit nový farní kostel zasvěcený sv. Matoušovi. Jeho loď byla dokončena roku 1779, ale kostel byl vysvěcen až v roce 1801. Pro nás je důležité, že farářem ještě ve starém kostele v letech 1747–1768 byl P. Anthelm Fournier,⁹ který byl též asi od roku 1728 převorem olomoucké kartuzie. Byl to právě on, kdo pro olomouckou kartouzu a patronátní kostely zatím v největší známé míře objednával umělecké práce. Také mimo jiné nechal od Josefa Ignáce Sattlera¹⁰ freskami vymalovat kapli sv. Kříže, postavenou v roce 1716 převorem P. Albertem Wiedemannem¹¹ na místě zbořeného dolanského kláštera. P. A. Fournier rovněž nechal v roce 1740 v olomouckém kartuziánském klášteře v právě dokončené kapli vedle křížové chodby zhotovit Janem Kryštofem Handkem¹² fresku, oltářní obraz a ještě dva postranní obrazy.¹³

Jívová náležela ke kartuziánskému majetku od roku 1405, prostor pro kostel kartuziánů vyhradili v roce 1547. Samostatná fara byla v Jívové zřízena roku 1660, o sedmadvacet

let později byl z Čenstochové do Jívové přenesen milostný obraz Matky Boží Bolestné, ke kterému se do konce 17. století konaly poutě.¹⁴ Se stavbou nového farního kostela s patrociníem sv. Bartoloměje se započalo v roce 1717, práce trvaly do roku 1720, farní budova je z roku 1808. Z jívovského kostela pochází fragment gotické práce, tj. reliéfu Smrti P. Marie, který je od roku 1949 v majetku Národní galerie v Praze.

Tržstí, resp. dolanští či olomoučtí kartuziáni drželi v období 1379–1782 též ves Moravičany s kostelem sv. Jiří, která byla součástí doubravického statku.

ZACHOVANÁ DÍLA

Patrně pro olomoucký klášter byly u Jana Kryštofa Handkeho objednány rozměrné olejomalby¹⁵ význačných představených, členů a příznivců kartuziánského řádu, které teprve po zrušení řádu byly převezeny do Dolan, kde v letech 1829–1835 zdobily interiér reprezentativní fary.¹⁶ Jejich původní počet neznáme, pět zachovalých rozměrných obrazů bylo posledně uloženo v depozitáři kostela sv. Matouše, odkud byly v roce 2007 vyzvednuty, ošetřeny a zavěšeny v důstojných prostorách Arcibiskupského kněžského semináře v Olomouci. Jde o malby o rozměru 190×190 cm, adjustované v původních dřevěných mramorovaných rámech, ukončených ve střední horní části půloblokem.

Postupně přistupme ke správnému pojmenování jednotlivých děl. Abychom na nich snáze mohli kartuziány identifikovat, připomeňme si, že řádoví bratři nosí bílý hábit s bílým řemenem, široký bílý škapulír s kapucí a plášť černé barvy. Laičtí bratři nosí hábit hnědý nebo šedý. V modrém poli jejich řádového znaku je stříbrná zeměkoule (nebo naopak), v jejím vrcholu zlatý kříž se sedmi hvězdami. Ty upomínají na sedm zakladatelů Velké Kartouzy.

I. OLEJOMALBY VÝZNAČNÝCH PŘEDSTAVENÝCH A ČLENŮ KARTUZIÁNSKÉHO ŘÁDU¹⁷

Každá z pěti následujících maleb, posledně uložených v dolanském kostele sv. Matouše, byla v dolní části opatřena textem. Pokud se nápisy zachovaly, uvádíme je, neboť jsou shrnutím života a odkazu zobrazených osob.

1. *Quido Delfinas Valentinský vítá sv. Bernarda z Clairvaux*

Popis výjevu: Quido Delfinas Valentinský (zleva) vítá ve Velké kartouze sv. Bernarda z Clairvaux (zprava), který právě přijel a jehož kůň ještě nestačil být štolbou odveden. Dva kartuziáni vlevo ukazují na významného hosta.

Nápis: *Quido Delphinus Valentiniensis: totius ordinis V. Prior Generalis, Nobilis genere, utraque doctrinâ & eloquentiâ praestans. Consuetudines Ordinis Cartusiensis primus scripto digessit. Cluniaci Innocentio II. occurrit Annô MCXX. Sequenti annô S. Bernardum Claravallensem in Cartusia hospitem excepit: cujus, & Petri Venerabilis, tantorum virorum ad ipsum exstant epistolae. Scripsit vitam S. Hugonis Episcopi Gratianopolitani, & alia ascetica praeclara. Vir omni laude major praefuit toti Ordini annis XXVII. Tandem Beatorum studiorum & piorum actuum finem faciens sanctum Domino spiritum commendavit circa Annum MCXXXVII.*

Překlad: Quido Delfinas Valentinský: celého řádu pátý generální představený, rodem šlechtic, vynikal obojí vědou i výmluvností. První zapsal Zvyklosti kartuziánského řádu.

J. K. Handke: *Quido Delfinas Valentinský vítá sv. Bernarda z Clairvaux*, olej na plátně, 1. třetina 18. století (Římskokatolická farnost Dolany) (Foto: autorka)

V Cluni přivítal roku 1120 Inocence II.¹⁹ Následujícího roku hostil v Kartouze sv. Bernarda z Clairvaux:²⁰ od něhož a od sv. Petra Ctihodného,²¹ mužů tak vynikajících, se zachovaly listy. Sepsal život sv. Huga,²² biskupa grenobelského, a jiná vynikající díla asketická. Muž vynikající nad všechnu chválu byl představeným řádu po 27 let. Posléze zakončil blažená studia a zbožná díla a odevzdal svatou duši Pánu okolo roku 1137.

Sv. Quido I. (Guigues du Pin, též Kvido, Guido, Guigo), děkan grenobelský, pátý převor Velké Kartouzy (1109–1136), autor dodnes platných řádových regulí. Za jeho převorství se Kartouza přesunula do nižší části údolí, jelikož předtím v roce 1132 lavina zabila několik bratří. V jeho době existovalo celkem osm klášterů.

2. Bernard I. Turský odmítá biskupský úřad

Popis výjevu: V křesle sedící Bernard I. Turský, představený řádu, odmítá biskupské roucho, tj. biskupský úřad. Muž vlevo odnáší připraveného bažanta, na stolku zůstávají ryby a rak, tj. povolený pokrm kartuziánů, a džbán se sklenicemi. Výjev se odehrává v interiéru, oknem průhled do krajiny.

Nápis je částečně nečitelný: *Bernardus de Turre. Nobilis Burgundus: ne patriae ad Archi=Episcopatum, aut Bellicensem ad Sedem proveheretur, Cartusiae se addixerat: ubi tamen ob ejus virtutes Generalis Ordinis Moderator XIII. renuntiatur. Norman invexit celebrandi comitia generalia in Ordine, ab Alexandro IV. approbatam ... ci discrimine perpetuo stabilivit. Oculos coeco aperuit ut firmaret lucem, quam infunde ... tibus ... Ordini praefuit annis quinque. Demortui facies Angalicā luce visa est corruscare.*

Překlad: Bernard Turský, šlechtic burgundský, aby nebyl povýšen na arcibiskupa v rodišti nebo na stolec v Belley, vstoupil do Kartouzy: aby přece tam pro své vynikající ctnosti byl zvolen 13. generálním představeným řádu. Zavedl obyčej slavení generálních sněmů řádu, schválený Alexandrem IV.²² ... rozhodnutím navždy ustavil. Slepému vrátil zrak, aby utvrdil světlo, které vléval ... Byl představeným řádu po pět let. Když zemřel, na (jeho) tváři bylo vidět andělskou zář.

Dodejme, že generálním převorem byl dvakrát, a to poprvé v letech 1247–1249 a podruhé 1253–1257. Zemřel 16. března 1258.

3. Alfons Ludvík du Plessis kardinál de Richellieu dopisuje své poslední prohlášení

Popis výjevu: Alfons Ludvík du Plessis de Richellieu, oděný do kardinálského roucha s paliem, dopisuje své poslední prohlášení před obrazem P. Marie. Opodál leží ALBUM ORDINIS ... CE(?) SPIRITUS SANCTI²³ (Album řádu ... sv. Ducha) obtočené řádovou stuhou, pod kterou je položena listina s textem *Le cordon bleu* a vyobrazením holubice Ducha Svatého. Vedle stojí složené pontifikálie (berla a mitra), za oknem výjev s vyobrazením, na kterém kardinál obdarovává chudé. Před sebou má knihu, na jejíchž stránkách je napsáno jeho životní krédo: *Pauper natus sum Pauper ... Pauper morior. Inter Pauperes sepelirivolo* (Chudý jsem se narodil, chudobu jsem žil, chudý jsem zemřel. Mezi chudými chci být pochován). Za knihou stojí zrcadlo, symbolizující poznání a myšlení, nebo též moudrost a pravdu.

Nápis: *Alphonsus Ludovicus du Plessis de Richellieu: S:R:E:Card:Nobilissimae Profaplae(?) dignitatem cum humilitate, divitiarum abundantiam cum paupertate in Ordine Cartusiano commutavit, in quo Visitatorem laudatissime gessit. Inde Archi=Episcopus Aquensis factus Aō: MDCXXVI. Sed post biennium ad Lugdunensem est translatus. Magnus Reginae Eleemosynarius declaratur Aō: M.D.C.XXXII ac primus inter Antistites Praeceptor Ordinis S. Spiritus à Rege instituitur. Romam Aō: M.D.C.XXXIII profectus ad Urbanum VIII, roseo galero insignitur titulō S. S. Trinitatis in monte Pincio. Pacem Europae composuit Aō: MDCXXXIX. Inter tot tantāque honorum culmina, quā altas in corde radices fixerit Cartusiana paupertas, testatur ipse in lemmate propria manu conscripto ante mortem, quā subiit rebus in ipsarum affluentia inops, nequaquam inops meritis ex ultima voluntate sepultus in hospitali pauperum Aō MDCLIII.*

Překlad: Alfons Ludvík du Plessis de Richellieu: Sv. Církev římské kardinál: v kartuziánském řádu zaměnil vynikající urozenost za ponížení, hojnost bohatství za chudobu a byl v něm chvályhodně vizitátorem. Roku 1626 se stal arcibiskupem v Aix. Ale po dvou letech byl přeložen do

J. K. Handke: *Alfons Ludvík du Plessis kardinál de Richellieu dopisuje své poslední prohlášení*, olej na plátně, detail, 1. třetina 18. století (Římskokatolická farnost Dolány) (Foto: autorka)

J. K. Handke: *Smrt sv. Pontia de Palmeto*, olej na plátně, 1. třetina 18. století
(Římskokatolická farnost Doňany) (Foto: autorka)

Lyonu. Roku 1632 byl jmenován velkým almužníkem královny a od krále byl jako první z biskupů jmenován zpovědníkem řádu sv. Ducha. Roku 1633 odcestoval do Říma k Urbanovi VIII.²⁴ a vyznamenán kardinálským kloboukem titulu Nejsvětější Trojice na Monte Pincio. Roku 1639 zprostředkoval evropský mír. Jaké kořeny v něm zapustila kartuziánská chudoba uprostřed tak velikých poct a úřadů, to sám dosvědčuje na prohlášení, které podepsal vlastní rukou před smrtí, kterou podstoupil jsa v nadbytku chudý, ale ne chudý na zásluhy. Podle poslední vůle byl pochován v chudobinci roku 1653.

Alfons Ludvík du Plessis de Richellieu se narodil asi roku 1582, zemřel 13. prosince 1653 v Lyonu. Jeho bratrem byl Armand Jean, rovněž kardinál, absolvent Sorbonny, doktor teologie a také ministr-intrikán (známý z Dumasových *Tří mušketýrů*) v době, kdy Francie byla evropskou velmocí. Armand Jean se narodil 9. září 1585 v Paříži, zemřel 4. prosince 1642 tamtéž.

4. Smrt Pontia de Palmeto (de Balmey)

Popis výjevu: Sedící Pontius de Palmeto, oděný do kartuziánského hábitu se škapulířem s kapucí, s pektorálem na hrudi, kterého při poslední modlitbě objímá anděl smrti. Scéna se odehrává v interiéru, umírající drží ještě pravou ruku na Bibli, před ním jsou postaveny kříž, mitra a berla. Ve výjevu za oknem kartuziáni, stojící před kostelem, prohlíží mapu, níže leží plán kostela.

Nápis: *Pontius de Palmeto. Ex pago Lugdunensis Diocesis cui Palmetum nomen oriundus, primùm inter Canonicos Ecclesiae Lugdunensis generis splendore, ingenii praestantiâ, probitatis exemplô ac Poenitentiarii numere eminêbat. Cartusiensis propositi studiosissimus Anno salutis M:C:XVI. Vallem Maioraevi cum castro contulit Ordini ad excitandum Asceterium cui per triennum praefuit cum post iacta aedificii fundamenta Ordini & Ipse adhaesisset. Aô. M.C.XVIII. Episcopus Bellicensis renuntiatus omnia boni Pastoris munia exactè adimplevit, & tandem obtentâ â summo Pontifice facultare convolvit iterum ad sua Maioraevi septa, intra quae in suavissimis IESU Crucifixi amoribus animam coelo maturam in manibus Creatoris consignavit. Annô M.C.XL.*

Překlad: *Pontius de Palmeto, Pocházel z vesnice Balmey v diecézi lyonské, nejdříve vynikal mezi kanovníky lyonskými urozeností, vynikajícím nadáním, příkladem a zastával úřad penitenciáře (zpovědníka). Nakloněn kartuziánskému řádu léta Páně 1116 daroval mu rodné údolí a hrad ke zbudování asceteria,²⁵ sám byl po tři roky jeho představeným, a když byly položeny základy, sám vstoupil do řádu. Roku 1118 se stal biskupem v Belley, řádně plnil veškeré povinnosti dobrého pastýře a konečně když obdržel papežské povolení uchýlil se opět do svých rodných zdí, v nichž ve sladké lásce k Ukřižovanému Ježíši odevzdal roku 1140 pro nebe zralou duši do rukou Stvořitele.*

Pontius de Palmeto zemřel 13. prosince 1140.

5. Ludolf Saský rozmlouvá se sv. Kateřinou Alexandrijskou

Popis výjevu, k němuž se nedochoval dolní nápis: Vzhledem k zobrazené scéně a prvním dvou písmenům („Lu...“), jde pravděpodobně o Ludolfa Saského, dalšího z členů řádu kartuziánů, proslulého svou učeností. Odpočívající nemocný kartuzián s knihou v rukou v rozmluvě se sv. Kateřinou Alexandrijskou. Sv. Kateřina, držící v levé ruce svůj atribut, tj. meč, zároveň pravou rukou podává řeholníkovi rozkvetlou růži, symbol Boží lásky, duchovního znovuzrození a učenosti. Rozhovor naslouchá na obláčku sedící a dvojici žehnající Dítě-Ježíš. Vpravo dole dva andělé, jeden z nich přidržuje Kateřinin atribut, tj. mučednické kolo. Jde o fiktivní a symbolické setkání, sv. Kateřina Alexandrijská, mučednice, patronka univerzit, ale i knihtiskařů, advokátů a notářů, zemřela již na počátku 4. století.

Ludolf Saský se narodil roku 1300, zemřel 10. dubna 1377(8?) ve Štrasburku. Od roku 1343 byl převorem v Koblenzu (Švýcarsko). Ve svých pracích vycházel také z díla sv. Bernarda z Clairvaux, je autorem např. *Vita Christi*.

II. PRÍZNIVCI KARTUZIÁNSKÉHO ŘÁDU

1. Sv. Bernard z Clairvaux

Kamenná socha Sv. Bernarda z Clairvaux (o kterém již byla zmínka v souvislosti s obrazem *Quido*

Sv. Bernard z Clairvaux, část kamenného sousoší v Jívové, nesignováno, podstavec 1867 (Foto: autorka)

Delfinas Valentinský vítá sv. Bernarda z Clairvaux) je součástí sousoší umístěného v centru Jívové. Sousoší je osazeno na masivním hranolovém podstavci s vystouplou střední částí. Doposud byla památka popisována jako sv. Florián (uprostřed) se sv. Janem Nepomuckým (vlevo) a sv. Janem z Boha (vpravo). Právě posledně jmenovaný je sv. Bernard z Clairvaux. Jeho nejvýraznějším atributem jsou *arma christi*, tj. i trnová koruna, kterou má navlečenou na pravém předloktí. Dále v pravé ruce drží knihu (odkaz na jeho literární díla) a levicí se opírá o opatskou berlu.²⁶ Oděn bývá v cisterciáckém hábitu se škapulířem s kapucí. V tomto případě se jedná o památku místního a regionálního významu, datovanou na podstavci do roku 1867.²⁷ Autora sousoší neznáme.

2. Pontius de Palmeto

Pontia de Palmeto zobrazuje též obraz z jívovského kostela, výjev je obdobný jako na obraze pocházejícím z Dolan,²⁸ tj. sedící řeholník s pektorálním křížem jako odznakem jeho biskupského úřadu, v levé ruce držící knihu. Po jeho pravé straně stojí mitra a berla, v horní části obrazu lampa na věčné světlo. Pozadí obrazu je v tomto případě neutrální. Obraz je evidován pod číslem 1177 B a je zavěšen v kapli pod levou věží.

III. ŘÁDOVÍ PATRONI

Jedinými patrony řádu kartuziánů jsou Panna Maria a sv. Jan Křtitel.

1. Panna Maria

Součástí bočního oltáře Nanebevzetí P. Marie v dolanském kostele je obraz *P. Maria s křížem uprostřed světců*, jehož autorství připisuje M. Togner Antonínu Martinovi Lublinskému,²⁹ který toto dílo vytvořil v 60. letech 17. století (olej na plátně má rozměr 170×110 cm).³⁰ Zleva shora jsou vyobrazeni sv. Florián (mučedník, voják, 3. stol., po mučení utopen s mlýnským kamenem na krku), sv. Mořic (mučedník, voják, umučen r. 302 v nynějším Sv. Mořici ve Švýcarsku), sv. Václav (kníže a mučedník, hlavní patron českého národa, 10. stol., zavražděn bratrem Boleslavem), sv. Vavřinec (jáhen, mučedník, opírá se o rošt, na kterém byl ve 3. století umučen) a sv. Štěpán (drží v ruce kámen, prvomučedník, umučen kolem roku 40 n. l.). Zprava shora: sv. Markéta Antiochijská (mučednice, 4. stol., zkrčila draka znamením kříže, sfata), sv. Dorota (panna a mučednice, 3. stol., stala se u nás lidovou světicí), sv. Barbora (legendární mučednice, 3. stol., vězněna ve věži, jejím atributem je i kalich), sv. Kateřina Alexandrijská (mučednice, 4. stol., symbolicky se zasnoubila s Ježíšem, patronka filozofie a univerzit). Tyto čtyři světce (*Quattuor virgines capitales*) patří ke Čtrnácti svatým pomocníkům v nouzi, všechny mají jako mučednický atribut palmu. Poslední dole je sv. Anežka Římská (mučednice, 3. stol., podobnost jejího jména v latině ji přiřadila jako atribut ovečku). Památkově chráněný obraz je veden pod rejstříkovým číslem 953. Oltář Nanebevzetí P. Marie z konce 17. století byl do dolanského kostela převezen ze zrušeného olomouckého kláštera.

V moravičanském kostele sv. Jiří se dochovaly dva z bočních oltářů, které byly pořízeny olomouckými kartuziány. Obraz prvního oltáře, olej na plátně, s rámem asi 340×160 cm, který je součástí oltáře zasvěceného Neposkrvněnému Početí P. Marie, představuje *Immaculatu*, obklopenou skupinami andělů letících na obláčkách. Autorství je připísáno Ignáci Viktorinu Raabovi,³¹ obraz byl přemalován v 19. století Františkem Havelkou,³² malířem z Loštic. Celý oltář je movitou kulturní památkou, poř. č. 3781. Protěžskovým

oltářem shodné architektury je oltář sv. Bruna I., oba obrazy jsou rámovány stejně pojatými zlacenými rámy.

2. Sv. Jan Křtitel

V budově Římskokatolického farního úřadu v Dolanech se nachází olej na plátně kruhového formátu o průměru asi 120 cm, opatřený dřevěným zlaceným rámem a instalovaný na stropě ve štukovém rámu. Malý sv. Jan Křtitel na klíně své matky sv. Alžběty hladí Beránka, v pozadí výjevu přihlíží sv. Zachariáš. Obraz lze nazvat *Sv. Jan Křtitel s rodiči a Beránkem Božím*. Autorství není určeno. V depozitu dolanského kostela se nacházel ještě jiný olej na plátně *Sv. Jana Křtitele* od neznámého autora, rozměrů asi 200×100 cm. Obraz byl zapůjčen Arcibiskupskému kněžskému semináři v Olomouci.

Sv. Jan Křtitel je znám i z jívovského kostela, kde je součástí souboru oválných maleb.³³ Sedící sv. Jan Křtitel, zahalený do červeného pláště a šatu z velbloudí srsti, drží v pravé ruce hůl s nápisem *Agnus Dei*, levicí objímá beránka, scénérie se odehrává v krajině se stromem a architekturou. Obraz je evidován pod číslem 1177 A.

IV. ŘÁDOVÍ SVĚTCI

1. Sv. Anthelm de Chignin (de Belley)

Byl sedmým převorem Velké Kartouzy v letech 1139–1151 a prvním jejím generálním představeným. Za něj se roku 1141 poprvé ve Velké Kartouze sešla generální kapitula, byl tedy prvním řádovým generálem. Tehdy byl řád rozdělen na provincie. Rezignoval, v letech 1163–1169 byl biskupem v Belley. Na žádost papeže Alexandra III. měl být prostředníkem při vyjednávání mezi králem Jindřichem II. a arcibiskupem Tomášem Becketem, k čemuž nedošlo, Becket byl zavražděn. Anthelm de Chignin se narodil roku 1105 (1107?), zemřel 26. června 1178 v Grande Chartreuse, jeho památka se světí 26. června. Maloval ho také např. španělský malíř Francisco de Zurbarán.³⁴

Sv. Anthelm de Chignin stojí po levé straně schodiště vedoucího do kostela v Dolanech. Svému patronovi jistě nechal sochu pořídit P. Anthelm Fournier, který byl současníkem sochaře Ondřeje Zahnera,³⁵ pravděpodobného autora i protějškové sochy sv. Bruna I. (viz níže). O sv. Anthelma jde i podle jeho atributu, tj. knihy, kterou drží (světcem sepsané řádové regule), a též podle gesta pravé ruky, které by mohlo znamenat soustředění (ve smyslu ustavení generální kapituly). Dle inventáře kostela a fary z let 1912–1949³⁶ byla k roku 1923 za faráře P. F. Zapletala³⁷ socha považována za sv. Františka Serafinského. Plastika je nemovitou kulturní památkou č. 1788/9, na evidenčním listu není světec určen.

Sv. Anthelm je zobrazen pravděpodobně i na jednom z obrazů kartuziánských světců zavěšených v presbytáři farního (a dříve i poutního) kostela sv. Bartoloměje v Jívové. Soubor čtyř olejů na plátně³⁸ má jednotný rozměr 205×110 cm, autorství je připisáno Janu Kryštofovi Handkemu k roku 1729. Všechny obrazy rámované oválným profilovaným zlaceným rámem ukončeným barokně řezaným nástavcem, v jehož středu je písmeno C (kartuziánský řád) s mušlí, jsou kulturní památkou, tento obraz je evidován pod číslem 1176 B. Střed obrazu zaplňuje sedící postava světce v řeholním rouchu, listujícího v knize. Za ním napravo stojí anděl, zraky obou jsou upřeny na knihu.³⁹

2. Sv. Bruno I. (Kartouzský či Kolínský), zv. též Hartenfaust, tj. Tvrdá Pěst

Byl prvním převorem Velké Kartouzy v letech 1084–1090. Narodil se asi roku 1032 ve šlechtické rodině v Kolíně nad Rýnem, studoval v Remeši, kde se stal kanovníkem. Podvkrát byl navržen na tamního biskupa. Z Remeše musel odejít, odebral se tedy se šesti druhy ke sv. Robertovi⁴⁰ a později ke grenobelskému biskupu Hugovi (sv. Hugo z Grenoblu), svému bývalému žákovi. Biskup Hugo daroval Brunovi pustinu *La Chartreuse* (*Carthusium*, pozdější *La Grande Chartreuse*, Velká Kartouza) a Bruno tam se svými druhy začal žít přísným životem. Jeho bývalý žák papež Urban II.⁴¹ ho v roce 1089 povolal do Říma jako rádce a pomocníka, ovšem Bruno odmítl i nabízené arcibiskupství. V Itálii stačil založit dva kláštery. Zemřel v La Torre(?) 6. října 1101, v den jeho úmrtí se slaví jeho památka. Oficiálně nebyl kanonizován, ale jeho kult byl Svatým stolcem potvrzen. Patří mezi protimorové patrony, zobrazuje se s prstem na ústech, nebo jak jednou nohou stojí na zeměkouli, k jeho atributům patří lebka, kříž, lilie, kniha, žezlo, olivová ratolest, sedm hvězd (příchod Bruna a šesti bratří ve vizi biskupa Huga z Grenoblu), prst na ústech (příkaz mlčení). Na místě jeho poustevny mu byla postavena kaple. Jeho imaginární portrét můžeme vidět na těchto zachovaných dílech pocházejících z řádového majetku na Olomoucku:

Umírající sv. Bruno I., olej na plátně. Světec je zobrazen s hlavou zvrácenou k andělu smrti, který ho objímá. Drží lebku, kolem hlavy má šest hvězd, sedmou na prsou, před sebou otevřenou knihu. Obraz je součástí souboru čtyř oválných Handkových obrazů v jívovském kostele, zavěšen je v presbytáři a je evidován pod číslem 1176 D. V zákristii kostela uvádějí plátno na s. 53 Wanzl a Abeska.

J. K. Handke: *Umírající sv. Bruno*, olej na plátně, cca. 1729 (Římskokatolická farnost Jívová) (Foto: autorka)

Obraz, dílo neznámého moravského malíře z druhé čtvrtiny 18. století, *Andělé drží obraz sv. Bruna I.*, který býval v budově farního úřadu v Dolanech, potkal neznámý osud. Klečící světec měl u nohou odvrženou biskupskou mitru s berlou, za ním byl průhled do krajiny. Výjev byl zakomponován v oválném listovém (vavřínovém?) věnci, který z obou stran přidržovali andělé stojící na podstavci zdobeném mřížkou a čabrákou. Olej na plátně, 94×163 cm, bez rámu. Movitá kulturní památka, rejstříkové č. 992.⁴²

Centrální obraz bočního oltáře sv. Bruna I. v kostele sv. Jiří v Moravičanech od Ignáce Viktorina Raaba(?)⁴³ můžeme nazvat *Modlíci se sv. Bruno I.* Jde o olej na plátně o rozměru přibližně 247×134 cm. Celý oltář z polychromovaného a zlaceného dřeva s umělým mramorováním je kulturní památkou, rejstříkové č. 3780. Obraz byl do kostela pořízen roku 1760, v 19. století ho také přemaloval František Havelka.⁴⁴ Středem obrazu je světec klečící u pulpitu s vystaveným Ukřižovaným Kristem a dvěma knihami. Na zřaseně

Kamenná kartuš s polopostavou sv. Bruna I., polovina 18. století (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

drapérii sedí u světcových nohou andílek držící Brunův atribut, tj. lebku. V pozadí obrazu je lesnatá krajina, v horní části vznášející se andílci.

Kamenná kartuš s polopostavou řeholníka, kterého lze podle oděvu, atributu (kříže) a především hvězd považovat za imaginární portrét sv. Bruna I., deponovaná ve fondu Lapidárium Vlastivědného muzea v Olomouci. Dá se předpokládat, že kartuš pochází z areálu olomouckého kartuziánského kláštera, kde mohla být součástí portálu. Památka má inv. č. L – 76 a rozměry 118×70 cm.

Socha sv. Bruna I., dílo Ondřeje Zahnera(?) ze třicátých let 18. století. Tato plastika stojí na pravé straně při vstupu na schodiště vedoucího do kostela sv. Matouše v Dolanech, jejím donátorem byl jistě též P. Anthelm Fournier, jak uvedeno výše. Jde o nemovitou kulturní památku č. 1788/9.⁴⁵

O. Zahner(?): Sv. Bruno I., kamenná socha, u paty schodiště ke kostelu sv. Matouše v Dolanech, 30. léta 18. století (Foto: autorka)

Ojedinělým připomenutím sv. Bruna I. je zvon kostela sv. Jiří v Moravičanech z roku 1573 (1700), zasvěcený sv. Jiří, sv. Brunovi a sv. Petru a Pavlovi, jak je potvrzeno nápisy na obvodu zvonu. Památka č. 3797, inv. č. II – 3 H – 187.

Modlí se sv. Bruno I., zobrazený na oválné mosazné poutní svátostce z pokladnice Arcibiskupství olomouckého, inv. č. KE 13 320.⁴⁶ Světec se modlí v otevřené krajině, u klečící postavy jsou položeny obvyklé atributy, tj. kříž, kniha, lebka. Vpravo nahoře nápis: *S. Brvno*. Medailka má rozměr 29,5×34 mm. Na opačné straně svátostky je sv. Roselina, viz níže.

Modlí se sv. Bruno,
poutní svátostka, mosaz,
po r. 1859 (Sbírka
Arcibiskupství olomouckého)

Jiný, bohužel nedochovaný obraz *Modlí se sv. Bruno* od neznámého malíře býval součástí bočního oltáře kostela sv. Markéty v Bílčicích v nynější ostravsko-opavské diecézi, kam byl jistě přesunut z olomoucké kartouzy.⁴⁷

3. Sv. Hugo z Grenoblu

Benediktin a biskup grenobelský. Narodil se kolem roku 1053 v Châteauneuf-d'Isère. Traduje se, že do jídelny vstoupil v okamžiku, kdy bylo na stůl podáváno maso. Dotkl se ho a to se rozpadlo.⁴⁸ Biskupem byl 52 let a byl to právě on, kdo Brunovi daroval pustinu pro stavbu první kartouzy. Zobrazován bývá v rouchu kartuziána, ač nikdy v tomto řádu nebyl. Také bývá znázorňován se šesti spolubratry, kterým podává řádový šat (údajně ho při zakládání Velké Kartouzy doprovázelo šest řeholníků), na Zurbaránově obraze je proto také zobrazeno šest spolubratrů. Zemřel 1. dubna 1132 v Grenoblu, svatořečen byl již za dva roky. Samozřejmě je patronem Grenoblu, bývá také vzýván při bolestech hlavy.

Olej na plátně v kostele sv. Bartoloměje v Jívové s výjevem klečícího kartuziánského světce se zabodnutým nožem v hlavě můžeme nazvat *Mučednictví sv. Huga z Grenoblu*. V levé části obrazu je namalován letící andělek v modrém rozevlátém závoji, který přináší světci v levé ruce mučednickou palmu. Obraz je veden jako MKP č. 1176 C.⁴⁹

4. Sv. Hugo z Lincolnu (z Avalonu)

Narodil se roku 1135 v Avalonu (Burgundsko). Původně byl augustiniánem-kanovníkem (od roku 1143), teprve v roce 1160 přestoupil do řádu kartuziánů. Byl důvěrníkem Jindřicha II.⁵⁰ Ve Withamu založil první kartouzu v Anglii. V Lincolnu, kde byl v letech 1186–1200 biskupem, postavil katedrálu a tam je také pohřben. Před smrtí se prý nechal položit na zem a posypat popelem. Zemřel 16. listopadu 1200 v Londýně, v ten den se také slaví jeho památka. Jako vůbec první kartuzián byl kanonizován, a to již dvacet let po smrti (1220). Bývá zobrazován s labutí, ohlašující jeho příchod, nebo též se sv. Brunem I.

Sv. Hugo z Lincolnu v modrém pluviálu, klečící před otevřenou knihou s pohledem upřeným do kalichu, který drží v levé ruce, je zobrazen na dalším ze série jívovských obrazů. Obraz lze nazvat *Sv. Hugo z Lincolnu uctívá Nejsvětější eucharistii*. Součástí kom-

pozice je jako symbol eucharistie Dítě-Ježíš se žehnajícím gestem. V dolní části obrazu je labuť, která je zde dalším určujícím atributem. Obraz je zapsán pod rejstříkovým číslem 1176 A.

5. Sv. Roselina

Převorka, mystička, měla dar zázraků a velké charisma. Podobně jako u sv. Alžběty Durynské je i u sv. Roseliny znám zázrak s růžemi. Bývá představována jako jáhenka s knihou, růží, lilií, věncem, svíčkou či křížem a je také patronkou řádu maltézských rytířů. Narodila se 27. listopadu 1263 v Château d'Arcs (Francie), zemřela 17. ledna 1329, v ten den se také slaví její památka. Svatořečena byla až v roce 1859.³¹

Na poutní svátostce³² je sv. Roselina podána klečící před P. Marií s Dítětem-Ježíšem, to znamená, že jde o výjev Sv. Roselina adorující P. Marii s Dítětem-Ježíšem. V náručí drží světice růže a jednu z nich podává Božskému Dítěti.

Sv. Roselina,
poutní svátostka, mosaz,
po r. 1859 (Sbírka
Arcibiskupství olomouckého)

6. Adorace sv. Kříže

Obraz od Jana Kryštofa Handkeho z roku 1739³³ (evidenční číslo 955) je umístěn na oltáři sv. Kříže v Dolanech. Součástí výjevu jsou i čtyři klečící kartuziáni, které samostatně nelze určit. Obvykle společně bývají zobrazováni sv. Anthelm de Chignin, sv. Bruno I., sv. Hugo z Grenoblu a sv. Hugo z Lincolnu. Obraz³⁴ snad pochází z kaple sv. Kříže, postavené roku 1716 na troskách dolanské kartouzy a zbořené roku 1800.

Na rozdíl od výše uvedených obrazů, soch apod. nebyla zjištěna žádná díla s vyobrazením jiných význačných kartuziánů či řádových světců, např. Guida II. (zv. Andělský, Angelicus, devátý generální převor, učeností proslulý člen řádu, napsal *Scala Paradisi*, tj. Stupně k ráji, které jsou manuálem členů řádu, zemřel 6. dubna 1193), Denise Kartuziána (člen řádu též proslulý učeností, zemřel roku 1471), sv. Jana ze Španělska (narozen kolem roku 1123 v Almazanu, převor, zemřel 25. června 1160 v Reposoiru, kult

byl schválen 1864, jeho památka se slaví 17. června), sv. Leonharda (později biskup v Dié, přiměl sv. Bernarda z Clairvaux k výkladu Šalomounovy velepísně, svátek míval 17. prosince), sv. Štěpána Bourgeského (kartuzián z Chartreuse, zemřel roku 1118, svátek míval 4. ledna) či sv. Štěpána z Dié (narodil se kolem roku 1155 v Lyonu, řeholník, biskup, mystik, měl dar vidění a zázraků, uctíván byl již za života, zemřel 6. září 1213 v Dié, jeho památka se slaví 7. září, kult byl schválen roku 1903).

J. K. Handke: *Adorace sv. Kříže*, olej na plátně, detail, 1739. V popředí socha sv. Antonína Padovského s Dítětem-Ježíšem (Římskokatolická farnost Dolany) (Foto: autorka)

- ¹ Petr Jelito byl až do roku 1372 litomyšlským biskupem, kartuzie v Tržku ležela nedaleko Litomyšle. Olomouckým biskupem byl v letech 1380–1387; v roce svého úmrtí potvrdil kartuziánské generální kapitule svůj souhlas s přenesením kláštera do Dolan, ale příchodu kartuziánů se již nedožil.
- ² Předběžný průzkum provedl Ing. Josef Kšíř, dlouhodobě se mu věnoval Václav Burian, několik prací publikoval i Ing. arch. Zdeněk Gardavský.
- ³ Mapa má rozměr 288×380 mm (VK Olomouc, sign. II 7.990), jiný částečně kolorovaný exemplář je součástí tamní sign. II 35.325. — Šindler, J.: Dějiny Dolan u Olomouce. Výtah z podrobné studie. Loštice, Společenská knihtiskárna 1942, na s. 76. k mapě a ke sporu mezi kartuziány a olomouckou kapitulou o majetek v roce 1442 uvádí: „tehdy byly určeny hranice, proti jejichž nedodržení byla stanovena pokuta tisíc florénů. Rozepře měla počátek u studánky Pstružníků, z níž tekla potůček, který činil částečnou hranici. Odtud po stezce k obecné cestě Hradecké, k místu zvanému Rokoviště a pak až k řece Bystřici byla učiněna znamení. Část po levé straně k Tepenci připadla klášteru, část po pravé straně kanovníkům. Počátkem 17. století počal se spor znova (1606) a byl urovnán roku 1612“.
- ⁴ *Genuina Facti & Juris Species, In Sachen Deß Von N. N. Priore, Vicario, und gesambten Convent der Carthaus Vallis Josaphat zu Ollmütz Wider das getreue Dom-Capitul allda / Petitorie angesprochenen / und durch Land-Rechtlichen Außspruch de publicato den 27. Junij Annô 1721. dem klagenden Theil zu erkannten / Durch allerunterthänigsten Recurs deß geklagten Theils aber zu allernädigster Revision Ihro Kayser- und Königlichen Majestät gediehenen Dom-Walds; [...]*, tj. Přirozená fakta a záležitosti týkající se převora, vikáře a celého kartuziánského konventu Údolí Josafat v Olomouci proti věrné dómské kapitule. Zemský soud vystavil rozsudek, který byl publikován 21. června 1721 v záležitosti odvolání obžalovaného ve věci sporu o Dómský les; [...]. Vydáno u Jacoba Maximiliana Swobody v Brně roku 1724.
- ⁵ Antonín Josef Schindler, olomoucký měšťanský mědirytec, zpracovával především náboženské náměty. Vlastnil dům ve Ztracené ulici č. 30. Z díla např.: Bl. Sarkander ve vězení (1722), mariánský obraz s prospektem premonstrátské rezidence na Sv. Kopečku u Olomouce, ex libris pro hraběte Salma-Neuburga, pro augustiniánské kanovníky atd.
- ⁶ Více Kohoutek, V.: Olomoučtí kartuziáni. Olomouc 2007. ISBN 978-80-7220-287-4; Jakubec, O.: Klášter kartuziánů v Olomouci. In: Kubešová, I. M. (ed.): Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II. Olomouc Monasteries II. Olomouc 2006 na s. 41 uvádí, že za převora Antonína II. Skyby byl pořízen oltářní obraz Nanebevzetí P. Marie od Felixe Iva Leichera (pracoval také pro řády piaristů, minoritů a františkánů) a k tomu obrazy dvanácti apoštolů, které provedl Josef Ignác Sattler.
- ⁷ Statky kartuziánů se dělily na panství dolanské (Dolany, Toveř, Jívová) a doubravické (Doubravice, Moravičany, Palonín, Lechovice, Pavlov a Radnice), navíc jim patřila ještě část Slatinek.
- ⁸ Z původního dolanského kostela se zachovaly dva reliéfy, každý se dvěma andělky držícími Boží oko, které byly umístěny nad jižní a západní vstup do nového kostela.
- ⁹ Před ním, tj. v letech 1744–1747, byl v Dolanech farářem jeho bratr(?) P. Jan Fournier.
- ¹⁰ Josef Ignác Sattler, malíř, narozen roku 1725 v Olomouci, zemřel 1767 tamtéž. Žák a švagr Jana Kryštofa Handkeho, v Olomouci působil především po roce 1750.
- ¹¹ P. Albert Wiedemann, převorem v letech 1696–1727, pocházel z Uherského Hradiště.
- ¹² Jan Kryštof Handke, malíř, autor rozsáhlého díla, narozen 18. února 1694 v Janušově (část Janovic u Rýmařova), zemřel 31. prosince 1774 v Olomouci ve Ztracené ulici č. 10. Pohřben byl v kostele P. Marie na Předhradí.
- ¹³ Freska samozřejmě zanikla spolu s klášterem, oltářní obraz a dva další obrazy se snad mohly dochovat. — Jakubec, O.: c. d., s. 39 uvádí, že v olomouckém klášteře bylo v roce 1679 převorem P. Gebhardem dokončeno sedm nových oltářů, které o rok později posvětil olomoucký světící biskup Jan Josef Bedřich sv. pán Breiner(!), od roku 1694 arcibiskup pražský. Další oltáře pak ještě zřídil poslední převor P. Antonín II. Skyba (1774–1803). Dále Jakubec na s. 40 uvádí, že k vybavení olomouckého klášterního kostela patřily k roku 1698 dvě stříbrné sochy sv. Jana Křtitele a sv. Bruna, které označuje jako augsburský import. O dnešním umístění těchto dvou děl zatím nic nevíme.
- ¹⁴ Ikonografický typ Milostné Piety.
- ¹⁵ Kohoutek, V.: c. d. např. na s. 98, 99 uvádí několik vzájemně si odporujících údajů. Plátna nejsou signována, ale PhDr. Leoš Mlčák, jemuž děkuji za konzultaci, potvrzuje autorství Jana Kryštofa Handkeho, i když v Mlčák, L. (ed.): Jan Kryštof Handke. Vlastní životopis. 1694/1774. Olomouc 1994 tato díla nejsou zmíněna. Také o původním počtu tohoto souboru nemáme zprávy.
- ¹⁶ Též Šindler, J.: c. d., na s. 20 se zmiňuje o tom, že několik velkých obrazů bylo dopraveno do dolanské fary, kde visí na chodbách.
- ¹⁷ V žádném případě plátna nejsou podobiznami dolanských převorů, jak tvrdí Kohoutek, V.: c. d., s. 99.

- ¹⁶ Inocenc II., papež v letech 1130–1143, otázku jeho zákonité volby obhájil sv. Bernard z Clairvaux. Papež v roce 1133 potvrdil první pravidla kartuziánského řádu a roku 1143 je schválil již jako řádové regule. Inocenc II., velký přítel a ctitel olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, zemřel 24. září 1143.
- ¹⁷ Sv. Bernard z Clairvaux, opat, tzv. druhý zakladatel cisterciáckého řádu, církevní učitel, zakladatel téměř sedmdesáti klášterů, udržoval kontakty s mnoha osobnostmi své doby, mnohým z nich byl rádcem. Pokorný, skromný, odmítl všechny čestné úřady, vedl ale druhou křížáckou výpravu. Je autorem např. spisů Chvály Mariánské, O milosti a svobodné vůli. Byl nazýván „vzorem řeholníků“, „leskem duchovenstva“ nebo též „mužem svatým“. Narodil se kolem roku 1090, zemřel 20. srpna 1153 v Clairvaux.
- ¹⁸ Sv. Petr Ctihodný, benediktin, básník, 9. opat v Cluny, kde 25. prosince 1156 zemřel.
- ¹⁹ Sv. Hugo, biskup grenobelský, viz níže.
- ²⁰ Alexander IV., papež v letech 1254–1261.
- ²¹ Řád sv. Ducha, též Bratři sv. Ducha, Ordo Sancti Spiritus.
- ²² Urban VIII., vl. jménem Maffeo Barberini, papežem v letech 1623–1644, dokončil stavbu baziliky sv. Petra. – Francouzským králem byl tehdy Ludvík XIII., jeho královskou matkou byla Marie z Medici. Ludvík XIII. přežil svého ministra Richelieua jen o rok.
- ²³ Asceterium, místo ke konání askeze, tj. klášter.
- ²⁴ Berla byla pravděpodobně při restaurování sousoší mylně otočena závitěm směrem ven (biskupové) namísto dovnitř (opati apod.)
- ²⁵ Na podstavci nápis: *Errichtet von Johann und Josefa Breiner im Jahre 1867*, ovšem Wanzl, A. – Abeska, G.: *Das Städtchen Giebau*. Lorsch, Giebauer Heimatgruppe 1976, na s. 223 uvádějí Johanna a Agnes Naabovi z čísla 13 a celé sousoší nazývají sochou sv. Floriána s vedlejšími figurami. Autor sousoší není znám. – V době zřízení sousoší byl v Jívové farářem ještě P. Johann Preisenhammer. Narodil se v Novém Jičíně v roce 1810, do Jívové přišel hned po vysvěcení v roce 1849 a odtud odešel na jinou dříve řádovou faru, tj. do Dolan, kde 16. ledna 1869 zemřel.
- ²⁶ Viz výše, nyní v Arcibiskupském kněžském semináři v Olomouci. – Zde musíme také zmínit olej na plátně evidovaný pod č. 1177 C, který je součástí cyklu tří zachovaných oválných obrazů z jívovského kostela a který skutečně můžeme označit jako obraz sv. Jeronýma, i když kartuziáni tomuto světcovi zvláštní poctu nevykazovali. Musel pro to být jiný, nám neznámý důvod. Sedící světec je zde zobrazen před skálou, přes levé rameno má přehozen červený plášť, v pravici drží kámen, před sebou má rozevřenou knihu, řetěz a lebku, vlevo stojí poutnická hůl.
- ²⁷ Antonín Martin Lublinský, olomoucký augustinián, autor mnoha nástěnných maleb, oltářních a závěsných obrazů, předloh grafických listů, kreseb, poradce olomouckého biskupa Karla z Lichtensteina-Kastelkornu, narozen v Lešnici 1636, v řádu od roku 1664, zemřel v Olomouci 1690. – Tognier, M.: *Antonín Martin Lublinský 1636–1690*. Olomouc 2004, ISBN 80-244-0756-6, s. 224 obraz nazval *P. Maria mezi světcí a světicemi*; Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska I, A–I*. Praha 1994, ISBN 80-200-0474-2, s. 380 *P. Maria útočiště hříšníků*.
- ²⁸ Tognier, M.: c. d., s. 226 vyslovuje domněnku, že obraz pochází z některého ze zrušených olomouckých kostelů. – Rozměry dle Togniera, evidenční list movité kulturní památky uvádí 100×190 cm.
- ²⁹ Viktorín Ignác Raab, Tj. Narozen 1711 v Nechanicích u Hradce Králové, zemřel 1787 na Velehradě. Pracoval především pro jezuitu. – Schenková, M.: *Dílo Ignáce Raaba ve Slezsku a na severní Moravě*. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, 1991, č. 1, s. 101.
- ³⁰ František Havelka, žil 1817–1882, především malíř církevních námětů, jeho obrazy jsou např. v kostelech v Měrotíně, Bratrušově, ve Velké Bystřici a jinde.
- ³¹ O těchto malbách se blíže zmíníme níže.
- ³² Francisco de Zurbarán, přední španělský malíř, hluboce věřící člověk, narozen 1598, zemřel 1664.
- ³³ Ondřej Zahner, sochař, narozen roku 1709 v Ettershausenu, zemřel 1752 v Olomouci, jeho hlavním dílem je sochařská výzdoba čestného sloupu Nejsvětější Trojice v Olomouci, dále např. pracoval pro hradiské premonstráty či kroměřížské piaristy. – Samek, B.: c. d. I., s. 381 připisuje Zahnerovi jen jednu (tj. „první“) z této dvojice soch.
- ³⁴ SOKAO, O 7–6, Archiv fary Dolany (1415) – 1953, inv. č. 4, Inventář kostela a fary, 1912–1949, položka 85.
- ³⁵ P. František Zapletal, v Dolanech v letech 1911–1931, konzistorní rada, narozen roku 1856 ve Vilémově, ordinován roku 1882, zemřel 15. února 1931.
- ³⁶ V inventáři kostela a fary v Jívové z roku 1949, kdy byl provizorem P. Ladislav Novák, je pod položkou 75 uvedeno 30 blíže nespecifikovaných obrazů. Státní okresní archiv Olomouc, nezpracovaný fond FÚ Jívová. – Samek, B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska II, J–N*. Praha 1999, ISBN 80-200-0695-8, s. 121 popisuje všechny jívovské obrazy takto: sv. Hugo Linkolnský, Bruno, Angel, Jeroným, Jan Křtitel a další dva řádoví světci.
- ³⁷ Autorství a vročení viz Mlčák, L. (ed.): c. d., s. 43 uvádí cyklus sedmi obrazů, které připisuje Handkemu

a uvádí přibližný rok 1729. Jsou to: Sv. Jan Křtitel, Sv. Jeroným, Sv. Hugo Lincolnský (1176 A), Sv. Hugo Grenobelský, Sv. Angelus Jeruzalémský (zv. též Karmelitán, někdy je jeho hlava probodnuta šavlí nebo mečem, zemřel 1220) a Sv. Albert Siculský (či snad Jeruzalémský?, zákonodárce řádu karmelitánů, atributy neznámé). Oválné obrazy o rozměru 205×110 cm jsou rámovány profilovanými zlatými rámy. V dalším textu se postupně pokusíme určit, koho tyto obrazy představují.

⁴⁰ Sv. Robert, pravděpodobně sv. Robert z Brugg, cisterciácký opat, narozen v 11. století v Bruggách (Belgie). Byl druhem sv. Bernarda z Clairvaux a po jeho smrti jeho nástupcem. V Clairvaux také 29. dubna 1157 zemřel.

⁴¹ Bl. Urban II., vl. jménem Oddo z Lagery, papež v letech 1088–1099.

⁴² Samek, B.: c. d. I, s. 380 toto dílo neuvádí. Je možné, že již v době, kdy výzkum prováděl, byl už obraz neznámý(?).

⁴³ Viz poznámka ³¹.

⁴⁴ Viz poznámka ³².

⁴⁵ K roku 1923 byla socha považována za sv. Antonína Padovského, na evidenčním listu Národního památkového ústavu není světec určen. — Připomeňme znovu, že Jakubec, O.: c. d., s. 40 uvádí k roku 1698 stříbrnou sochu sv. Bruna ve vybavení olomouckého klášterního kostela, viz poznámka 13.

⁴⁶ Více viz Klopánová, M. — Zatloukal, O. (ed.) Světci a jejich atributy, Z pokladnice Arcibiskupství olomouckého. Katalog. Kroměříž 2007, s. 58.

⁴⁷ Za upozornění děkuji P. Pavlu Plíškovi, duchovnímu správci ex kurendo. — Samek, B.: c. d. I, s. 48 boční oltář sv. Bruna I. nezmiňuje.

⁴⁸ Zázrak sv. Huga v refektáři od Zurbarána.

⁴⁹ Známý je také obraz z Kartouzy v Pavli nazvaný Madona se sv. Karlem (Boromejským) a sv. Hugem z Grenoblu. Sv. Karel Boromejský, biskup a kardinál, sice žil o více jak 400 let později než sv. Hugo z Grenoblu, ale součástí symbolického výjevu je proto, že byl absolventem pavijské univerzity.

⁵⁰ Jindřich II., vládl nad polovinou dnešní Francie v letech 1154–1189.

⁵¹ Vzhledem k datu v opisu jde o svátostku z doby po roce 1859.

⁵² Opačná strana s podobou sv. Bruna I., viz výše.

⁵³ Vročení Mlčák, L. (ed.): c. d., s. 44. — Dle evidenčního listu má plátno rozměr 200×120 cm.

⁵⁴ Přenesení obrazu z kaple sv. Kříže uvedl v roce 1964 dr. Jaroslav Herout na evidenčním listu movité kulturní památky, viz též Samek, B.: c. d., I, s. 380 a Šindler, J.: c. d., který na existenci kaple upozornil jako první, na s. 20 mj. uvádí, že kaple měla „dva boční oltáře a zvonek z roku 1717. Od kaple vedla do lesa křížová cesta. Avšak ani tato prostranná kaple se dlouho neudržela. Koncem téhož století byla prý znesvěcena a r. 1800 prodána a odklizená. Řád již byl zrušen a potomnímu majiteli (státu) nezáleželo na uchování památné kaple. Z jejího materiálu byla postavena v Pavlovičkách velká hospoda (Číhalova) a zvonek byl umístěn na věži dolanského kostela, kde byl znám pod jménem Alexander aneb umíráček. R. 1916 byl zrekvírován k válečným účelům.“ — Pavlovičky jsou městskou částí Olomouce. — Snad jsem svým upozorněním na zatím neodkrytá či dávno zapomenutá díla, zhotovená na objednávku dolanských či olomouckých kartuziánů, splnila i část přání pana Vojtěcha Kohoutka.

Resümee

Bedeutsame Kartäuser, Prioren, Ordensgönner und Ordensheilige in den aus dem Ordensbesitz der Olmützer Kartäuser stammenden Werken der bildenden Kunst

Jana Krejčová

Nach einer allgemeinen Einleitung, die den Kartäuserorden, seine Sitzungen und Ordenspfarrhäuser in der Olmützer Gegend behandelt, geraten wir zur Aufzählung und Beschreibung der erhaltenen Kunstwerke, auf denen die bedeutsamen Ordensprioren und Mitglieder der Cesellschaft, Ordensgönner und Ordenspatrone und Heilige dargestellt sind. Die Autorin befasst sich mit der Identifizierung der einzelnen auf den beschriebenen Werken der bildenden Kunst dargestellten Personen, sie bestimmt und benennt sie. Beigefügt sind ebenfalls ihre persönlichen Daten.

Olomoucká kartouza, olej na plátně, nesignováno(?), 18. století (VMO) (Foto: P. Rozsival).

O. Zahner(?); Sv. Anthelm de Chignin, kamenná socha u paty schodiště ke kostelů sv. Matouše v Dolanech, 30. léta 18. století (Foto: autorka)

Podzámecká zahrada v Kroměříži a její okolí, olej na plátně, nesignováno, 1. polovina 19. století (Městské muzeum v Olomouci) (Foto: P. Rozsíval)

Neznámý obraz Podzámecké zahrady v Kroměříži a jejího okolí z první poloviny 19. století

Unknown Painting of the Podzámecká Garden in Kroměříž and its Surroundings in the First Half of the 19th Century

Lenka Křesadlová

Abstrakt

Ve fondu Vlastivědného muzea v Olomouci se nachází nedatovaný obraz neznámého autora. Malba zachycuje pohled z Podzámecké zahrady na budovu arcibiskupského zámku v Kroměříži a část města. Dle znázorněných skutečností lze vznik obrazu zasadit do první poloviny 40. let 19. století. Největší část obrazu je věnována kompozici Podzámecké zahrady, na jejíž úpravě se zásadní měrou podílel architekt Anton Arche. Dále je možné na obraze spatřit tři nejvýznamnější kroměřížské kostely – chrám sv. Mořice, farní kostel Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie i chrám sv. Jana Křtitele; městskou bránu a domy na předměstí Sladovny.

Abstract

The arts and crafts fund of the Regional Museum in Olomouc features an undated painting by an unknown author depicting a view from the Castle Gardens of the building of the Archbishop's Castle in Kroměříž and a part of the town. Based on what the painting portrays the work could be appraised as dating back to the 1840s. The largest part of the painting is devoted to the composition of the Castle Gardens, the layout of which was to a large extent the work of architect Anton Arche.

Klíčová slova: Kroměříž, Podzámecká zahrada, Anton Arche, neznámý obraz
Key words: Kroměříž, Podzámecká Garden, Anton Arche, unknown painting

V uměleckoprůmyslovém fondu Vlastivědného muzea v Olomouci se nachází nedatovaný obraz neznámého autora, zasazený v jednoduchém dřevěném rámu (přírůstkové číslo 99/62/41). Malba jasných barev zachycuje pohled z Podzámecké zahrady na budovu arcibiskupského zámku v Kroměříži. Dle množství drobných indicií lze jeho vznik zasadit do první poloviny 40. let 19. století. Tento, v podstatě naivní obrázek, je velice cenný tím, že zachycuje velmi specifický úsek v dějinách místa – města, zámku i zahrady, dobu přechodného klidu mezi koncem napoleonských válek (1815) a revolučním rokem 1848, tzv. období předbřeznové, dobu pohodlného útulného *biedermeieru*, industriálního rozvoje, národně obrozeneckých snah..., klid před bouří. Pohled, který zachytil malířův štětec, bude již záhy radikálně proměněn.

Největší část obrazu je věnována parkové kompozici a budově zámku, dále je možné spatřit i tři nejvýznamnější kroměřížské kostely – chrám sv. Mořice, farní kostel Nanebe-

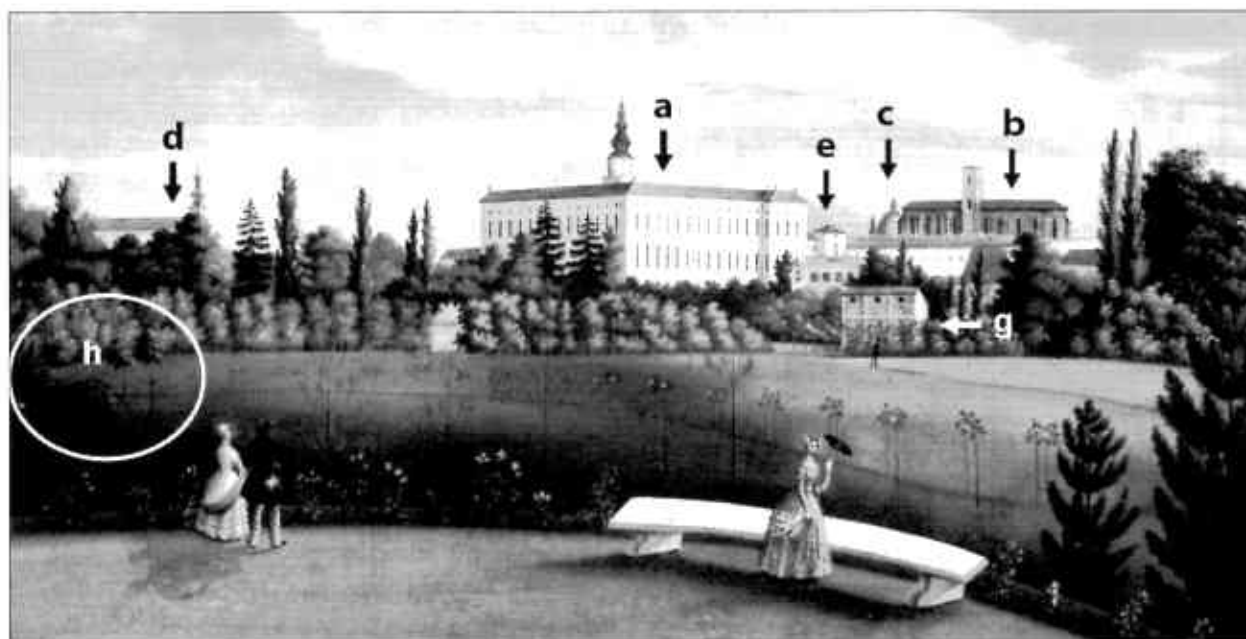
vzetí blahoslavené Panny Marie i chrám sv. Jana Křtitele; městskou bránu a několik střech budov z předměstí Sladovny. Vraťme se však zpět do historie těchto míst, aby obraz získal nejen dřevěný, ale také odpovídající dějinný rám.

Původní renesanční, manýristická a později také barokně upravená formální zahrada se rozprostírala jen na poměrně malé ploše před zahradním průčelím kroměřížského zámku. Vstupovalo se do ní přes pozoruhodný prostor saly terreny a sloužila jako místo pro prezentaci a odpočinek vlastníků zámku, biskupů olomouckých a jejich hostů. Tuto významnou funkci v církevní hierarchii zastávali téměř výhradně zástupci předních šlechtických rodin. Dalo by se říci, že stavby, které budovali v Olomouci, sídelním městě biskupů, sloužily převážně k prezentaci jejich církevního úřadu. V kroměřížském zámku se mohli věnovat zálibám spíše světské povahy – sběratelství, hudbě, zahradám..., přispívat k prezentaci rodu. Upravovali své sídlo dle zásad tehdejší módy a přicházejících uměleckých slohů.

Pod vlivem vrcholícího osvícenství druhé poloviny 18. století nechal první arcibiskup olomoucký Theodor Colloredo-Waldsee (arcibiskupem v letech 1777–1811) přebudovat v 90. letech 18. století plochu zahrady dle nového pojetí zahradního umění.¹ V posledním desetiletí 18. století však nebyl ještě pod zámkem vytvořen krajinářský park v pravém slova smyslu, ale spíše sentimentální zahrada lavírující svou formou na rozhraní mezi starým, jasným řádem pravidelných zahrad a touhou po volnosti a souznění s přírodou osvětského věku. Formální členění větší části původní zámecké zahrady zůstalo zachováno, na ni navázala nová kompozice zahrnující a kultivující před tím nevyužívané plochy lužního lesa ležící mezi zahradou a mlýnskou struhou. Pojítka mezi těmito dvěma světy i okolní krajinou představovaly aleje vysázené ze sloupovitě rostoucích topolů (*Populus nigra* L. 'Italica'). Pravidelný rastr alejí rozčlenil plochu na drobné zahradní prostory, kterým byla dána specifická náplň. Ústředním motivem se stávaly drobné zahradní stavby doplněné „nespoutanou přírodou“.

V roce 1795 byla vybudována tzv. Colloredova kolonáda, arkádová chodba s pěti oblouky, navazující na budovu zámku. Tak jako se skvostně vyzdobeným rozměrným prostorem saly terreny vstupovalo do světa, kde zahrada tvořila jeviště pro pompu barokních slavností, tak jednoduchá klasicistní stavba kolonády umožnila vstoupit neokázale nejdříve do intimního prostoru giardinetta segreta (zahrádka, zřízené již v barokním období na ploše zasypané části obraného příkopu) a při procházce po dalších částech zahrady se nerušeně oddávat svým osobním úvahám či diskuzím s přáteli. I po dvou staletích nám umožňuje proniknout do atmosféry této zahrady dochované grafické album devatenácti kolorovaných leptů malíře a rytce Josefa Fischera, vydané roku 1802 pod názvem *Die Fürstlichen Gärten zu Kremsier, beschrieben von einem Freunde der verschönerten Natur*.²

Zahrada si udržela sentimentální podobu až do roku 1832, kdy se stal arcibiskupem Ferdinand Maria Chotek z Chotkova a Vojína (1781–1836). Bylo mu 51 let a jeho rodinné zázemí mu poskytovalo množství podnětů pro dalekosáhlé budovatelské plány. Byl čtvrtým synem kancléře království a rytíře Řádu Zlatého rouna Jana Nepomuka Rudolfa (1748–1824),³ mimo jiné iniciátora stavby zámku a krajinářského parku v Kačíně⁴ a zámeckého areálu ve Veltrusích.⁵ O těsném styku nového arcibiskupa s jeho rodinou svědčí fakt, že již v roce 1833 se stává ředitelem stavebního úřadu v Kroměříži architekt

Obráz Podzámecké zahrady v Kroměříži a jejího okolí s popisem zachycených míst:

a) Arcibiskupský zámek	e) Mlýnská brána
b) Chrám sv. Mořice	f) Colloredova kolonáda
c) Chrám sv. Jana Křtitele	g) Bažantí dům
d) Farní kostel Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie	h) Skupina platanů s mostkem
- (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

Anton Arche⁶, který se podílel na dokončovacích pracích na stavbě zámku Kačina a na vzniku architektonické složky areálu veltruského parku.

Arcibiskup Chotek okamžitě projevil zájem o novou úpravu Podzámecké zahrady. Již v roce 1832 vyhotovil architekt Carl Sankander Thaler⁷ plán aktuálního stavu zahrady. Do jeho kopií pak byly prováděny první náčrtky návrhů nové úpravy zahrady.⁸ Původní formální zahrada byla překryta rozsáhlou travnatou plochou lemovanou porosty dřevin a ukončena tzv. Chotkovým rybníkem, který nahradil původní vodní kanál. Změnou toku mlýnské strouhy došlo k rozšíření areálu zahrady až k řece Moravě. Část architektonické složky sentimentální zahrady zůstala zachována nebo byla stavebně upravena (Chrámek Přátelství, Poustevna, Paraple, Dům zahradníka...), část byla nahrazena novými prvky (Fontána Amorků, Římská fontána, skleník aj.).

Souběžně probíhaly úpravy dalších prostor v bezprostředním okolí zámku. V roce 1833 byl dle projektu A. Archeho zasypán zbytek příkopu oddělující zámeckou budovu od města a nově bylo upraveno nejen vzniklé prostranství, ale i Mlýnská brána a přilehlé budovy. Více nebylo možné za krátký čas, vyměřený arcibiskupu Chotkovi pro jeho dílo, uskutečnit. Zemřel náhle dne 5. 9. 1836 v Praze, kde se měl účastnit korunovace Ferdinanda I. českým králem. Když podlehl choleře, bylo mu pouhých 55 let.⁹ Již se pravděpodobně nedozvěděl, že o tři dny dříve (2. 9. 1836) vyhořel v Kroměříži chrám sv. Mořice. Oheň zničil obě věže a střechu.

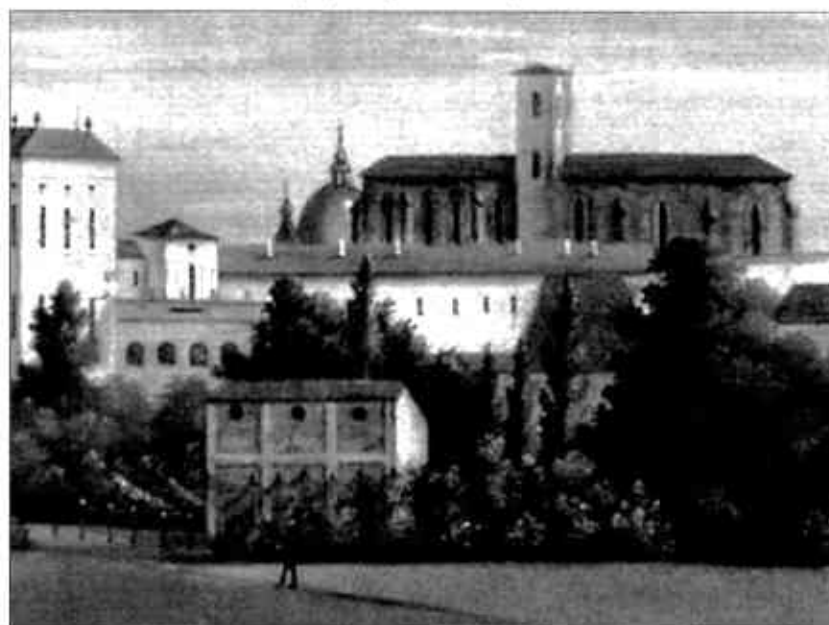
Obnova chrámu se stala úkolem pátého olomouckého arcibiskupa, kterým se stal svobodný pán Maxmilián Josef Gottfried Sommerau-Beckh (1769–1853). Přesto, že mu bylo již 68 let, jednalo se o člověka velmi činorodého a s přihlédnutím k jeho postavení

lze říci i pokrokového. Ve svém úřadě prosazoval církevní reformu, poskytl své sídlo ke konání rakouského zákonodárného sněmu v roce 1848, byl i zdatným hospodářem.¹⁰

Ve stavební činnosti navázal plynuje na dílo svého předchůdce. Pokračoval v rozšiřování původní zahrady na přilehlé prostory pastvin: „Kardinál Maxmilián Josef od štěchovické obce koupil rozsáhlé pastviště, Hořenuše nazvané. Pastviště bylo vysázeným stromovým a křovím, jakož i založenými hustými sečemi, proměněno v nový park.“¹¹ V jiných pramenech je uváděno, že pozemky vykoupil krátce před svou smrtí již arcibiskup Chotek.¹² Dle dochovaných plánů byly úpravy části nově získaných ploch tzv. Maxmiliánova parku dokončeny pravděpodobně v roce 1840¹³ a pokračovalo se v úpravách dalších částí areálu, který byl postupně doplňován souborem zahradních staveb.

Dostáváme se tedy do první poloviny 40. let 19. století, do doby, kdy s velkou pravděpodobností vznikl náš obraz. Co vše umožňuje přiklonit se k této dataci? Je to především srovnání stavu úprav zahrady a chrámu sv. Mořice. Jak je uvedeno výše, první část Maxmiliánova parku byla založena pravděpodobně mezi roky 1837–1840. Chrám vyhořel v květnu 1836, ale nejprve byl jen provizorně zastřešen a dále byly konány přípravy na jeho generální opravu, která se uskutečnila až v letech 1845–1851.

Tak dlouhé hledání nové podoby stavby lze vysvětlit jejím významem. Kostel byl založen již roku 1260 biskupem Brunem ze Schauenburgu a ve své době byl největší církevní stavbou na Moravě. Přes drobnější stavební úpravy, provedené po husitských válkách, po třicetileté válce a v roce 1782, si zachoval starobylý gotický ráz.¹⁴ Mařík jej zachytil v krátkém období mezi požárem a jeho úpravou v neogotickém stylu, uskutečněnou dle návrhu architekta Antona Archeho. Na opravu budovy i jejího vnitřního vybavení bylo vynaloženo 91 tisíc zlatých. „Kollegiální kostel maurický do roku 1847 byl jako po ohni jenž jej r. 1836 zpusťošil. Umouněný, nízké věže měly pouze malé plechové zákryvky. Roku 1847–1848 jej kardinál Maxmilián skrze svého architekta Archeho dal opravit... Střecha byla poté opravě ploská, červená, plechová, a měla kolem dokola kamenné zábradlí... To dal kardinál Bedřich lantkrabě z Fürstenbergů v šedesátých letech shodit a vysokou střechu udělat, která na každý pád je vkusnější.“¹⁵

Za sv. Mořicem probleskuje na obraze střecha kopule nejvýznamnějšího barokního kroměřížského kostela, chrámu sv. Jana Křtitele. Byl postaven na místě původního johanitského kostela a vysvěcen

Výřez obrazu Podzámecké zahrady v Kroměříži a jejího okolí, zachycující detail domu pro bažanty, Colloredovu kolonádu, chrám sv. Mořice a Mlýnskou bránu (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

v srpnu roku 1768. Třetím kostelem na obraze je v jeho levé části kostel Nanebevzetí blahoslavené Panny Marie. Nad korunami dřevin se tyčí pouze věž a střecha kostela. Cibule s lucernou na jejím vrcholu je dílem baroka, ale čtvercové těleso věže má gotický původ s ještě románským jádrem, stejně jako kostel, který byl za dobu své existence několikrát zcela zničen. Nynější podobu získal při přestavbě v letech 1724–1736.

Vraťme se však do zahrady. Nejblíže pozorovateli umístil malíř několik postav. Přesto, že nahlížíme do arcibiskupské zahrady, nevidíme důstojná církevní roucha, ale skupinu měšťanů.

Pastviny, na kterých byl zakládán nový park, získal arcibiskup s podmínkou, že své dílo zpřístupní veřejnosti. Stalo se tak pravděpodobně již v době, kdy byla dokončena pouze první část úpravy. Chodníček o tom píše: „*Za výše zmíněného kardinála (kardinál Maxmilián Josef – pozn. autorky) přístup obecnstvu byl dovolen od prvního května do podzimku. Mezi podmínkami dovolené návštěvy nalézala se také ta, že v parku nesměl nikdo kouřit a že studenti se museli u vrátného vykázat učebnou knihou.*“¹⁶

Vycházkový oděv postav lze nazvat typickým pro dané období: Mužský oděv vyjadřoval rozvážnost důstojného měšťana, oděv jeho protějšku podporoval ženskost a zvýrazňoval přirozené proporce ženské postavy, především útlost pasu.¹⁷ Dámy jsou oblečeny do šatů s velkým výstřihem a úzkými rukávy. Útlý pas pravděpodobně svíral korzet a širokou sukni nadzvedávalo množství spodniček. Nedílnou součástí vycházkových oděvů byly šály a šátky. Oblíbený materiál kašmír si však mohli dovolit jen bohatí lidé. Neodmyslitelným doplňkem byl klobouk, zde zavazovaný pod bradou, se zvednutou přední částí, ozdobený květinami. Je možné spatřit i slunečník, dle aktuální módy drobných až miniaturních rozměrů.

Muž má oblečen krátký černý kabát se zúženým pasem, jehož silueta se blíží ženské. Bílé kalhoty byly považovány za módní stejně jako boty s úzkou špičkou. Typickou pokrývku hlavy tvořil cylindr s úzkou krepkou. Je otázkou, zda měl pán na obraze opravdu cylindr bílé barvy, nebo jde o uměleckou licenci. Černá barva by byla věrohodnější.

Skupinka návštěvníků stojí na vyvýšeném místě v srdci nové úpravy. Dnes se zde nachází stavba tzv. Maxmiliánovy kolonády. Ta však byla postavena nejdříve v roce 1846, kdy k ní A. Arche vytvořil plány. Lze předpokládat, že tak pečlivý malíř, který naprosto přesně znázornil rozmístění oken a opěrných pilířů chrámu sv. Mořice, by přítomnost tak významné stavby v prostoru alespoň naznačil, například namalováním části bazénu, umístěného před kolonádou. S velkou pravděpodobností lze tedy říci, že zde zatím stál pouze nevysoký obelisk či socha, zachycené na plánu parku z roku 1841, a plocha okolo něj byla upravena jako vyhlídková terasa doplněná pohodlnou lavičkou.

Použití mobiliáře bílé barvy, rozmístěného v prostoru zahrady, máme doloženo také ze dvou jiných obrazů z roku 1847 od Š. T. Miliána. Shodou okolností je na jednom z nich zachycena dřevěná, bíle natřená lavice s šesti ozdobně tvarovanými stojkami, o které se zmiňuje také Chodníček: „*Šlo-li se podél strouhy zpátky k zámku, přišlo se k umělému vodopádu.... Na lavici u toho břehu se mile sedělo a rumoru vody naslouchalo.*“¹⁸ Mobiliář v zahradě byl pravděpodobně značně rozmanitý, protože jednotlivé lavičky

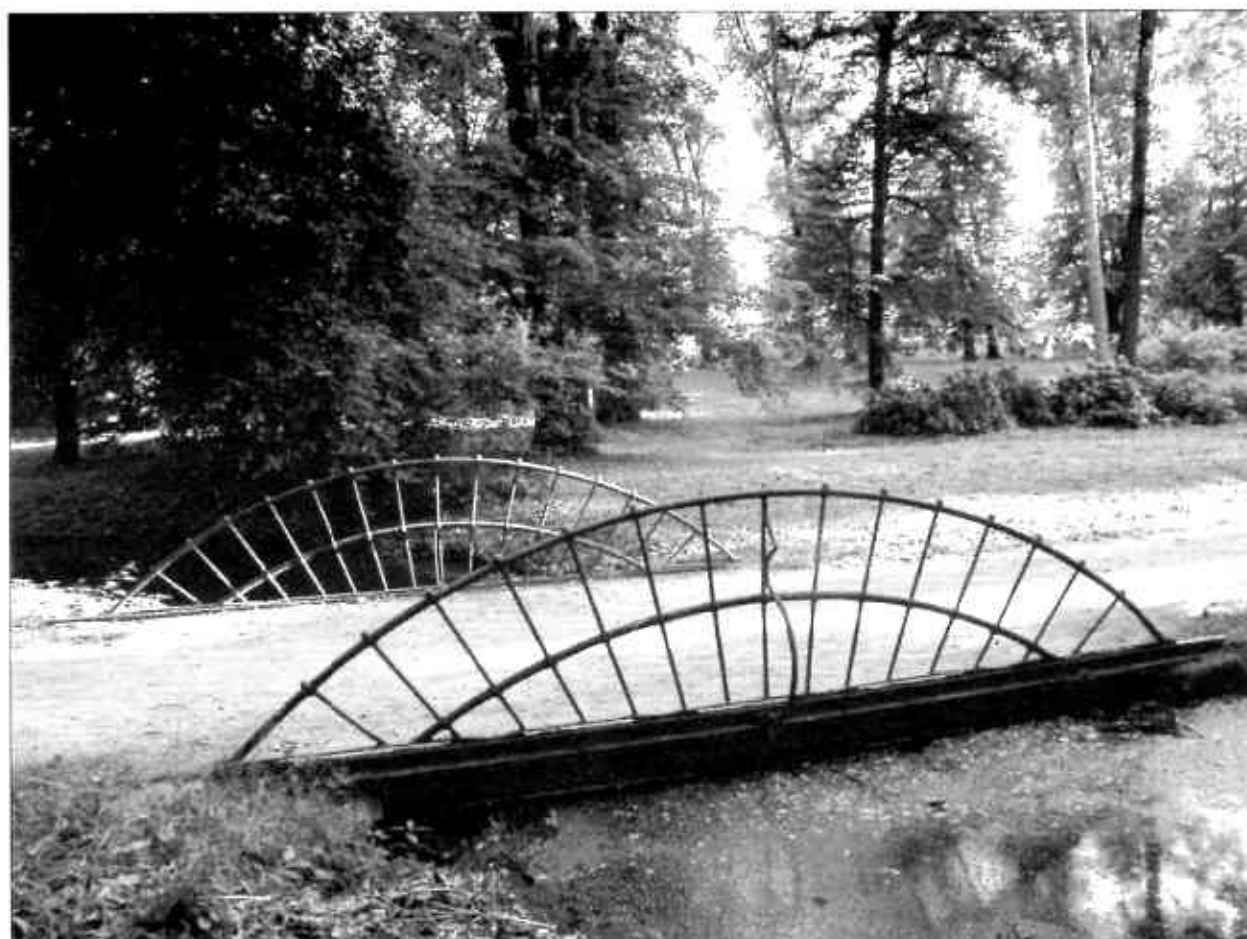

Skupina platanů a kolonáda v Podzámecké zahradě (Foto: autorka, 2008)

na obrazech se tvarově výrazně liší a spojuje je pouze bílá barva. Jeho vzezření mohlo být přizpůsobováno žádanému vyznění jednotlivých prostor zahrady: „Nař vodopádem byly na břehu zříceniny hradu se vzácným kyklopským obloukem... Odtud se táhl k zámku podle strouhy tmavý vysoký les listnatý s nepravidelně sem tam rozdělenými sedadly, zhotovenými z uřezaných tlustých stromů.“¹⁹ Lavička na obraze byla pravděpodobně také dřevěná, i když dle tvarosloví a proporcí jednotlivých prvků by se mohlo jednat také o kámen.

Okraj vyhlídkového místa měl lemovat květinový záhon, dle malby však nelze spolehlivě určit jednotlivé druhy znázorněných rostlin. Před návštěvníky se rozprostírá velká travnatá plocha, členěná parkovými chodníky. Ten nejbližší přivádí chodce ke skupině nedávno vysázených stromů obklopujících mostek. Je jen obtížné uvěřit, že z útlých stromků plynoucí čas vykouznil jednu z největších skupin platanů (*Platanus occidentalis* L.), kterou je možné na našem území spatřit.²⁰ Skupina je tvořena dvanácti jedinci, jejichž současná výška dosahuje 40 m.²¹ Existence obrazu nám umožňuje určit jejich současné stáří na cca 170 let.

Mostek překlenující vodní kanál má zábradlí ve tvaru kruhové výseče. Stejný typ se uplatňuje u většiny mostků v zahradě ještě dnes. Na obraze je zachycena také původní barevnost tohoto litinového zábradlí. Bylo tmavé, pravděpodobně černé. Obraz je důkazem, že tento typ zábradlí byl v zahradě používán již ve 40. letech 19. století. Zachovány zůstaly fotokopie nedatovaných náčrtků jeho konstrukce.²² Je pravděpodobné, že bylo

Mostek s litinovým zábradlím v Podzámecké zahradě (Foto: autorka, 2008)

vyroběno v arcibiskupských železárnách ve Vítkovicích, případně v jiných železárnách fungujících v této době na hukvaldském panství (Frýdlant, Ostravice, Čeladná).²¹

Další drobností, do které vnáší obraz světlo, je použití růží v kompozici. Do této doby byly k dispozici pouze půdorysné plány zahrady z poloviny 19. století,²⁴ na kterých jsou znázorněny řady drobných stromků lemující některé úseky cest. Dle dobových analogií se předpokládalo, že se jednalo o růže, ale jistotu máme až nyní. Stromky jsou znázorněny jen schematicky, ale i tak je patrné, že šlo o rostliny jedné odrůdy s květy růžové barvy, dle kulovitého tvaru květů snad z okruhu *Rosa x centifolia* L. či *Rosa x damascena* Mill. Nešlo tedy o snahu založit sbírku růží, které se v daném období zřizovaly v zahradách a parcích velmi často.²⁵

Travnatou plochu rámuje na obraze skupiny nízké zeleně mladých výsadeb a za nimi se tyčí již vzrostlé dřeviny lemující protékající mlýnskou strouhu, která tvoří hranici mezi „novým parkem“ a „starou zahradou“. Ze stromů na obraze lze identifikovat koruny sloupovitě rostoucích topolů (*Populus nigra* L. 'Italica'), smrky (s velkou pravděpodobností *Picea abies* (L.) H. Karst.) a borovici (s velkou pravděpodobností *Pinus sylvestris* L.).²⁶

Sloupovitě rostoucí topoly (*Populus nigra* L. 'Italica') byly v 18. a 19. století nazývány vědecky jako *Populus pyramidalis* Roz., *Populus dilatata* Ait., *Populus fastigiata* Pers., *Populus italica* Mönch, *Populus panonica* Kit., *Populus croatica* Waldst. Kit, německy pak jako Pyramiden-, Säulen-, Italienische-, Lombardische – Pappel.

První zmínky o sloupovitých topolech se objevují v Itálii na začátku 18. století. Ve střední Evropě se začínají ve výsadbách používat v 60. letech 18. století. V alejích klasického období upomínaly řady štíhlých topolů na antická sloupořadí. Christian Cay Laurenz Hirschfeld (1742–1792), významný německý teoretik zahradního umění, ve svém čtyřsvazkovém díle *Theorie der Gartenkunst* (1779–1782) uvádí, že dřeviny s rovným úzkým růstem jsou symbolem vznešenosti. Jiný teoretik, Fridrich Ludwig Sckell (1750–1823), považuje sloupovité rostoucí topol za rostlinu vnášející do kompozice parku harmonii a výraz jemné melancholie. Symbol smutku mu byl přiřknut snad z důvodu použití tohoto taxonu v kombinaci s náhrobkem Jeana Jacqua Rousseaua na ostrově v parku Ermenonville. Daný motiv se pak objevuje i v dalších evropských krajinářských parcích. Sloupovité topoly byly často vysazovány u chrámků postavených v antickém stylu, protože tvarem koruny připomínaly štíhlost italských cypřišů (*Cupressus* L.), které nebylo možné v klimatu větší části Evropy úspěšně pěstovat. Topoly byly oblíbené také pro svůj rychlý růst a nenáročnost.²⁷

Smrk ztepilý byl jako výrazný tmavý prvek vysazován především ve skupinách ve všech částech kompozice Podzámecké zahrady. Měl za úkol navozovat pochmurnou stísněnou atmosféru a tvořit kontrastní pozadí živé zeleni listnáčů. Kontrastně působil i výrazně štíhlý habitus. Skupiny smrků zdůrazňovaly přítomnost staveb (ruiny, odpočívadla) nebo tvořily stálezelené pozadí jejich architektury. Přítomnost smrků v porostech je zachycena na všech dobových vyobrazeních parku. Jehličnany obecně byly většinou teoretiků považovány za symbol chladu a melancholie. Výjimku tvořila borovice lesní, ta vyniká především ve vyšším věku světlou barvou kmenů a většinou malebně nepravidelným tvarem koruny.

Ze zeleně na obraze vystupuje šedě natřená stavba, před níž je naznačena přítomnost voliéry. Na plánu z roku 1841 není ještě stavba zakreslena, na mapě z roku 1850 je již zachycen její půdorys, ale až z plánu z roku 1857 se dozvídáme, že se jedná o *Fasanenhaus* – dům pro bažanty. Přesná podoba této stavby zatím nebyla známá, až toto vyobrazení umožnilo přiřadit k ní jeden z dochovaných náčrtů znázorňující návrh na její přestavbu pravděpodobně z 60. let 19. století.²⁸

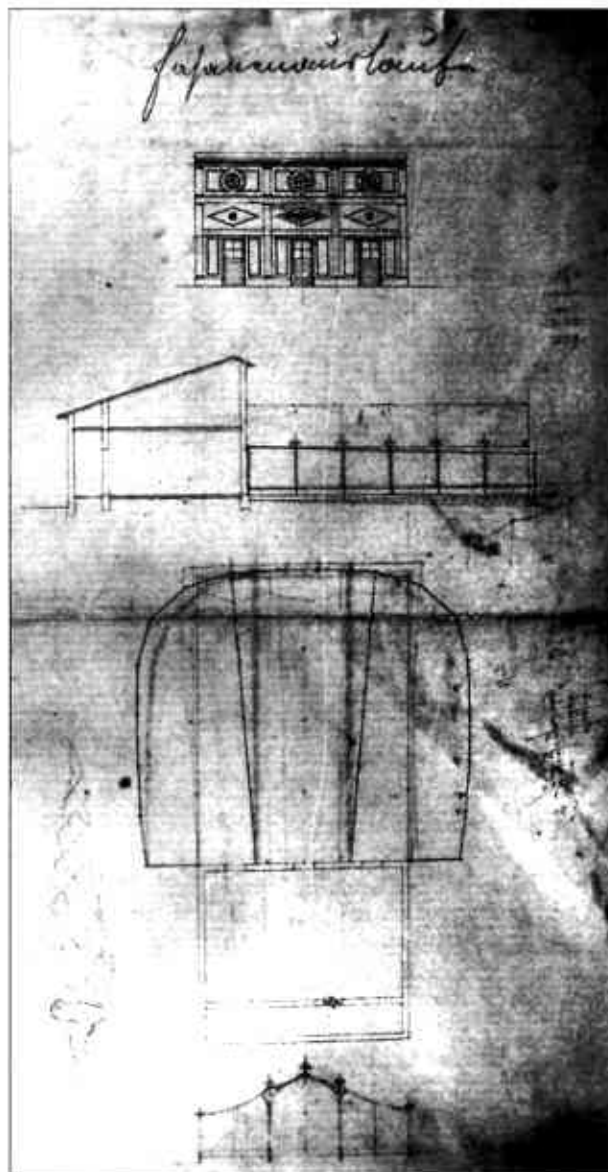
Historie chovu bažantů má v Kroměříži a jejím okolí dlouhou tradici. Písemně doložené snahy o vybudování bažantnice pocházejí z konce 17. století, kdy o její zřízení v Květné zahradě usiloval Karel II. Lichtenstein-Castelcorn (biskupem v letech 1664 – 1695): „V roce 1667 vyjádřil přání zřídit v Květné zahradě bažantnici. Velkým uměním však bylo bažanty sehnati. Na Moravě bylo bažantnic málo a ani z Čech nebylo snadno sehnati živých ptáků, vajec vůbec žádný šlechtic nechtěl prodati. Když pak biskup zakládal r. 1678 druhou bažantnici v nynějším Zámečku, měl tytéž starosti. Ptáci byli drazí, v Praze prodával se živý bažant po 3 zl. r., ale byli k mání pouze kohouti, slepice se koupit nedaly.“²⁹

Tradice chovu bažantů v zahradách však sahá mnohem hlouběji do minulosti. Již Pier De'Crescenzi (1233–1321) píše: „Nad některými pak stromy malými blízko od paláce posazenými buď duom nějaký mající střechu a stěny z nití prutových totiž mříží hustě zdělaný, kdežto vloženi ať jsou bažanti, koroptvy, slavíci, čížkové a všelijaké pokolení ptactva zpívajícího.“³⁰

Bažantnice v Květné zahradě byla brzy po svém založení zrušena, ale chov bažantů se dále rozvíjel v již zmíněné bažantnici v oboře zvané Zámeček a také v oboře Hvězda nedaleko Kroměříže. Chov bažantů v Podzámecké zahradě je doložen až existencí bažantího domu znázorněného na obraze. Inspiraci k jeho vytvoření mohl A. Arche čerpat v parku ve Veltrusech, kde dříve působil.³¹

Podle vyobrazení a uvedeného náčrtu byl Bažantí dům jednoduchou, pravděpodobně dřevěnou stavbou, rozdělenou na tři samostatné kóje a klece. Stavba svým vzhledem pravděpodobně brzy přestala vyhovovat nárokům tvůrce a jak tvar klece, tak fasáda domku měla být upravena. Není jisté, zda byly navržené úpravy realizovány, spíše byla stavba v 60. letech 19. století zcela zrušena. K této úvaze nás vede existence návrhu na výstavbu nového Bažantího domu od architekta A. Kybase právě ze 60. let 19. století.³² Ani tento návrh však nebyl realizován a chov bažantů byl přesunut do objektu tzv. Rybářského pavilonu, ke kterému bylo přistavěno několik voliér. Na plánech zahrady z let 1873, 1883 a 1910 je Rybářský pavilon nově označován jako Bažantí dům (*Fasanenhaus*). Ve voliérách se pravděpodobně chovaly vzácnější druhy bažantů a obyčejní bažanti se pohybovali volně po zahradě.³³

Na přelomu 19. a 20. století se bažanti začali chovat také v nedalekém Pavím dvoře, jak o tom vypovídají dochované plány na výstavbu klece pro bažanty z roku 1899, a v nedalekých ruinách (plán voliéry z roku 1902): „... přejdeme tak zv. Šnekový most nad mlýnskou struhou, přijdeme ke klecím s bílými i obyčejnými bažanty, kteří nocují v jednopatrovém pavilonku nad velkým rybníkem... Odbočíme-li však u onoho pavilonku na pravo, přijdeme k jiným klecím a pavilonkům, kde se zdržují rovněž bažanti, papoušek, holubi, perličky, zlobiví krocani a o nic lepší pávi, úplně bílí a pestří“³⁴

Náčrtek plánu na úpravu bažantího domu pravděpodobně z 50. let 19. století (Původní archivní pramen neznámý, uloženo ve fotoarchivu NPÚ, ú. o. p. Kroměříž)

Za stavbou Bažantího domu se na obraze objevuje několik střeš domů z předměstí zvaného Sladovny. Zde stával mlýn, jehož stroje přiváděly vodu nejen do městských kašen, ale také do vodních děl v Podzámecké zahradě, mimo jiné do Fontány Amorků, kterou A. Arche umístil do prostoru zahrady před zámek nedaleko Domu zahradníka. I tu zachytil malíř na obraze v úzkém průzoru mezi bujnou zelení. V kompozici parku jí

Fontána Amorků v Podzámecké zahradě (Foto: autorka, 2008)

byl přiřknut prvořadý význam tím, že na ni byla vedena jedna ze dvou hlavních pohledových os propojujících „starou zahradu“ s „novým parkem“. Dle obrazové dokumentace z poloviny 19. století měla na skalisku uprostřed bazénu kruhového půdorysu sedět pětice amorků. Čtyři z nich drželi vázy, z nichž prýštila voda, pátý držel hůl ozdobenou věncem a ukončenou piniovou šíškou, z níž také tryskala voda. V bazénu se chovaly zlaté rybky.

Chrám sv. Mořice v Kroměříži
(Foto: autorka, 2008)

Poslední stavbou Podzámecké zahrady, kterou je možné na obraze vidět, je již zmíněná Colloredova kolonáda sloužící arcibiskupům ke vstupu ze zámku do zahrady. Nad ní se tyčí Mlýnská brána v neogotické podobě, jakou jí ve 30. letech 19. století vtiskl A. Arche.³⁵ Její jednoduchá střecha bude v druhé polovině 19. století radikálně upravena dle gotických vzorů. Na bránu navazuje mohutný blok domů, který bude až do roku 1856 sloužit jako byty pro arcibiskupské úředníky, konírna a jízďárna. V letech 1857–1860 zde

bude dle projektu architekta Lipperta postaveno nové Arcibiskupské gymnázium, jehož vysoké střechy z větší části zakryjí pohled na chrám sv. Mořice ze zahrady.³⁶

Snažíme-li se dnes v zahradě najít místo, kde stál malířův stojan, zjistíme, že na místě vyhlídkové plošiny s obeliskem se nachází rozměrná Maxmiliánova kolonáda s bazénem. Původní výhled na louku, zámek i kostely zakrývají vzrostlé, mnohdy i 170 let staré stromy. Zarostl i průhled na fontánu, která mezitím pozbyla jednoho ze svých Amorků. Udržela se tradice chovu bažantů a návštěvníci mohou dnes v zahradě spatřit bažanta obecného, zlatého, stříbrného, královského a diamantového. Impozantních rozměrů a nebyvalé krásy nabyla skupina platanů...

Současný stav prostoru v Podzámecké zahradě zachyceného na obraze (Foto: autorka, 2008)

Současný stav mostku ve skupině platanů (Foto: autorka, 2007)

Dosud neznámý obraz ze sbírek VMO nám dovolil nahlédnout do křehké a vzrušující chvíle zrodu části Podzámecké zahrady a zároveň zachytil neúprosně mizející starý svět první poloviny 19. století. Přinesl nám odpovědi na mnohé otázky a domněnky. Především nám však připomněl neúprosný tok času a pokoru, s jakou byl našimi předky přijímán. Snad nezpochybňovaná vidina věčnosti dávala jim chuť vytvářet díla, která za svého života jž nemohli spatřit v celé bohatosti, protože zrnka jejich času se sypou „zoufale pomalu“. Krásně to vyjádřil ve své *Knize Zahradníkův rok* Karel Čapek: „*Mý zahradníci žijeme jaksí do budoucnosti; kvetou-li nám růže, myslíme na to, že příští rok nám pokvetou ještě líp; a za nějakých deset let bude z toho smrčku strom... To pravé, to nejlepší je před námi. Každý další rok přidá vzrůstu a krásy.*“

Poznámky

- ¹ Skutečnost, že si zahrada poměrně dlouho udržela svou původní ryze formální podobu, lze přičíst na vrub probíhajícím prusko-rakouským válkám, kterými byla Morava stále ohrožována, a především velkému požáru, který zachvátil v roce 1752 město Kroměříž a zničil kromě jiného také střechy a druhé patro zámekské budovy. Oprava zámku byla nákladnou záležitostí, protože kromě nových střeš musela být pořízena i nová výzdoba interiérů. Dokončil ji až biskup Maxmilián Hamilton (biskupem v letech 1761–1776). Jůza, V. – Krsek, I. – Petrů, J. – Richter, V.: Kroměříž. Praha 1963, s. 59.
- ² Vacková, J.: Pohledy Josefa Fischera z kroměřížské Podzámecké zahrady. Zprávy památkové péče XVII, 1957, s. 32–38.
- ³ Hrabě Jan Nepomuk Rudolf z Chotkova a Vojnína (1748–1824), kancléř království a rytíř Řádu Zlatého rouna, se proslavil snahami o zvelebení Prahy a jejího okolí, zpřístupnil veřejnosti Královskou oboru, budoval nové silnice. Byl předsedou Královské české společnosti nauk. Nechal vybudovat zámek a krajinářský park v Kačíně a zámecký areál ve Veltrusích.
Arcibiskupovým bratrem byl hrabě Karel Chotek z Chotkova a Vojnína (1783–1868), v letech 1826–1847 nejvyšší purkrabí Království českého. Ten pokračoval mimo jiné ve snahách svého otce o zvelebení Prahy. Za jeho přispění byl v roce 1841 otevřen druhý pražský most, jenž spojoval Nové aleje s Malou Stranou a se Smíchovem. Dal vybudovat kanalizaci, dláždit ulice a vysazovat v Praze pásy zeleně a nové parky. Podporoval paroplavbu na Vltavě, zasloužil se o budování první koňské dráhy na našem území z Českých Budějovic do Lince, aj.
Ederer, A.: Uličník Prahy 1 – Chotkova. [online]. [cit. 20.5.2008]. Dostupný na <http://www.praha1.cz/oup/ulicnik.nsf/>
- ⁴ Zámecký areál Kačina začal být budován na panství Nové Dvory nedaleko Kutné Hory počátkem 19. století. Vznikla zde pozoruhodná budova zámku ve stylu palladiánského neoklasicismu dle projektu Christiana Fridricha Schurichta (1753–1832) (na centrální budovu nasedají dvě ramena sloupových kolonád ukončená pavilony), na kterou navázal rozsáhlý krajinářský park navržený vídeňským botanikem Jacquinem. Založený park v sobě vstřebal původní systém velkoryse pojaté barokní krajiny za použití typických prvků krajinářského stylu jako nahrazení zdí příkopy ha-ha, výstavbou drobné zahradní architektury (bažantnice, myslivna, systém mostů...), aj. Kuthan, J.: Aristokratická sídla období klasicismu. Praha 1999, s. 50–54, ISBN 80-85770-81-4.
- ⁵ Zámecký areál ve Veltrusech je jedinečným příkladem aplikace osvícenské myšlenky na budování parku ve stylu *ferme ornée* – okrasného statku, vzorového hospodářství, v němž se intenzivně zemědělsky využívané plochy a lidé na nich pracující stávají organickou součástí parkové kompozice. Areál budovaný od roku 1785 mezi dvěma rameny řeky Vltavy byl nejen souborem ploch vzorně udržovaných polí a pastvin, remízů, sadů..., ale doplňoval ho velký soubor zahradních staveb v mnoha architektonických stylech. Kuthan, J.: c. d., s. 22–32.
- ⁶ Anton Arche (1793–1851), architekt, který získal vzdělání na Královském stavovském polytechnickém ústavu v Praze u Jiřího Fischera, jenž se nechával inspirovat převážně soudobou pruskou tvorbou. Nejprve pracoval pro knížecí rodinu Chotků na Kačíně a ve Veltrusích. V roce 1832 odchází do Kroměříže, kde se stává nejprve ředitelem stavebního úřadu (1833) a později stavebním radou olomouckého arcibiskupství (1838). Tuto funkci zastával až do své smrti. Kromě konceptu na rozšíření Podzámecké zahrady a její architektonické složky se zabýval přestavbami a výstavbou zámků, kostelů, veřejných budov i hospodářských objektů. Zatloukal, P.: Příběhy dlouhého století. Olomouc 2003, s. 140, ISBN 80-85227-49-5.
- ⁷ Karel (Carl) Sankander Thaler (1792–1863), (syn Jana Sankandra Thalera (1747–1835) byl roku 1830, stejně jako před ním jeho otec, jmenován architektem olomouckého arcibiskupství a spolu s A. Archem se podílel na přeměně Podzámecké zahrady na krajinářský park. Zatloukal, P.: c. d., s. 192.
- ⁸ Takto upravený plán z roku 1832 a další dva neuskutečněné návrhy na úpravu Podzámecké zahrady byly v roce 2007 objeveny v archivních fondech knihovny na zámku Kačina. Je možné, že je, podle zaslaných podkladů, vytvářeli další architekti, toho času ve službách rodiny Chotků.
- ⁹ Buben, M. M.: Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů. Praha 2000, s. 125–126, ISBN 80-902811-0-9, 412.
- ¹⁰ Buben, M. M.: c. d., s. 323–325.
- ¹¹ Chodníček, J.: Kroměříž v hradbách. Paměti vlastence z druhé poloviny 19. století. Kroměříž 1938, s. 84.
- ¹² Zatloukal, O.: Et in Arkadia Ego. Historické zahrady Kroměříže. Olomouc 2004, s. 90, ISBN 80-85227-62-2.
- ¹³ Celkový plán Maxmiliánova parku u Podzámecké zahrady z roku 1841 od J. Kirsche, Zatloukal, O.: c. d., s. 101.
- ¹⁴ Peřinka, F., V.: Dějiny Kroměříže III. – Místopis města Kroměříže. Kroměříž 1948, s. 28–29.
- ¹⁵ Chodníček, J.: Kroměříž v hradbách. Paměti vlastence z druhé poloviny 19. století. Kroměříž 1938, s. 37.

- ¹⁶ Chodníček, J.: Kroměříž v hradbách. Paměti vlastence z druhé poloviny 19. století. Kroměříž 1938, s. 84.
- ¹⁷ Kybalová, L.: Dějiny odívání – Od empíru k druhému rokoku. Praha 2004, s. 106–157, ISBN 80-7106-147-6.
- ¹⁸ Chodníček, J.: c. d., s. 85.
- ¹⁹ Chodníček, J.: c. d., s. 85.
- ²⁰ Pro kompozici Podzámecké zahrady má rod *Platanus* zásadní význam. Patří k jednomu z nejčastěji vysazovaných taxonů v krajinářských parcích, oblíben byl především pro světlé zbarvení kmene i větví, dobře viditelné na delší vzdálenosti nejen v zimě, ale i v době vegetace. Výrazně světlejší oproti běžné vegetaci je i jeho zbarvení listů. Listy se v podzimním období začínají poměrně brzy vybarvovat, drží dlouho na dřevině, v plném vybarvení mají velmi intenzivní hnědou barvu.
- V kroměřížském parku se nacházejí dvě velké skupiny, které by již bylo možné nazvat platanovými háji. Je to především velmi dominantní skupina před Maxmiliánovou kolonádou zachycená na obraze, která díky svému vzrůstu již částečně potlačuje dominanci stavby v prostoru. Je na ni vedeno množství pohledových os. Druhá skupina v zadní části parku již dnes nepůsobí tak výrazně, protože se nachází na okraji porostu louky.
- Menší skupiny platanů, čítající dva až tři jedince, hrají roli v dílčích částech kompozice. Nejdůležitější je skupina u Chotkova rybníka. Je výrazným akcentem při pohledu od zámecké budovy a místem zvýšené koncentrace osob. Další skupinu tří jedinců je možno najít v obvodovém porostu centrální louky v zadní části parku, kde je jejím kompozičním spoluhráčem rostlina katalpy trubačovitě se žlutým podzimním zbarvením a odlišnou dynamikou procesu podzimního vybarvení. Ve stejné lokalitě je použito kombinace platanu v okraji porostu se skupinou lyrovníků v trávnickové ploše. Oba taxony dosahují plného podzimního vybarvení listů přibližně ve stejnou dobu a kontrast mezi zářivě hnědým olistěním platanu a sytě žlutým lyrovníku je velmi výrazný. Další dvě skupiny platanů jsou vysázeny v blízkosti Divokého rybníka. Vzhledem k tomu, že se nacházejí v porostu dřevin, působí především v detailu světlým zbarvením kmenů. Jejich kompoziční význam vzrůstá v době vegetačního klidu, kdy jsou bílé kmeny a větve viditelné na větší vzdálenost.
- Osamocené jedince platanů je možné nalézt také vtroušené v zapojených porostech dřevin parku, kde mají úlohu zpestřit spíše jednotvárná seskupení dřevin s tmavě zbarvenou kůrou.
- ²¹ Šimek, P. – Kejchal, M. – Krejčířek, P. a kol.: Dendrologický průzkum Podzámecké zahrady v Kroměříži. Zahradnická fakulta MZLU v Lednici na Moravě 2003.
- ²² Původní archivní pramen neznámý, uloženo ve fotoarchivu NPÚ, ú. o. p. Kroměříž.
- ²³ Vítkovické železářny založil arcibiskup Rudolf Johann Josef Rainer von Habsburg-Lothringen (1788–1831) roku 1828. O 14 let později (1843) byl arcibiskupský podíl v železárnách prodán rodině Rothschildů. Jako náhradu rozvíjel arcibiskup Sommerau-Beckh železářny ve Frýdlantu nad Ostravicí, odkud pochází většina litinových výrobků doplňujících dnes interiér Podzámecké zahrady (lavičky, ploty, zábradlí, busty...). Buben, M. M.: c. d., s. 280, 324.
- ²⁴ Především plán B. Lipavského a J. Hommeho *Situations Plan Fürstentz-bischöflichen Schloss-Parks in Kremsier* z r. 1850 a Celkový plán Maxmiliánova parku u Podzámecké zahrady J. Kirsche z r. 1841. Zatloukal, O.: c. d., s. 101, 105.
- ²⁵ Objektem zvýšeného zájmu sběratelů a šlechtitelů se stává růže již od druhé poloviny 18. století. Jsou zakládány první růžové zahrady. Velkou zásluhu na rozšíření zájmu o sbírání růží v Evropě měla francouzská císařovna Josephine (+ 1814) a její sbírka růží v zahradě u zámku Malmaison. Ve stejné době navrhuje anglický zahradní architekt Repton svá rozária oválného tvaru, kterými se brzy nechají inspirovat i tvůrci zahrad na kontinentě a rozária se stanou důležitou součástí soukromých i veřejných zahrad a parků. Byly pěstovány nejen růže v podobě keřů, ale oblíbené byly především stromkové růže různých tvarů a růžové pyramidy. Žádaného tvaru korunky či pyramidy bylo dosahováno vyvazováním rostlin k dřevěným nebo kovovým konstrukcím. Wimmer, C. A.: *Bäume und Sträucher in historischen Gärten*. Dresden 2001, s. 158–159, ISBN 90-5705-148-6.
- ²⁶ Prvním ucelenějším soupisem rostlin rostoucích v Podzámecké zahradě je dílo H. Struschka *Die nennenswerten Dauergewächse des fürst-erzbischöflichen Schlossgartens in Kremsier* z roku 1883, kde je na přiložené mapě zahrada rozdělena do 50 menších úseků a v seznamu rostlin jsou u jednotlivých taxonů uváděna čísla ploch, na kterých daný taxon roste. U některých taxonů je místo čísel uváděno slovní upozornění na hojnost jeho výskytu v porostu (sehr häufig, häufig, ziemlich häufig, hie und da). V 1883 bylo popisováno v zahradě 173 různých taxonů stromů a keřů, velmi hojně byly zastoupeny *Picea abies* (L.) H. Karst, *Betula pendula* Roth, *Carpinus betulus* L., hojně pak *Acer campestre* L., *Acer platanoides* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Aesculus hippocastanum* L., *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn., *Fraxinus excelsior* L., *Gleditsia triacanthos* L., *Juglans nigra* L., *Platanus occidentalis* L., *Populus alba* L., *Quercus petraea* Liebl., *Robinia pseudoacacia* L., *Sorbus aucuparia* L., *Tilia cordata* Mill., *Thuja occidentalis* L., *Ulmus minor* Mill., *Ulmus laevis* Pall.
- ²⁷ Wimmer, C. A.: *Kurze Geschichte der Säulenpappel*. Zandera 16, 2001, č. 1, s. 4–7.
- Herzog, R.: *Pyramidenpappel oder Pyramideneiche?* In: *Garten Kunst Geschichte*. Worms 1994, s. 67–74.

- ²⁸ Původní archivní pramen neznámý, uloženo ve fotoarchivu NPÚ, ú. o. p. Kroměříž.
- ²⁹ Peřinka, F., V.: Dějiny Kroměříže, II. díl, část 4. Kroměříž 1950, s. 612–613.
- ³⁰ Křesadlová, L.: Nástin vývoje menažérií v dějinách zahradního umění. In: Udržovací péče o zeleň. Praha 2003, s. 103–107, ISBN 80-902910-5-8.
- ³¹ Jednou z četných staveb v areálu veltruského parku byla čínská bažantnice (bažantník), postavená v roce 1792 pro chov bažantů a perliček. V domku byli chováni bažanti obyčejní, bílí, indiští, stříbrní a zlatí. Inventář z roku 1795 uvádí v čínské bažantnici celkem 55 bažantů a 2 perličky. Část ptáků byla do Veltrus posílána ze zoo ve vídeňském Schönbrunnu. Wenig, A.: Park veltruský. Krása našeho domova, č. 1, 1911, s. 93–95.
- ³² Zatloukal, O.: c. d., s. 114.
- ³³ Chodníček, J.: c. d., s. 87.
- ³⁴ Novák, A.: Památnosti města Kroměříže. Kroměříž 1923, s. 53.
- ³⁵ Brána nebyla majetkem města, ale biskupství a později arcibiskupství, které platilo její opravy a zajišťovalo její ostrahu. Díky tomu, že tvořila organickou součást církevního stavebního okrsku (vede přes ní spojovací chodba ze zámku do chrámu sv. Mořice) zůstala zachována do dnešních dnů, na rozdíl od jiných městských bran – Moravské (zbořena 1855) a Kovářské (zbořena 1857). Peřinka, F., V.: Dějiny Kroměříže III. Místopis města Kroměříže. Kroměříž 1948, s. 16.–19.
- ³⁶ Štěpaník, S.: Arcibiskupské gymnázium v Kroměříži. Kroměříž 1991, s. 13.

Summary

The arts and crafts fund of the Regional Museum in Olomouc features an undated painting by an unknown author. The work depicts a view from the Podzámecká Garden of the building of the Archbishop's Castle in Kroměříž. Due to a number of petty indications the painting could be appraised as dating back to the 1840s. This painting is considered priceless because it depicts a highly specific period of the history of the location – of the town, castle and the gardens. The time of temporary peace between the end of Napoleonic wars (1815) and the revolutionary year of 1848, the pre-March period, the time of the cosy and comfortable Biedermeier period, of industrial development, of National Enlightenment attempts...

The largest part of the painting is devoted to the composition of the Podzámecká Garden, more precisely to the newly founded Maximilian Park, the layout of which was to a large extent the work of architect Anton Arche. The painter painted a bridge with a group of plane trees, a rose bush, the Pheasant Building, shrubbery on the banks of the mill-race, and also several citizens- visitors to the park. In the background stand the Coloredo colonnade and the Amor Fountain near the castle. The painting also contains the three most important Kroměříž churches – St. Moritz Church, which was painted within the short period between the fire and the remodelling of the church in a Neo-Gothic style, the parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, and the Church of Saint John the Baptist. Even the town gate is in the painting, together with the buildings, which will later be replaced with the Archbishop Grammar School, and several roofs of the houses in the suburb of Sladovna.

The view the painter depicted in the 1840s was to change significantly within just a few years' time. The preserved painting remains one of the few testimonies of what Kroměříž looked like in those remarkable times.

V současné době se v Podzámecké zahradě chovají bažanti ve voliére u tzv. Pavího dvora.
(Foto: autorka, 2008)

Grafické předlohy vzniku vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losinách

The Source Graphic Materials for the Foundation the High Baroque Chateau Garden in Velké Losiny

Renáta Fífková

Abstrakt

Ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci se nachází několik starých tisků z 1. třetiny 18. století, které pocházejí z knihovny hrabat Žerotínů a pojednávají o významných dílech zahradní architektury v západní Evropě, přičemž obsahují řadu cenných rytin (mj. Versailles, Marly, Ludwigsburg, Weißenstein). Ty zakladatel vrcholně barokní zahrady ve Velkých Losinách Jan Ludvík ze Žerotína systematicky sbíral, mimo jiné i jako možné předlohy pro umělce pracující na sochařských dílech jeho zahrady: Jana Jiřího Lehnery, Jiřího Antonína Heinze či Bernarda Lauhmanna.

Abstract

The funds of the Research Library in Olomouc provide several ancient editions from the 1st third of the 18th century proceeding from the library of the Counts of Žerotín, which deal with the important works of garden architecture of Western Europe. They also contain a number of rare engravings (e. g. Versailles, Marly, Ludwigsburg, Weißenstein). It was the founder of the High Baroque garden in Velké Losiny, Jan Ludvík of Žerotín, who collected them systematically as, among others, possible models for artists working on sculptures for his garden: Johann Georg Lehner, Georg Anton Heinz or Bernard Lauhmann.

Klíčová slova: Velké Losiny, vrcholně barokní zámecká zahrada, Jan Ludvík ze Žerotína, grafické předlohy, Jan Jiří Lehner, Jiří Antonín Heinz

Key words: Velké Losiny, the High Baroque chateau garden, Jan Ludvík of Žerotín, the source graphic materials, Johann Georg Lehner, Georg Anton Heinz

Vrcholně barokní zahrada velkolosinského zámku, vybudovaná Janem Ludvíkem ze Žerotína (1691–1761) v letech 1733–1741 (s přípravnými pracemi od konce 20. let 18. století), se již řadu let těší zájmu badatelů.¹ Vznik této zahrady velmi kvalitně dokumentuje řada stavebních účtů, uložených ve fondu Velkostatek Velké Losiny olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě,² její podobu v době největšího rozkvětu dokládá však jen několik pramenů ikonografických³, pozoruhodná óda S. I. Pintuse, vydaná tiskem v Brně roku 1784⁴, podrobný popis zahrady vzešlý z pera raportínského chirurga Josefa Neumanna kolem roku 1802,⁵ tedy těsně před zrušením tohoto skvostu moravské zahradní architektury novými majiteli velkolosinského panství – Liechtensteiny, a doplněný Dittmannovým vyobrazením části zahrady s velkou kaskádou, a do jisté míry i model této zahrady, pocházející pravděpodobně z doby kolem r. 1800 a uložený v zámeckých sbírkách.

Amorci hrající si s delfíny, rytiny z knihy A. Félibiena *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* Augsburg, kolem r. 1700 (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 202.696)

Zámecký zahradník Franz Slaby ml. označuje ve svých pamětech tuto zahradu, již měl ve službách Liechtensteinů za úkol zrušit jeho otec, jako založenou podle systému královských zahrad ve Versailles (*königl. Versailler System in Frankreich*).⁶ S. I. Pintus ji ve své ódě přirovnává k zahradám v italském Tivoli (Villa d'Este), a to především díky unikátnímu systému vodních kanálů a čerpadel, umožňujících vytváření řady optických i akustických efektů. Ten také poznamenává, že Jan Ludvík nechal zahradu vybudovat na paměť svého otce Jana Jáchyma ze Žerotína (1667–1716). O něm je známo, že v mládí podnikl kavaleriskou cestu do Francie, jejíž nezbytnou součástí samozřejmě byla i návštěva královského dvora ve Versailles. K vybudování zahrady podle I. zpěvu Pintusovy ódy povolal Jan Ludvík „architekty celého světa“ a dokonce i boha Apollóna, skutečnost však bude jistě mnohem prozaičtější. Iméno architekta, který zahradu navrhl, sice z dostupných historických pramenů, na rozdíl od jmen

tvůrců její sochařské výzdoby, není známo, vysoce pravděpodobné však je, že podobu zahrady velkou měrou ovlivnil sám Jan Ludvík, který se o zahradní tvorbu velmi zajímal. Tento zájem dokládají staré tisky pocházející z původní žerotínské zámecké knihovny, která byla po prodeji velkolosinského panství Liechtensteinům umístěna na zámku v Bludově. Dnes se nachází na velkolosinském zámku jako součást Oddělení zámeckých knihoven Národního muzea, několik desítek svazků z ní pocházejících však nalezneme také ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci.⁷

J. A. Heinz (?): Fontánka zdobená puttem hrajícím si s delfínem, kolem r. 1740 (NPU, ú. 15, p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny) (Foto: M. Fířka, 2005)

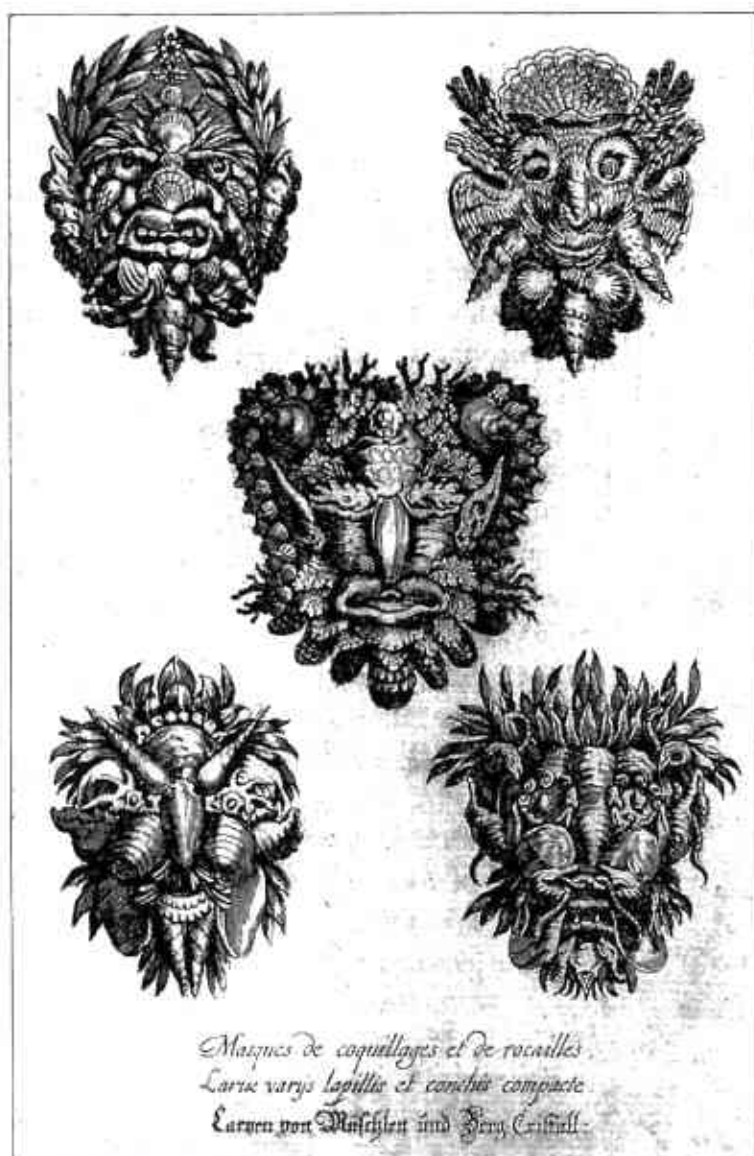
Zde je uložena kniha André Félibiena *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* (Augsburg, kolem r. 1700).⁸ Jedná se o německé vydání knihy, jež vyšla poprvé tiskem r. 1679, a to s mědi-rytinami francouzského designéra a rytce Jeana Le Pautre (1618–1682), vlámského rytce Jeana Edelincka (1643–1680) aj. Tato kniha tvořila první svazek díla *Frankreich. Kupferstichfolgen aus dem „Cabinet du Roi“*. Detailní vyobrazení sochařské výzdoby versailleské grotty mohlo být velmi pravděpodobně inspiračním zdrojem pro umělce pracující ve velkolesinské zahradě: sochaře Jana Jiřího Lehnery, Jiřího Antonína Heinze a místního Bernarda Lauhmanna. Zde máme na mysli především vyobrazení amorků hrajících si s delfíny, kterýžto motiv, mírně obměněný (hrající si putti), se objevuje na třech dochovaných, bohužel poškozených, fontánkách (pravděpodobně původní součásti některé ze tří ve Velkých Losinách doložených grott, či velké kaskády), připisovaných odbornou literaturou právě sochaři Heinzovi.⁹ Pro jednu ze tří velkolesinských grott, velkou grottu na kopci Strážníku (další dvě, označované jako dolní, se nacházely zřejmě v zahradním parteru), byly rovněž podle svědectví stavebního účtu zámecké zahrady zhotoveny roku 1736 sochařským učněm Bernardem Lauhmannem z Vernýřovic dva kusy kamenných maskaronů za 5 zl.¹⁰, tentýž už jako sochař zhotovuje roku 1741 další dva šklebící se maskarony do „zadní“ grotty (à 5 zl.).¹ Předobrazem těchto maskaronů se tak mohly stát masky z horského křišťálu a mušlí otisknuté ve Félibienově knize. V neposlední řadě také reliéfy Tritonů a Néreozen, zdobící stěny versailleské grotty, mohly inspirovat některého ze zmíněných

sochařů k vytvoření části plastik na původní velké kaskádě ve Velkých Losinách – nymf, Neumannových „vodních vil troubících na rohy, z nichž vytéká voda“.

Dalším pozoruhodným starým tiskem uloženým dnes ve fondech VKO a pocházejícím z hraběcí žerotínské knihovny je kniha Johanna Davida Fülcka *Neue Garten Lust oder Völliges Ornament, So bey anlegung Neuer Lust- und Blumen- als auch Küch- und Baum-Gärten, hochst nöthig und dienlich. Welches besteht in allerhand Parteren ...* (Augsburg, 20. léta 18. století).¹² Na jejím titulním listě je dokonce rukou samotného hraběte vepsáno *Joannes Comes a Zierotin 1728*.

Tritoni a Néreozy, rytina z knihy A. Félibiena *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* Augsburg, kolem r. 1700 (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 202.696)

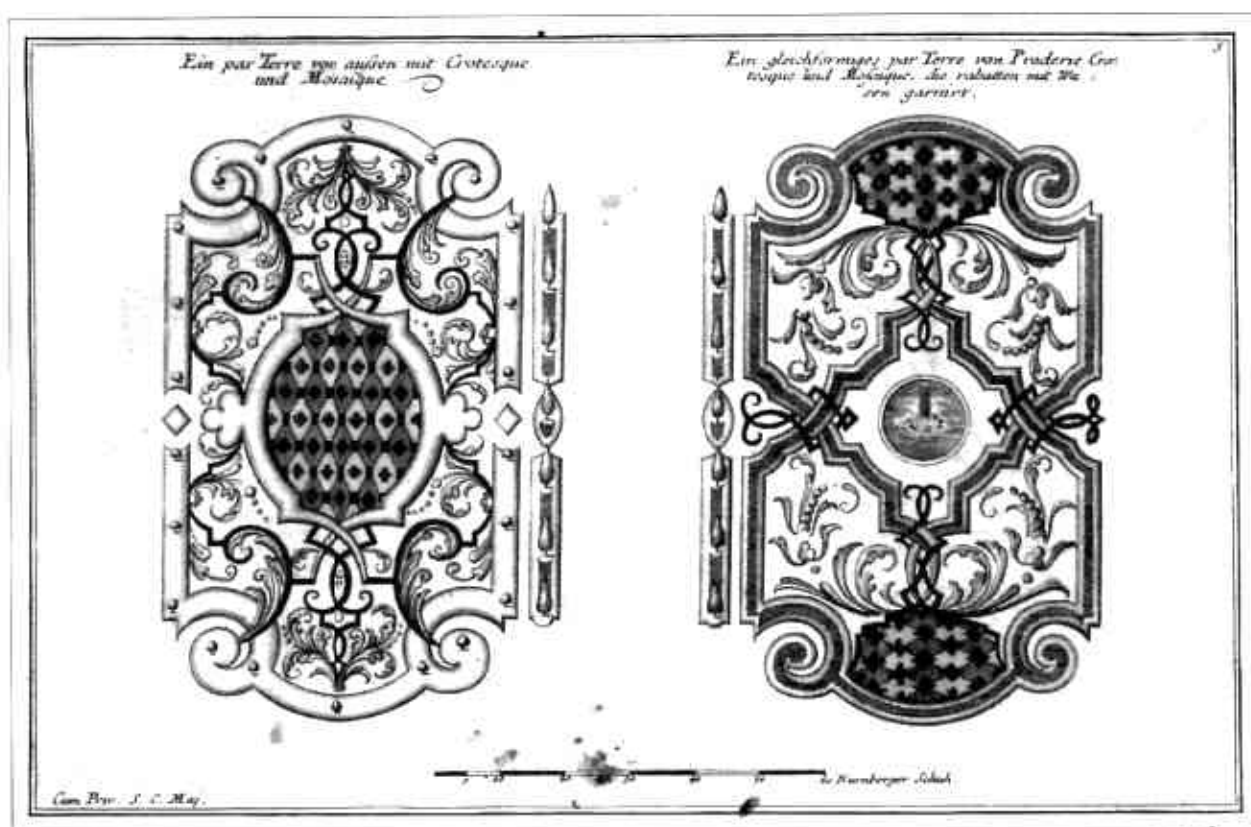
Maskaroni z mušlí a horského křišťálu, rytina z knihy A. Félibiena *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* Augsburg, kolem r. 1700 (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 202.696)

J. D. Fülck byl dvorním zahradníkem rodu Schönbornů. Jeho zaměstnavatel Rudolf Franz Erwein von Schönborn (1677–1754) byl synovcem snad nejproslulejšího patrona německých zahrad té doby – mohučského arcibiskupa Lothara Franze von Schönborn (1655–1729), knížete-biskupa bavorského a kurfiřta Svaté říše římské. Ten v letech 1711–18 nechal zbudovat nedaleko Pommersfeldu u Wiesentheidu (blízko Bambergu) jako své letní sídlo zámek Weißenstein, dílo architektů Johanna Dienzenhoiera a Lukase von Hildebrandt. Od roku 1715 začala u zámku vznikat velkolepá okrasná zahrada podle plánů Johanna Maximiliana von Welsch (1671–1745), architekta

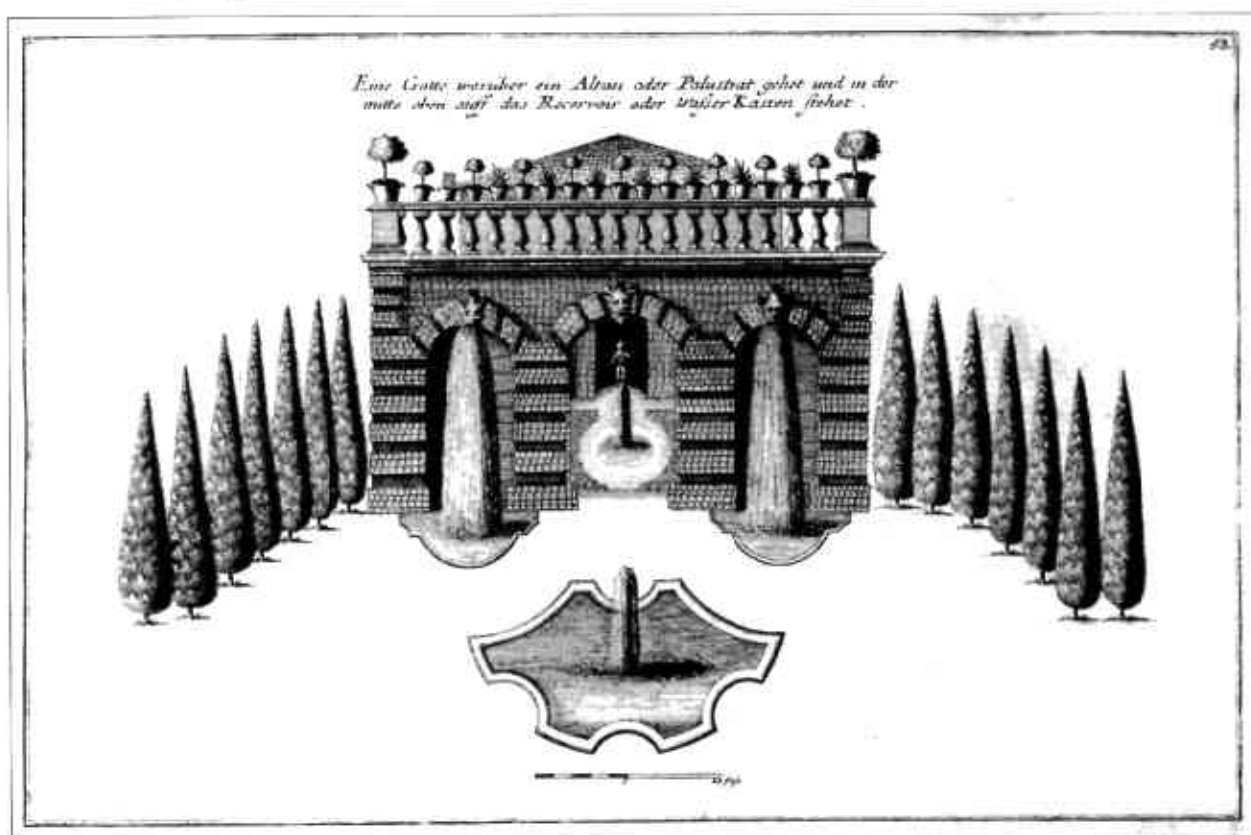
a pevnostního stavitele, inspirovaná stylem André Le Nôtra. Fülck ve svém díle skládá hold tomuto jedinečnému dílu německé zahradní architektury a zároveň je předkládá jako vzor hodný následování. Přináší působivé vzory zahradních parterů, topiar, kaskád, fontán, grott, zahradních pavilonů aj.

Jako další vzor pro budování vrcholně barokní zahrady ve Velkých Losinách přichází v úvahu rozsáhlý komplex zahrad německého zámku Ludwigsburg, který je zachycen na mnoha mědirytinách v knize *Unterschiedliche Prospect und Grundris des herzoglich Württembergischen Residenz- Schlosses Ludwigsburg* Donata Giuseppe Frisoniho, dvorního stavitele württemberských knížat, z 20.–30. let 18. století.¹³ Zámek Ludwigsburg, jeden z největších barokních areálů v Německu (12 km severně od Stuttgartu), skládající se mj. z okrasných a užitkových zahrad, obory a bažantnice, byl vystavěn v letech 1704–1733 za vlády Eberharda Ludwiga von Württemberg (1676–1733). Ten krátce před rokem 1700 navštívil dvůr „krále Slunce“ ve Versailles a po svém návratu započal s budováním knížecí rezidence, jež byla inspirována nádherou sídla Ludvíka XIV. a jejíž výstavbou pověřil právě Frisoniho.

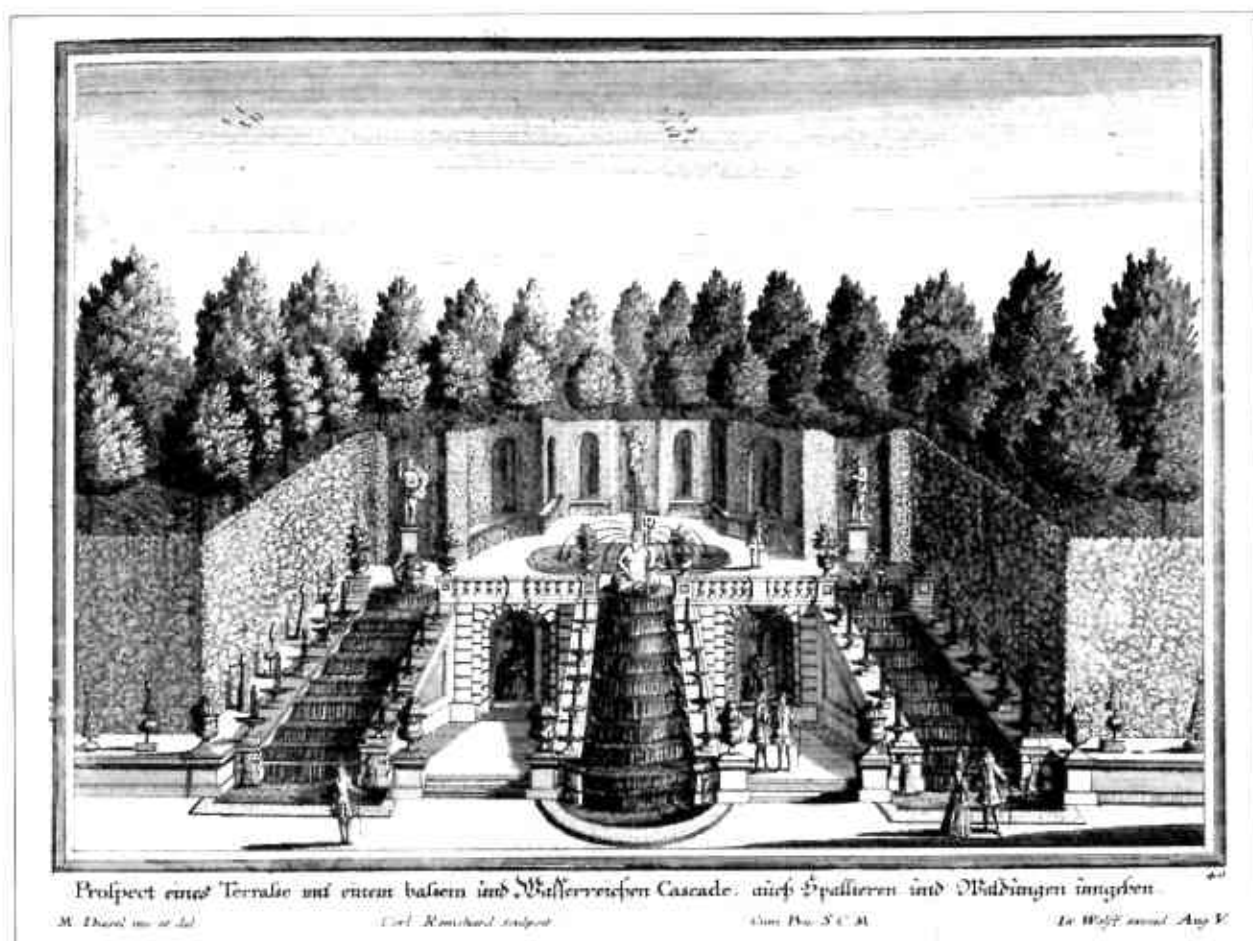
Další vlastnoruční podpis Jana Ludvíka ze Žerotína a v roce 1729 (*Joannes Comes a Zierotin 1729*) nalezneme na titulním listě knihy Matthiase Diesela *Erlustierende Au-*

Vzor květinového parteru z knihy J. D. Fülcka *Neue Garten Lust oder Völliges Ornament, So bey anlegung Neuer Lust- und Blumen- als auch Küch- und Baum-Gärten, höchst nöthig und dienlich, Welches besteht n allerhand Parteren ...* Augsburg, 20. léta 18. století (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.128)

Grotta z knihy J. D. Fülcka *Neue Garten Lust oder Völliges Ornament, So bey anlegung Neuer Lust- und Blumen- als auch Küch- und Baum-Gärten, höchst nöthig und dienlich, Welches besteht n allerhand Parteren ...* Augsburg, 20. léta 18. století (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.128)

Návrh barokní kaskády se sochami vodních božstev, rytina z knihy M. Diesela *Erlustierende Augenweide In Vorstellung Herrlicher Garten und Lustgebäude Theils invenhiert und angelegt, theils nach dermahligen Sito gezeichnet*. Augsburg, 20. léta 18. století (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.105/1)

genweide In Vorstellung Herrlicher Garten und Lustgebäude Theils invenhiert und angelegt, theils nach dermahligen Sito gezeichnet (Augsburg, 20. léta 18. století)¹⁴, v níž autor otisknul řadu pohledů na francouzské a německé zahrady své doby, ale také grafické návrhy zahradní architektury. Kromě Versailles pak jako velmi pravděpodobný inspirační zdroj při vzniku velkolesné zahrady připadá v úvahu také královská zahrada v Marly, dnes již bohužel neexistující. Ve srovnání s Versailles především její komornější měřítko, sevřenější parter omezený po obvodu stěnami ze stále zelených dřevin v několika výškových úrovních i dispozice vodních prvků by tomu nasvědčovaly.

Také jedna ze dvou dochovaných soch, dnes označovaných jako alegorie Bolesti a Síly, které podle Neumannova popisu zdobily velkou kaskádu a podle svědectví stavebního účtu zámecké zahrady jsou dílem sochaře J. J. Lehnera¹⁵, má svou předlohu ve Versailles. Alegorie Bolesti, Neumannem

J. J. Lehner: Alegorie Bolesti (Milón Krotónský), kolem r. 1734 (NPU, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny) (Foto: M. Fíška, 2005)

označená za Puriona, je tradičně pokládána za zobrazení Milóna Krotónského, který bývá zobrazován jako částečně oblečená svalnatá mužská postava, jejíž ruce jsou uvězněny v kmeni stromu, někdy se na něj vrhá lev. Toto charakteristické sevření rukou u velkolosinské skulptury chybí, navíc dravé zvíře, které na muže útočí, je sporné bez znalosti předlohy jednoznačně identifikovat jako lva. Z toho vycházejí někteří badatelé¹⁶, podle jejichž závěru se v tomto případě nejedná o zobrazení Milóna z Krotónu, nýbrž o lovce Aktaióna.

Předlohou pro vznik Lehnerovy velkolosinské sochy je však bezesporu skulptura Piera Pugeta zhotovená pro Versailles (dnes originál v Musée du Louvre), jejíž rytinu, spolu s rytinami kompletní sochařské výzdoby těchto proslulých zahrad, vytvořil pro Ludvíka XIV. královský rytec Simon Thomassin (1652–1732) a otiskl v knize *Recueil Des Statues, Groupes, Fontaines, Termes, Vases Et autres magnifiques Ornemens du Chateau & Parc de Versailles*, která vyšla poprvé v Paříži roku 1694. To, že charakteristické sevření hrdinových rukou v kmeni stromu chybí, svědčí o Lehnerově povrchní znalosti mytologie, která je prokazatelná i u druhé z jeho soch – alegorie Síly.

Síla, představovaná podle Neumanna „postavou Hérakla, jenž sklál mečem lva“, je ve stavebním účtu zámecké zahrady z r. 1735 označena jako Samson. Neumannova záměna Samsona s Héraklem je zcela pochopitelná. Zobrazení obou hrdinů zápasících se lvem je ve výtvarném umění téměř totožné. Héraklovým atributem sice bývá kyj, méně luk, šíp a toulec, ale u velkolosinské sochy žádný z těchto atributů nenacházíme. Samsonovým atributem jsou zase dlouhé vlasy, které velkolosinská socha také postrádá. Naopak hrdina zde svíral v pravici původně železnou dýku,¹⁷ což je v příkrém rozporu s podáním mytologického zápasu jak Héraklova, tak Samsonova. Oba totiž prokazují svou nadlidskou sílu tím, že zvíře zabíjejí holýma rukama.

Čtveřice ženských postav rovněž původně zdobící velkou kaskádu a považovaná Neumannem za alegorie Denních dob je ve stavebním účtu zámecké zahrady z roku 1740 označena jako Roční doby. Jejich autorem byl původně sochař Lehner, avšak tyto plastiky byly poškozeny mrazem a nahrazeny díly Heinzovými.¹⁸ Jelikož alespoň jedna z ročních dob – Zima – bývá obvykle zosobňována mužskou postavou a atributy obou čtveřic se značně liší, je zřejmě třeba dát za pravdu Neumannovu popisu. Jak tato čtveřice Denních dob (Jitro, Poledne, Večer a Noc), dnes

P. Puget: Milón Krotónský, rytina S. Thomassina z knihy *Recueil Des Statues, Groupes, Fontaines, Termes, Vases Et autres magnifiques Ornemens du Chateau & Parc de Versailles* / Verzameling van beelden, groepen, fonteinen, thermen, vaser, en andere pragtige sieradien van het Koninglyke Paleys en van Versailles. Den Haag, 1723 (Univerzitní knihovna Heidelberg)

Alegorie Čtyř denních dob, rytiny S. Thomassina z knihy *Recueil Des Statues, Groupes, Fontaines, Termes, Vases Et autres magnifiques Ornemens du Chateau & Parc de Versailles / Verzameling van beelden, groepen, fonteinen, thermen, vazen, en andere prachtige sieradien van het Koninklyke Paleys en van Versailles*. Den Haag, 1723 (Uni-verzitní knihovna Heidelberg)

zřejmě zničených, mohla původně vypadat, dokládají rytiny z již zmíněné Thomassinovy knihy, zachycující námětově identická díla Gaspara Mercyho a Jeana Raona (1630–1707) z versailleských zahrad.

Kromě dvou dochovaných alegorií – Bolesti a Síly – je součástí zámeckých sbírek osm kamenných plastik trpaslíků. Tři z nich jsou karikaturami zahradníků v barokních oděvech, další tři jsou Neumannem popisovaní malí hudebníci, umístění původně kolem malé kaskády, ale nacházíme mezi nimi i dvě karikatury žebráků. Počet velkolosinských trpaslíků byl zřejmě původně vyšší než dnes¹⁹, avšak ve stavebních účtech zámecké zahrady z let 1733–41 nejsou vůbec zmiňováni. Proto můžeme dobu vzniku trpasličích figur buď vytýčit pouze rámcově léty 1742 až 1760, nebo zvážit možnost, že sem byli přeneseni ze staré zámecké zahrady (*Alte Lust-Garten*). Ta vznikla s největší pravděpodobností na přelomu 16. a 17. století za západním zámeckým křídlem a za Přemka III. ze Žerotína byla podle zápisů v důchodních účtech v letech 1667/1668–1670 upravena v intencích nového barokního slohového cítění.²⁰ Nemůžeme proto vyloučit, že v prvních dvou desetiletích 18. století mohla být tato zahrada trpasličími figurami vybavena.

Velkolosinské trpaslíky lze, stejně jako po ikonografické stránce (zahradníci, hudebníci, žebráci), rozdělit i po stránce formální, a to do dvou skupin. Skupina zahrnující postavy hudebníků a žebráků byla nepochybně vytvořena pro některou z velkolosinských zámeckých zahrad podle rytin Jacquese Callota. Tři karikatury zahradníků, jejichž společným jmenovatelem je vynikající vystižení individuální fyziognomie, neobyčejně precizní provedení detailů oděvů i použití rozdílného materiálu, zřejmě vznikly později a je otázkou, zda vůbec byly určeny pro Velké Losiny. Podle dobových fotografií se totiž nacházely roku 1933 v zámeckém parku svobodných pánů Kleinů v Sobotíně.²¹ Zahradníci se svým provedením nápadně podobají skulpturám ze salzburské Mirabelgarten, mohlo by jít dokonce o výrobky císařské dvorní manufaktury ve Vídni, která v letech 1744–1750 vyprodukovala velké množství soch pro tehdy módní zahradní trpasličí galerie.

Houslista, zahradní trpaslík, 1. polovina 18. století (NPÚ, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny) (Foto: autorka, 2008)

Jacques Callot: Houslista, rytina z cyklu Les Gobelins (1620–1622)

Hráč na rošť, zahradní trpaslík, 1. polovina 18. století (NPÚ, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny) (Foto: M. Fíška, 2005)

Jacques Callot: Hráč na rošť, z cyklu Les Gobelins (1620–1622)

Dudák, zahradní trpaslík, 1. polovina 18. století (NPÚ, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny) (Foto: M. Fíka, 2005)

Jacques Callot: Dudák, rytina z cyklu Les Gobbi (1620–1622)

Žebrák s dřevěnou nohou, zahradní trpaslík, 1. polovina 18. století (NPÚ, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny)

Jacques Callot: Žebrák s dřevěnou nohou, rytina z cyklu Les Gobbi (1620–1622)

Hrabě Jan Ludvík ze Žerotína se, jak je patrné z dochovaných starých tisků žerotínské knihovny, na založení nové okrasné zahrady ve Velkých Losinách systematicky připravoval od 20. let 18. století. Pro svůj záměr se přitom neinspiroval pouze královskými zahradami ve Versailles, ale velmi pravděpodobně také proslulými díly zahradní architektury své doby v německých zemích, která vznikla na základě estetických principů Le Nôtrových. Nezbyvá než litovat, že zahrada jím založená a bezpochyby patřící mezi „zeleňé perly“ vrcholného baroka na Moravě byla tak důkladně zlikvidována a nahrazena v prvních desetiletích 19. století přírodně krajinářským parkem.

Jacques Callot: Kytarista, hráč na mandolínu a pištec, rytiny z cyklu *Les Gobbi* (1620–1622)

Poznámky

- ¹ Bartušek, A.: Neznámé zobrazení a popis bývalé barokní zahrady u zámku ve Velkých Losinách u Šumperka. *Umění*, II, 1954, č. 2, s. 159–160; Czerny, F.: Der Garten von Ullersdorf. *Unsere Heimat*, XI, 1931, č. 12, s. 150–152; XII, 1932, č. 1, s. 7–12; Týž: Schloss Ullersdorf. *Unsere Heimat*, XII, 1932, č. 7, s. 93–95, č. 8, s. 106–107, č. 9, s. 117–119, č. 10, s. 131–133, č. 11, s. 147–149, č. 12, s. 162–164; Fífková, R.: Zámecké zahrady a parky na Šumpersku jako výraz proměn životního stylu nobility od konce 16. do začátku 20. století. Diplomová práce. Katedra historie FF Ostravské univerzity, Ostrava 1994.; Táž: Vrcholné barokní zámecká zahrada ve Velkých Losinách. *Cour d'honneur / Hrad, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 53–54, ISSN 1212-0987; Fífková, R. – Kubeša, P.: Historické zahrady zámku ve Velkých Losinách. *Severní Morava*, sv. 80, 2000, s. 9–32, ISSN 0231-6223; Fífková, R.: Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska. Rigorózní práce. Katedra historie FF UP Olomouc 2000; Joklíková, J.: Barokní zahrada ve Velkých Losinách. Diplomová práce. PdF UP, Katedra výtvarné výchovy, Olomouc 1992; Petřů, J.: Původní model barokní zahrady při zámku ve Velkých Losinách. *Zahrada, park, krajina*, 1999, č. 4, s. 22–24; Polách, D.: Sochařská díla velkolesinského zámeckého parku. *Naše slovo, Šumperk*, 30. 10. 1985, s. 5.
- ² Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny (1560–1942), inv. č. 2132, karton č. 517, stavební účet zámecké zahrady z r. 1733; inv. č. 2133, karton č. 520, totéž, r. 1734; inv. č. 2134, karton č. 523, totéž, r. 1735; inv. č. 2135, karton č. 526, totéž, r. 1736; inv. č. 2136, karton č. 529, totéž, r. 1737; inv. č. 2137, karton č. 532, totéž, r. 1738; inv. č. 2138, karton č. 535, totéž, r. 1739; inv. č. 2139, karton č. 538, totéž, r. 1740; inv. č. 2140, karton č. 541, totéž, r. 1741.
- ³ Především je to půdorys zahrady (Neue Lust- und Kochelgarten) na mapě kartografa Ch. Glaubitze z r. 1739 (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, inv. č. 17, kniha č. 3, *Geometrisches Grund und Mappenbuch über die hoch reichs gräfliche Zierotinische Herrschaft Ullersdorf*); pohled na část zahrady s budovou oranžerie, vstupní branou a malou kaskádou na veduté zdobící nástěnnou mapu panství Velké Losiny a Vízmberk (Loučná nad Desnou) od téhož autora (NPÚ, ú. o. p. Olomouc, Státní zámek Velké Losiny). Kolem r. 1760, kdy se Žerotínové dostávají do finančních potíží, vznikl kolorovaný plán navrhujiící zrušení okrasné zahrady a na jejím místě vytvoření zahrady užitkové s ovocnou školkou (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, inv. č. 2909, mapa č. 172). Kolem r. 1800 pak L. Dittman zachytil část zahrady s velkou kaskádou, bohužel poměrně schematicky.
- ⁴ Pintus, S. I.: *Il giardino di Ullersdorf. Poemetto in versi sciolti composto, e diviso in VI. canti*. Brunn 1784 (Moravská zemská knihovna v Brně, sign. 2 – ST – 29064). Abbé S. I. Pintus, bývalý jezuita a člen sienské akademie, byl hostem synů Jana Ludvíka ze Žerotína na velkolesinském zámku. Byl to člověk světaznalý,

pohybující se v předních aristokratických kruzích (pobýval mj. v Postupimi u dvora Fridricha II. Velikého). V 1. zpěvu ódy Pintus líčí, jak se hraběti Janu Ludvíkov zjevuje král Olgo, legendární předek rodu Žerotínů, a nabádá ho, aby na paměť Jana Jáchyma založil ve Velkých Losínách zahradu. Hrabě souhlasí a povolává architekty celého světa a dokonce i boha Apollóna, aby jeho záměr uskutečnili. V 6. zpěvu autor popisuje vzhled této zahrady. Pozoruhodná je zejm. jeho informace o vodovodních rozvodech v zahradě – voda zde byla vedena v dlouhém potrubí uloženém v klenutém kanále tak vysokém a širokém, že jím mohl zpřímá kráčet člověk. Tento rozvod Pintus dokonce přirovnává k vodovodům starověkého velkoměsta Říma, vodní efekty v zahradě pak k zahradám v Tivoli.

- ⁵ Překlad Neumannova popisu podle Bartušek, A.: c. d.: „Dále stojí za zmínku, že při tomto zámku je nádherně založená ozdobná zahrada. ... Mimo jiné je v ní možno uvidět umělý vodopád z opracovaného kamene o dvaceti stupních. K tomu účelu je ve vzdálenosti jedné hodiny za kopcem Strážníkem vedena nahoru voda a protéká tak prudce kašnou vodního boha Neptuna, umístěnou na vyvýšenině, že se rozstíkuje četnými otvory fontány, z níž se ztrácí do podzemní nádrže, odkud zcela mírným proudem stéká po stupních vodopádu až do nejdolejší nádržky, odkud vychází třemi otvory v podobě vodotrysku.“

Vlastní zahrada tvoří ne zcela pravidelný čtverec, rozdělený na 4 díly, z nichž na dvou předních je možno v letní době zhlédnout krásně uspořádanou oranžérii, z další dva severní díly jsou osázeny různou zeleninou a květinami a obklopeny kolem dokola keři rybízů. Z těchto čtyř dílů jsou zmíněné dva hořejší k jihu položené obklopeny vodou, severní však jsou jen uprostřed rozděleny a celá zahrada středem od severu k jihu protékána vodou, protože také na severní straně při hlavním vstupu do zahrady je další malý umělý vodopád o šesti stupních, který je zavodňován z říčky Losinky, tekoucí za zahradou, za tímto malým vodopádem je skleník oranžerie. Velký vodopád je ozdoben kamennými postavami z mytologie, nahoře je socha ležícího boha vod Neptuna, který svou paží objímá kašnu z jednoho kusu kamene, kterážto socha se sochař – podobně jako všechny ostatní – tak zdařila, že znalec musí potvrdit, že každý úder dláta byl mistrovský. Pod sochou boha Neptuna poněkud stranou jsou dvě vodní nymfy, které drží korunu. Na začátku vlastního vodopádu je vidět sochy čtyř denních dob – Jitro, Poledne, Noc a Půlnoc, dva sáhy vysoké, představované ženskými postavami. Pod nimi je socha Neptuna, sedícího na dvou delfínech a obklopeného různými vodními vílami troubícími na rohy, z nichž vytéká vody.

Na balustrádě z obou stran vodopádu jsou usazeny sochy jinochů, držící hraběcí Žerotínské znaky. Na konci této balustrády je na jedné straně dobře sochařsky zobrazená alegorie Síly v podobě sochy Herkula, jenž sklál mečem lva, na druhé straně Bolest, zosobněná sochou Puriona, zvířetem přepadeného a rozsápaného.

Na bocích zahrady jsou dva krásné čínské pavilony, pod nimiž bývaly vodotrysky s různými mužskými a ženskými postavami satyrů nebo lesních būžků... Uprostřed zahrady jsou tři vodotrysky, jež mohou stříkat do výše několika sáhů. Malý vodopád na severní straně zahrady je obstupován železným zábradlím, zasazeným do mramorových pilířů, na kterýchžto pilířích jsou posazeny postavy trpaslíků z kamene s různými hudebními nástroji. Tato zahrada je ozdobena vkusnou vstupní branou od severu, odkud se naskýtá oku krásný pohled na velký vodopád v pozadí a kde stékající voda hraje nejrůznějšími barevnými odstíny.“

- ⁶ František Slabý ml. začal své memoáry psát r. 1905, ve věku 87 let, a věnoval je tehdejšímu majiteli velkološinského zámku knížeti Rudolfovi z Liechtensteina, nejvyššímu hofmistru při císařském vídeňském dvoře. Jeho otec František Slabý st. vstoupil do knížecích liechtensteinských služeb ve Velkých Losínách v r. 1806. (ISOka Šumperk, HDS, i. č. 30, *Die Memorien eines alten Testhalers aus dem vorigen*); Gans, J.: Franz Slaby. Notizen-Blatt, 1889, č. 5, s. 1–2.

- ⁷ Tato vzácná bibliotéka čítající dnes na 7 700 titulů se v době Jana Jáchyma a Jana Ludvíka ze Žerotína rozšiřuje o množství děl z řady vědních oborů (filozofie, matematika, geografie, lékařství, právo, genealogie, historie aj.) a dokládá také značný zájem Žerotínů o zahradní tvorbu a pěstování exotických rostlin. Jedná se především o ilustrované *Die Orientalisch Indiarische Kunst und Lust Gärtnen* (Drážďany 1692), *Der Persianische Baum-Garten* (z cestopisu A. Olleraia *Moscowitische und Persianische Reise Beschreibungen*, Hamburk 1696), *Nürnbergische Hesperides oder Gründliche Beschreibung der Edlen Citronat, Citronen und Pomerantzen Früchte* (2 sv., Norimberk 1708, 1714) či dvoudílnou encyklopedii *Das englische Gartenbuch oder Philipp Millers Gartner-Lexicon* (Norimberk 1750–1751).

- ⁸ Félibien, A.: *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* Augsburg, kolem r. 1700. (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. II 202.696)

- ⁹ Autorství těchto plastik sochaři Heinzovi připisuje M. Stehlík: „... Heinzovo expresivní citění se tu projevilo v postavách putti a delfínů velmi výrazně: rukopisné pojednání těchto skulptur má blízko zejm. k figurám mariánského sloupu v Uničově.“ (Stehlík, M.: Sochařství vrcholného baroka na Moravě. In: *Dějiny českého výtvarného umění*. II/2. Praha 1989, s. 527.)

- ¹⁰ V červenci 1736 se objevují v účetních záznamech údaje týkající se zřizování nové grotty (Neue Grotte) či „uměleckého vodního díla“ (*Wasserkunstwerck*) nad velkou kaskádou u „velkého říčního muže“ (*Grosser Flussman*) na kopci Strážníku. Kameníci za vyměření a zhotovení římsy dlouhé 74 stopy (23,4 m), sokly, opěr-

né desky a postamenty účtují celkem 52 zl. 16 kr. Na podzim 1736 kameníci bratři Wichovi a Sebald Kappler pro dvě grotty v nové zahradě zhotovili po čtyřech postamentech, podnožní a nadhlavní římsy, kamenné prstence a rovněž sloupoví, na němž stály postamenty a zábradlí, pro každou grottu v délce 31 stop (9,8 m) a šířce 1 stopy 6 palců (0,47 m). Intenzivně pokračují i sochařské práce, J. A. Heinz (Heintze), sochař z Olomouce, účtoval v listopadu 1736 za výzdobu horní čili zadní grotty na Strážníku, pro níž zhotovil 3 putti (à 20 zl.), 2 vázy s putti (à 30 zl.) a opravil putta z větší části zhotoveného opavskými tovaryši z dílny J. J. Lehnera, celkem 130 zlatých. (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, stavební účet zámecké zahrady z r. 1736, inv. č. 2135, karton č. 526)

¹¹ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny (1560–1942), stavební účet zámecké zahrady z r. 1741, inv. č. 2140, karton č. 541.

¹² Fülck, J. D.: *Neue Garten Lust oder Völliges Ornament, So bey anlegung Neuer Lust- und Blumen- als auch Küch- und Baum-Gärten, hochst nöthig und dienlich. Welches besteht in allerhand Parteren ...*, Augsburg, 20. léta 18. století (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.128)

¹³ Frisoni, D. G.: *Unterschiedliche Prospect und Grundris des herzoglich Wirtembergischen Residenz- Schlosses Ludwigsburg*, kolem r. 1720 (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.104)

¹⁴ Diesel, M.: *Erlustierende Augenweide In Vorstellung Herrlicher Garten und Lustgebäude Theils inventiert und angelegt, theils nach dermahligen Sito gezeichnet*, Augsburg, 1. třetina 18. století. (Vědecká knihovna v Olomouci, sign. III 640.105/1)

¹⁵ V r. 1734 bylo opavskému sochaři J. J. Lehnerovi zaplacen celkem 560 zlatých za kamenné skulptury na velkou kaskádu. Šlo o 5 puttů (à 20 zl.), 6 velkých soch (à 50 zl., Alegorie Bolesti a Síly, Čtyři denní doby), 2 dvojice puttů (à 25 zl.), 4 vázy na velkou a 2 na malou kaskádu (à 12 zl.), 2 jiné vázy (à 4 zl.) a 2 mořské panny za 30 zl. (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, stavební účet zámecké zahrady, inv. č. 2133, karton č. 520, r. 1734)

¹⁶ Polách, D.: c. d.; Joklíková, J.: c. d., s. 31–34.

¹⁷ V r. 1735 byla pro sochu Samsona místním řezačem kovů Karlem Wienerem vyrobena železná dýka za 2 zl. 30 kr. (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, inv. č. 2134, karton č. 523, stavební účet zámecké zahrady z r. 1735)

¹⁸ V r. 1740 bylo sochaři Heinzovi za 4 kusy nových ročních dců místo mrazem poškozených vyplaceno 80 zl. (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny /1560–1942/, inv. č. 2139, karton č. 538, stavební účet zám. zahrady z r. 1740)

¹⁹ Hlavu dalšího trpaslíka objevil velkološinský kastelán F. Fiala při likvidaci budovy statku ve Velkých Losinách. Kolik jich po zrušení francouzské zahrady bylo zničeno, ztraceno či prodáno (i jako stavební materiál) se nám zřejmě již nikdy nepodaří zjistit.

²⁰ Fifková, R. – Kubeša, P.: c. d., s. 10–12.

²¹ Za upozornění na tyto fotografie děkuji Mgr. Lence Vaňkové z NPÚ, ú. o. p. Olomouc.

Summary

The High Baroque garden of the Velké Losiny chateau built by Jan Ludvík of Žerotín (1691–1761) in the years 1733–1741 (preparation works commenced at the end of the 1720s) has been the centre of attention for many researchers. In his memoirs written in 1905, the chateau gardener Franz Slaby Junior states the garden was designed in the style of the system of Royal Gardens in Versailles (*königl. Versailler System in Frankreich*). In his ode, Salvatore Ignazio Pintus compares the garden to the gardens in Tivoli (Villa d'Este), Italy. Jan Ludvík had the garden built in memory of his father, Jan Jáchym of Žerotín (1667–1716) and had a great influence on its look. Old editions from the original Žerotín library confirm his interest in garden architecture.

The editions include e.g. a book by André Félibien called *Description de la Grotte de Versailles; Oder Beschreibung der Grotten zu Versailles, Mit Zwanzig schönen Kupfern ...* (Augsburg, approximately 1700) whose engravings were very probably used as models for artists employed in the garden's decoration: sculptors Johann Georg Lehner, Georg Anton Heinz, and the local Bernard Lauhmann. Among other inspirations for the garden

was the book by Johann David Fülck called *Neue Garten Lust oder Völliges Ornament, So bey anlegung Neuer Lust- und Blumen- als auch Küch- und Baum-Gärten, hochst nöthig und dienlich. Welches besteht n allerhand Parteren ...* (Augsburg, the 1720s), *Unterschiedliche Prospect und Grundris des herzoglich Wirtembergischen Residenz-Schlusses Ludwigsburg* by Donato Giuseppe Frisoni, the court architect to the Württemberg Princes, from the 1720–30s, or the publication by Matthias Diesel called *Erlustierende Augenweide In Vorstellung Herrlicher Garten und Lustgebäude Theils invenhiert und angelegt, theils nach dermahligen Sito gezeichnet* (Augsburg, 1720s).

Z historie katovského řemesla v Olomouci II. Olomoucká popraviště a popravy

From the History of the Hangman Profession in Olomouc II. Olomouc Gallows and Executions

Jiří Fiala

Abstrakt

Olomouc byla vybavena stabilním popravištěm – zděnou šibenicí, jež do roku 1750 stávala za Litovelskou branou na návrší při cestě do Čech (dnešní ulice Na Šibeníku). Popravy stětím mečem se vykonávaly i na Horním náměstí, kde také byla během pruského obléhání Olomouce roku 1758 postavena šibenice pro dezertéry, špehy a kriminální živly. Do roku 1866 se v Rakouské říši popravovalo oběšením veřejně, v Olomouci k tomu sloužila šibenice na Tabulovém vrchu při cestě do vsi Hněvotína. Záznamy o popravách se objevují od počátku 15. století, hojně jsou v tzv. Olomoucké souhrnné kronice, dalším zdrojem jsou diaria rektorů koleje a škol Tovaryšstva Ježíšova. Sporadické informace o popravách v 19. století pocházejí ze soudních akt, kramářských písní či memoárů. Mezi světovými válkami se v Olomouci uskutečnila jediná poprava, a to vojenského zběha, lupiče a vraha Martina Leciána. O popravách v Olomouci za nacistické okupace chybějí informace. V letech 1945–1952 bylo v Olomouci popraveno 50 osob.

Abstract

Olomouc boasted a permanent gallows made of brick, which until 1750 stood behind the Litovel Gate on the knoll along the road leading to Bohemia (the present Na Šibeníku street). Executions by beheading were performed also on the Upper Square where, during the Prussian siege of Olomouc in 1758, a gallows for deserters, spies, and criminals was built. Until 1866 executions were public in the Austrian Empire, in Olomouc a gallows at the Tabulový vrch on the way to the village of Hněvotín served this purpose. Records of executions start appearing at the beginning of the 15th century, the Olomouc General Chronicle and the annals of the college and school presidents of the Jesuit Order form major sources. Legal documents, huckster tunes and memoirs provide sporadic information about executions in the 19th century. Between the world wars only one execution was carried out in Olomouc – of an army deserter, robber and murderer, Martin Lecián. There is no information available about executions in Olomouc during the Nazi occupation. Fifty persons were executed in Olomouc between 1945–1952.

Klíčová slova: Olomouc, katovské řemeslo, popraviště, popravy
Key words: Olomouc, hangman profession, gallows, executions

České výrazy „popravit, poprava, popravní, popravčí, popraviště“ souvisejí se staročeským slovesem „popraviti“, jež znamenalo „napravit, učinit po právu, ztrestat“,¹ jejich

Litovelská brána (6), cesta do Čech (weg in Böhmen) a šibenice (galgen) na návrší Šibeníku (Galgen Berg) Po pravé straně je zakreslen městský lazaret (Spital) sv. Joba a Lazara, městský lom (Steinbruch) a šest rybníčků, z nichž jeden obhospodařoval olomoucký kat. Výřez z plánu olomoucké pevnosti a jejího okolí, asi polovina 40. let 18. století (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

význam se však zúžil na výkon, vykonavatele a dějiště trestu smrti. Vzato zcela obecně, poprava mohla a může být vykonána kýmkoli, kdykoli a kdekoli, ale zejména ve středověkých městech se uplatňovala snaha vyhradit pro popravy určité místo, zpravidla holé návrší za městskými hradbami, jež vyhovovalo snaze inscenovat popravy jako svého druhu divadlo – „theatrum“. Záleželo ovšem na způsobu trestu smrti, kdy zejména stínání delikventa se mohlo odehrát na improvizovaném podiu, zatímco jeho utopení vyžadovalo

vhodný vodní tok. Pro věšení odsouzenců se města záhy opatřovala stabilními šibenicemi, na nichž byli dlouhodobě ponecháváni oběšenci jako výstraha pro zločince i zdaleka viditelný důkaz nesmlouvavosti městské justice. Postupně bývaly budovány pro popravní účely zděné konstrukce, jež se vzácně dochovaly až do dnešních dnů.²

Etymologii výrazu „šibenice“ objasňuje nejnovější český etymologický slovník následovně: „**šibenice**, šibeniční, šibeničnick. P. szubienica, r. šibenica [?]. Nejspíš odvozeno od *šibenъ, přič. trp. od *šibti (z toho pak *šibati, viz Ťošívati se), „mrskat, bít“. Původně tedy asi místo, kde byli zločinci mrskáni. Srov. i Ťšibal.“⁴ Stálá popravní místa bývala proto nejčastěji označována vedle toponym Stínadla nebo Na Spravedlnosti pomístními názvy Šibeniční vrch, Šibeničák, Šibeničnick či – jako v Trutnově a v Olomouci – Šibeník.⁵ Tato lokalita, jak dnes dokládá název ulice Na Šibeníku, se nacházela na někdejší Litovelském předměstí, které se prostíralo západně od Litovelské brány, uzavírající Litovelskou, nynější Riegrovu ulici. Umístění olomouckého popraviště lokalizuje předně zpráva z roku 1643 o obležení města Olomouce, v letech 1642–1650 okupovaného Švédy, kdy císařské oddíly vybudovaly

Nynější vzhled místa, kde do roku 1750 stávala zděná olomoucká šibenice. (Foto: autor, 2008)

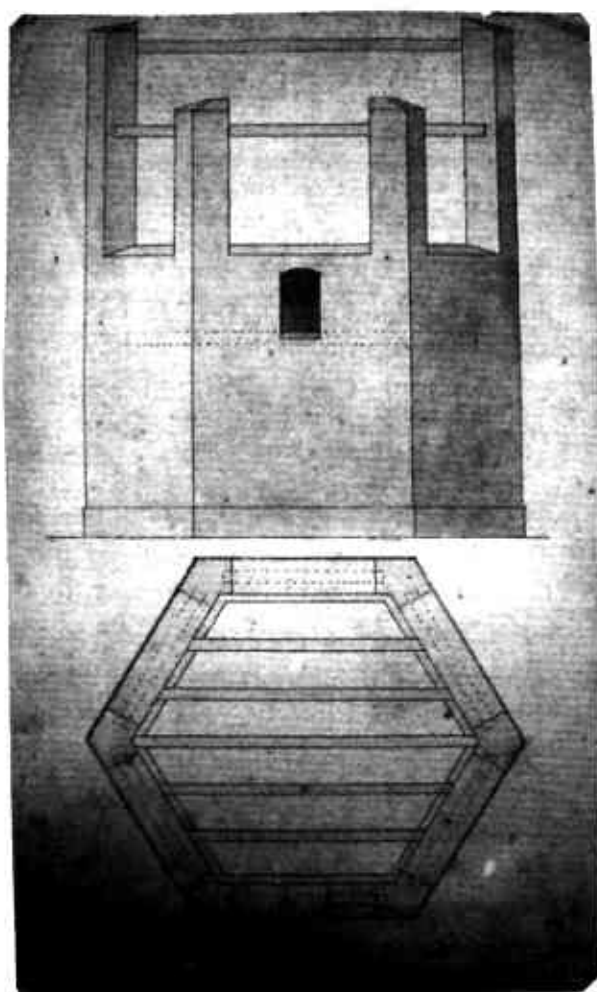
během obležení „posto na kopci vedle spravedlnosti“.⁶ Přesněji umisťuje městské popraviště olomoucký kronikář líčící německy poslední morovou epidemii, jež zachvátila habsburské země roku 1713; v Olomouci tato epidemie vyvrcholila v létě roku 1715 a připravila o život asi tři tisíce osob z celkového počtu čtyř až pěti tisíc jejích obyvatel: „Dne 6. července [1715] bylo královské město Olomouc kvůli řádění moru uzavřeno; též k tomuto datu jedna kompanie kavalerie vyrukovala a zformovala dvě linie, jednu před Hradskou branou u špitálu sv. Ondřeje, druhou před Litovelskou branou za popravištěm, aby tato nemoc nebyla zavlečena na jiná místa lidmi přinášejícími zboží k prodeji, a tak zůstalo město celé tři čtvrtiny roku uzavřeno, až konečně přímluvami Matky boží Marie, neméně i svaté patronky proti moru,⁷ byla nemoc odvrácena. Co to tehdy bylo za holé neštěstí, dokáže si každý rozumný člověk představit.“⁸

Nejpřesněji je poloha olomoucké šibenice zachycena na detailním kolorovaném plánu olomoucké pevnosti a jejího okolí, vzniklém na počátku výstavby olomoucké tereziánské pevnosti, tzn. v polovině čtyřicátých let 18. století, a uchovaném ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci. Na návrší Šibeníku („Galgen Berg“) nad Litovelským předměstím po levé straně cesty do Čech („weg in Böhmen“) je zakreslena šibenice („galgen“).

Jak dokládá konvolut několika úředních listin z roku 1750, uchovaný ve fondech Státního okresního archivu v Olomouci,⁹ svým reskriptem z 18. července 1750 povolila panovnice Marie Terezie, aby v souvislosti s výstavbou opevnění, jež si vyžádala zboření dosavadní olomoucké šibenice, nechával olomoucký hrdelní soud vztyčovat šibenici („Schnell-Galgen“) pro každou exekuci. Plánek zděné olomoucké šibenice, uložený ve Sbírce map a plánů Státního okresního archivu v Olomouci,¹⁰ nakreslil zdejší zednický mistr Matyáš Kniebandl, přičemž na rubu plánu v rozporu se zněním výše zmíněného reskriptu Marie Terezie sděluje, že tato šibenice stávala do roku 1755 před městskými hradbami mezi branou Litovelskou a branou Střední (záhy poté nahrazenou branou Terezkou, dodnes dochovanou).

Za zevrubný popis stabilní olomoucké šibenice vděčíme olomouckému městskému syndikovi, tzn. písaři a právníkovi Floriánovi Josefu Louckému (1705–1775),¹¹ jenž ve svém cenném německy psaném díle *Popis královského hlavního města Olomouce* z roku 1746 uvádí: „...na popravním místě je zde od nepaměti vysoká šibenice k nemalému odlišení od ostatních měst. Má šest pilířů či sloupů, z nichž dva prostřední jsou podstatně zvýšeny, čímž tvoří dvojitou šibenici, jaké podobné není v celé zemi. Stejně jako Vratislav, kde lze spatřit obdobnou stavbu, jaké není v žádném slezském městě, i Olomouc má z tohoto důvodu na Moravě přednost.“¹² Místo olomouckého popraviště tedy nadále nebývalo trvalé, zejména ne za válečných událostí. Během neúspěšného pruského obléhání Olomouce, k němuž došlo v rámci sedmileté války od 4. května do 2. července 1758,¹³ nechal komandant pevnosti generál polní zbrojmistr Ernst Dietrich Marschall von Bieberstein vztyčit na Horním náměstí šibenici určenou pro zběhy, zrádce, špehy a kriminální živly, ale také pro sebe samého, kdyby špatně jednal.

Přejdeme nyní k popravám v Olomouci, aniž bychom si ovšem činili nároky na úplnost jejich výčtu. Nejstarší zpráva o olomoucké popravě, a to upálením, souvisí s počátky husitské revoluce. Na počátku července 1415, tj. ve shodné době, kdy v Kostnici upálen

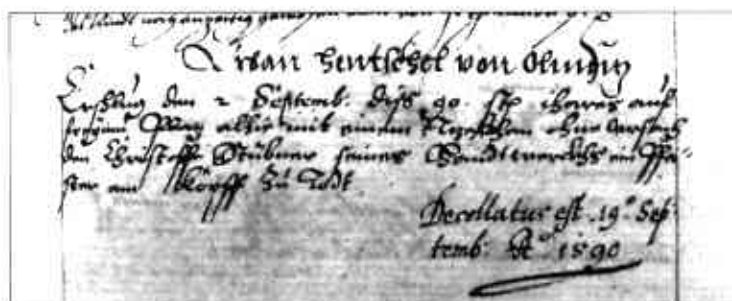
Lícová a rubová strana nákresu zděné olomoucké šibenice, pořízeného stavitelem Matyášem Kniebandlem. Na rubu plánku Kniebandl poznamenal: „wahre abbildung des hohen gerichts oder galgen welcher auswendig zwischen dem Miter und Liter Tor gestamen, und 3 Jahr Vor der preissischen belagerung welche 1758 gescheen, gleich denen Vorstädten Lazirt und Von mir Mathias Knibandl Maurermeister befohr, Vermög diessen Mastab zum gedehung angemessen worden (Pravdivé vyobrazení nejvyššího soudu neboli šibenice, která stála zevně [hradeb] mezi Střední a Litovelskou branou a tři roky před pruským obléháním, které se událo [roku] 1758, – hnedle [při] předměstském lazaretu [sv. Joba a Lazara, částečně demolovaném roku 1744 a zcela roku 1758] – byla předtím mnou, stavitelem Matyášem Kniebandlem, podle tohoto měřítka na památku vyměřena“. (Státní okresní archiv v Olomouci, Sběrka map a plánů, sign. I/22)

mistr Jan Hus (4. července toho roku), kázal v nejmenovaném olomouckém kostele jistý kněz proti husitství a dva z přítomných, kněz Jan a nejmenovaný student pražské univerzity, počali s kazatelem polemizovat, za což byli uvězněni, mučeni a upáleni. První známá perzekuce husitů na Moravě velmi potěšila účastníky kostnického koncilu, kteří byli o události informováni litomyšlským biskupem Janem, naproti tomu pražská univerzita zaslala moravskému zemskému hejtmanu Lackovi z Kravař stížný list, v němž Janovo upálení vyložila i jako projev národnostního záští s ohledem na to, že v olomoucké městské radě zasedali němečtí měšťané: „[...] dobré paměti Jan, bývalý člen vysokého učení, i s druhem v městě jat, v době jednoho půldne mučen a upálen jako usvědčený kacíř na potupu univerzitě a národu českému i moravskému, ba celému slovanskému.“¹⁴

První doklad existence šibenice v Olomouci nalézáme v německy psaných záznamech olomouckého městského písaře Václava z Jihlavy o vypuzení husitů z Litovle. Měs-

to Litovel přepadli v noci na 2. listopadu 1437 hejtman Jan Pardus z Horky (v jižních Čechách, kdysi hejtman sirotků (Žižkova vojska po vojevůdcově smrti), hejtman Bedřich ze Strážnice a Jan Hertvík z Rušínova se svou čeledí, dobyli je a obsadili, vzápětí však byli s pomocí Olomoučanů z města vypuzeni, přičemž se olomoucké oddíly zmocnily 150 zajatců, 293 koní, jakož i vozů, zbraní a stříbra. Se zajatci bylo, jak líčí Václav z Jihlavy, naloženo následovně: „Byli [...] dovedeni do Olomouce a zde jich bylo 64 oběšeno na nové šibenici, jak se zajisté mělo stát všem, kdyby podkomoří tomu nezabránil, neboť jménem markraběte¹⁵ žádal, aby nejcennější zajatci nebyli popraveni. Náš milostivý pan markrabě za ně obdržel některé hrady v Čechách a skrze ně nám učinil mnoho dobra. Proto se zajatci po jistou dobu spolehlivě uvěznili a poslali nato podle přání našeho milostivého pana markraběte povozy do Vídně.“¹⁶ Mezi lety 1592–1596 zveršoval německy varhaník u olomouckého chrámu sv. Mořice Řehoř Tarco chvalořeč na město Litovel, v níž se v souvislosti s olomoucko-litovelským zápolením s husity zmiňuje o dvou šibenicích postavených pro zajaté husitské bojovníky u Litovelské brány (stávala na konci Litovelské, nynější Riegrovy ulice) a o marných prosbách husitského trubače pod šibenicí o milost.¹⁷

Pro starší olomoucké dějiny je základním narativním pramenem tzv. *Olomoucká souhrnná kronika* z let 1432–1656, kterou z různých pramenů sestavil a tiskem v Brně roku 1858 vydal moravský zemský historiograf Beda Dudík (1815–1890); český překlad Dudíkovy edice pořídil a v letech 1980–1983 otiskoval v ročence Okresního archivu v Olomouci Josef Pucek. První záznam o uskutečněné exekuci je v *Olomoucké souhrnné kronice* datován rokem 1526:

Zápis v olomoucké městské knize [*Liber*] *causarum criminalium* 1583: „Urban Hentschel von Olmütz. Erschlug dem 2 Septemb. dies 90 stn ihares auf freyem Platz alhir mit einem Czekchan ohne Ursache den Christoff Stübner seines Handt werckhs ein Passier am Kopff Zu Todt. Decollatus est 19. Septemb. A^o 1590. (Urban Henschel z Olomouce. Udeřil 2. září tohoto 90. roku zde na volném místě čekanem bez příčiny Kryštofa Stübnera, svým řemeslem pasíře, smrtelně do hlavy. Byl sťat 19. září roku 1590.)“ (Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, Knihy sign. 196, fol. 59v.)

„Kterýsi zhýralec byl z trestu trhán kleštěmi a lámán v kole. Jedna cizoložnice byla zaživa zahrabána. Stalo se v Olomouci na svátek sv. Timotea [24. 1.] [...] Téhož roku byl sťat jeden žebrák, protože jedl v pátek maso.“¹⁸

Musíme ovšem vzít v úvahu, že městští kronikáři nezaznamenávali všechny popravy, ale zpravidla jen popravy nějakým způsobem výjimečné – buď počtem exekvovaných, nebo exekuce obzvláště drastické. V *Olomoucké souhrnné kronice* jsou tak zaregistrovány následující výkony hrdelních trestů v tehdejší hlavní městě Markrabství moravského:

1527 V pátek před Maří Magdalenou [19. 7.] byl z příkazu krále¹⁹ sťat pekař Valter, olomoucký měšťan, protože podněcoval nepokoje mezi obcí a radou.²⁰

1538 17. dubna byli v Olomouci upáleni tři novokřtění, jeden klempíř, druhý sládek, třetí odpadlý mnich.²¹

1544 V Olomouci byl sťat Jeroným Athmar.²²

1546 U starého Störintlera [Redinglera] byl založen požár služkou ne starší třinácti let. V pátek potom ji vyvedli z města, sťali a upálili. Třetí pátek po Trojici byl sťat jakýsi dvorní švec a jeden kožešník.²³

- 1547 Téhož roku v úterý před Matoušem [22. 2., spr. před sv. Matějem ve čtvrtek 21. 9.] byl v Olomouci sťat vsedě²⁴ knihtiskař [Jan] Olivetský.²⁵
- 1549 Téhož roku na svátek Panny Marie večer probodl nedaleko nevěstince²⁶ jeden šlechtic sladovnického tovaryše a zle ho zohavil. Na druhý den ho chytili v bernardinském klášteře²⁷ v křížové chodbě a on i jeho pacholek byli zavřeni do věže a vyslýcháni doktorem Šimonem. Po nějaké době byl pacholek sťat. [...] Toho roku byl Speihansel trhán kleštěmi a potom vpleten do kola. [...] V pátek před hromnicemi bylo popraveno najednou sedm osob: otec, jeho pět synů a zeť. Všichni byli naraženi na kůl, otec poslední. Synové doznali, že společně spáchali 84 vražd.²⁸
- 1551 V pondělí po Mikuláši [7. 12.] byl sťat syn pana Šebestiána Niederleho Augustin pro nějaké provinění na svém otci. Ten ho totiž vydal k potrestání, ale netušil, že to vezme takový konec. Když pak fojt a radní Ambrož Reich²⁹ k němu přišli se zprávou, že synáček byl zkrácen o hlavu, zůstal ‚tvrdý‘ a nezmohl se na slovo.³⁰
- 1555 Na svátek obrácení apoštola Pavla [25. 1.] vypuklo v Olomouci povstání kvůli tomu kazateli od sv. Blažeje jménem Martin Adler Kurz. Předtím byli vysláni k císaři Ferdinandovi I. zástupci obce v počtu osmi, z nich čtyři radní, ale nic nepořídili. Po tom povstání bylo mnoho lidí vsazeno do žaláře a tři tovaryši popraveni mečem. Jeden z nich, zámečník, se o Velikonocích teprve vyučil – vytáhli ho z postele. Nechali je pak před radnicí ležet až do večera. Nato bylo oznámeno císaři, že viníci byli potrestáni.³¹
- 1559 Na svátek sv. Tomáše [21. 12.] byl sťat syn lázeňského Ondřej, protože chtěl zabít svou matku. Když byl veden ulicí, která se jmenuje Střední,³² a míjel otcovský dům, volal matku a zlořečil jí.³³
- 1567 V den sv. Barbory [3. 12.] byli vyvedeni tři řezničtí pomocníci; nejprve byli trháni kleštěmi, pak byli sedřeni z kůže a lámáni kolem. Jeden ještě živý naražen na kůl, ostatní upáleni. Dopustili se těchto zločinů: první vyloupil 21 kostelů a spáchal 15 vražd. Druhý loupil a zabil sedm lidí. Třetí zavraždil 11 lidí a vyloupil sedm kostelů. Téhož roku byl trestán trebovský řezník, který spáchal 25 vražd. Nejdříve mu byly nohy lámány kolem a utrženy, potom byl naražen na kůl a upálen. To se stalo před potrestáním těch prvních. V pátek po svátku početí Panny Marie [12. 12.] byli dva řezničtí pomocníci trháni kleštěmi, jeden pak byl lámán kolem, naražen na kůl a upálen. Zabil 22 lidí, z toho dvě panny a dvě těhotné ženy, kterým vyřezal lůno pro čáry. Druhý přepadl pocestné a vyloupil čtyři kostely; byl lámán v kole a naražen na kůl.³⁴
- 1569 V sobotu před nedělí Reminiscere [5. 3.] byl popraven Jiří Hippner; nejdříve mu byly uštípány prsty, pak drásán na prsou a nakonec čtvrcen. Zavraždil u cesty pražského kupce, pobil jeho průvod a uloupil mnoho peněz. S penězi prchal a skrýval se mezi Kralicemi a Prostějovem, až přišel do Hranic. Tam ho chytili u příbuzného, právě ležel s jakousi ženštinou. Odvedli ho do Olomouce a potrestali, jak řečeno.³⁵
- 1570 Ve středu před svátkem sv. Šimona a Judy [24. 10.] byl v Olomouci trestán zločinec Lehron. Nejdříve mu štípány prsty, pak drásán na prsou, vlečen k šibenici, lámán v kole a naražen na kůl. Loupil v Čechách, na Moravě i v Uhrách a neštítel se kohokoli zavraždit. On a jeho společníci zabíjeli ženy, dvěma pannám vyřezali srdce, játra a nadra a jako pečení jedli. Také zabili dvě těhotné ženy.³⁶
- 1573 27. února byl na nejvyšším trámu šibenice pověšen soudní písař Valentin Klígl. Ukradl soudu 500 zlatých, které náležely různým měšťanům, a také páchal smilstvo s vdanými ženami.³⁷

- 1575 V pátek po Božím Těle [3. 6.] dal pan Jan z Losin čtvrtit rychtáře Purrera z Pekařova pro smilstvo a proto, že z úradku ďábla v posteli pobodal a zastřelil svoji ženu, aby se jí zbavil. Na děcko prý padly kapky krve, které nešly smýt. Všechny části jeho [tj. Purrerova] těla byly utopeny.³⁸
- 1578 V úterý před Markétou [8. 7.] za pánů Václava Ruprechta, Wolfstocka a Ondřeje Husa³⁹ začato se stavbou šibenice. V sobotu před Martinem [8. 11.] již byli na ní pověšeni dva z oději koní.⁴⁰
- 1623 Dne 27. února bylo pověšeno 12 Valachů, čtyři na náměstí a osm na velké lípě před Střední bránou, dva dostali na přimluvu milost. Dne 7. března přivezli jednoho valašského hejtmána. 12. dubna byl čtvrcen a zároveň s ním bylo pověšeno 12 jiných Valachů.⁴¹
- 1627 Dne 13. ledna dobyl nepřítel⁴² Šternberk, který byl vydán jedním lajtnantem; ten byl pak 18. ledna téhož měsíce na náměstí [v Olomouci] sťat. [...] Dne 22. ledna oblehl nepřítel Uničov, byl však se ztrátami odražen. [...] Dne 20. února byl strážný ze zbrojnice popraven na náměstí mečem a ponechán tam až do desíti hodin v noci. Také byl čtvrcen jeden pekař z [Moravského] Berouna, který prý dělal vyvědače v Uničově.⁴³
- 1638 Dne 12 června byla popravena jedna selka se svými třemi syny pro vraždu. Dne 15. prosince byli lámáni v kole tři valaští raubíři, jejich vůdce napřed drásán kleštěmi.⁴⁴

Z líčení poprav v *Olomoucké souhrné kronice* je patrné, že kriminalita v Olomouci zahrnovala též kauzy hromadných vražd, dopouštějících se i kanibalismu, a že pověrečnost

mezi zločinci vedla k bestialnímu vyřezávání nedonošených dětí z těl jejich matek. Podle dobových právních názorů ovšem stála na nejvyšší příčce kriminálního žebříčku svatokrádež, za níž čekalo pachatele upálení za živa.

Město Olomouc zřejmě nevedlo tzv. smolné knihy (dochované např. ve Šternberku nebo v Pardubicích), do nichž „krevní písaři“ zapisovali výpovědi delikventů učiněné během útrpných výslechů, a zdejší písaři užívali pro ten účel volných listů papíru.⁴⁵ O to cennější je olomoucká

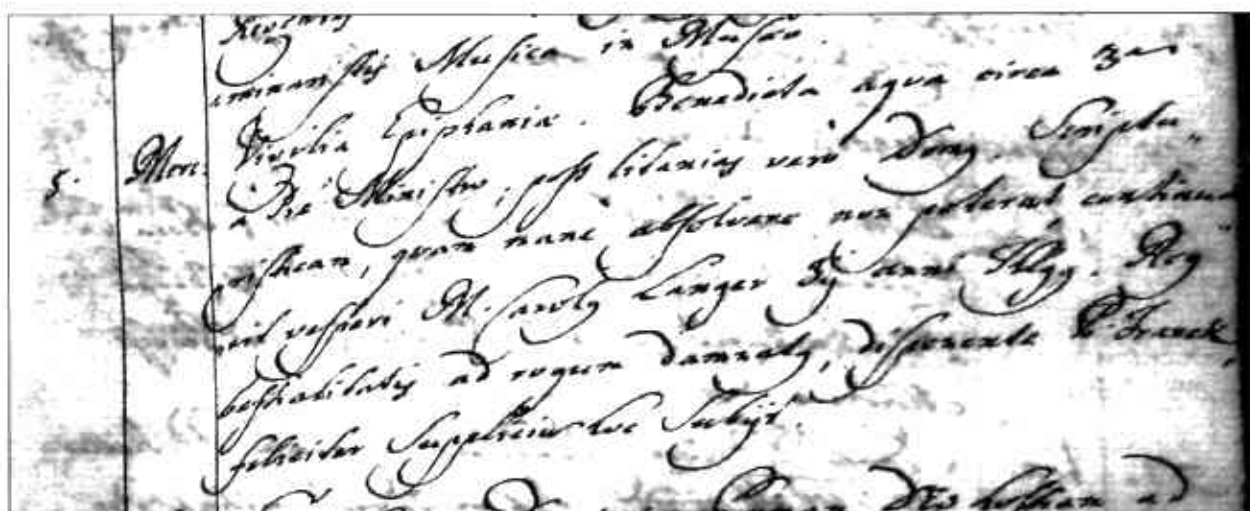

Plukovník moravských stavů Albrecht z Valdštejna probodává rapírem 30. dubna 1619 na Horním náměstí v Olomouci vrchního strážmistra stavovského regimentu. (Ilustrace José Hilbera v knize Willibalda Müllera *Sagen und Geschichte der Stadt Olmütz*. Olmütz 1892, s. 56)

městská kniha [*Liber*] *causarum criminalium* 1583,⁴⁶ obsahující zkrácené zápisy výpovědí učiněných při výsleších kriminálních živlů, svědectví v kriminálních případech a způsob potrestání provinilců. Záznamy jsou v knize vedeny chronologicky, takže je zřejmé, že po celá dlouhá období, zejména během švédské okupace města v letech 1642–1650, se do knihy nezapisovalo. Poněvadž se připravuje edice tohoto unikátního zdroje informací o kriminalitě v Olomouci v raném novověku, omezíme se na kauzy již publikované. První záznam v *Liber actuum criminalium* je datován 14. září 1592 a zachycuje průběh soudu nad mydlářem Ondřejem Zieglerem, jenž byl pro rozličné kriminální činy, zejména krádeže, 15. října 1582 sťat; poslední zápis byl učiněn roku 1662 a týká se soudu nad Janem Jakubem Damiánem, jenž odcizil kostelní nádobí ze dvou chrámů a byl proto jako svatokrádce „capite plexus in foro civitatis et igne crematus 15. februarii 1662 (šťat na obecním náměstí a spálen ohněm 15. února 1662)“.⁴⁷ Na svá četná cizoložství doplatil olomoucký provazník Ondřej Zigler, jenž byl 15. října 1582 sťat, a jednu z jeho četných milenek, Dorotu Brachvogelovou, nechali městští radní 22. dubna 1583 utopit.⁴⁸ Kolem byl 8. února 1585 lámán násilník, rváč, bigamista a dvojnásobný vrah Říha Ledaživ, jenž se také uchýlil k černé magii, když „zemi na hrobě vzal a při sobě nosil, že se ho zbroj nechytí“.⁴⁹ Dne 2. ledna 1587 byl upálen Jakub Bejček ze Slavkova, vyučený varhanář, jenž „kradl, k čemu přijíti mohl“, a kromě jiných deliktů se dopustil svatokrádeže v olomouckém kostele sv. Mořice, odkud uzmul monstranci, kalich a koberec.⁵⁰ Dne 8. listopadu 1600 se „dobrovolně na trápení“ doznal Vítek Holý ze vsi Pěncína⁵¹ k řadě krádeží, cizoložství, vražedných a paličských záměrů, a byl proto 15. listopadu téhož roku sťat.⁵²

Stranou pozornosti městských písařů ovšem zůstávaly kriminální kauzy šlechticů, které soudil zemský soud zasedající při zemských sněmech střídavě v Brně a v Olomouci. Např. dne 16. října 1612 pohnal moravský zemský hejtman Karel starší ze Žerotína před zemský soud konaný v Brně Šimona Petra z Tasova pro loupežnou vraždu svého poddaného Daniela Ocáska; delikvent se však z brněnského vězení „vylámal“, a když byl polapen, byl na zasedání zemského soudu v Olomouci počínajícím 6. ledna 1613 odsouzen k smrti: „Potom jsou povoláni mezi Jejich Milosti⁵³ Olomoučané a poručeno jim, aby mu dali zejtřejšího dne mečem konec učiniti.“⁵⁴

Popravu sui generis provedl v Olomouci na počátku třicetileté války Adam z Valdštejna, když se zde jako plukovník vojska moravských stavů rozhodl – stejně jako druhý plukovník Jiří Březnický z Náchoda – přejít se svým regimentem k císařské straně. Dne 30. dubna 1619 přikázal Valdštejn svému vrchnímu strážmistroví (tj. podplukovníkovi, jeho jméno není známo), aby s devíti praporci pěchoty vytáhl z Olomouce na Uherskou Skalici. V rozporu s rozkazem se vrchní strážmistr vrátil do Olomouce, v mylném domnění, že Valdštejn s desátým praporcem, svou osobní stráží, mezitím Olomouc opustil. Jak líčí Pavel Skála ze Zhoře v *Historii české*, „nejvyšší“,⁵⁵ popudiv se na něho pro to převelice, netoliko ho rapírem probodl, až dolů s koně spadl, ale i povinnost jeho jinému poručil s tím přitom nařízením, aby ihned s jmenovanou pěchotou ven z města v místo sobě přikázané odtáhl.“⁵⁶ Valdštejn se nato v bytě zemského pokladníka Jana Biretty zmocnil stavovské peněžní hotovosti v úhrnné sumě 96 334 zlatých, 16 krejcarů a jednoho peníže a v noci z 30. dubna na 1. května 1619 Olomouc se čtyřmi praporci opustil. O pět dnů později přijal Adama z Valdštejna v audienci císař Ferdinand II., jenž sice peníze i vojáky moravským stavům vrátil, sám Valdštejn však díky panovníkově přízni zahájil svou oslnivou kariéru. Ukončila ji, jak známo, v Chebu 25. února 1634 na císařův příkaz

Záznam v diariu rektora koleje a škol Tovaryšstva Ježíšova v Olomouci P. Jana Seidela ze dne 5. ledna 1723 o popravě zoofilního devianta: „5. Merc. Vigilia Epiphania. Benedicta aqua circa 3^{am} f. Pre' Ministro; post litanias vero Domg. Scripturasticam, quam mane absolvere non poterat, continuavit vesperi M. Carolus Langer 3ij anni Thlgg. Reg. bestialitatis ad rogum damnatq. disponente P. Franck, feliciter Suppliciu' hoc Subijt. (5. Merkurův [den, tj. středa]. Předvečer Zjevení [Páně]. Požehnána voda kolem 3. [hodiny] paterem ministrem [hospodářským správcem koleje] po litaních pouze domu [tj. jezuitské komunity]. [Ve zkoušce z] nauky o Písmu sv., kterou ráno nedokázal absolvovat, večer pokračoval magstr Karel Langer, bohoslovec 3. ročníku. Obžalovaný z pohlavního styku se zvířetem, odsouzený [k upálení] na hranici, jenž byl připraven [na smrt] paterem Franciskem, šťastně podstoupil tuto popravu.“ (Moravský zemský archiv v Brně, fond E 28 – Jezuité Olomouc; sign. II/5, fol. 220r)

vražda či spíše poprava obdobná exekuci, jakou Valdštejn ztrestal v Olomouci svého vrchního strážmistra.

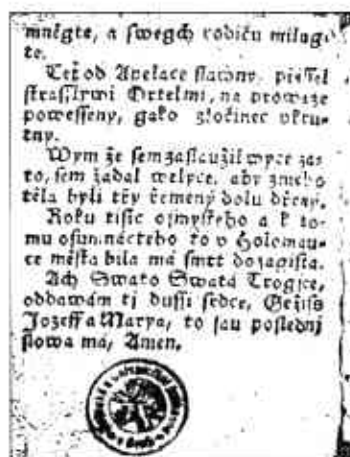
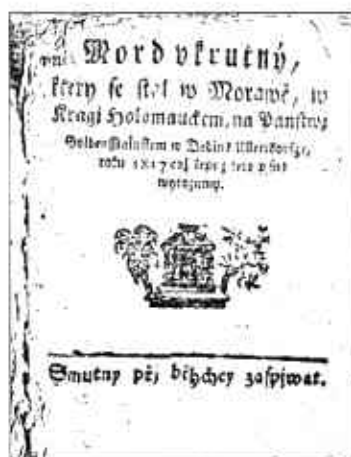
Švédskou okupaci Olomouce mezi léty 1642–1650 vylíčil nejpodrobněji a ne bez literárních aspirací kvardián (tj. představený konventu) otců minoritů v klášteře u sv. Jakuba⁵⁷ Pavel Zaczkowicz.⁵⁸ V rámci své kroniky zaznamenal bez bližší datace přípravu k exekuci tří švédských mušketýrů obžalovaných ze vzpoury, leč omilostněných, ačkoliv již pro ně „byla na Horním náměstí postavena vysoká šibenice“,⁵⁹ jakož i popravu jistého švédského arkebuzíra, původně ševce, jenž byl přistižen při pokusu o zběhnutí a byl vsazen do vězení: „Nakazil se tu jakousi nemocí, když konečně přišel rozsudek. Měl si vybrat, zda chce raději běžet uličkou, nebo být pověšen. Ani dlouho nepřemýšlel, když vyslechl rozhodnutí soudu, ale řekl, že nemůže běžet, raději ať ho pověsí. Zavolali otce kvardiána,⁶⁰ aby odsouzence doprovodil na místo vykonání spravedlnosti. Kromě toho je doprovázely dvě komanie pěších. Ale odsouzený už neměl sil vylézt za katem po žebříku, a tak kat přiblí k šibenici kůl a dole mu podložil tělo. Navlékl oprátku a podkopl stoličku. Zemřel jako katolík [švec].“⁶¹ Zvláště drasticky byl popraven jistý student filozofie, přezdívaný Setník, poněvadž v čele oddílu asi sta Valachů škodil Švédům: „Jistě Švédům mnoho uškodil, nikomu, koho přijal, nedal byt a zvláště rodilé Švédy bez milosti zabíjel. Chytili ho za městem na trhu mezi prodavači a nakupujícími a odvedli ke komandantovi. Ten ho vyslechl, a když mu vyjmenovali všechny jeho přečiny, přiznal se a nezapíral. Komandant mu odpověděl: „Vlastními ústy jsi se odsoudil, že jsi nikomu ze Švédů nedal byt, ani ty ho nedostaneš.“ A byl na místě odsouzen k smrti na kůlu. Tři dny žil přivázaný ke kůlu a rozmlouval s kolemjdoucími. Na rozkaz komandanta přišel však kat, který ho měl zastřelit, aby rychleji zemřel. Když kat splnil úkol, jelikož nedostal nikdy za svou práci zapláceno, vícekrát se do města nevrátil. Uchýlil se se svou manželkou (se kterou se ože-

nil nedávno) jinam. To bylo pro Švédy zlé, protože jiného vykonavatele spravedlnosti nedostali.⁶² Kvardián otců minoritů též popsal popravu jistě Olomoučanky, jež se se svým milencem pokusila otrávit a uškrtit svého manžela: „Případ byl vyšetřen. Žena, která se bála mučení, se dobrovolně přiznala, že po odchodu z města už zabila čtyři muže, buď jedem, nebo jinak. Mladého muže vyvedl kat z města, ale žena byla odsouzena ke stětí mečem. Když se dozvěděla rozsudek, děkovala soudci, neboť prý si zasluhovala přísnější trest. Zavolala si zpovědníka a kála se s pláčem za své činy. Dříve než ji vyvedli, dala si obstarat krásné šaty, velmi pěkně se vystrojila a vesele a zbožně pospíchala na místo vykonání spravedlnosti, kde byla sfata.“⁶³

Sporadické zmínky o olomouckých popravách nalézáme rovněž v latinsky psaných diariích rektorů koleje a škol Tovaryšstva Ježíšova v Olomouci, poněvadž jezuitští pateri sloužili jako zpovědníci odsouzených delikventů a jako duchovní opory na jejich cestě k popravišti. Výmluvné jsou v tom ohledu čtyři záznamy v diariu rektora Jana Millera týkající se popravy zločince jménem Schön nebo také Schenkendorf, jenž byl držen v městském vězení po osm let. Dne 7. ledna 1714 se dostavil k rektoru Millerovi „scriba sanguinis“, tzn. krevní písař pořizující protokoly z výslechů na mučidlech, s žádostí od městského sudího, aby rektor určil jezuitského pátera, který by doprovodil odsouzence na popraviště. Rektor tímto úkolem pověřil P. Jana Neumanna a některé další jezuitské duchovní. Příští dopoledne strávili páter Neumann a páter Engellender v žaláři, ale vězeň nejevil vůbec ochotu k pokání, takže i 9. ledna „Nostri diversi Patres tota die, et subrequa nocte laborarunt cum Reo cras educendo, ut ill' ad poenitentia' et Christianâ mortem disponerent (naši rozliční Otcové celý den a následující noc pracovali se zločincem, jenž měl být nazítří vyveden [na popraviště], pracovali, aby ho připravili k potrestání a ke křesťanské smrti)“. Dne 10. ledna 1714 byl odsouzenec dopraven na popraviště (nejspíše na Šibeníku) vozem taženým voly, s duchovní útěchou ho provázeli jezuitští pateri Hanel, Neumann, Engellender a Raab. Na popravišti se Schön alias Schenkendorf půl hodiny zpovídal P. Hanelovi a často políbil kříž. načež byl „Rolā fractus“ (lámán kolem).⁶⁴ Připojme ještě jednu olomouckou justifikaci s duchovní účastí otců jezuitů – ke dni 5. ledna 1724 rektor P. Jan Seidel zaznamenal: „Obžalovaný z pohlavního styku se zvířetem, odsouzený [k upálení] na hranici, jenž byl připraven [na smrt] paterem Franckem, šťastně podstoupil tuto popravu.“⁶⁵

Tato poprava zaujala též diaristu premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce, jenž k témuž datu sděluje, že sodomie se dopustil osmnáctiletý poddaný z Luběnic. Na olomouckém popravišti byla postavena hranice ze 20 sáhů dřeva a uprostřed hranice byl vztyčen kůl, k němuž byl delikvent připoután a poté katem zardoušen. Na hranici pak byla položena usmrcená klisna, na níž se zločinec dopustil svého zvířeckého činu („bestialitatem commisit“), a vše bylo spáleno. Též hradiský diarista ocenil, že mladík byl dobře připraven na smrt jezuitou paterem Franckem.⁶⁶

V hradiských diariích nalézáme ještě několik záznamů o popravách, většinou olomouckých. Dozvídáme se tak, že 30. ledna 1737 dva delikventi vypustili duši na šibenici postavené zvlášť pro ně poblíž města.⁶⁷ Dne 13. dubna 1750 byl přiveden do Olomouce delikvent z Náměště, jenž zavraždil ze žárlivosti dceru mlynáře v Laškově; na svou exekuci lámáním kolem čekal hanácký Othello v městském žaláři do 27. ledna 1751.⁶⁸ Téhož roku 29. března ráno byl oběšen dezertér z regimentu Františka Lotrinského,⁶⁹ za-

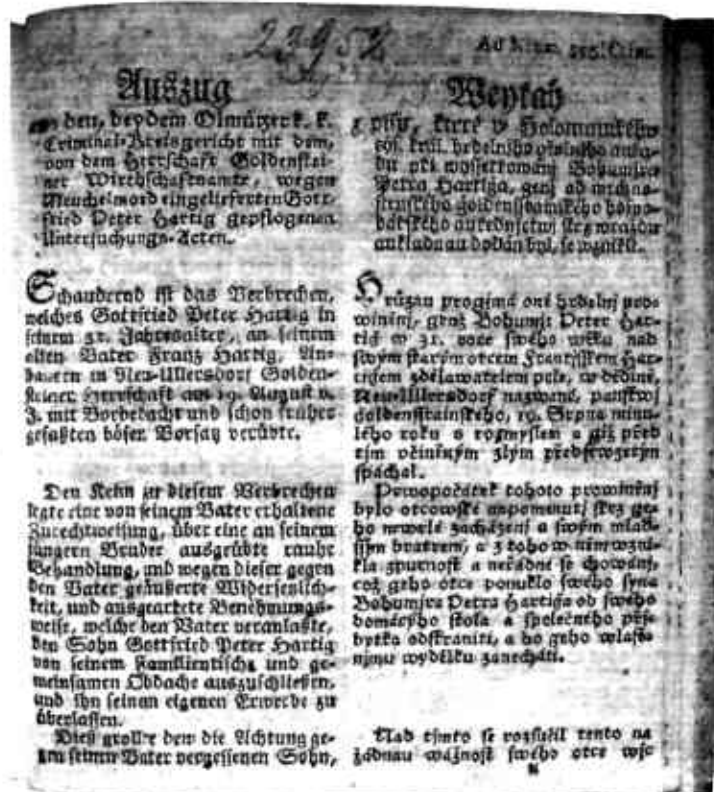

Titulní a poslední strana morytátu o otcovraždě spáchané Bohumírem Petrem Hartigem v Nových Losinách 19. srpna 1817 (Moravská zemská knihovna v Brně)

držení s jakousi ženštinou, jež byla potrestána vazbou na Špilberku zostřenou jednou do týdne mrskáním.⁷⁰ Roku 1753, a to 17. února o šesté hodině ranní, byl k hranici na olomouckém popravišti přiveden voják regimentu markýze Bot-

ty, tábořícího ve vojenském ležení poblíž Olšan u Prostějova. Vojáka, jenž se dopouštěl „bestiality“ na dvou kravách, provázeli k smrti duchovní regimentu a jeden františkán. Když byl delikvent připoután ke kůlu, vojenský kat ho zardousil a jeho tělo spálil společně s oběma zabitými dobytčaty.⁷¹ Ještě téhož roku hořela v Olomouci další hranice – 19. července 1753 byl na ni upálen pro blasfemii voják výše zmíněného regimentu. Před popravou byl rouhači vyříznut jazyk, a jak hradiský diarista poznamenal, bylo možno z oken klášterního chóru pozorovat plameny šlehající z hranice.⁷² Když kat Ferdinand Reitknecht popravoval roku 1754 jistého Matěje Markuse, vyrukovalo k popravišti měšťanské jezdecktvo pod velením Jana Ignáce Glatze. Dne 16. února 1757 byla v Olomouci popravena žena usmrtivší své novorozeně,⁷³ 24. března 1773 bylo za Terezkou branou sťato šest lupičů, jejichž těla byla poté vpletena do kol,⁷⁴ a 25. listopadu 1774 byl lámán kolem („crucifragio affectus“) jistý žebrák pro rouhání, loupež a vraždu.⁷⁵

Během již zmíněné pruské blokády Olomouce od 4. května do 2. července 1758 se v obleženém městě uskutečnily čtyři popravy oběšením. Ráno 22. května byl před Kateřinskou branou – tedy na očích nepřítele – oběšen zběh z olomoucké posádky, dopadený předešlého dne, odpoledne pak byla na Rybím trhu, tj. v blízkosti Caesarovy kašny, postavena „veřejná šibenice“.⁷⁶ Ličení druhé exekuce ocitujeme z dobového českého překladu německého diaristy olomouckého měšťana Jana Tadeáše Kniebandla, povýšeného 30. září 1758 za zásluhy o obranu Olomouce během pruského obléhání do šlechtického stavu s predikátem „z Ehrenzweigu“.⁷⁷ Navečer 4. června 1758 přihlíželi

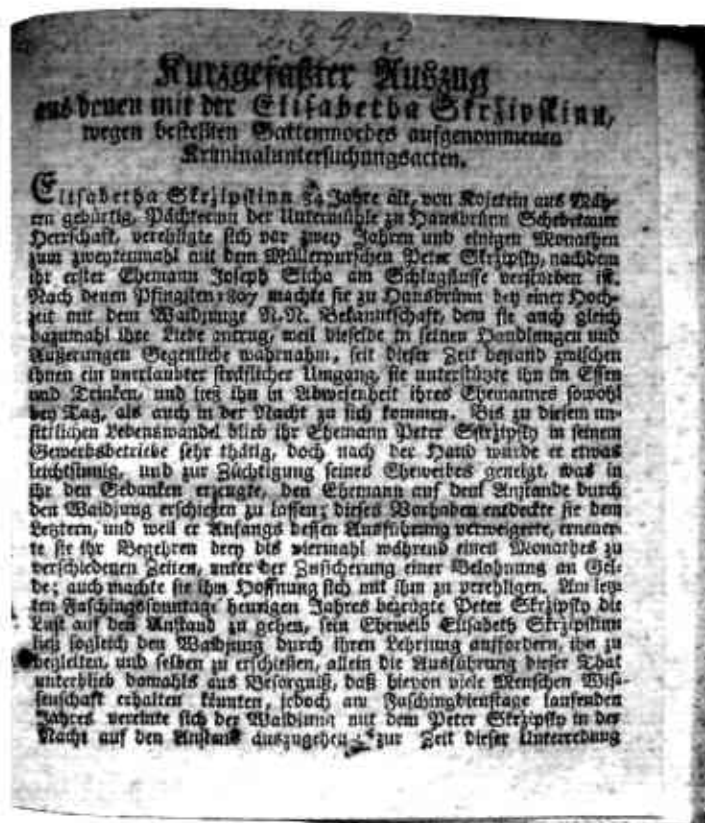

První strana tištěného a kolportovaného výtahu ze soudních spisů týkajících se otcovraždy spáchané Bohumírem Petrem Hartigem v Nových Losinách 19. srpna 1817 (Vědecká knihovna v Olomouci)

Olomoučané na Horním náměstí popravě žháře v pruském žoldu: „O půl sedmé hodině před večerem jeden s prachem, sirkou a luntami a všelijakýma železnýma instrumenty včera před večerem chycený plesnivý starý žebrák po vystání všech stupňů tortury neb trápení jako palič ne dlouho před tím na to postavené šibenici oběšený. Měl on jakožto v městě známý a obživený žebrák (který ale na cestě k šibenici od 700 zl. capital kšaft učinil) rynek plný diváků, k tomu štěstí nestřílel nepřítel tu neděli sem, než jenom na šance. [...] Před večerem ten včera pověšený palič ze šibenice sňatý, rozčtvrcený a jeho 4 díly na sloupy před branami přibity byly, hlava přišla před Tereziánskou bráně [!] proti nepříteli na kůl vstrčena.⁷⁸ Ke dni 9. června 1758 zaznamenal Jan Tadeáš Kniebandl, že po poledni byl oběšen dezertér z nočních prací na opravách fortifikací poškozených pruskou dělostřelbou, jehož dostihli dva dozorčí důstojníci.⁷⁹ K následující popravě, a to loupeživého vojáka, došlo podle Kniebandlova diaria 25. června téhož roku: „Dito [téhož dne] byl jeden voják od Simpsonova regimentu pověšen, neboť byl měšťanskou požární piketou [hlídkou] přistižen, jak vylamuje měděný kotel z kamen.“⁸⁰ Ale ani prušti vojenští kati nezaháleli – z Kniebandlova diaria se dozvídáme, že za účast sedláků z Velké Bystřice u Olomouce na šarvátce chorvatských jednotek s Prusy 17. června 1758 byla obec nazítří zapálena a zdejší mlynář spolu dalšími sedláky oběšen.⁸¹

Císař Josef II. trest smrti s výjimkou zločinu velezrady dne 13. ledna 1787 zrušil s výjimkou vyhlášení stanného práva,⁸² avšak jeho synovec a nástupce, císař František II. (jako rakouský císař František I.), jej roku 1795 opět zavedl, a to za velezradu. Od 1. ledna 1804 hrozil trest smrti oběšením pachatelů vraždy prosté a loupežné, padělatelům a ve výjimečných případech i žhářům.

V Rakouské říši se až do konce roku 1866 popravovalo veřejně. V Olomouci byl tak např. dne 18. května 1818 popraven oběšením otcovrah Bohumír Petr Hartig z Ullersdorfu (nyní Nové Losiny) na Šumpersku⁸³ a dne 30. července 1835 se uskutečnila veřejná poprava oběšením pětadvacetiletého Josefa Richtera z Mladějova u Moravské Třebové, jenž 20. srpna 1833 zastřelil svou jedenačtyřicetiletou manželku Marii rozenou Pucherovou, prvně provdanou Rösslerovou.⁸⁴ Oba delikventi se stali hrdiny morytátů.⁸⁵ O Bohumíru Petru Hartigovi byla složena a vytištěna píseň v ich-formě *Mord ukrutný*, kte-

První strana tištěného a kolportovaného výtahu ze soudních spisů týkajících se Alžběty Skřípské, pachtýrky mlýna v Šebetově, jež 10. března 1808 usilovala o zavraždění svého manžela Petra Skřípského. (Vědecká knihovna v Olomouci)

rý se stal v Moravě v kraji Holomouckém na panství goldenštajnském v dědině Ullersdorfě roku 1817, což [se] lépe z této písně vyrozumí, v jejímž závěru otcovrah kajícíně sděluje: „Teď od apelace slavný / přišel strašlivý ortel mi, / na provaze pověšený / jako zločinec ukrutný. // Víím, že jsem zasloužil více, / zato sem žádal velice, aby z mého těla byly / tři řemeny dolů dřeny. // Roku tisíc osmistého a k tomu osmnáctého, to u Holomouce města / byla má smrt dozajista.“⁸⁶ Ze závěru morytátu s titulem *Smutný příběh, který se stal s Josefem Richtrem, jenž svou manželku zamordoval*, se posluchači či čtenáři dozvěděli, že jak Richter po vraždě „domů se navrátil, / hned od práva postižen byl, / hned se ke všemu přiznal, / dali jej do Holomouce, / tam kde patří – na kriminále. // Jeden tisíc a osm set / od umučení Páně jest / a k tomu pět a třicet: Josef Richter v Holomouci / na provaze oběšen jest.“⁸⁷ Autoři těchto morytátů čerpali z tištěných a kolportovaných výtahů ze soudních akt. Ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci se dochoval jednak německý a český *Auszug auß den, bey dem Olmützer k. k. Criminal=Kreisgericht mit dem von dem Herrschaft Goldensteiner Wirthschafsamte, wegen Meuchelmord eingelieferten Gottfried Peter Hartig gepflogenen Untersuchungs=Acten / Weytah z [s]pisu*, které v Holomouckého cýs. král. hrdelnjho okolnjho auřadu při wyffetřowánj Bohumjra Petra Hartiga, genž od wrchnostenského goldenftajnského hospodárského auřednjctwj skrz vraždu aukladnou dodán byl, se wznikli,⁸⁸ jednak německý *Kurzgefaßter Auszug aus denen mit der Elisabetha Skřipskinn, wegen bestellten Gattenmordes aufgenommenen Kriminaluntersuchungsacten*,⁸⁹ jenž se týká kriminálního případu z roku 1808. Alžběta Skřipská, stará 34 léta, narozená v Kojetíně, pachtýřka poddanského mlýna v Šebetově u Knihnic na Boskovicku, 10. března toho roku usilovala o to, aby nejmenovaný myslivecký mládenec zastřelil jejího manžela Petra Skřipského, avšak dotýčný myslivecký mládenec její záměr udal šebetovskému hospodářskému úřadu. Magistrát města Olomouce a současně krajský kriminální soud pro Olomoucký kraj odsoudil delikventku, jež se ke svému zločinu doznala, 5. srpna 1808 k trestu smrti provazem, a když tento rozsudek císař František I. dne 28. října 1808 potvrdil, byla Alžběta Skřipská 11. listopadu 1808 v Olomouci popravena.

V knize *Olmützer Erinnerungen* (Olomoucké vzpomínky), kterou sepsal a roku 1930 publikoval ředitel německých škol a olomoucký místostarosta Josef Föhner, objevíme vedle mnohých zajímavostí ze života ve městě Olomouci během 19. století také líčení veřejného výkonu trestu smrti: „Staří Olomoučané měli jako děti ještě příležitost účastnit se tohoto děsivě-

již neexistující dům v nynější Purkrabské ulici č. 13 (čp. 135) – údajná olomoucká katovna či nevěstinec. Ve skutečnosti byl nevěstinec provozován v již neexistujícím sousedním domě v Purkrabské ulici č. 11 (čp. 134), katovna se nalézala v zaniklém domě č. 38 (čp. 141) na konci někdejší Katovské uličky při městských hradbách. (Nedatovaná fotografie, za zpřístupnění originálu snímku náleží dík Antonínu Schindlerovi.)

Jediné dochované dveře jedné z bývalých cel uzavřeného oddělení vojenské nemocnice na Hradisku u Olomouce, jehož pacientem byl vojenský zběh, lupič a vrah Martin Lecián (1900–1927). (Foto: autor, 2008)

ho představení, poněvadž do konce roku 1866 byly popravy v Olomouci ještě **veřejné**. V tomto průvodu smrti seděli v prvním voze delikvent, duchovním a stráž, ve druhém voze zástupci soudu. Tisíce lidí, seběhnuvších se ze všech stran, provázelo hrůzný průvod. Z kapucínského kostela⁹⁰ zněl truchlivě umíráček, zvaný ústy lidu zvon ubohých hříšníků. Šibenice byla vztyčena na obvyklém místě uprostřed svahu Tabulového vrchu na levé straně polní cesty do Hněvotína.⁹¹ Když povozy zastavily, utvořilo doprovodné vojsko kruh, v němž se nacházeli odsouzenec, duchovní a soudní zmocněnci. Popravčí se dvěma pomocníky již stál pod šibenicí. Delikventovi byly sňaty okovy a svrchní oděv. Soudní úředník, stojící zády k šibenici, přečetl poslední větu rozsudku. Poté spolu s knězem ustoupil stranou a popravčí zahájil svůj úkol. O několik minut později sestoupil se schůdků, byla stvrzena smrt a vše kolem toho. Následovalo několik slov duchovního a modlitba. Popravený zůstal viset až do večera, načež byl na stejném místě pohřben.⁹²

V Rakousku-Uhersku se popravy vykonávaly intramurálně, tzn. uvnitř věznic, obvykle na vězeňských dvorech. Také v letech meziválečné Republiky československé byla ve dvoře olomouckého divizního soudu (nyní budovy Vrchního státního zastupitelství na třídě 17. listopadu) poprvé a naposledy vztyčena šibenice.⁹³ Byla určena pro lupiče a několikánásobného vraha Martina Leciána, narozeného 31. října 1900 v Předměstí Uherského Ostrohu, zběhlého vojína, jehož dne 3. října 1927 popravil státní popravčí pro Čechy a Moravu Leopold Wohlschläger z Prahy.⁹⁴ Pokrok dokumentační techniky umožnil, že z průběhu Leciánovy exekuce byly pořízeny fotografické záběry, novinoví zpravodajové se postarali o zevrubné informování veřejnosti.⁹⁵ Sám Wohlschläger vzpomínal na svou katovskou derniéru v Olomouci následovně:

„Dva dni předtím byl jsem vyrozuměn a ještě večer téhož dne přibyl jsem s dvěma pomocníky do Olomouce, kde příštího dne byly učiněny potřebné přípravy. Šibenice stála na prvním dvoře v dosti tmavém koutě a nyní jsem již jen čekal na ‚postrach Moravy‘.

Lecián, který ráno byl o své nastávající popravě zpraven, přijal zprávu odhodlaně, mohlo by se říci zpupně. Nepřijal ani svého bratra, který byl šoférem v Olomouci, ani kněze. Teprve v 6 hodin večer přišel polní kurát Vymetal, kterému se vyznal ze svých

hříchů. Přes den nemluvil téměř ničeho, nechal si dáti hojně jídla. Byla mu přinesena polévka, řízek, brambory, kompot, moučník, Malaga a pivo. Nejvíce však kouřil. Tohoto dne vykouřil spoustu egyptských cigaret.

Ráno pět minut před šestou hodinou byl jsem se svými pomocníky již připraven přimouti delikventa. Přesně v šest hodin přišla komise, sestávající ze zástupce prezidenta soudního dvora, který vedl trestní řízení proti Leciánovi,⁹⁶ vojenského prokurátora,⁹⁷ obhájce⁹⁸ a lékaře.⁹⁹ Ještě jednou tázal se obhájce Leciána: „Mám vyříditi něco vašemu bratru nebo sestře?“ „Nic,“ odpověděl Lecián.

Místoprezident přečetl ještě jednou rozsudek, pak pravil: „Pane popravčí, předávám vám tímto Martina Leciána, vykonejte trest smrti!“

Lecián byl spoután na rukou a nohou, dostal provaz kolem krku a byl postaven před šibenici. Potom na rozkaz vytažen do výše. Vypadal chabě, velmi nemocně. Na rozkaz „pustit“ spadl Lecián poněkud níže, akt popravy byl vykonán. Po uplynutí tří minut učinil jsem hlášení, za další tři minuty konstatoval lékař smrt. Polní kurát modlil se za všeobecného ticha Otčenáš.

O půl sedmé byla mrtvola Leciánova sňata a vložena do rakve. Pak přijel vojenský pohřební vůz, aby ji dopravil do nemocnice. Teprve v noci byl Lecián pohřben v rohu vojenského hřbitova olomouckého.

Avšak popularita a mohlo by se skoro říci jistá obliba nebyla tím nikterak odčiněna. Lecián učinil především na ženy dojem. Na místě, kde Lecián zahrabán, byla několik dní později nalezena kytice květin. Teprve když bylo to s důrazem zapovězeno, nepřišel nikdo na hřbitov. Nyní jsou tomu téměř dva roky, co je Lecián mrtev, ale jméno jeho nebylo dosud zapomenuto a mnozí, kteří budou čísti tyto zprávy, budou si jistě mnoho podrobností pamatovati. Jméno Leciánovo dostalo týž zvuk jako jméno Babinského.¹⁰⁰

O popravách v Olomouci v letech německé okupace českých zemí postrádáme informace. V letech 1945–1952 bylo v Olomouci vykonáno celkem 50 trestů smrti, z toho 44 exekuce se uskutečnily na základě rozsudků za retribuční trestné činy.¹⁰¹ Václav Otčenášek, narozený 16. září 1926 v Tršicích, byl odsouzen pro zločin velezrady a byl popraven 9. listopadu 1951.¹⁰² Čtyři tresty smrti byly uloženy za závažné kriminální delikty. Na šibenici tak v Olomouci skončili Oldřich Puma, narozený 15. května 1910 v Dolních Studénkách na Šumpersku, odsouzený pro zločiny vraždy úkladné, vraždy loupežné a utržení na cti a popravený 7. června 1947,¹⁰³ a František Koutný, narozený 30. dubna 1914 ve Vrbátkách (Štětovicích) u Prostějova, odsouzený pro zločin loupežné vraždy a popravený 18. listopadu 1950.¹⁰⁴ Dne 12. února 1952 se v Olomouci uskutečnila dvojí poprava – Adolfa Žáčka, narozeného 13. listopadu 1893 v Dubu nad Moravou, a Břetislava Žáčka, narozeného 24. října 1903 tamtéž, kteří byli odsouzeni pro zločin vraždy.¹⁰⁵ Posledním popraveným v Olomouci, a to dne 6. června 1952, byl František Krejčí, narozený 3. srpna 1915 v Prostějově, jenž se provinil zločiny vraždy, znásilnění a loupeže.¹⁰⁶ Šibenice byla vztyčována ve dvoře objektu nynějšího Okresního soudu v Olomouci na nynější třídě Svobody; popravčím byl jistý olomoucký občan, vyznačující se obrovitými tělesnými rozměry. Těla popravených byla dílem spalována v olomouckém krematoriu,

dílem z nich byly na prosektuře Fakultní nemocnice zhotovovány anatomické preparáty pro výuku mediků na Lékařské fakultě Univerzity Palackého, mezi mediky nazývané „špagátová mrtvola“.¹⁰⁷

Jmenovitý přehled zjištěných olomouckých popravčích

Jošt	1517
Baltazar	1532
Matz	1535
Valentin (Valten)	1536
Grollaurs	1562
Toman	1568
Merten Sperling	1577–1592
Jiří Pečínka (Pezinka)	1561
Eliáš Wildner	1656
Zachariáš Heyland	1675–1677
Kristián Wind (Windt)	1684–1697, zemřel 1716
Jan Michal Pietsch	1709–1736
Jan Kaspar Pietsch (Pitsch)	1736–1743
František Ignác Pietsch	1743–1751
Ferdinand Reitknecht	1751–1764
Ignác Pohl	1764
Karel Josef Grimm	1764–1770
Ferdinand Grimm	1770–1777
Ignác Wildner	1778–1812
František Jan Hořínek vulgo Birko	1814–1817
Antonín Hořínek	1817–1860

Fotografie z popravы vojenského zběha, lupiče a vraha Martina Leclána v Olomouci 3. října 1927. (Soukromá sbírka)

Poznámky

- ¹ Viz Rejzek, J.: Český etymologický slovník. Voznice 2001, s. 488. ISBN 80-85927-85-3.
- ² Ze sekundární literatury na toto téma viz zejm. Svátek, J.: Dějiny poprav a katů v Čechách. Praha 2004. ISBN 80-86515-45-1; Monestier, M.: Historie trestu smrti. Praha 1998. ISBN 80-86182-05-3; Francek, J.: Zločin a trest v českých dějinách. Praha 1999. ISBN 80-86182-91-6, 2. rozšíř. vydání. Praha 2007; Drahoš, L.: Naše šibenice 1–11, Moskyt – geograficko-badatelský magazín, www.moskyt.net; Naučná stezka „Šibeniční vrch“, www.cestujme.cz/sibenice/stezka.php?jaz=0#5.
- ³ Spr. виселица, viz Česko-ruský slovník II, P–Ž. Praha – Moskva 1976, s. 401.
- ⁴ Rejzek, J.: c. d., s. 627–628.
- ⁵ Viz Fiala, J.: Olomoucké šibenice. In: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 7/2007, Sborník k 70. narozeninám prof. PhDr. Dušana Uhlíře, CSc. Opava 2007, s. 455–461.
- ⁶ Viz Fiala, J.: Olomoucký pitaval. Praha 1994, s. 35. ISBN 80-901485-4-9.
- ⁷ Tj. sv. Pavlína, současně patronky města Olomouce, jejíž kult iniciovali a pěstovali olomoučtí jezuité.
- ⁸ Viz Fiala, J.: c. d., tamtéž; dále viz Wondrák, E.: Poslední olomoucký mor a protimorový spis, Okresní archiv v Olomouci, 1983, s. 47–61.
- ⁹ Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), inv. č. 828.
- ¹⁰ Sign. I/22; viz Fiala, J.: c. d., s. 34 a 39; dále viz Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746, k vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil. Olomouc 1991, s. 150. ISBN 80-900056-8-3.
- ¹¹ Zevrubnou biografií E. J. Louckého podává Vl. Spáčil, c. d., s. 260–264, viz rovněž předmluvu L. Spáčilové a Vl. Spáčila k edici citované v předchozí poznámce.
- ¹² Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746, k vydání připravili Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil, Olomouc 1991, s. 35. ISBN 80-900056-8-3.
- ¹³ Viz Fiala, J.: c. d., s. 244–247; t ý ž: Dobové české slovesné reflexe slezských válek. Olomouc 2001, s. 85–89, ISBN 80-244-0331-5. (V této publikaci viz též odkazy na prameny a sekundární literaturu týkající se pruského obléhání Olomouce v roce 1758.)
- ¹⁴ Viz Fiala, J.: Olomoucký pitaval. Praha 1994, s. 66.
- ¹⁵ Tj. Albrecht Rakouský, jenž 27. listopadu 1437 snížil Olomouci za pomoci při útoku Táborů na Litovel placení ročního lozunku (městské berně) o 50 kop grošů pražských mince a moravského čísla (na Moravě čítala kopa 30 grošů místo 60 grošů).
- ¹⁶ Spáčilová, L. – Spáčil, Vl.: c. d., s. 209–211. Přeložil Jiří Fiala.
- ¹⁷ Viz Bezděčka, J.: Veršování o přepadení Olomouce husity v roce 1437, Státní okresní archiv v Olomouci 1991. Olomouc 1992, s. 175–186; Fiala, J.: c. d., s. 70–73.
- ¹⁸ Státní okresní archiv v Olomouci, Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1656, separát, 2. část, s. 179.
- ¹⁹ Tj. Ferdinanda I. Habsburského.
- ²⁰ Státní okresní archiv v Olomouci, Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1656, separát, 2. část, tamtéž.
- ²¹ Tamtéž, s. 181.
- ²² Tamtéž, s. 183.
- ²³ Tamtéž, s. 184.
- ²⁴ V originálu „auf dem stuel sizendt“, tj. „sedě na stoličce“.
- ²⁵ Tamtéž. 3. část, s. 185. – Jan Olivetský, syn litomyšlského knihtiskaře Pavla Olivetského (zemř. r. 1534) tiskl v Olomouci od roku 1538, do roku 1547 zde vydal – pokud je známo – 16 titulů, z toho dvě knihy Martina Luthera. Během stavovského povstání proti Ferdinandovi I. v letech 1546–1547 tiskl Jan Olivetský protihabsburské letáky. V olomoucké tiskárně se tiskly protihabsburské letáky, což Ferdinandovi I. nezůstalo utajeno a prostřednictvím královského podkomořího Přemka z Víckova přiměl olomouckou městskou radu, aby Olivetského vydala katu; podle listu podkomořího olomoucké městské radě datovaného 25. srpna 1547 byl Olivetský uvězněn a popraven až po tomto datu. Co vedlo městskou radu k tomuto neobvyklému způsobu poprav, není známo. Je možné, že Olivetský byl zmučen tak, že nebyl s to se udržet na nohou a pokleknout. Shodný postup při stětí zdravého zločince líčí Jonathan Swift v románu Gulliverovy cesty z roku 1726 a podle dochované ikonografie byl použit při exekuci uherských jakobínů v Budíně roku 1795. Viz Bohatcová, M.: Knihotiskařská linie Olivetských, ČČM – řada historická, 151, 1982, s. 129–160; Fiala, J.: c. d., s. 81–88.
- ²⁶ Stával u hradb v Hrnčířské ulici poblíž dodnes zachované Katovské či též Ženské branky.
- ²⁷ V nynější Slovenské ulici.
- ²⁸ Státní okresní archiv v Olomouci, Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1656, separát, 3. část, s. 185–186.
- ²⁹ Podle H. Kuxe: Verwaltungsgeschichte der Stadt Olmütz. Olmütz 1942, s. 202, byl Prokop Reich členem městské rady teprve v letech 1553–1554.

- ³⁰ Tamtéž, s. 186.
- ³¹ Těmito událostmi se inspiroval Zikmund Winter v próze *Bouře v Olomouci*, otištěné ve XXIV. ročníku časopisu *Světlozor* roku 1891, o popravě tří tovaryšů se však nezmiňuje. Viz *F i a l a*, J.: c. d., s. 89–95.
- ³² Nyní ulice Pavelčákova.
- ³³ Tamtéž, 4. část, s. 142.
- ³⁴ Tamtéž, s. 144.
- ³⁵ Tamtéž, s. 145.
- ³⁶ Tamtéž.
- ³⁷ Tamtéž, s. 146. – VI. *S p á č i l* ve své monografii *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*. Olomouc 2001, s. 235–236, ISBN 80-238-7758-5, uvádí mj., že „osoba Valentina Kligla je poněkud nejasná a některé zprávy jeho se týkající se i dosti rozcházejí“. Dále konstatuje, že „Kligl již nesporně 4. dubna 1568 žil v Olomouci a nejpozději roku 1569 zde působil jako soudní písař“. Řada zápisů dokládá, že „minimálně v letech 1568 a 1569 byl stále zadlužen [...] Kliglův život skončil na popravišti, jestliže se dá věřit olomoucké kronice, v níž se sděluje, že 27. února 1573 ‚Valtin Kligl, soudní písař, byl pověšen na nejvyšší trám šibenice pro odcizení 500 zl. uložených u soudu, které patřily různým lidem, a také pro velké obcování s vdanými ženami‘.“
- ³⁸ Státní okresní archiv v Olomouci, Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1656, separát, 4. část, tamtéž.
- ³⁹ Mezi olomouckými radními je k letům 1577/1578 uváděn pouze Wenzel Rupricht. Viz *K u x*, H.: c. d., s. 204.
- ⁴⁰ Státní okresní archiv v Olomouci, Olomoucká souhrnná kronika z let 1432–1656, separát, 4. část, s. 147.
- ⁴¹ Tamtéž, 5. část, s. 169. Podle jiných pramenů byl 28. března 1640 v Olomouci sťat Valach Pavel Pišťalka z Trnávky na lukovském panství a jeho tělo bylo vpleteno do kola. Viz *D o s t á l*, F.: *Valašská povstání za třicetileté války*. Praha 1956, s. 69.
- ⁴² Tj. dánské vojsko.
- ⁴³ Tamtéž, s. 170.
- ⁴⁴ Tamtéž, s. 171.
- ⁴⁵ Plyne to z relace rychtáře Jana Scintilly o útrpných výsledcích Jana Sarkandra v městské mučírně (ve sklepení nynější novobarokní kaple sv. Jana Sarkandra) ve dnech 13.–18. února 1620.
- ⁴⁶ Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, inv. č. 196.
- ⁴⁷ Viz *F i a l a*, J.: c. d., s. 183.
- ⁴⁸ Viz *K a š p a r*, Z.: *Zločin a trest aneb odvrácená tvář Olomouce na přelomu 16. a 17. století*, I. díl. Střední Morava 25, 2007, s. 139–140. ISSN 1211-7889.
- ⁴⁹ Viz *K a š p a r*, Z.: *Zločin a trest aneb odvrácená tvář Olomouce na přelomu 16. a 17. století*, II. díl. Střední Morava 26, 2008, s. 141–143. ISSN 1211-7889.
- ⁵⁰ Viz *K a š p a r*, Z.: *Životopis lumpa aneb Jakub Bejček ze Slavkova a jeho vztah k Olomouci (též malý příspěvek k dějinám chrámu sv. Mořice)*. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci* 7 (26), 1998, Olomouc 1999, s. 194–196. ISSN 0862-2833.
- ⁵¹ Ves 9,5 km jihovýchodně od Konice.
- ⁵² Viz *F i a l a*, J.: c. d., s. 183–184.
- ⁵³ Tj. soudce zemského soudu.
- ⁵⁴ Cit. podle *F i a l a*, J.: c. d., s. 118–119.
- ⁵⁵ Tj. Adam z Valdštejna; označení hodnosti „nejvyšší“ vzniklo jako kalk (doslovný překlad) německé vojenské hodnosti „Obrist“ (v novodobé němčině „Oberst“).
- ⁵⁶ *S k á l a*, P. ze Zhoře: *Historie česká: od defenestrace k Bílé hoře*. Praha 1984, s. 134–136.
- ⁵⁷ Klášter stával na městských hradbách v místech dnešního zadního traktu Filozofické fakulty Univerzity Palackého.
- ⁵⁸ Latinský originál *Zaczkowiczovy kroniky* vydal Beda *D u d í k* (*Zaczkowicz, Paulinus: Chronik des Minoriten Guardians über die Schwedenherrschaft in Olmütz 1642–1650*. Wien 1881), její český překlad pořídila v rámci své diplomové práce z roku 1999, obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, Lucie *Š a f r á n k o v á*. Viz též *F i a l a*, J.: c. d., s. 168–182.
- ⁵⁹ Cit. podle *Š a f r á n k o v á*, L.: *Český překlad latinské kroniky Pavla Zaczkowicze o švédském panování v Olomouci v letech 1642–1650*. Diplomová práce. Olomouc 1999, s. 69.
- ⁶⁰ Tj. pisatele kroniky Pavla Zaczkowicze (kronikář o sobě píše ve 3. osobě).
- ⁶¹ Cit. podle *Š a f r á n k o v á*, L.: *Český překlad latinské kroniky Pavla Zaczkowicze o švédském panování v Olomouci v letech 1642–1650*. Diplomová práce. Olomouc 1999, s. 71.
- ⁶² Tamtéž, s. 109–110.
- ⁶³ Tamtéž, s. 110.
- ⁶⁴ Při lehčím způsobu lámání kolem kat nejprve popravovaného usmrtil úderem těžkého vozového kola do

- hrdla, poté mu tímto kolem lámal údy, při těžším způsobu nejprve kat popravenému kolem lámal údy a poté jej usmrtil; tělo odsouzence bylo vzápětí vpleteno do kola, kolo vztyčeno na kůle a tak ponecháno na popravišti pro výstrahu. – Moravský zemský archiv v Brně, fond E 28 – Jezuité Olomouc, sign. II/5, fol. 3v, r; přeložil Jiří Fiala. Viz Fiala, J.: Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1860, 40. Miller (Müller, Muller) Joannes (Jan), S.J., Phil. Dr., Theol. Dr., Žurnál UP 16, č. 9, 24, 11. 2006, s. 9.
- ⁶⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond E 28 – Jezuité Olomouc, sign. II/5, fol. 220r; přeložil J. Fiala. Viz Fiala, J.: Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1860, 44. Seidel (Seidl) Joannes (Jan), S. J., Phil. Dr., Theol. Dr., Žurnál UP 16, č. 16, 16. 2. 2007, s. 7.
- ⁶⁶ Moravský zemský archiv Brno, fond E 55 Premonstráti Klášterní Hradisko 1078 1200–1784 1800, Deník kanonie z roku 1724, sign. 213 II 15, fol. 1v–r; viz též P r u c e k, J.: Diáře premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce 1693–1783, Výběrový katalog. Olomouc 1993, strojopis, knihovna Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Olomouci, sign. II/593, nepaginováno, příslušné datum.
- ⁶⁷ Tamtéž, sign. 220 II 22, fol. 10r; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum.
- ⁶⁸ Tamtéž, sign. 227 II 29, fol. 22r, 122v; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušná data.
- ⁶⁹ Tj. manžela české a uherské královny Marie Terezie, od roku 1745 říšskoněmeckého císaře Františka I. Lotrinského.
- ⁷⁰ Tamtéž, fol. 140v – 141v; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum.
- ⁷¹ Tamtéž, sign. 229 II 31, fol. 15v; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum.
- ⁷² Tamtéž, fol. 67v; viz též P r u c e k, V., c. d., příslušné datum.
- ⁷³ Tamtéž, sign. 231 II 33, fol. 15v; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum.
- ⁷⁴ Tamtéž, sign. 274 II 39, fol. 32v; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum. Podle W. N a t h e r a: Die Olmützer Häuserchronik I. Olomouc 2005, s. 210, ISBN 978-80-244-1585-7, se jednalo o Valachy, jež 29. března 1773 stal olomoucký kat Karel Josef Grimm (zřejmě však jeho syn a nástupce Ferdinand Grimm, jenž převzal otcovu živnost v roce 1770). K provedení exekuce byli přijati katovští pacholci po 12 krejcarech za dobu tří dnů, měšťanská kompanie přítomná při popravě byla odměněna 7 toлары z městské pokladny.
- ⁷⁵ Tamtéž, sign. 438 II 40, fol. 67r; viz též P r u c e k, J.: c. d., příslušné datum.
- ⁷⁶ „Früh heunt ist ein gestern eingebrachter Deserteur vor dem Cathareiner = Thor aufgehendet worden. Vormittag wurde herrinnen an den Fisch = Markt ein öffentlicher Galgen aufgerichtet.“ Diarium oder Gründliche Anzeige von dem gänzlichem Vorgang der Belagerung und Bombardirung der neuen Gränzfestung Olmütz (Diarium neboli Zevrubná zpráva o celém průběhu obležení a bombardování nové hraniční pevnosti Olomouce). Olmütz 1758. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 35 846 přív. 7. Nepaginováno, viz příslušné datum. Srov. M i c h n a, P.: Prusové před Olomoucí roku 1758 očima pamětníka. K 240. výročí obležení říšské hlavní a hraniční pevnosti, I. část. Vlastivědný věstník moravský L, 1998, č. 3, s. 249. ISSN 0323-2581. O dalších narativních pramenech k průběhu pruského obléhání Olomouce v roce 1758 pojednal zevrubně F i a l a, J. Dobové české slovesné reflexe slezských válek. Olomouc 2001, s. 85–89.
- ⁷⁷ Viz S p á č i l, V. a kol.: Odměna za věrnost a statečnost. Olomouc 1998, nepaginováno. ISBN 80-85973-55-3.
- ⁷⁸ Diarium nebo Gruntovní vyjádření celého obležení a střelou bombardováním hrazeného šancovního města Holomouce... Státní okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce, inv. č. 5716, sign. 1874, s. 33–34.
- ⁷⁹ „Nach Mittag ist ein von der Nacht = Arbeit, aber von denen darzu commandirten zwey Herrn Officiers eingeholter un eingebrachter Deserteur aufgehendet worden.“ Diarium oder Gründliche Anzeige..., viz příslušné datum. Srov. M i c h n a, P.: c. d., II. část, Vlastivědný věstník moravský L, 1998, č. 4, s. 369.
- ⁸⁰ „Dito ist von Simschoen ein in Ausbrechung eines kupfernen Ofenkessels von dem burgerlichen Feuerpiquet ertappeter Aufgehendet worden.“ Diarium oder Gründliche Anzeige..., viz příslušné datum. Srov. M i c h n a, P.: c. d., s. 374.
- ⁸¹ „Den 18. belohnte der Feind denen Bauern ihre gestrige Arbeit, steckte klein Wisternitz in Brand, ließ den Mühler und andere aufhenken.“ Diarium oder Gründliche Anzeige..., viz příslušné datum. Srov. M i c h n a, P.: c. d., s. 372.
- ⁸² Za vlády Josefa II. se uskutečnila jediná poprava – 10. března 1786 byl popraven ve Vídni lámáním kolem zloděj a úkladný vrah Franz von Zahlheim. Viz L i š k a, P. – S e y r l, H.: Mordy a jiná lotrovtví. Praha 1994, s. 153–162. ISBN 80-85821-04-4.
- ⁸³ Viz F i a l a, J.: Olomoucký pitaval, s. 279–282.
- ⁸⁴ Viz F i a l a, J.: c. d., s. 286–291.
- ⁸⁵ Jako morytáty (z něm. Mordtat – vražedný čin) se označují zpravodajské písňové skladby o vraždách, a sebevraždách a tragických událostech, šířené letákovými (kramářskými, jarmarečními) tisky.
- ⁸⁶ Moravská zemská knihovna Brno.
- ⁸⁷ Vlastivědné muzeum v Olomouci, sbírka kramářských tisků (bývalá sbírka muzea v Litvli).

- ⁸⁸ Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 23.952.
- ⁸⁹ Tamtéž, sign. 23.953.
- ⁹⁰ Kostel Nanebevzetí Panny Marie na Dolním náměstí.
- ⁹¹ Tzn. asi v místech dnešního parkoviště nad hlavním vstupem do Fakultní nemocnice.
- ⁹² F ö h n e r, J.: *Olmützer Erinnerungen*, Olmütz 1930, s. 77–78. Přeložil Jiří Fiala.
- ⁹³ V meziválečné Republice československé bylo vykonáno celkem 25 trestů smrti. Viz L i š k a, O. a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989*, sv. 2. Praha 2006, passim. ISBN 80-86621-09-X.
- ⁹⁴ Viz zejm. U r b á š e k, P.: *Martin Lecián – postrach Moravy*. *Vlastivědný věstník moravský* 1996, č. 1, s. 27–35, č. 2, s. 129–135, č. 3, 274–282, č. 4, s. 382–383, ISSN 0323-2581; t ý ž: *Přerovská epizoda lupiče a vraha Martina Leciána*. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov 1997*. Přerov 1997, s. 43–61, ISSN 1214-4762; t ý ž: *Zločinec – Příklad Martina Leciána*. In: *Fasora, L. a kol.: Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 319–329, ISBN 80-7325-105-1; K e l e n b e r g e r, J.: *Martine, rosteš pro šibenici! Život lupiče a vraha Leciána*. Praha 1967; J e d l i č k a, M.: *Leopold Wohlschlager*, www.spsmvbr.cz/muzeumzla/wohlschlager/wohlschlager.html. Podle P. U r b á š e k a (*Zločinec – Příklad Martina Leciána...*, s. 329) „dvaasedmdesátiletý Wohlschlager provedl Leciánovu exekuci specifickým, zato nanejvýš humánním způsobem – ještě před svěšením odsouzence mu „zlomil vaz“ (tzn. oddělil krční obratle atlas od čepovce ručně), což vedlo k okamžité delikventově smrti. V Československu totiž nebylo zvykem provádět exekuci provazem metodou „long-drop“, kdy ke zlomenině krčních obratlů došlo náhlým pádem do propadliště umístěného pod šibenici. Není jasné, zda Wohlschlagerův „ruk-cuk“ (tak jeho popravčí úkon nazval ve svém románu *Katyně* spisovatel Pavel Kohout) převzal i jeho nástupce. Retribuční exekuce po roce 1945 byly prováděny drastickým mnohaminutovým dušením odsouzence v oprátce.“
- ⁹⁵ Viz U r b á š e k, P.: *Přerovská epizoda lupiče a vraha Martina Leciána*. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov 1997*. Přerov 1997, s. 27–47.
- ⁹⁶ Předsedou divizního vojenského soudu, jenž dne 3. září 1917 vynesl nad Leciánem hrdelní rozsudek – trest smrti provazem, byl plk. JUDr. František Příkrýl. Viz U r b á š e k, P.: *Zločinec – Příklad Martina Leciána*. In: *Fasora, L. a kol.: Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 328.
- ⁹⁷ Míněn je pplk. JUDr. Sklenář. Viz U r b á š e k, P.: *Přerovská epizoda lupiče a vraha Martina Leciána...*, s. 47.
- ⁹⁸ Byl jím JUDr. Eduard Šrot. Tamtéž.
- ⁹⁹ Leciánovu smrt potvrdil po vykonané popravě vojenský lékař pplk. MUDr. Karlík. Tamtéž.
- ¹⁰⁰ Cit. podle F r a n c e k, J.: c. d., s. 534–535.
- ¹⁰¹ Viz L i š k a, O. a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918–1989*, sv. 2. Praha 2006, s. 192–193. O poválečných retribučních (z lat. retributio – vrácení, oplátka, odplata) a mimořádných lidových soudech viz tamtéž, s. 13–22, viz rovněž S k l e n á ř o v á, Š – Š t ě p á n, J.: *Olomouc a tzv. Malý retribuční dekret č. 138/1945 Sb. Retribuční soudnictví. Střední Morava, vlastivědná revue*, č. 14, 2002, s. 4–23. ISSN 1211-7889.
- ¹⁰² Tamtéž, s. 115.
- ¹⁰³ Tamtéž, s. 123.
- ¹⁰⁴ Tamtéž, s. 92.
- ¹⁰⁵ Tamtéž, s. 161.
- ¹⁰⁶ Tamtéž, s. 94.
- ¹⁰⁷ Podle sdělení Antonína Schindlera, znalce staré i novodobé historie města Olomouce.

Dodatek

V 1. části této stati, otištěné ve Zprávách VVM v Olomouci, Společenské vědy, číslo 294/2007, s. 36–49, bylo na s. 41 uvedeno, že německý historik Richard Zimprich otiskl ve své práci *Zur Geschichte des k. k. Lyzeums in Olmütz (1782–1827)*, Steinheim am Main 1967, na s. 25 nedokonalý fotografický snímek starého olomouckého nevěstince s tím, že se jedná o katův domek. Díky laskavosti Antonína Schindlera mohla být pořízena kopie originálu tohoto snímku, z níž plyne, že dotyčný, dnes již neexistující domek na dolním konci nynější Purkrabské ulice byl opatřen orientačním číslem 13 (čp. 135). Podle W. Nathera (*Die Olmützer Häuserchronik*, I. Olmütz 2005, s. 207), však nesl dnes již neexistující olomoucký nevěstinec v nynější Purkrabské ulici orientační č. 11 (čp. 134), stál tedy v bezprostředním sousedství domku č. 13 (čp. 135).

Aus der Geschichte des Henkerhandwerks in Olmütz II. Die Olmützer Richtplätze und Hinrichtungen

Jiří Fiala

In analoger Weise wie eine Reihe der böhmischen und mährischen Städte und Städtchen war die Stadt Olmütz mit einem stabilen Richtplatz – mit einem gemauerten Galgen ausgerüstet, der bis zum Jahr 1750 hinter dem Litauer Tor (Litovelská brána) auf der Anhöhe am Weg nach Böhmen stand. Die Kenntnis über diesen Richtplatz in dieser Zeit erhält die Benennung der Straße Am Galgenberg (Na Šibeníku). Die Hinrichtungen durch die Enthauptung mit dem Schwert wurden auch auf anderen Stellen von Olmütz verrichtet, in der Regel auf dem Oberring, wo auch während der preußischen Belagerung von Olmütz im Jahr 1758 ein Galgen für Deserteure, Späher und Kriminalelemente erbaut wurde. Bis zum Jahr 1866 wurde in Österreich durch das Erhängen öffentlich hingerichtet, in Olmütz wurde es so auf dem für die Exekution provisorisch installierten Galgen auf der Anhöhe des Tafelberges am Feldweg in das Dorf Nebotein (Hněvotín – an Stelle des heutigen Parkplatzes des Fakultätskrankenhauses in Olmütz) geschafft. Die Aufzeichnungen über die Hinrichtungen erscheinen in den olmützer historischen Quellen seit Anfang des 15. Jahrhunderts, reichlich sind sie in der sg. Olmützer Gesamtchronik (Olomoucká souhrnná kronika), einem Chronikkomplex aus dem 16. und der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, sie werden auch in der Stadtchronik (*Liber causarum criminalium* aus derselben Zeit beinhaltet. Weitere Quelle über die Hinrichtungen in Olmütz sind die Berichte der Rektoren des Kollegs und der Schulen von der Gesellschaft Jesu, denn die Jesuitenpriester begleiteten die Verurteilten mit dem geistlichen Zuspruch auf den Richtplatz. Vereinzelte Informationen über die Hinrichtungen im 19. Jahrhundert stammen aus den Gerichtsakten, den Bänkelgesängen oder Memoiren. Zwischen den Weltkriegen fand in Olmütz eine einzige Hinrichtung statt, und zwar Hinrichtung eines Fahnenflüchtigen, Räubers und vielfachen Mörders Martin Lecián. Über die Hinrichtungen in Olmütz während der nazistischen Okkupation der Tschechoslowakei fehlen die Informationen. In den Jahren 1945–1952 wurden in Olmütz 50 Personen hingerichtet, woraus 44 Personen zur Todesstrafe durch den Strang für strafbare Retributionsvergehen verurteilt wurden, eine Person wurde hier für den Hochverrat verurteilt und hingerichtet und auf dem Galgen endeten vier aus der Gegend von Olmütz, Prossnitz (Prostějov) und Mährisch Schönberg (Šumperk) stammende Mörder.

Sídliště z doby římské a historie archeologického bádání na Vidnavsku

Settlements from the Roman Times and the History of Archaeological Research in the Vidnava Area

Zuzana Loskotová

Abstrakt

Ve 30. a 40. letech 20. století bylo v souvislosti s těžkou kaolínového dolu u Vidnavy, okr. Jeseník, narušeno sídliště z doby římské. Archeologickým výzkumem v roce 1942 byl prokázán objekt kůlové konstrukce obdélného půdorysu s ohništěm vyloženým kameny. Ze sídliště pochází kolekce keramiky, hliněné přesleny, tkalcovská závaží, kamenné rotační žernovy, skleněný korálek a železné kování. Lokalita byla datována do fází C₂ mladší doby římské až do fáze C₃/D pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů, tedy mezi léta 260–450 n. l.

Abstract

In the 1930s and 1940s, while the kaolin mine near Vidnava in the Jeseník region was in operation, a settlement from the Roman times was found. An archaeological research conducted in 1942 confirmed a rectangular structure of pales featuring a fire pit laid out with stones. The settlement provided a collection of ceramics, clay spindles, weaving weights, rotary querns made from stone, a glass bead, and iron hardware. The location was appraised as dating back to phase C₂ of the late Roman times up to phase C₃/D of the New Roman times and the beginning of the Great Migration period, that is between the years 260–450.

Klíčová slova: archeologie, doba římská, przeworská kultura, sídliště, keramika

Key words: archaeology, Roman times, the Przeworsk culture, settlement, ceramics

ÚVOD

Tématem článku je sídliště z doby římské, které bylo objeveno v místě bývalého kaolínového dolu u Vidnavy, která leží v okrese Jeseník, téměř na hranici s Polskem. Na základní mapě ČR 14-22-03 1: 10 000 byl kaolínový důl vymezen 4 body: bod 1 je vzdálen 54 mm od východní a 37 mm od jižní sekční čáry, bod 2 je vzdálen 46 mm od východní a 38 mm od jižní sekční čáry, bod 3 je vzdálen 43 mm od východní a 37 mm od jižní sekční čáry, bod 4 je vzdálen 45 mm od východní a 32 mm od jižní sekční čáry. Zeměpisné souřadnice lokality jsou: 50°21' severní šířky a 17°11' východní délky. Významnou roli v historii města Vidnavy sehrál kaolínový důl firmy Didier-Werke, který na počátku 30. let minulého století započal s těžbou v dosud nevyužívané poloze „Nového kaolínového dolu“, došlo tak k objevu prvních nálezů, o jejichž záchranu se zasloužili zaměstnanci továrny. Předvedli vybranou keramiku M. Jahnovi v nedaleké Ratiboři¹, který

konstatoval, že nálezy pocházejí z 4. století n. l. a lokalitu poprvé uvedl do literatury jako sídliště z doby římské². Jak důlní činnost pokračovala, zachraňovali zaměstnanci kaolínové továrny F. Then, J. Uwira a F. Kiegler další nálezy, současně se starali o sbírky městského muzea ve Vidnavě a psali o svých aktivitách v dobovém tisku³. V roce 1942 byl těžbou porušen sídelní objekt a následný záchranný výzkum vedl G. König, preparátor prehistorického oddělení Slezském zemského muzea v Opavě, kde jsou dnes nálezy uloženy. V dnešní době již těžba neprobíhá a důl byl zatopen. Sídliště z doby římské z Vidnavy bylo tématem autorčiny bakalářské práce obhájené na Slezské univerzitě v Opavě v roce 2006. Cílem tohoto příspěvku je shrnout ve stručnosti historii archeologického bádání na Vidnavsku, publikovat dosud neznámé informace o průběhu výzkumu uskutečněném během druhé světové války a v neposlední řadě vyhodnotit terénní situaci a nálezy vzhledem k dosavadním možnostem poznání.

PŘÍRODNÍ POMĚRY

Geologické, pedologické a hydrologické poměry

Vidnava náleží k provincii Česká vysočina, která je tvořena Šumavskou, Krušnohorskou, Sudetskou, Poberounskou soustavou a Českou tabulí⁴. Sudetská soustava je dále členěna na Západní Sudety, Střední Sudety, Východní Sudety a Sudetské podhůří. Na území Polska je Sudetské podhůří (Przedgórze Sudeckie) součástí celku Przedgórze Paczkowskie, jenž se táhne podél Rychlebských hor⁵ a tvoří ho také Javornická a Žulovská pahorkatina, kde se nachází námi sledovaná lokalita – kaolínový důl u Vidnavy. Nejstarším geomorfologickým tvarem byl zarovnaný povrch v podloží jurských a křídových usazenin. V následující fázi vývoje došlo k tektonickým pohybům a vznikl tak nový povrch, který měl tvar pediplénu, později získal tvar paroviny se silnou vrstvou kaolínových zvětralin tropického podnebí⁶. Tyto kaolínové zvětraliny jsou patrné i v okolí Vidnavy. Na přelomu paleogénu a neogénu pokračovaly opět tektonické pohyby, které měly za následek vrásnění. Významnou epochu pro tvorbu reliéfu představoval pleistocén. Celkový zdvih České vysočiny vedl k zahloubení řek a vzniku kaňonovitých údolí⁷. Ze severu zasáhl naše území pevninský ledovec, poprvé v období krakovského zalednění a podruhé v období středopolského (sálského) zalednění. Díky ledovcové činnosti byl původní reliéf Žulovské pahorkatiny přeměněn v oblíkovou krajinu⁸ a v údolí řeky Vidnávky vznikl náplavový kužel mladopleistocenního až postglaciálního stáří⁹. V chladných obdobích pleistocénu probíhalo silné mrazové zvětrávání hornin, promrzala svrchní vrstev litosféry a území pokrýval permafrost (dlouhodobě zmrzlá půda o průměrné mocnosti 150 m). V teplejších obdobích (interglaciálech a interstadiálech) převládalo působení procesů mírně humidní klimato-morfologické oblasti¹⁰. Díky ledovcové činnosti se v okolí Vidnavy objevuje většinou načervenalá žula a porfyr původem ze Švédska, pazourky a vápence s otisky mořských živočichů z oblasti Baltského moře, severská rula a ostatní krystalické horniny, pískovce, kvarcity, křemičité horniny, čediče apod.¹¹. V holocenní fázi vznikl soubor povrchových tvarů mírně humidní oblasti, významným činitelem se však stal člověk, který jednak vytváří přímo antropogenní morfoskulpturu a jednak urychluje nebo zpomaluje průběh přírodních geomorfologických procesů¹². Nejblíží vodní zdroj představuje potok protékající údolím asi 300 m jižně od jižního svahu bývalého kaolínového dolu, vlévá se do řeky Vidnávky. Řeka Vidnávka pramení v Hrubém Jeseníku mezi Medvědíím a Studničním vrchem asi 4,5 km severozápadně od města Jeseníku. Podél toku řeky Vidnávky a Černého potoka jsou rozšířeny fluvizemě modální a glejové – tedy

nívní půdy. Na území Polska nese řeka jméno Widna a jejím největším pravostranným přítokem je řeka Łuža. Widna se vlévá do Niského jezera, to je odvodňováno Kladskou Nisou, jenž se u obce Mikolin stává součástí Odry, na severu ústící do Baltského moře. Lokalita tedy náleží k povodí Odry a úmoří Baltského moře.

Dnešní stav lokality

Jak už napovídá samotný název lokality Blumenberg (Květinová hora), sídliště se rozkládalo v poměrně vysoké poloze vzhledem k okolní Vidnavské nížině. Směrem na jih od dnešního města Vidnavy se terén postupně zvedá a objevují se zde první kopce Žulovské pahorkatiny. Z vrcholu Blumenbergu je poměrně dobrý výhled do okolí, zejména severním směrem k dnešní státní hranici s Polskem. Díky důlní činnosti byl bohužel původní terén do značné míry změněn. Sídliště bylo objeveno na svahu, který tvořil jižní a východní stěnu kaolínového dolu. Na svazích dolu jsou i dnes patrné mocné vrstvy bílé kaolínové hlíny. Nejbližší vodní zdroj představuje potok, protékající údolím právě pod jižním svahem, od místa, kde byly zjištěny objekty je vzdálen cca 300 m. Při povrchové terénní prospekci bylo velmi obtížné zorientovat se podle původní plánů v změněném terénu a žádné další stopy nasvědčující tomu, že by zde ještě mohla být např. další dosud neodkrytá část sídliště, nebyly nalezeny.

VÝVOJ OSÍDLENÍ V OBLASTI VIDNAVSKA

Období paleolitu

Ve starší vlastivědné literatuře se diskutovalo nad existencí paleolitické stanice v místě tzv. „Nového kaolínového dolu“ u Vidnavy. O nálezech mezolitické kamenné štípané industrie psal J. Uwira¹³. Podle M. Jahna byly mezolitické mikrolitické nástroje nalezeny také v Písečné a Staré Červené Vodě¹⁴. Nicméně J. Skutil upozornil na fakt, že se v této oblasti často vyskytují eolity a i vzhledem k tomu, že ani okolnosti nálezů nejsou příliš jasné, nabádal k opatrnosti v datování¹⁵. Na přítomnost eolitů v okolí Vidnavy a Žulové upozornil B. Klíma a zdůraznil, že se jedná o tvary vzniklé přírodní cestou¹⁶. Rovněž L. Jisl se k určení paleolitických a mezolitických nástrojů z kaolínového dolu u Vidnavy vyjadřoval skepticky. Při inventarizaci pravěkých sbírek v muzeu ve Vidnavě (dnes v Jeseníku) nenalezl mezi předměty, shromážděnými F. Kieglerem, ani jeden paleolitický artefakt. *„Vesměs šlo o odštěpky a štěrky s typickým ohlazeným až vyleštěným povrchem a především hranami, jak je typické pro pazourkový komponent zdejších štěrků“*¹⁷. Na základě těchto informací lze existenci paleolitické stanice v okolí kaolínového dolu u Vidnavy považovat přinejmenším za nejistou.

Období neolitu a eneolitu

Přímo z lokality u kaolínového dolu u Vidnavy pochází nečetná kolekce keramiky, kterou lze rámcově datovat do období mladší doby kamenné. Nálezové okolnosti jsou ovšem nejasné. Původně byly střepy uloženy v muzeu ve Vidnavě a nyní jsou deponovány v Slezském zemském muzeu v Opavě. Ve třicátých letech minulého století publikoval z tohoto regionu E. Hetfleisch ojedinělé nálezy kamenné broušené industrie¹⁸. Jedná se o lokality: Bernartice (sekeromlat), Bukovice (sekeromlat), Horní Heřmanice, Svobodné Heřmanice, Kobylá (sekeromlat) a Vidnava. Blíže nespecifikované kamenné broušené nástroje pocházejí z Bernartic, Vápenné, Adolfovi a Svobodných Heřmanic. Dvě kamenné broušené sekery byly nalezeny ve Skorošicích, odkud pochází také kamenná bulava.

Kamenná sekera byla nalezena ve Velkých Kuněticích. I v souvislosti s těmito nálezy upozornil V. Janák na komunikační význam Jeseníků a formuloval tezi, že v oblasti podél toku Vidnávky probíhala patrně obchodní stezka¹⁹. Měla vést v oblasti Hornomoravského úvalu v okolí soutoku řeky Moravy a Desné údolím Moravy, později Branné do Ramzovského sedla a potom údolím Vidnávky do povodí Kladské Nisy.

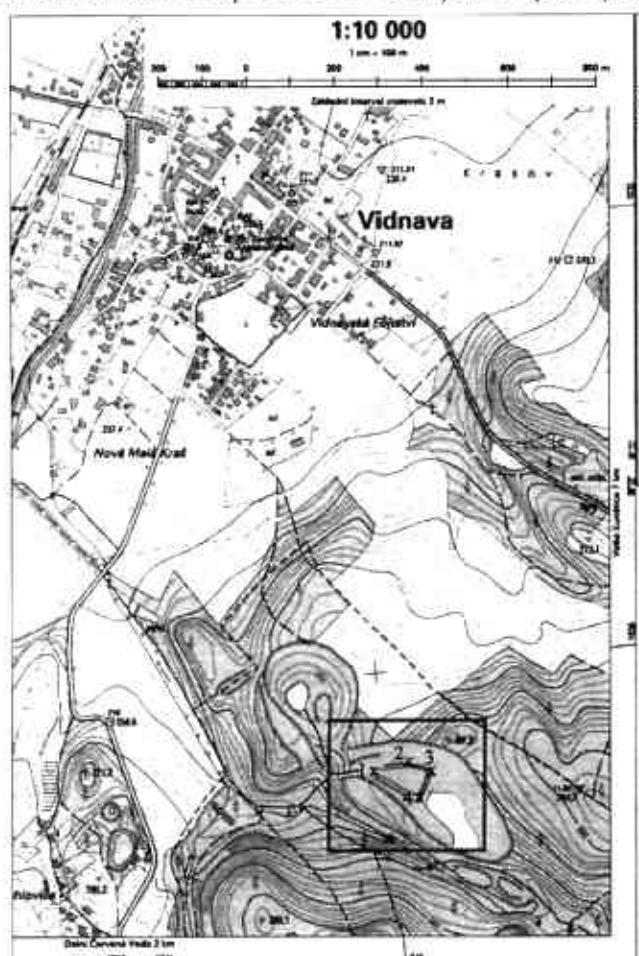
Doba bronzová a halštatská

Doklady osídlení jsou poté známy až ze střední a mladší doby bronzové. Patří sem nálezy keramického materiálu z Vidnavy. Přibližně ze stejného období pochází náhodný objev depotu deseti bronzových náramků, které byly nalezeny v lese u Domašova a jsou dnes nezvěstné²⁰. Problematickou záležitostí je tzv. „depot“ bronzových předmětů ze Skorošic u Žulové. Jedná se o bronzový srp, sekerku, část drátu a vzájemně propojené kroužky. Nález publikoval už v roce 1887 E. Hetfleisch v časopise Friedeberger Ländchen a představil následující soupis předmětů: dva srpy, dva duté bronzы, západka s tenkými postranními okraji, drátěná spirála, dva drátěné kroužky z bronzu a fragment bronzového drátu²¹. Předměty odkoupil od neznámého nálezce R. Kulka a od roku 1888 byly uloženy ve sbírkách Přírodovědného muzea ve Vídni. Zvláštní ale je fakt, že se sekerka se srdčítým schůdkem objevovala zejména ve střední době bronzové, ale srp s řapem lze datovat až do pozdní doby bronzové (stupeň HB1 podle periodizace P. Reineckeho). Už V. Karger vyjádřil pochybnosti, zda se jedná o depot²². Později i Z. Brachtl napsal, že vzhledem k tomu, že je sekerka mladší než srp, nejedná se zřejmě o jeden nálezový celek²³. M. Salaš ve své práci o bronzových depotech střední až mladší doby bronzové na Moravě a ve Slezsku zařadil depot ze Skorošic mezi soupis neověřitelných a sporných depotů a rovněž je názoru, že se sekerka a srp chronologicky vylučují, a zpochybňuje interpretaci souboru jako nálezového celku²⁴.

Doba římská

Kromě lokality, která byla objevena při těžbě v kaolínovém dole u Vidnavy, se doby římské týkají rovněž nálezy mincí. Přímo z Vidnavy pocházejí nálezy blíže neznámých římských mincí, které byly součástí soukromé sbírky. Záznamy o těchto nálezech objevil L. Jisl v archivu pravěkého oddělení Slezského zemského muzea v Opavě. Ve Vidnavě se tyto mince pokoušel vypátrat E. Hetfleisch, bohužel však neúspěšně²⁵. Z blízkého okolí pocházejí tři římské mince z obce Bernartice – Marcus Aurelius (161–180), Gordianus I. Africanus (238), Constantinus I. (306–337), nálezové okolnosti

Vidnava. Mapa 1:10 000. Lokalita je vyznačena rámečkem.

Vidnavá. Současný stav lokality – zatopený kaolínový důl u Vidnavy (Foto: autorka)

jsou neznámé²⁶, o jejich existenci se však už zmiňuje E. Hetfleisch²⁷ a M. Jahn²⁸. Neznámý počet mincí byl objeven na silnici z Bernartic do Javorníka, mezi nimi byla mince Constantinus I. (306–337). Další tři neznámé římské mince byly získány roku 1929 na pozemku paní Schubertové v Javorníku²⁹. Nálezy mincí v Bernarticích a Javorníku uvádí také M. Gumowski³⁰. Přítomnost mincí je možné chápat jako doklad obchodu, přičemž samotná oblast v okolí Vidnavy mohla představovat průchozí území. O možné obchodní stezce, procházející jesenickou oblastí podél toku Vidnavky a směřující do Kladska, uvažoval už M. Jahn, v této souvislosti psal o nálezech římských mincí přímo v Kladsku a Nise, spojuje je s nálezy na Jesenicku a se sídlištěm ve Vidnavě³¹. Dále upozornil na nález železného kopí z České Vsi³², které jako první určil E. Hetfleisch a datoval jej do období stěhování národů, o správnosti svého názoru se měl ujistit v institucích Römermuseum Klagenfurt, Univesität Graz, Archeologisches Institut Wien³³. Zřejmě se ovšem jedná o mnohem mladší předmět, kopí by mělo být pravděpodobně středověké³⁴.

Historie archeologického bádání a sídliště z doby římské ve Vidnavě

V archivu archeologického pracoviště Slezského zemského muzea v Opavě je uložena složka Vidnavá, v níž se nachází dobová korespondence a úřední záznamy, týkající se nálezů, které byly objeveny v souvislosti s pracemi v kaolínovém dole společnosti Didier-Werke u Vidnavy. Jedná se o úřední i soukromé dopisy z 30. a 40. let minulého století, které si vyměňovali W. Kudlich (ředitel tehdejšího Reichsgaumuseum Troppau), G. Raschke („Landesamt“ Ratiborž), G. König (prehistorické oddělení tehdejšího Reichsgaumuseum Troppau), F. Kiegler a F. Then (zaměstnanci společnosti Didier-Werke), P. Stollenwerk (ředitel kaolínového dolu u Vidnavy společnosti Didier-Werke) a F. Gürtler („Bürgermeister“ ve Vidnavě)³⁵.

Korespondence z 30. let 20. století se týká především nálezů, které posílali F. Kiegler a F. Then G. Raschkemu do Ratiboře, aby je posoudil a blíže datoval. V listopadu

Vidnava. Kaolínový důl v roce 1932. Křížky vyznačují místa nálezů. (Autoři F. Kiegler a A. Drechsler, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

oblasti ledovcovou činností a že se tedy o paleolitické artefakty nejedná. O dvě léta později, dne 25. září 1936 F. Then a F. Kiegler opět poslali G. Raschkemu sbírku nálezů z kaolínového dolu, současně přiložili jejich seznam a prosili, aby G. Raschke artefakty datoval. G. Raschke považoval předměty za nálezy ze sídliště z 4. až 5. století, zejména pak bronzovou misku vážek a střepy z okruží zásobnic.

K roku 1940 se vztahují tři dopisy. 19. ledna 1940 F. Kiegler poslal do muzea v Opavě zprávu o nálezecích z kaolínového dolu za rok 1939. Uvedl, že bylo nalezeno několik střepů a kousky mazanice a dále, že byly všechny nálezy z rukou soukromých osob vykoupěny Městským muzeem ve Vidnavě. Další korespondence z roku 1940 se týká nálezů římských mincí ve Vidnavě. V dopise z 17. února 1940 informoval F. Beck, učitel působící ve Vidnavě, H. Freisinga, že zná muže, který ví o mincích ve Vidnavě i místě, kde měly být nalezeny. H. Freising reagoval 9. září téhož roku, vysvětlil, že se zajímá o nálezy římských mincí ve východních Sudetech a že by tedy jistě přivítal další bližší informace o mincích z Vidnavy.

Další významná část korespondence a dokumentace – 27 úředních i soukromých dopisů a dalších krátkých zpráv – se vztahuje k narušení další části sídliště a odkrytí nových nálezů v souvislosti s pokračující důlní těžbou.

16. června 1942 nahlásili zaměstnanci firmy Didier-Werke muzeu v Opavě odkrytí nových nálezů v kaolínovém dole. Následující den pověřil ředitel muzea W. Kudlich K. Königa, který byl zaměstnán jako „prepará-

Vidnava. Vyzvedávání zásobnice ze sesuté stěny kaolínového dolu dne 16. června 1942 (Autor neznámý, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

tor" na prehistorickém oddělení, aby vyjel do Vidnavy a nález prověřil. 18. června 1942 přicestoval G. König do Vidnavy. Zjistil, že těžbou byla narušena sídlištní vrstva tmavého zabarvení, která měla obsahovat uhlíky a mazanici. Zaměstnanci továrny objevili ve svahu zásobnicovou nádobu velkých rozměrů, která měla být prorostlá kořeny pařezu. Zásobnice byla ovšem vyzvednuta za přítomnosti ředitele dolu ještě před příjezdem G. Königa. Podle vyprávění P. Stollenwerka obsahovala další menší rozbitou nádobku, železné kování pokryté bronzovou vrstvou, tkalcovské kování a zvířecí kosti. Nálezy byly poté uloženy v kanceláři ředitele, kromě zvířecích kostí, které byly na místě vyhozeny. G. König vypracoval 19. června 1942 hlášení, ve kterém doporučuje provést na místě záchranný výzkum. O deset dní později, dne 29. června 1942 C. Raschke vydává pokyny muzeu v Opavě, totiž, že je nutno vybavit G. Königa pověřením provést na místě záchranný výzkum a zajistit mu pracovní sílu atd. Dále sděluje, že je připraven 30. června lokalitu navštívit. O jeho návštěvě kaolínového dolu se dozvídáme ze zprávy ze dne 6. července 1942, na místo přicestoval s G. Weisserem, ředitel dolu P. Stollenwerk byl toho času na služební cestě a tak je provázela jeho zástupce p. Pfaff, který jim předvedl vyzvednuté nálezy. G. Raschke měl obhlédnout místo, kde došlo k objevu zásobnice a rozhodnout, že G. König začne následující den kopat. Výzkum probíhal 1. až 10. července 1942 a poté ve dnech 20. července až 5. srpna 1942, o jeho průběhu informuje G. König v nálezové zprávě, kterou vyhotovil 22. srpna 1942. Ze zprávy z 3. září 1942 (G. Raschke) vyplývá, že 1. září 1942 dokončil G. König konzervátorské práce na nálezech získaných během výzkumu v kaolínovém dole u Vidnavy.

Detailní pohled na situaci se zásobnicí v poloze 1, 16. června 1942 (Autor neznámý, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

Z dochované dokumentace a soukromých dopisů vyplývá, že výzkumy v kaolínovém dole provázely rozpory zainteresovaných osob. Během 30. let 20. století zachraňovali zaměstnanci společnosti Didier-Werke F. Kiegler a F. Then nálezy a podíleli se na vzniku sbírky Městského muzea ve Vidnavě. Po objevu zásobnice v červnu roku 1942 byl výzkumem pověřen G. König. Během své návštěvy ve Vidnavě 30. června 1942 se měl G. Raschke setkat s F. Thenem. Naproti jeho očekávání mu neměl svěřit žádnou úlohu v chystaném výzkumu a zdůraznil, že zkoumat archeologickou situaci podobného významu může pouze odborník, což mělo F. Thena urazit a odmítl se dále na záchraně lokality podílet. F. Kiegler se již tohoto neúčastnil, protože narukoval do Wehrmachtu, ale dochovalo se několik dopisů, dokládajících, že se o výzkum zajímal a na dálku měl i snahu tento konflikt vyřešit.

Vzhledem k tomu, že výzkum probíhal během druhé světové války, byla objevu germánského sídliště věnována značná pozornost a sídlištní nálezy byly považovány za doklady osídlení Vidnavska germánským obyvatelstvem již během 4. až 5. století. Ještě před začátkem samotného výzkumu, dne 24. června 1942 podal ředitel muzea v Opavě W. Kudlich hlášení o nálezů na úřad pro říšskou propagandu. Přestože se v člancích v míst-

ním tisku setkáváme spíše s informacemi o nových nálezech, které byly na lokalitě učiněny, vše je prosyceno propagandou konce 30. let a počátku 40. let minulého století, nejvýstižnějším příkladem je toho článek G. Weissera z roku 1942, které nese název: 1500 Jahre Germanen im Niesse-Land.

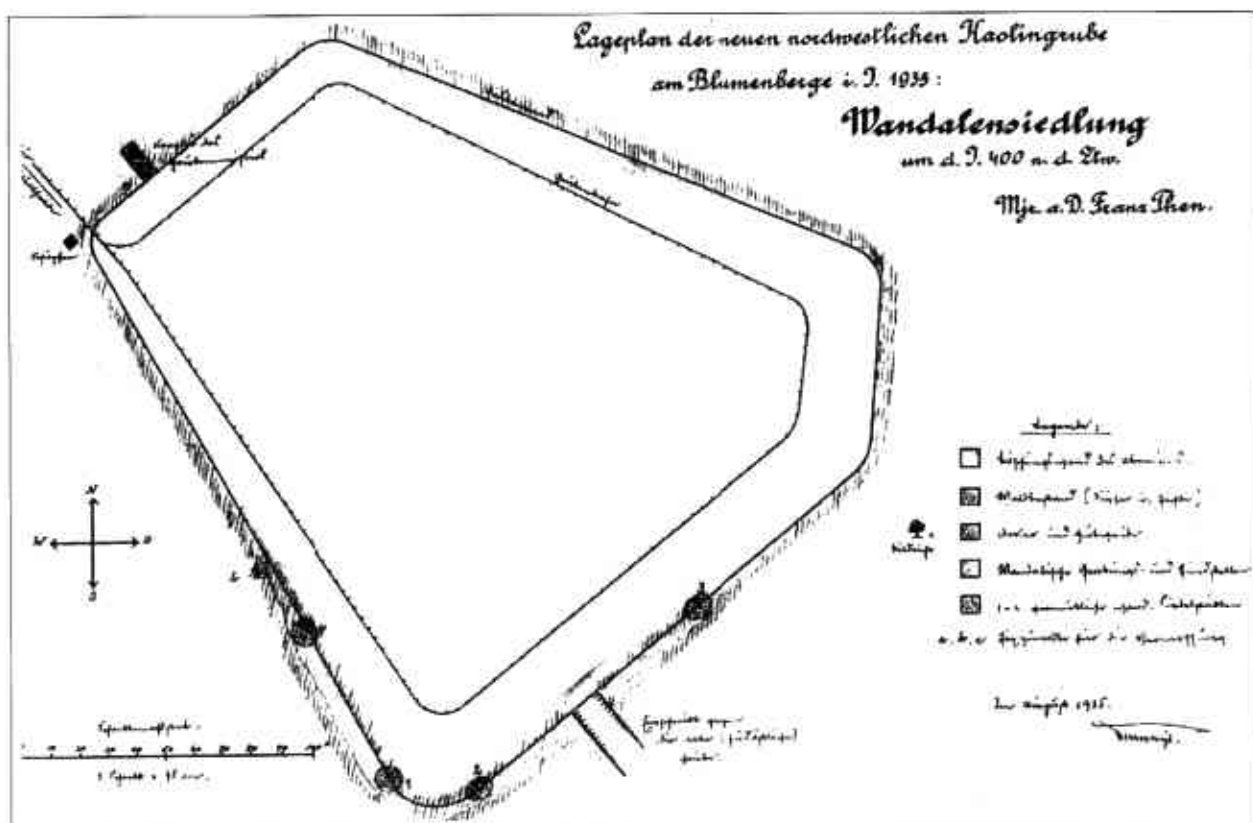
SÍDLIŠTĚ Z DOBY ŘÍMSKÉ VE VIDNAVĚ

Popis a vyhodnocení terénní situace

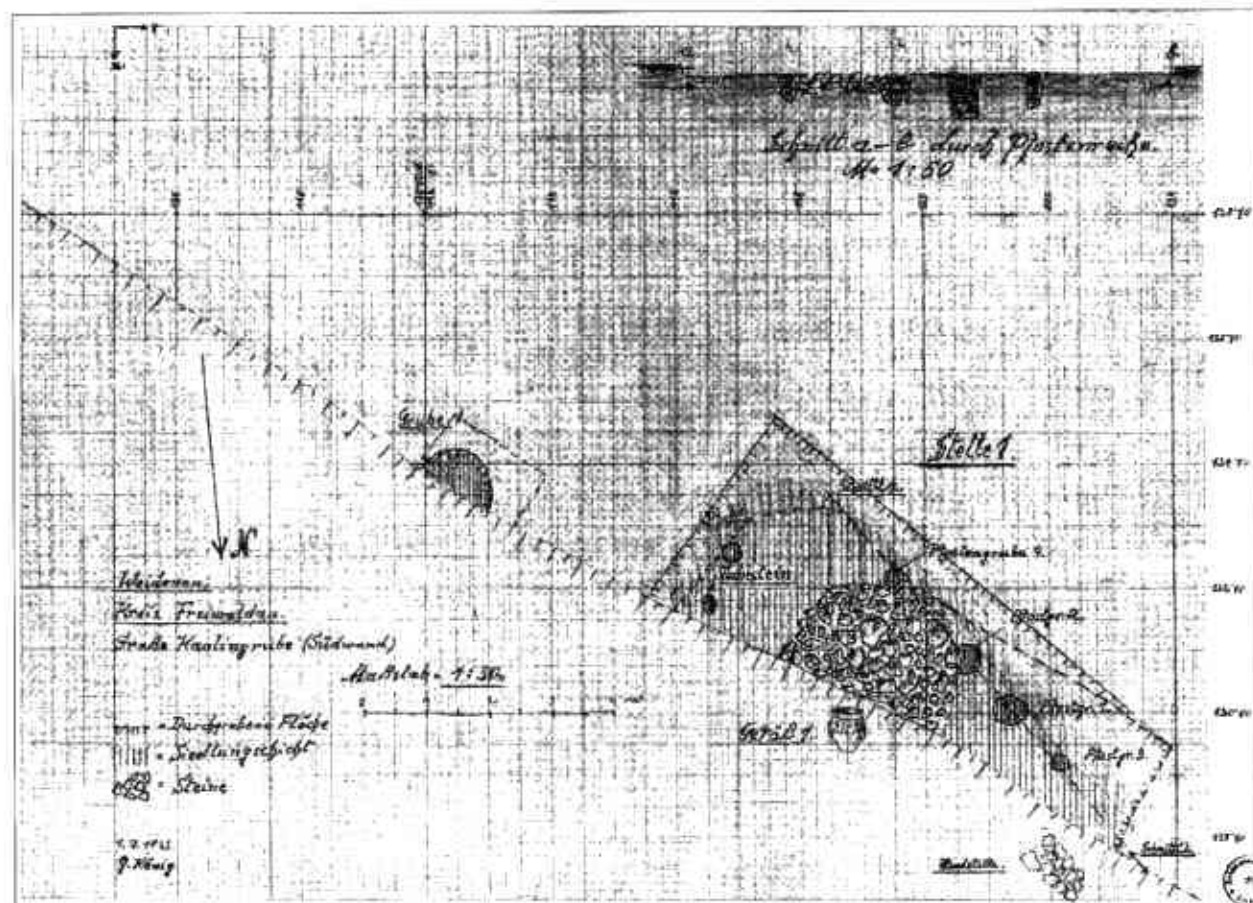
Lokalita se nacházela v místě bývalého kaolínového dolu u Vidnavy. Sídlištní nálezy z doby římské se koncentrovaly v několika polohách na hraně dolu, jsou vyznačeny na plánu F. Thena z roku 1935. V roce 1932 byl prováděn amatérský výzkum v poloze 3³⁶. Pravděpodobně byl odkryt objekt, jehož stěny byly vypleteny proutím a omazány hlínou, svědčí o tom nálezy kusů mazanice s otisky dřev a prutů. Dno objektu mělo být vyloženo plochými kameny. Ve dnech 1. až 10. července 1942 byl pod vedením G. Königa (Slezské zemské muzeum v Opavě) proveden záchranný výzkum v poloze 1, který byl vyvolán novými nálezy v souvislosti s pokračující důlní činností. Ještě před samotným začátkem výzkumu byla vyzvednuta zásobnice, která obsahovala další nádobu, železné kování, zuhelnatělé obilky a zvířecí kosti (které byly na místě vyhozeny). Zkoumaná plocha byla rozdělena na čtverce po 4 m² a bylo objeveno pět kúlových jamek, které vymezovaly část sídelního objektu obdélníkovitého půdorysu. Objekt byl orientován ve směru SZ–JV (čtyři kúlové jamky tvořily pomyslnou linii jižní stěny a pátá jamka byla zjištěna v rohu východní stěny). Délka objektu od JV rohu ke konci ohniště v JZ rohu činí asi 7 m, šířku nelze určit, zachováno zůstalo asi 3 až 3,5 m, půdorys objektu byl asi 20 cm zahlouben. V objektu bylo objeveno ohniště vyložené kameny a dále uskupení plochých kamenů uložených těsně kolem sebe o průměru asi 2 m. Otisky na mazanici svědčí o tom, že byly stěny vypleteny proutím a omazány hlínou. Z objektu pochází 45 fragmentů keramických nádob, skleněný korálek, fragment kamenného rotačního žernovu a tkalcovské závaží. Ve vzdálenosti 5 m JV směrem byla zdokumentována zásobnicová jáma. Ve dnech 20. července až 5. srpna 1942 pokračoval výzkum v poloze 2. Byla zde zjištěna tmavá kulturní vrstva na ploše přibližně 4 × 4 m a v JZ rohu zkoumané plochy bylo nalezeno ohniště oválného tvaru. Odtud byla vyzvednuta ručně robená keramika (z tvarů jsou zastoupeny především hrnce větších rozměrů, povrch nese stopy po přepálení a deformaci žárem) a dvě tkalcovská závaží. Na území Horního Slezska byly podobné kúlové stavby zjištěny v Kościeliskach, woj. częstochowskie, jsou datovány do fáze D, tedy do počátku doby stěhování národů³⁷. Na sídlišti z mladší doby římské na lo-

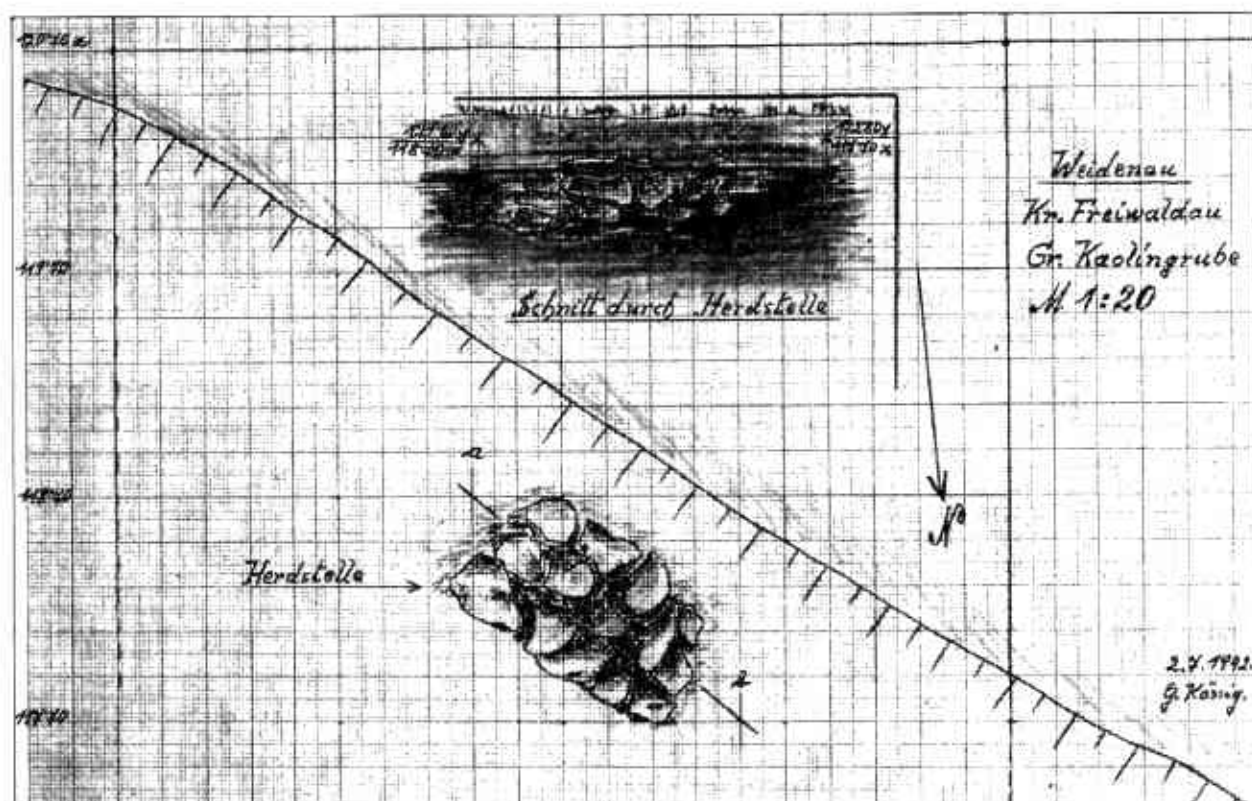
Vidnava. Zpráva G. Königa o nálezu a vyzvednutí zásobnice z 19. června 1942 (Autor G. König, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

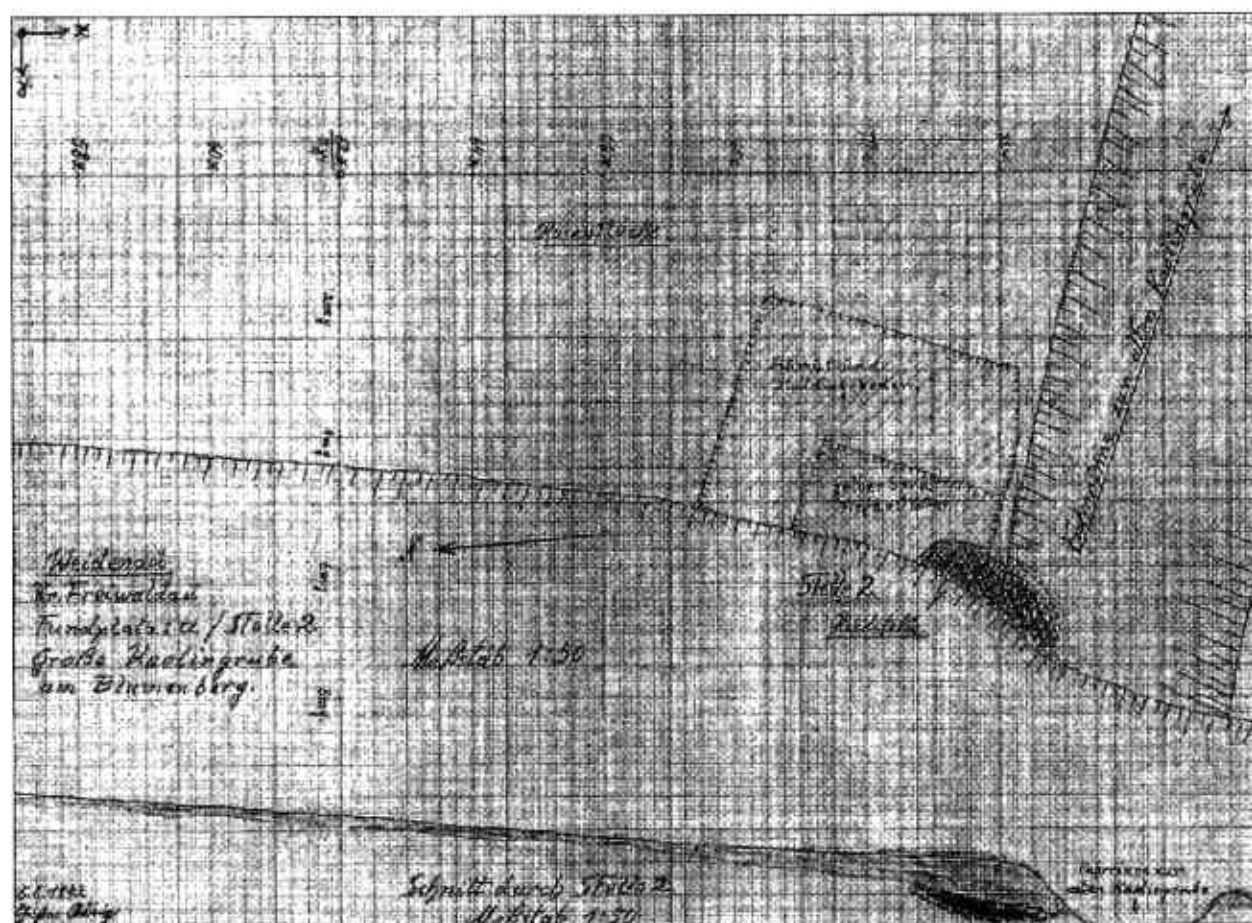
Vidnava. Plán kaolínového kolu z roku 1935 s vyznačenými místy nálezů. (Autor F. Then, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

Vidnava. Plán terénní situace v poloze 1, dne 1. července 1942. (Autor C. König, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

Vidnava. Plán terénní situace v poloze 1, detail ohniště, dne 2. července 1942 (Autor G. König, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

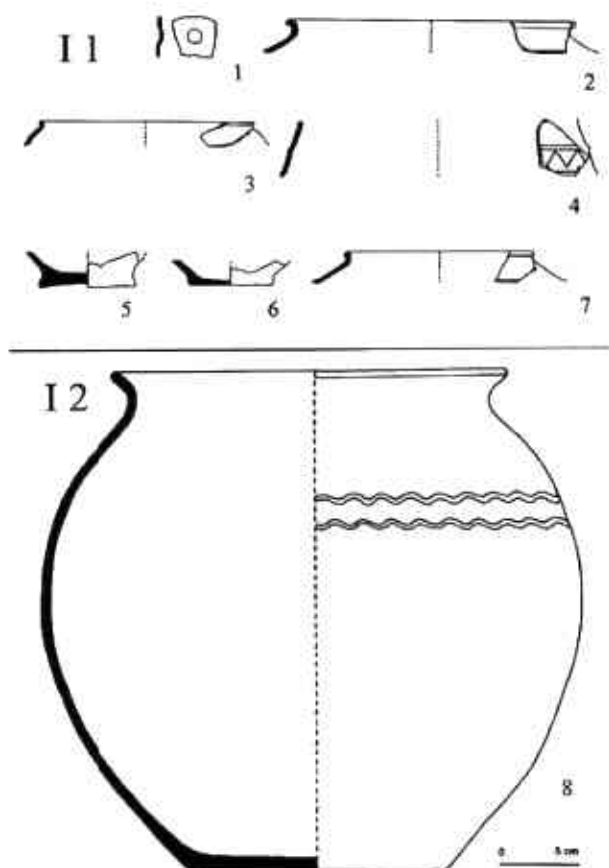
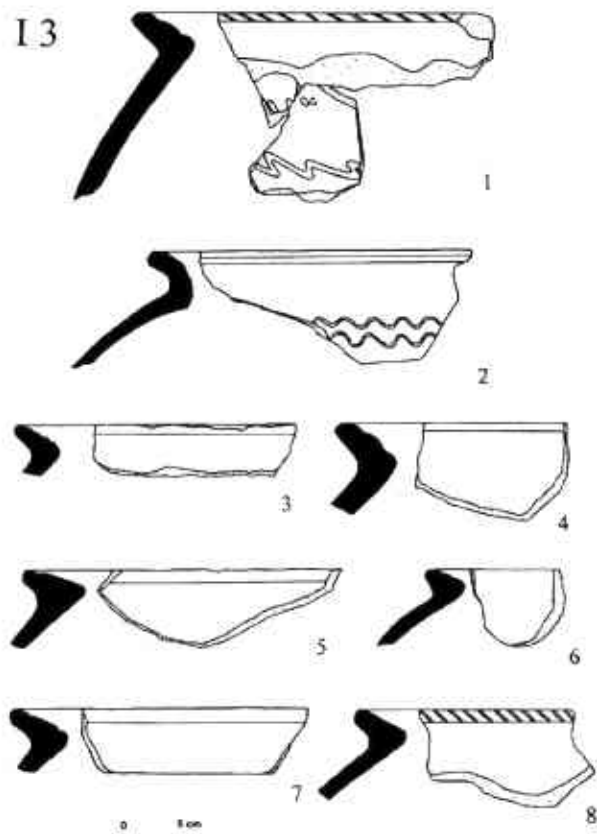

Vidnava. Plán terénní situace v poloze 2, dne 5. srpna 1942 (Autor G. König, originál je uložen ve složce Vidnava na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.)

kalitě Rybna Kolonia, woj. katowickie byly objeveny čtyři objekty kúlové konstrukce, z toho jeden s ohništěm³⁸.

Popis a vyhodnocení nálezů

Z amatérských sběrů a výzkumů pochází 356 fragmentů nebo částečně rekonstruovatelných nádob, které byly podrobeny popisu pomocí numerického kódu a následovně analýze. Sledován byl použitý materiál, technologie výroby, morfologie nádob a výzdoba. Z hlediska technologie výroby byla keramika rozdělena na ručně robenou a zhotovenou na hrnčířském kruhu. Dále byla popsána barva vně, zevnitř a lomu, síla stěn, charakter povrchu, druh a množství použitého ostřiva (pouze na základě optického makroskopického pozorování), případně další specifické znaky svědčící např. o druhotném přepálení jako je krakeláž povrchu. I označuje keramiku zhotovenou za pomoci hrnčířského kruhu: I 1 – hladká keramika (podle polské terminologie³⁹ „ceramika gładka“), I 2 – drsná keramika („ceramika szorstka“), I 3 – zásobnice („ceramika szorstka – naczynia zasobowe“). II označuje ručně robenou keramiku, v rámci níž byly na základě fyzikálně technologických a morfologických vlastností rozpoznány čtyři typy II 1 až 4.

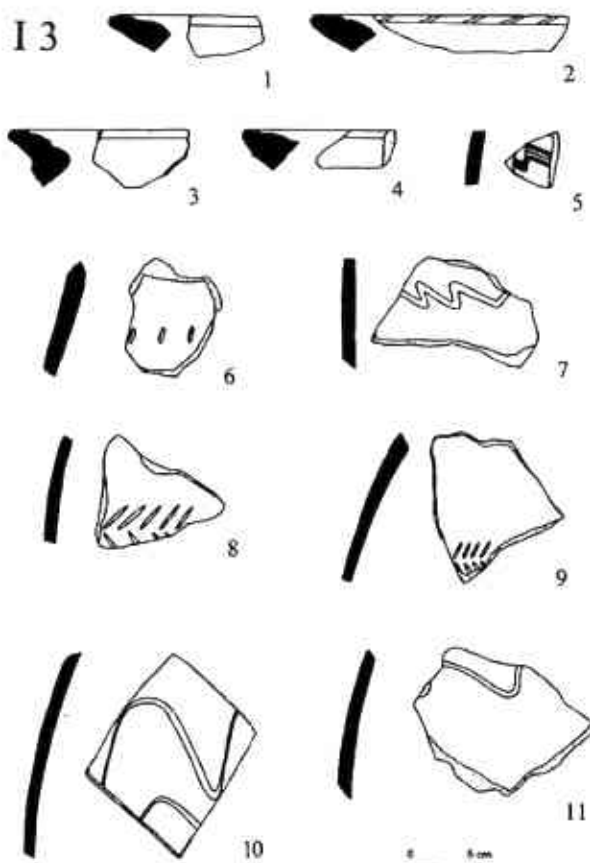

Vidnava. Keramika zhotovená na hrnčířském kruhu. Keramická třída I 1 a I 2. (Kresba: autorka)

Il označuje keramiku zhotovenou za pomoci hrnčířského kruhu: I 1 – hladká keramika (podle polské terminologie³⁹ „ceramika gładka“), I 2 – drsná keramika („ceramika szorstka“), I 3 – zásobnice („ceramika szorstka – naczynia zasobowe“). II označuje ručně robenou keramiku, v rámci níž byly na základě fyzikálně technologických a morfologických vlastností rozpoznány čtyři typy II 1 až 4.

Hladká keramika zhotovená na hrnčířském kruhu (I 1) byla vyráběna z jemné plavené hlíny bez viditelného ostřiva, je typická svým tmavým hladkým povrchem. Charakter lomu svědčí o poměrně složité technologii výpalu, kdy zřejmě v průběhu redukčního procesu došlo v určité chvíli k oxidaci⁴⁰. Bohužel se nedochovala žádná rekonstruovatelná nádoba. Okraje jsou mírně zesílené a ven vyhnuté, dna mají nožkovitý tvar. Uplatňuje se výzdoba pomocí prstenců a vlešřovaný dekor v podobě klikatky. Jeden střep má dovnitř vkleslou stěnu. Toto keramické zboží se často objevuje na lokalitách ležících v oblasti se spra-

Vidnava. Keramika zhotovená na hrnčířském kruhu – zásobnice, Keramická třída I 3. (Kresba: autorka)

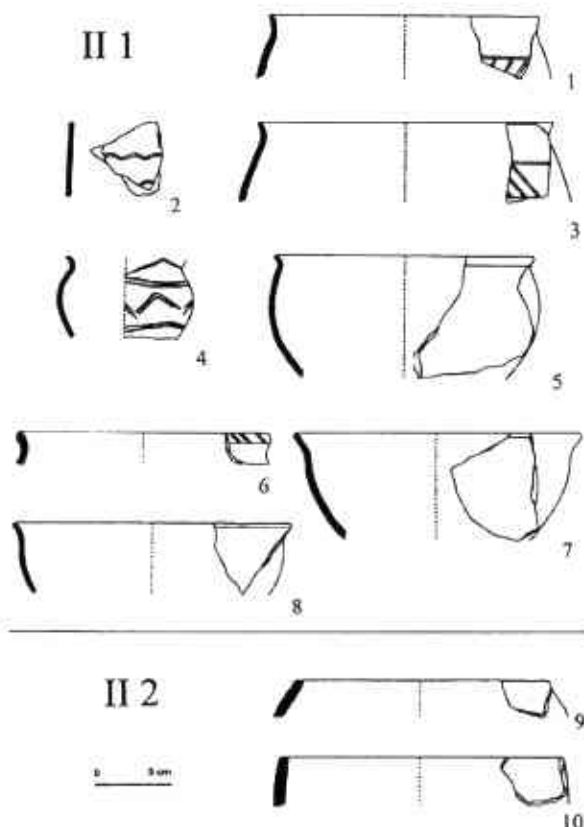

Vidnava. Keramika zhotovená na hrnčářském kruhu – zásobnice. Keramická třída I 3. (Kresba: autorka)

šovými půdami v Horním Slezsku, zejména v okolí dnešní obcí Głubczyce, Koźle a Racibórz⁴¹. Analogická keramika byla rovněž popsána v rámci materiálů pocházejícího z české části Horního Slezska na Opavsku, v Holasovicích, Neplachovicích, Opavě – Kateřinkách a Vávrovcích⁴².

Drsné keramice zhotovené na hrnčářském kruhu (I 2) odpovídá jediná nádoba tmavě šedé až téměř černé barvy, ostřívo nevystupuje na povrch přímo, ale je jako by schováno pod povrchovou vrstvičkou. Z fragmentů byl zrekonstruován hrnec zdobený dvojitou rytou vlnicí. Svými materiálově – technologickými vlastnostmi odpovídá tzv. II. skupina podle K. Godłowského⁴³.

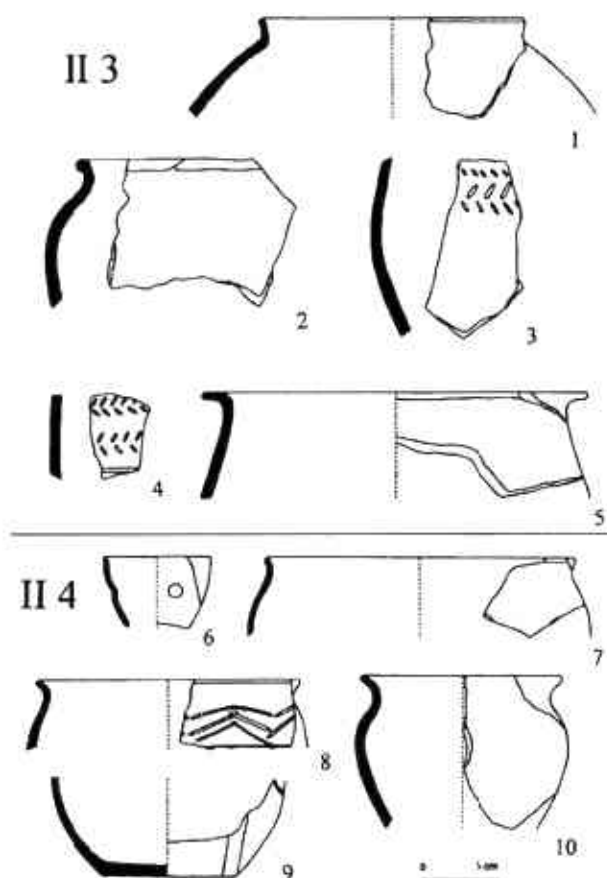
Mezi zásobnicovými tvary (I 3), označovanými německým termínem „Krausengefäße“⁴⁴ byly popsány především nádoby tmavě šedé barvy a rovnného drsného povrchu. Lom bývá okrový až šedý. Většina fragmentů se vyznačuje značnou tvrdostí a výpalem, přesto se najdou i nestejně vypálené kusy s proměnlivou barvou povrchu. Popsáno bylo dvanáct okrajů ve tvaru okružích, nádoby byly bohatě zdobeny vícenásobnými vlnicemi, liniemi, nehtovými vrypy nebo i celými výzdobnými pásy sestávajícími z kombinovaného dekoru. K. Godłowski⁴⁵ rozdělil zásobnice pocházející z lokalit Horního Slezska do dvou základních skupin, přičemž vidnavské nádoby odpovídají druhé skupině, která je charakterizována jako poměrně tenkostěnné zboží (6 až 8 mm) vyznačující se rovným ale drsným povrchem šedé barvy, jako příměs sloužily drobné kamenky a písek, často také slída, uplatňuje se bohatá rytá výzdoba v podobě vlnic, linií a kolků. Tento typ zásobnic by měl být typický pro oblast Horního Slezska a nejvíce se koncentrují na levém břehu Odry v rámci dnešních okresů Głubczyce, Racibórz, Koźle, Nysa a Niemodlin⁴⁶. Z Opavska

Vidnava. Ručně robená keramika. Keramická třída II 1 a 2. (Kresba: autorka)

pochází fragment okruží (i když poněkud odlišné profilace) ze sídliště v poloze „U kříže“ v Opavě-Palhanci⁴⁷. Motiv vzájemně se křížujících pásů čtyř rytých linií se objevil i na keramice pocházející z vrstevných hrobů, datovaných do fáze C₂ z pohřebiště przeworské kultury v Niezgodze, stan. 1, gm. Żmigród⁴⁸. Tento dekor se vyskytl také na dvou střepech z pozdně římského sídliště v Radłowicích, pow. Olawa⁴⁹.

Keramickou třídu II.1 představuje ručně robené zboží vyznačující se tmavě šedou barvou povrchu, lom je většinou okrový, ostřivo (drobné zlomky křemene, slídy, písek i keramická drť) vystupuje na povrch. Průměrná síla stěn dosahuje asi 6 mm. Rozpoznány byly menší hrncovité a mísovité tvary. Okraj bývá mírně ven vykloněný a zaoblený, průměr nádob se pohybuje asi okolo 15 cm. Keramika je zdobena rytou výzdobou. Analogické ručně robené mísy s ven vyhnutým okrajem pocházejí např. z lokality Szczedrzyk, pow. Opole, stan. 11⁵⁰.

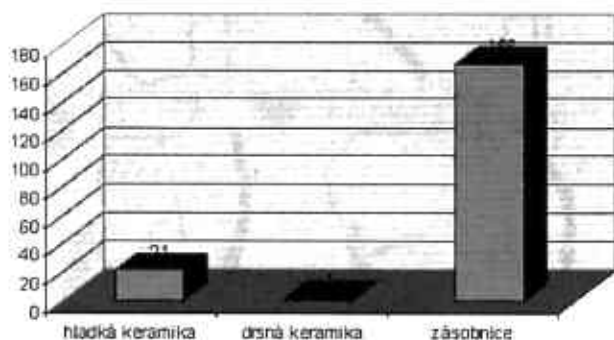
Vidnava. Ručně robená keramika. Keramická třída II 3 a 4. (Kresba: autorka)

Fragmenty nádob náležející keramické třídě II.2 představují nejhrubší ručně robenou keramiku. Vnější povrch je většinou načervenalé cihlové barvy, zevnitř tmavě šedé, keramika je velmi silně ostřena drceným křemenem, drobnými kaménky a slídou. Tato zboží je obecně hrubší, poměrně silnostěnné (průměrně okolo 8 mm). Podařilo se zrekonstruovat pouze tři rovně seříznuté okraje (o průměru 14 až 15 cm), zřejmě se jedná o hrnce, ovšem tvar nádoby nelze určit a hledání analogií pouze na základě popisu keramické hmoty, charakteru povrchu a výpalu není možné.

Odlišnou skupinu keramiky představuje třída II.3. Povrch těchto nádob je hladší, ale nerovný, barva je proměnlivá, objevují se zejména odstíny okrové. Keramika nedosahuje příliš vysoké kvality. O tom, že některé fragmenty byly vyzvednuty přímo z ohniště, svědčí deformace žárem, stěny jsou zprohýbány a objevuje se tzv. krakeláč povrchu. Jsou zastoupeny ručně robené hrnce větších rozměrů, mívají odsazený a ven vyhnutý okraj (o průměru 14 až 20 cm), tělo nádoby je v několika případech zdobeno vhloubenými vrypy vytvářejícími tzv. jedličkovitý motiv. Fragmenty nádob s podobně tvarovanými kraji pocházejí např. z Gosławic, pow. Opole, stan. 2⁵¹ a stejně jako vidnavské by měly být poměrně tenkostěnné, žluté až našedivělé barvy povrchu, s příměsí písku.

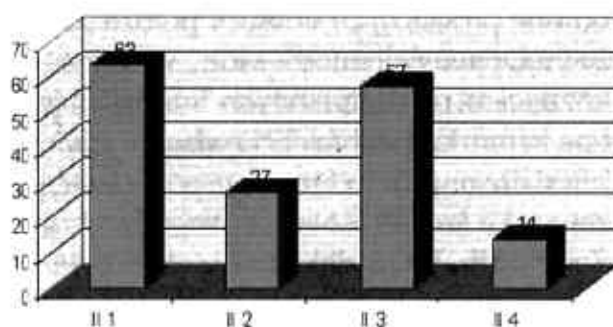
Keramickou třídu II.4 reprezentují nádoby typické svou tmavou až téměř černou barvou hladkého povrchu, přičemž jemné ostřivo téměř nevystupuje na povrch. Na některých fragmentech jsou patrné stopy po dotáčení na kruhu. V rámci keramické třídy II.4 byly rozpoznány menší hrncovité tvary a koflík, zdobené rytým a vhloubeným dekorem.

Keramika zhotovená za pomoci hrnčářského kruhu

Vidnava. Graf znázorňující počet jedinců v rámci jednotlivých tříd keramiky zhotovené za pomoci hrnčářského kruhu.

Ručně robená keramika

Vidnava. Graf znázorňující počet jedinců v rámci jednotlivých tříd ručně robené keramiky.

Průměr okraje se u hrníčků pohybuje od 10 do 14 cm, koflík pak má průměr 6 cm. Zaznamenána byla vhloubená výzdoba – vkleslá stěna nádoby, vhloubený vertikální pás sahající až ke dnu, ryté obloukovité linie.

Kromě keramiky pochází ze sídliště ve Vidnavě i další artefakty. Nalezeno bylo šest přeslenů a dvanáct hliněných tkalcovských závaží, tyto předměty jsou tradičně spojovány s výrobou látek a patří k relativně běžným sídlištním nálezům⁵². Podobné přesleny a závaží pocházejí z Opavy-Palhanze z polohy „u Kříže“⁵³, Wojcic, pow. Opolskie⁵⁴ a Jaryszowa⁵⁵.

K dalším nálezům patří pět kamenných rotačních žernovů. Sloužily především k mletí žita, ale i jiných plodin jako je ječmen, oves a různé druhy pšenice⁵⁶, většinou se nedochovávají v dobrém stavu a nález celého žernovu (ležák i běhoun) na sídlišti ve Vidnavě je poměrně vzácný. Jeho vrchní část má pravouhlý otvor a podobá se tak dvěma fragmentům, které byly odkryty v Kościeliskach, pow. Olesno⁵⁷. Nálezy žernovů z Horního Slezska: Leśnica, Rybna Kolonia, Ligoca, Opole-Zakrzów, Turawa⁵⁸, Wojcice⁵⁹ a Jaryszów⁶⁰ pocházejí ze sídlišť datovaných do pozdní doby římské. Ke kovovým předmětům náleží železné kování skládající se ze dvou plochých nákonců řemínků, jež jsou navlečena na

Vidnava. Tabulka znázorňující zastoupení keramických tříd v souvislosti s nálezovými okolnostmi.

Keramická třída	Počet kusů	Procentuální zastoupení	Bez nálezových okolností	Poloha 1 – sídelní objekt	Poloha 2 – ohniště
I.1	21	6 %	21	–	–
I.2	1	0 %	–	1	–
I.3	166	46 %	144	22	–
II.1	63	18 %	55	8	–
II.2	27	8 %	27	–	–
II.3	57	16 %	3	7	47
II.4	14	4 %	10	4	–
neurčeno	7	2 %	4	3	–

Vidnava. Tkalcovská závaží. (Foto: autorka)

kroužek (kde je patrný zbytek třetího oka). Kování mělo být vyrobeno ze železa a po jedné straně pokryto bronzovým plechem, v jednom nákončí zůstal bronzový nýt. Celková délka činí 87 mm, průměr kroužku 25 mm. Pravděpodobně sloužilo k upevnění kožených řemínků (soudě podle nákončí a nýtů), ale jeho přesná funkce zůstává nejasná. Součástí dokumentace je náčrt G. Raschkeho⁶¹, zobrazující „bronzovou misku vážek“, na misce kruhového tvaru zůstaly dochovány dva ze tří háčků pro zavěšení s kousky řetízku. Pod kresbou je uvedeno, že nález pochází z „germánského sídliště z Vidnavy“ a je datován do 4. až 5. století n. l. Bronzovou misku vah zmiňuje ve svém soupisu ještě L. Jisl⁶², miska samotná se bohužel ztratila a proto je dnes již problematické se k tomuto nálezu vyjadřovat a jeho existenci interpretovat. Skleněné předměty reprezentuje korálek, jenž byl objeven při výzkumu sídelního objektu, asi 20 cm od ohniště. Dochovala jen jeho polovina, v průměru měří asi 14 mm, kruhový průřez má průměr 4 mm a byl vyroben ze skla černé barvy. F. Kiegler a F. Then odebrali během výzkumu sídliště v kaolínovém dole v roce 1932 uhlíky z „ohniště“, jehož přesná poloha popsána nebyla. Zjištěny byly tyto dřeviny: *Abies* (jedle) – 11 kusů, *Fagus* (buk lesní) – 11 kusů, *Tilia* (lípa) – počet kusů neuveden⁶³. V zásobnici objevené v červnu roku 1942 se mimo jiné dochovala také zuhelnatělá semena obilí. Botanickou analýzu provedl Z. Tempír v roce 1942⁶⁴ a bylo zjištěno 11 zuhelnatělých obilí *Avena sativa* L. a 1 obilka *Vicia* L. (*hirsuta*?). Oves je rostlina vhodná pro mírné až chladné klima, nemá zvláštní nároky na kvalitu půdy, snáší dobře i půdy kyselé. Nejdříve se začal objevovat v pěstované pšenici nebo ječmeni jako plevel, později se začal pěstovat samostatně. K výraznějšímu nárůstu v pěstování ovesa dochází kolem 2. st. n. l. Na území Polska se v době předřímské a časně době římské objevuje pouze na území spojeném s przeworskou kulturou, v pozdní době římské se už potom objevuje i na území skupiny děbczyňské a zachodniobałtského kulturního okruhu⁶⁵.

ZÁVĚR

Během prací v kaolínovém dole u Vidnavy bylo ve třicátých letech minulého století narušeno sídliště z doby římské. Záchranným výzkumem v roce 1942 se podařilo zdokumentovat a vyzvednout nálezy z jihovýchodního rohu kaolínového dolu. Odkryta byla asi polovina sídelního objektu, jednalo se o mírně zahlobenou stavbu kúlové konstrukce.

Vzdušnou čarou je Vidnava vzdálena asi 10 km od Otmuchovských jezer a souvisí patrně s koncentrací osad v okolí Otmuchowa a podél toku Kladské Nisy (Godłowski 1969, s. 35). Geograficky nejbližším sídlištěm je Ligota, pow. Grodków (vzdálená od Vidnavy asi 15 km). Vidnavské sídliště, ležící v české části Horního Slezska, je datováno od fáze C₂ mladší doby římské až do fáze C₃/D pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů a je součástí osídlení przeworské kultury.

Poděkování

Děkuji PhDr. Markétě Tymonové, PhD., archeoložce a kurátorce fondu archeologie Slezského zemského muzea v Opavě, za zpřístupnění materiálu a příslušné dokumentace. Dále bych ráda poděkovala PhDr. Ondřeji Šedovi, PhD. (Archeologický ústav AV ČR v Brně) za poskytnutí odborných konzultací.

Poznámky

- ¹ Uwira 1932a, s. 2–3
- ² Jahn 1932, s. 1–13
- ³ Kiegler 1932, s. 3–6; Uwira 1932a, s. 6; 1932b, s. 2–3; 1932c; Drechsler 1941, s. 61–66
- ⁴ Czudek 1972, s. 36, 37
- ⁵ Czudek 1972, s. 28
- ⁶ Bašovský – Demek – Mištera 1985, s. 30
- ⁷ Bašovský – Demek – Mištera 1985, s. 31
- ⁸ Demek a kol. 1965, s. 15
- ⁹ Demek a kol. 1965, s. 133
- ¹⁰ Svoboda 1994, s. 13
- ¹¹ Kiegler 1983, s. 15
- ¹² Bašovský – Demek – Mištera 1985, s. 31
- ¹³ Uwira 1932a
- ¹⁴ Jahn 1932, s. 5
- ¹⁵ Skutil 1935–36, s. 156
- ¹⁶ Klíma 1948, s. 2
- ¹⁷ Jisl 1971, s. 8
- ¹⁸ Hetfleisch 1931, s. 270
- ¹⁹ Janák 2005, s. 19–20
- ²⁰ Brachtl 1987, s. 11
- ²¹ Brachtl 1987, s. 12
- ²² Karger 1922, s. 15
- ²³ Brachtl 1987, s. 15
- ²⁴ Salaš 2005, s. 476
- ²⁵ Jisl – Nemeškalová–Jiroudková 1971, s. 55
- ²⁶ Pochitonov 1955, s. 274
- ²⁷ Hetfleisch 1931, s. 278
- ²⁸ Jahn 1932, s. 13
- ²⁹ Pochitonov 1955, s. 300
- ³⁰ Gumowski 1960, s. 3
- ³¹ Jahn 1932, s. 13
- ³² Jahn 1932, s. 13
- ³³ Hetfleisch 1931, s. 279
- ³⁴ Informace doc. PhDr. P. Kouřila, CSc., který kopí měl možnost posoudit.
- ³⁵ Informace získány ze složky „Vidnava“, uložené na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.
- ³⁶ Uwira 1932a, s. 6
- ³⁷ Michałowski 2003, s. 128, ryc. 33
- ³⁸ Michałowski 2003, s. 127, ryc. 81

- ³⁹ Godłowski 1969, 1977; Dobrzańska 1990; Rodzińska-Nowak 2006
- ⁴⁰ Dobrzańska – Kielski – Wodnicka 2006, s. 23
- ⁴¹ Godłowski 1969, s. 92
- ⁴² Šedo 2004, nestránkováno
- ⁴³ Godłowski 1969, s. 93
- ⁴⁴ Jahn 1925; Godłowski 1977; Rodzińska-Nowak 2006
- ⁴⁵ Godłowski 1977, s. 183–184
- ⁴⁶ Godłowski 1977, s. 184
- ⁴⁷ Kouřil – Pavelčík 1989, s. 212, obr. 15
- ⁴⁸ Błażejowski 1999, s. 265, ryc. 7/3
- ⁴⁹ Pazda 1966, s. 91, Ryc. 14/i, j
- ⁵⁰ Godłowski 1977, Tab. XXXVII/1, XXXVIII/7
- ⁵¹ Godłowski 1977, Tab. XVII/10
- ⁵² Godłowski 1977, s. 110
- ⁵³ Kouřil – Pavelčík 1989, s. 209, obr. 12/3 a 12/4
- ⁵⁴ Krawczyk 2004, s. 104, Ryc. 5/p
- ⁵⁵ Kamyszek – Masojć 2004, s. 115, ryc. 6/b,d
- ⁵⁶ Kaczanowski – Kozłowski 1998, s. 304
- ⁵⁷ K. Godłowski 1977, s. 91
- ⁵⁸ Godłowski 1977, s. 92
- ⁵⁹ Krawczyk 2004, s. 104, ryc. 4
- ⁶⁰ Kamyszek – Masojć 2004, s. 115, ryc. 6/e
- ⁶¹ Słozka „Vidnava“, uložena na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea v Opavě.
- ⁶² tzv. Jislův soupis nedatováno, nečíslováno
- ⁶³ Frietz 1934, s. 15
- ⁶⁴ Tempír 1968, s. 71–72
- ⁶⁵ Lityńska-Zajac 1997, s. 34

Literatura

- Bašovský, O. – Demek, J. – Mištera, L. 1985: Geografie Československé socialistické republiky, Praha
- Błażejowski, A. 1999: Kolejny sezon badań cmentarzyska kultury przeworskiej w Niezgodzie, stan. 1, gm. Żmigród, Śląskie sprawozdania archeologiczne, tom 41, s. 259–268.
- Brachtel, Z. 1987: Soubor bronzových předmětů ze Skorošic u Žulové, IZ – září 1987, Příbor, s. 10–16.
- Czudek, T. 1972: Geomorfologické členění ČSR, *Studia Geographica* 23, Brno.
- Demek, J. a kol. 1965: Geomorfologie českých zemí, Praha.
- Dobrzańska, H. 1990: Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi woj. Krakowskie, część I i II, Kraków.
- Dobrzańska, H. – Kielski, A. – Wodnicka, K. 2006: Archeologiczna ceramika „siwa” na przykładzie Zofipola, *Materiały ceramiczne* LVIII, nr. 1, Kraków, s. 35–39.
- Drechsler, A. 1941: Zur Vorgeschichte des Freiwaldauer Kreises, *Zeitschrift des Deutschen Verein für Geschichte Mährens und Schlesiens* 43, s. 61–66.
- Frietz, A. 1934: Prä- und frühhistorische Pflanzenreste aus Schlesien, *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines in Troppau* 26, s. 14–16.
- Godłowski, K. 1969: Kultura przeworska na Górnym Śląsku, Katowice – Kraków.
- Godłowski, K. 1977: Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku, *Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne*, tom 4, Warszawa, s. 7–239.
- Gumowski, M. 1960: Římské mince ve Slezsku, *Časopis Slezského muzea v Opavě*, série B 9, s. 1–15.
- Hettfleisch, E. 1931: Fundübersicht des nordwestlichen Schlesiens, 268–272, in: Peschel, F.; 1931: Vor- und Frühgeschichtliche Funde im Altvatergebiet, in: *Altvater, Festschrift zum 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, Freiwaldau*, s. 262–282.
- Jahn, M. 1925: Schlesien zur Völkerwanderungszeit, „*Mannus. Ergänzungsband*“, tom 2, nr. 2, s. 147–156.
- Jahn, M. 1932: Die Vorgeschichte des schlesischen Sudetengebietes, *Alt Schlesien*, Band 4, Heft 1–3, 1–13.
- Janák, V. 2005: Jeseníky a dálková komunikace v době bronzové a halštatské, Dalekosieżna wymiana handlowa w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza, *Streszczenia referatów, Instytut archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 19–20 kwietnia 2005.

- Jisl, L. 1971: Poznámky k poznání paleolitu ve Slezsku, *Časopis Slezského muzea v Opavě*, B 20, s. 8–9. ISSN 0323-0678.
- Jisl, L. (nedatováno): Soupis archeologických nalezišť a nálezů ve Slezsku, rukopis uložený na archeologickém pracovišti Slezského zemského muzea, nestránkováno.
- Jisl, L. – Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1971: Addenda et corrigenda k soupisu antických mincí ve Slezsku, *Časopis Slezského muzea v Opavě*, série B 20, s. 55.
- Kaczanowski, P. – Kozłowski, J. 1998: Najdawniejsze dzieje ziem polskich (do VII w.), in: *Wielka historia Polski*, tom 1, Kraków.
- Kamyszek, L. – Masojć, M. 2004: Badania ratownicze na stanowisku 10 (Autostrada A4) w Jaryszowie, województwo Opolskie, *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*, Katowice, s. 109–119.
- Karger, V. 1922: Předhistorické bádání ve Slezsku a výstava před- a prvohistorických starožitností v Zemském muzeu slezském, *Věstník Slezského zemského muzea v Opavě* 1, s. 8–31.
- Kiegler, F. 1983: Erdgeschichte des Jauerniger Ländchens, in: Pechl, H. ed. 1983: *Jauernig und das Jauerniger Ländchen*, Ein Heimatbuch des ehemaligen Gerichtsbezirkes Jauernig, Regensburg, s. 10–16.
- Klíma, B. 1948: Paleolitický průzkum Slezska, *Slezský sborník* 46, Opava, s. 1–4.
- Kouřil, P. – Pavelčík, J. 1989: Pravěké a časně historické osady z Opavy-Palhanče II, *Časopis Slezského muzea*, série B 38, s. 208–216. ISSN 0323-0678.
- Krawczyk, M. 2004: Badania ratownicze na osadzie kultury przeworskiej w Wojcicach, województwo Opolskie, *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*, Katowice, s. 102–107.
- Lityńska-Zajac, M. 1997: Roślinność i gospodarka rolna w okresie rzymskim, *Studia archeobotaniczne*, Kraków.
- Michałowski, A. 2003: Osady kultury przeworskiej z terenów ziem Polskich, Poznań.
- Pazda, S. 1966: Keramika siwa na Dolnym Śląsku w świetle ostatnich odkryć, *Silesia Antiqua*, tom 8, Wrocław – Warszawa – Kraków, s. 75–103.
- Pochitonov, E. 1955: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, in: Nohejllová-Prátová, E.: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl, Praha, s. 274, 279, 300.
- Salaš, M. 2005: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku, I. Text, *Moravské zemské muzeum*, Brno, ISBN 80-7028-211-8.
- Skutil, J. 1935: Zur Frage der „mesolitischen“ Funde aus der Tschechoslovakei, *Przegląd Archeologiczny* V, s. 159–167.
- Svoboda, J. a kol. 1994: Paleolit Moravy a Slezska, *Dolnověstonické studie*, Svazek 1, Brno. ISBN 80-901679-1-8.
- Šedo, O. 2004: Vávrovice (okr. Opava), výzkum areálu s hrnčířskými pecemi z pozdní doby římské, *Streszczenia komunikatów i referatów: Ceramika warsztatowa późnego okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów w środkowoeuropejskim Barbaricum*, Wrocław 21–22 maja 2004, nestránkováno.
- Tempér, Z. 1968: Archeologické nálezy zemědělských rostlin a plevelů v Čechách a na Moravě, *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*, 8–1968, Praha, s. 71–72.
- Uwira, J. 1932a: Paläolithische und mesolitische Fundstellen im Freiwaldauer Bezirk, *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines in Troppau* XXIV.
- Uwira, J. 1932b: Wichtige Spuren der Wandalen bei Wiedenau, *Alt Vater* 51, č. 5, z 15. května 1932, s. 2–3.
- Uwira, J. 1932c: Neue Funde an der Wandalensiedlung bei Weidenau, *Alt Vater* 51, č. 10, z 15. října 1932, s. 6.

Summary

In the 1930s and 1940s, while the kaolin mine near Vidnava was in operation, a settlement from the Roman times was found. A rescue archaeological research was conducted in 1942 under the guidance of G. König, an employee of the Silesian Regional Museum in Opava. The contemporary documentation states that five pile pits, which enclosed a part of a rectangular settlement structure (orientation in the NW–SE direction, length of approximately 7 m, width impossible to determine, about 3 to 3.5 m remained preserved, the ground plan about 20 cm below the terrain level) were discovered. Findings of parts of daubing with prints show that the walls were probably woven

with wicker and smeared with clay, the structure also contained a fire pit laid out with stones. 356 fragments of ceramic containers were found at the settlement, both fine and rough ceramics made at a potter's wheel was present, as well as storage forms with a ruff edge, and rough manually manufactured ceramics. Furthermore, six clay spindles, twelve weaving weights, five rotary querns made of stone, iron hardware, and a glass bead were collected at the settlement. The Vidnava settlement is linked to the Przeworsk culture settlements; in terms of geography a concentration of settlements in the area of Otmuchow lakes lies the closest. Based on analogies found in the locations on the Polish part of the Upper Silesia, the Vidnava settlement has been appraised to dated back to phase C₂ of the Late Roman times until phase C₃/D of the New Roman times and the beginning of the Great Migration period, that is between the years 260–450.

Václav Burian, život a dílo

(*17. 7. 1921 Podbřežice u Vyškova – † 18. 9. 1998 Šternberk)

Bibliografie – 2. část

Jaroslava Kunzfeldová

Druhá část bibliografie přináší další tematické okruhy badatelské činnosti této mimořádné osobnosti olomouckého muzejnictví, a to ikonografii a regionální historii. Burianovy soupisy ikonografického materiálu se staly základní a výchozí studií pro zájemce o olomouckou historii. Známé jsou také série drobných článků jako např. Olomouc na starých pohlednicích, Zmizelá Olomouc a Historická pohlednice, které vycházely od konce 70. a v 80. letech pravidelně v olomouckém denním tisku. Regionální historie byla nedílnou součástí jeho odborné produkce a směřovala do dvou oblastí – rodného Vyškovska, krajiny jeho dětství a celoživotních návratů, a na Olomoucko, kde působil od roku 1951 až do svého skonu v roce 1998.

IKONOGRAFIE

Souborné práce

- 476/ Ikonografie Olomouce do roku 1900 (I. část). Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, oddíl 13, IV/1956–1958, s. 371–421.
- 895/ Olomouc ve fotografii 19. století. Ikonografie Olomouce do roku 1900, II. část. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 29, Olomouc 1973, 56 s.
- 1141/ Olomoucké pohlednice z 19. století. Ikonografie Olomouce do roku 1900, III. část. Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci, Společenské vědy, práce č. 31, Olomouc 1981, 48 s., 32 obr.
- 1578/ Ikonografie Olomouce do roku 1900, IV. část, dodatky. Památkový ústav v Olomouci 1992. Výroční zpráva, Olomouc 1993, s. 67–82, obr., 71–80, 1. a 4. str. obálky.
- 530/ Nejstarší ikonografie Vyškovska. Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově, č. 36, červen 1961, s. 1–6 + 4 s. obr. příl.

Olomouc na starých pohlednicích

- 990/ Staré olomoucké pohlednice. Dnešní Leninova třída. Stráž lidu, 28. 12. 1978, s. 4.
- 995/ Staré olomoucké pohlednice. Pohled z mořické věže z roku 1917. Stráž lidu, 20. 1. 1979, s. 4.

- 1005/ Staré olomoucké pohlednice. Terežská brána. Stráž lidu, 10. 2. 1979, s. 4.
- 1014/ Staré olomoucké pohlednice. Synagoga z let 1895–1897. Stráž lidu, 17. 3. 1979, s. 4.
- 1015/ Staré olomoucké pohlednice. Interhotel Palác – jaký byl dříve. Stráž lidu, 31. 3. 1979, s. 4.
- 1017/ Staré olomoucké pohlednice. Horní náměstí roku 1906 a 80 let olomoucké tramvaje. Stráž lidu, 14. 4. 1979, s. 4.
- 1021/ Staré olomoucké pohlednice. Stráž lidu, 19. 5. 1979, s. 4.
- 1022/ Staré olomoucké pohlednice. Stará, ale nehistorická podoba orloje. Stráž lidu, 2. 6. 1979, s. 4.
- 1023/ Staré olomoucké pohlednice. Tereziánská zbrojnice. Stráž lidu, 16. 6. 1979, s. 4.
- 1024/ Staré olomoucké pohlednice. Jeden zmizelý pomník. Stráž lidu, 30. 6. 1979, s. 4.
- 1026/ Staré olomoucké pohlednice. Komenského (dříve Laudonova) třída r. 1915. Stráž lidu, 14. 7. 1979, s. 4.
- 1027/ Staré olomoucké pohlednice. Dům Německých rytířů. Stráž lidu, 28. 7. 1979, s. 4.
- 1028/ Staré olomoucké pohlednice. Stromořadí ve Smetanových sadech roku 1917. Stráž lidu, 4. 8. 1979, s. 4.
- 1029/ Staré olomoucké pohlednice. Labutí rybník ve Smetanových sadech má starou tradici. Stráž lidu, 11. 8. 1979, s. 4.
- 1031/ Staré olomoucké pohlednice. Most u TJ Lokomotiva – sedmdesátník. Stráž lidu, 18. 8. 1979, s. 4.
- 1032/ Staré olomoucké pohlednice. Úřednická čtvrt. Stráž lidu, 25. 8. 1979, s. 4.
- 1034/ Staré olomoucké pohlednice. Pohlednice Bezručových sadů z roku 1899. Stráž lidu, 1. 9. 1979, s. 4.
- 1035/ Staré olomoucké pohlednice. Gottwaldova (dříve Sadová) třída. Stráž lidu, 8. 9. 1979, s. 4.
- 1036/ Staré olomoucké pohlednice. Hradisko u Olomouce. Stráž lidu, 15. 9. 1979, s. 4.
- 1040/ Staré olomoucké pohlednice. Tzv. „celkový pohled“ na město z roku 1908. Stráž lidu, 22. 9. 1979, s. 4.
- 1042/ Staré olomoucké pohlednice. Pavilon ve Smetanových sadech – letos stoletý. Stráž lidu, 29. 9. 1979, s. 4.
- 1044/ Staré olomoucké pohlednice. První skleník ve Smetanových sadech. Stráž lidu, 6. 10. 1979, s. 4.
- 1045/ Staré olomoucké pohlednice. Tzv. „Prodloužená Terežská ulice“ v roce 1911. Stráž lidu, 13. 10. 1979, s. 4.
- 1047/ Staré olomoucké pohlednice. Zákulisí Riegrovy ulice. Stráž lidu, 20. 10. 1979, s. 4.
- 1049/ Staré olomoucké pohlednice. Soudní budova. Stráž lidu, 27. 10. 1979, s. 4.
- 1050/ Staré olomoucké pohlednice. Cyklus 32 pohlednic z roku 1898. Stráž lidu, 3. 11. 1979, s. 4.
- 1051/ Staré olomoucké pohlednice. Pohlednice Horního náměstí (Míru) z roku 1898. Stráž lidu, 10. 11. 1979, s. 4.
- 1052/ Staré olomoucké pohlednice. Stráž lidu, 17. 11. 1979, s. 4.
- 1057/ Staré olomoucké pohlednice. Místo zasedání „olomoucké cúdy“. Stráž lidu, 24. 11. 1979, s. 4.
- 1062/ Staré olomoucké pohlednice. Druhá podoba nádraží. Stráž lidu, 1. 12. 1979, s. 4.
- 1063/ Staré olomoucké pohlednice. Hudební pavilón ve Smetanových sadech. Stráž lidu, 8. 12. 1979, s. 4.

- 1064/ Staré olomoucké pohlednice. Hudební pavilón u střelnice. Stráž lidu, 15. 12. 1979, s. 4.
- 1067/ Staré olomoucké pohlednice. Most přes Moravu – obrázek pro pamětníky. Stráž lidu, 22. 12. 1979, s. 6.
- 1068/ Staré olomoucké pohlednice. Ještě jednou „celkový pohled“ z let 1907 až 1910. Stráž lidu, 29. 12. 1979, s. 4.

Zmizelá Olomouc

- 1186/ Zmizelá Olomouc. Areál polikliniky 1 – kino Mír před 75 roky. Stráž lidu, 9. 1. 1982, s. 4.
- 1188/ Zmizelá Olomouc. Jakubský mlýn. Stráž lidu, 23. 1. 1982, s. 4.
- 1190/ Zmizelá Olomouc. Stará vodárna. Stráž lidu, 6. 2. 1982, s. 4.
- 1192/ Zmizelá Olomouc. Hradská brána. Stráž lidu, 20. 2. 1982, s. 4.
- 1197/ Zmizelá Olomouc. Městská věž objevená a zaniklá r. 1883. Stráž lidu, 3. 4. 1982, s. 4.
- 1198/ Zmizelá Olomouc. Poezie starých zákoutí (zádušní domky). Stráž lidu, 17. 4. 1982, s. 4.
- 1202/ Zmizelá Olomouc. Císařská reduta roku 1903. Stráž lidu, 4. 5. 1982, s. 4.
- 1204/ Zmizelá Olomouc. Poslední pevnostní brána Františkova. Stráž lidu, 15. 5. 1982, s. 4.
- 1206/ Zmizelá Olomouc. Kateřinská brána. Stráž lidu, 29. 5. 1982, s. 4.
- 1209/ Zmizelá Olomouc. Dělostřelecké laboratoře v Bezručových sadech. Stráž lidu, 12. 6. 1982, s. 4.
- 1213/ Zmizelá Olomouc. Cikánský výpad. Stráž lidu, 26. 6. 1982, s. 4.
- 1215/ Zmizelá Olomouc. Tam, kde jsou nyní Hanácká kasárna. Stráž lidu, 3. 7. 1982, s. 4.
- 1216/ Zmizelá Olomouc. Odvzdušňovací věž vodovodu Křížové studny. Stráž lidu, 10. 7. 1982, s. 4.
- 1218/ Zmizelá Olomouc. Stanice první pomoci. Stráž lidu, 17. 7. 1982, s. 4.
- 1219/ Zmizelá Olomouc. Olomoucký „ungelt“. Stráž lidu, 24. 7. 1982, s. 4.
- 1223/ Zmizelá Olomouc. Tři hospody jednou ranou. Stráž lidu, 7. 8. 1982, s. 4.
- 1224/ Zmizelá Olomouc. Hradisko své dominanty zbavené. Stráž lidu, 14. 8. 1982, s. 4.
- 1225/ Zmizelá Olomouc. Nová brána (věž na Předhradí). Stráž lidu, 21. 8. 1982, s. 4.
- 1226/ Zmizelá Olomouc. Kašna Tritonů v původním prostředí. Stráž lidu, 4. 9. 1982, s. 4.
- 1227/ Zmizelá Olomouc. Moučné skladiště. Stráž lidu, 11. 9. 1982, s. 4.
- 1228/ Zmizelá Olomouc. První nádraží. Stráž lidu, 18. 9. 1982, s. 4.
- 1229/ Zmizelá Olomouc. Hostinec U černého orla na Nové Ulici. Stráž lidu, 25. 9. 1982, s. 4.
- 1231/ Zmizelá Olomouc. Špitál na Předhradí. Stráž lidu, 2. 10. 1982, s. 4; 5. 10. 1982, s. 4.
- 1232/ Zmizelá Olomouc. Blažejská věž. Stráž lidu, 9. 10. 1982, s. 4.
- 1233/ Zmizelá Olomouc. Koželužská ulička. Stráž lidu, 16. 10. 1982, s. 4.
- 1234/ Zmizelá Olomouc. Stráž lidu, 23. 10. 1982, s. 4.
- 1237/ Zmizelá Olomouc. „U dřevěného zvonu“. Stráž lidu, 30. 10. 1982, s. 4.

- 1238/ Zmizelá Olomouc. Předměstská ves Ostrovy. Stráž lidu, 6. 11. 1982, s. 4.
- 1239/ Zmizelá Olomouc. Vodní ulice. Stráž lidu, 13. 11. 1982, s. 4.
- 1240/ Zmizelá Olomouc. „Švédská“ ulička. Stráž lidu, 20. 11. 1982, s. 4.
- 1242/ Zmizelá Olomouc. Hlavní nádraží před 1936. Stráž lidu, 27. 11. 1982, s. 4.
- 1244/ Zmizelá Olomouc. Záhadná kašna. Stráž lidu, 4. 12. 1982, s. 4.
- 1245/ Zmizelá Olomouc. Deversorium u Hradiska. Stráž lidu, 11. 12. 1982, s. 4.
- 1247/ Zmizelá Olomouc. Lávka přes Moravu k Hradisku z r. 1937. Stráž lidu, 18. 12. 1982, s. 4.
- 1251/ Zmizelá Olomouc. Synagoga. Stráž lidu, 8. 1. 1983, s. 4.
- 1258/ Zmizelá Olomouc. Větrné mlýny v integrovaných obcích. Stráž lidu, 22. 1. 1983, s. 4.
- 1260/ Zmizelá Olomouc. První obchodní výlohy. Stráž lidu, 29. 1. 1983, s. 4.
- 1261/ Zmizelá Olomouc. Socha Austrie. Stráž lidu, 5. 2. 1983, s. 4.
- 1262/ Zmizelá Olomouc. „Rekreační území“ v minulých stoletích. Stráž lidu, 12. 2. 1983, s. 4.
- 1263/ Zmizelá Olomouc. Pomník na 2. prosinec 1848. Stráž lidu, 19. 2. 1983, s. 4.
- 1265/ Zmizelá Olomouc. Studijní knihovna za času Josefa Dobrovského. Stráž lidu, 26. 2. 1983, s. 4.
- 1268/ Zmizelá Olomouc. Stráž lidu, 5. 3. 1983, s. 4.
- 1270/ Zmizelá Olomouc. Gloriet v Bezručových sadech. Stráž lidu, 12. 3. 1983, s. 4.
- 1271/ Zmizelá Olomouc. V rotundě měšťanské střelnice. Stráž lidu, 19. 3. 1983, s. 4.
- 1272/ Zmizelá Olomouc. Stráž lidu, 26. 3. 1983, s. 4.
- 1275/ Zmizelá Olomouc. První továrna na kovové zboží a stroje. Stráž lidu, 2. 4. 1983, s. 4.
- 1276/ Zmizelá Olomouc. U tří sekyrek. Stráž lidu, 9. 4. 1983, s. 4.
- 1277/ Zmizelá Olomouc. Dům U posledního halěře. Stráž lidu, 16. 4. 1983, s. 4.
- 1278/ Zmizelá Olomouc. Mlýnská strouha – středověké vodní dílo. Stráž lidu, 23. 4. 1983, s. 4.
- 1279/ Zmizelá Olomouc. Restaurace na měšťanské střelnici. Stráž lidu, 30. 4. 1983, s. 4.
- 1281/ Zmizelá Olomouc. Konec mostu přes Moravu. Stráž lidu, 7. 5. 1983, s. 4.
- 1282/ Zmizelá Olomouc. Proluka OD Prior. Stráž lidu, 14. 5. 1983, s. 4.
- 1283/ Zmizelá Olomouc. Dvůr U žlutého lva. Stráž lidu, 21. 5. 1983, s. 4.
- 1284/ Zmizelá Olomouc. Zahrady na Hradisku. Stráž lidu, 28. 5. 1983, s. 4.
- 1286/ Zmizelá Olomouc. Ulice Zámečnická před 50 roky. Stráž lidu, 4. 6. 1983, s. 4.
- 1287/ Zmizelá Olomouc. Kašna Hocha s delfínem. Stráž lidu, 11. 6. 1983, s. 4.
- 1289/ Zmizelá Olomouc. Bývalá rybárna u Kateřinského mostu. Stráž lidu, 18. 6. 1983, s. 4.
- 1290/ Zmizelá Olomouc. Hnanecká stanice. Stráž lidu, 25. 6. 1983, s. 4.
- 1292/ Zmizelá Olomouc. Pevnostní val přes Mlýnskou strouhu. Stráž lidu, 2. 7. 1983, s. 4.
- 1293/ Zmizelá Olomouc. Františkovy sady. Stráž lidu, 9. 7. 1983, s. 4.
- 1294/ Zmizelá Olomouc. Rozloučení s pevností. Stráž lidu, 16. 7. 1983, s. 4.
- 1295/ Zmizelá Olomouc. Interiér „lázeňského salónu“ v parku. Stráž lidu, 23. 7. 1983, s. 4.
- 1300/ Zmizelá Olomouc. Zbytky opevnění u ředitelství Střední dráhy. Stráž lidu, 6. 8. 1983, s. 4.
- 1301/ Zmizelá Olomouc. Ještě jednou Vodní kasárny. Stráž lidu, 13. 8. 1983, s. 4.

- 1305/ Zmizelá Olomouc. Orloj z časů Marie Terezie. Stráž lidu, 20. 8. 1983, s. 4.
 1306/ Zmizelá Olomouc. Zapomenutá olomoucká kašna. Stráž lidu, 27. 8. 1983, s. 4.

Historická pohlednice

- 1363/ Historická pohlednice z Radíkova. Stráž lidu, 12. 5. 1984, s. 4.
 1364/ Historická pohlednice z Moravské Loděnice. Stráž lidu, 19. 5. 1984, s. 4.
 1365/ Historická pohlednice z Dolan. Stráž lidu, 26. 5. 1984, s. 4.
 1366/ Historická pohlednice ze Slatinic. Stráž lidu, 2. 6. 1984, s. 4.
 1367/ Historická pohlednice z Velkého Týnce. Stráž lidu, 9. 6. 1984, s. 4.
 1368/ Historická pohlednice z Velké Bystřice. Stráž lidu, 16. 6. 1984, s. 4.
 1369/ Historická pohlednice ze Šumvaldu. Stráž lidu, 23. 6. 1984, s. 4.
 1371/ Historická pohlednice z Tepence. Stráž lidu, 30. 6. 1984, s. 4.
 1372/ Historická pohlednice z Chválkovic. Stráž lidu, 7. 7. 1984, s. 4.
 1373/ Historická pohlednice z Dlouhé Loučky. Stráž lidu, 14. 7. 1984, s. 4.
 1384/ Historická pohlednice z Jívové. Stráž lidu, 4. 8. 1984, s. 4.
 1385/ Historická pohlednice z Dětrichova. Stráž lidu, 11. 8. 1984, s. 4.
 1401/ Historická pohlednice z Vilémova u Litovle. Stráž lidu, 10. 11. 1984, s. 4.
 1402/ Historická pohlednice z Příkaz. Stráž lidu, 17. 11. 1984, s. 4.
 1404/ Historická pohlednice ze Štěpánova. Stráž lidu, 24. 11. 1984, s. 4.
 1406/ Historická pohlednice z Mariánského Údolí. Stráž lidu, 1. 12. 1984, s. 4.
 1407/ Historická pohlednice z Náměště na Hané. Stráž lidu, 8. 12. 1984, s. 4.
 1408/ Historická pohlednice z Horky nad Moravou. Stráž lidu, 15. 12. 1984, s. 4.
 1410/ Historická pohlednice z Bouzova. Stráž lidu, 22. 12. 1984, s. 6.

Varia

- 407/ Křižovatka v Dolní Lipové. Stráž lidu, 26. 7. 1958, s. 3.
 409/ Jánský Vrch. Stráž lidu, 2. 8. 1958, s. 3.
 412/ Rýmařov. Stráž lidu, 9. 8. 1958, s. 3.
 413/ Jakubský mlýn. Stráž lidu, 9. 8. 1958, s. 3.
 414/ Klášter Hradisko. Stráž lidu, 16. 8. 1958, s. 3.
 415/ Ze staveniště nového mostu. Stráž lidu, 23. 8. 1958, s. 5.
 424/ „Švédský sloup“ v Olomouci. Stráž lidu, 27. 9. 1958, s. 5.
 425/ Dům „U černého koníčka“ v Olomouci (Z olomouckých pověstí). Stráž lidu, 4. 10. 1958, s. 3.
 992/ Kominická novoročenka z roku 1835. Stráž lidu, s. 4.
 999/ Olomoucké veduty. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1978, č. 196, s. 39.
 1156/ Další zpráva o požáru Nové brány (věže) r. 1675 na Lublinského vedutě Olomouce (Ikonografie č. 24). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1981, č. 212, s. 29.
 1184/ Novoroční přání olomouckých kominíků z let 1835–1870. Stráž lidu, 31. 12. 1981, s. 6.
 1304/ Neznámé zobrazení Křížového pramene. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1983, č. 224, s. 30–31.
 1475/ Domkova kresba Olomouce a Chválkovic z r. 1841. Kdy – kde – co v Olomouci, březen 1986, s. 19.

- 1502/ Nejstarší zobrazení Hradiska u Olomouce. Kdy – kde – co v Olomouci, červenec 1987, s. 31–32.
- 1507/ Stará Olomouc v perokresbách Josefa Hilbera. Kdy – kde – co v Olomouci, prosinec 1987, s. 31–32.
- 1528/ Století Prombergrova olomouckého alba. Kdy – kde – co v Olomouci, duben 1989, s. 33–35.

REGIONÁLNÍ HISTORIE

Památky z olomoucké radniční věže

- 1335/ Památky z věže olomoucké radnice. O dokumentech z éry pěti století. Stráž lidu, 7. 1. 1984, s. 4.
- 1336/ Památky z věže olomoucké radnice. Svědek dostavby věže roku 1433. Stráž lidu, 14. 1. 1984, s. 4.
- 1337/ Památky z věže olomoucké radnice. Dokumenty z roku 1548. Stráž lidu, 21. 1. 1984, s. 4.
- 1339/ Památky z věže olomoucké radnice. První písemný záznam písaře Polana z roku 1551. Stráž lidu, 28. 1. 1984, s. 4.
- 1340/ Památky z věže olomoucké radnice. Český text z roku 1594. Stráž lidu, 4. 2. 1984.
- 1341/ Památky z věže olomoucké radnice. Dostavba z roku 1607. Stráž lidu, 11. 2. 1984, s. 4.
- 1342/ Památky z věže olomoucké radnice. Z doby po švédské okupaci. Stráž lidu, 18. 2. 1984, s. 4.
- 1344/ Památky z věže olomoucké radnice. Tři opravy v 18. století. Stráž lidu, 25. 2. 1984, s. 4.
- 1346/ Památky z věže olomoucké radnice. Suvenýry na bankrot 1811. Stráž lidu, 3. 3. 1984, s. 4.
- 1347/ Památky z věže olomoucké radnice. První generální oprava. Stráž lidu, 10. 3. 1984, s. 4.
- 1348/ Památky z věže olomoucké radnice. Nejbohatší kolekce předmětů z roku 1860. Stráž lidu, 17. 3. 1984, s. 4; 24. 3. 1984, s. 4.
- 1353/ Památky z věže olomoucké radnice. Následky vichřice z roku 1888. Stráž lidu, 31. 3. 1984, s. 4.
- 1355/ Památky z věže olomoucké radnice. Stráž lidu, 7. 4. 1984, s. 4.
- 1357/ Památky z věže olomoucké radnice. První ryze české dokumenty z roku 1945. Stráž lidu, 14. 4. 1984, s. 4.
- 1358/ Památky z věže olomoucké radnice. Dokumenty z roku 1962 v horním knoflíku. Stráž lidu, 21. 4. 1984, s. 4; 28. 4. 1984, s. 4.
- 1361/ Památky z věže olomoucké radnice. Nejnovější dokumenty v rohových vížkách z roku 1962. Stráž lidu, 5. 5. 1984, s. 4.

Olomouc

- 220/ Návštěva krále Matyáše v klášteře Hradisku roku 1609. Vlastivědný sborník moravský, 7, 1952, č. 2, s. 92–93.
- 289/ Podzemní chodba v Olomouci na Tabulovém vrchu. Zprávy SLUKO, č. 55, s. 7–8.

- 311/ Híkl, Rudolf – Burian, Václav: Z minulosti Olomouckého kraje. Z krajové literatury historické a vlastivědné. Sborník SLUKO, oddíl B, II/1954, s. 129–143.
- 314/ Jak vznikl obraz Příjezd W. A. Mozarta do Olomouce. Zprávy KVM Olomouc 1956, č. 57, s. 21–22.
- 474/ K historii zahrad a parků v Olomouci. Zprávy Krajského vlastivědného střediska v Olomouci, 1959, s. 6–7.
- 600/ Z minulosti olomouckých sadů. Výstavní noviny Olomouc 65, srpen 1965, s. 3; přetištěno: Minulost v olomouckých sadech. Kdy – kde – co v Olomouci, listopad 1966, s. 7.
- 614/ Kapitoly z nejstarších dějin Olomouce. Stráž lidu, 27. 5. 1966, s. 3; 3. 6. 1966, s. 3; 10. 6. 1966, s. 5; 17. 6. 1966, s. 3; 28. 6. 1966, s. 3; 5. 7. 1966, s. 3.
- 750/ Komplex budov naší druhé největší univerzity. Stráž lidu, 19. 7. 1969, s. 3.
- 752/ Olomoucké předhradí v osmnáctém století. Stráž lidu, 26. 7. 1969, s. 4.
- 759/ Ulice 8. května – původní olomoucká česká osada. Stráž lidu, 13. 9. 1969, s. 4.
- 761/ První novodobé olomoucké nakladatelství. Stráž lidu, 20. 9. 1969, s. 3.
- 764/ Olomouc před 200 lety. Stráž lidu, 4. 9. 1969, s. 3.
- 795/ Kde je nyní historické pero z Olomouce?. Vlastivědný ústav a Flora Olomouc, Propagační magazín, č. 3, červenec 1970, s. 5.
- 834/ Slavonín. Katolické noviny, 28. 11. 1971, s. 4.
- 836/ K výročí první učené společnosti. Katolické noviny, 12. 12. 1971, s. 4.
- 853/ Dodatek k přehledu historické produkce o Společnosti neznámých. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1972, č. 154, s. 36.
- 897/ Burian, Václav – Šafářová, Běla: Vývoj olomouckých sadů. Olomouc 1974, 143 s.
- 938/ Doutník s podivnou historií. Kdy – kde – co v Olomouci, leden 1976, s. 21–22.
- 949/ Olomoucká historická pera. Kdy – kde – co v Olomouci, říjen 1976, s. 21–22.
- 1132/ Královská návštěva po 635 letech. Kdy – kde co v Olomouci, duben 1981, s. 24–25.
- 1138/ Mozaika zpráv o 8. květnu 1945 v Olomouci. Kdy – kde – co v Olomouci, květen 1981, s. 23–25.
- 1144/ První olomoucká strojírna. Kdy – kde – co v Olomouci, červen 1981, s. 23–24.
- 1152/ Pět století díla rytce Václava z Olomouce. Kdy – kde – co v Olomouci, srpen 1981, s. 25–26.
- 1153/ Faleristický příspěvek k historii olomoucké Schlaraffie. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1981, č. 212, s. 17–22.
- 1156/ Další zpráva o požáru Nové brány (věže) roku 1675 na Lublinského veduté Olomouce (Ikonografie č. 24). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1981, č. 212, s. 29.
- 1168/ Konsekrační nápis z roku 1491 z olomoucké radnice. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1981, č. 214, s. 28–30.
- 1193/ Z minulosti Neředína. Nejstarší pozemková reforma. Kdy – kde – co v Olomouci, březen 1982, s. 25–26.
- 1196/ 210. výročí smrti zakladatele olomoucké Společnosti neznámých učenců. Kdy – kde – co v Olomouci, duben 1982, s. 25–26.
- 1199/ Ze vzpomínek na hrdiny májových dnů roku 1945. Kdy – kde – co v Olomouci, květen 1982, s. 21–22.
- 1214/ O olomouckém „Tvarůžkovém řádu“. Kdy – kde – co v Olomouci, červenec 1982, s. 26–27.

- 1221/ K památkám na sté výročí zrušení nevolnictví. Vlastivědný věstník moravský, 34, 1982, s. 153–165.
- 1248/ Olomoucký řád „Pro litteris et artibus“. Kdy – kde – co v Olomouci, leden 1983, s. 23–24.
- 1250/ Kalendářní reforma a olomoucký orloj před 40 lety. Stráž lidu, 30. 12. 1982, s. 10.
- 1266/ Olomoucký „letecký řád“. Kdy – kde – co v Olomouci, březen 1983, s. 25–26.
- 1307/ Další dekorace „Olomucie“ zvaná Pour le Mérite. Kdy – kde – co v Olomouci, září 1983, s. 26.
- 1332/ Dvě spolkové dekorace „Olomucie“. Kdy – kde – co v Olomouci, leden 1984, s. 24–25.
- 1334/ Turecké nebezpečí před 300 roky a Olomouc. Stráž lidu, 31. 12. 1983, s. 3.
- 1338/ Řád humánního původu. Kdy – kde – co v Olomouci, únor 1984, s. 25–26.
- 1345/ Záhada kolem Terežské brány. Kdy – kde – co v Olomouci, březen 1984, s. 26.
- 1349/ Tesařová, Jindra – Burian, Václav: Cechovní truhlice olomouckých stolařů z roku 1604 (Restaurátorská zpráva). Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1984, č. 228, s. 5–12.
- 1354/ Maršálův stůl. Kdy – kde – co v Olomouci, duben 1984, s. 25–26.
- 1359/ Osvobození Olomouce na stránkách frontových novin. Kdy – kde – co v Olomouci, květen 1984, s. 25–27.
- 1414/ Poslední dekorace „Olomucie“ z třicátých let. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1984, č. 232, s. 29–31.
- 1419/ Římský nápis v Olomouci? Kdy – kde – co v Olomouci, únor 1985, s. 20.
- 1508/ Minnichův model kostela na Předhradí – nejstarší sbírková akvizice olomouckého muzea. Vlastivědný věstník moravský, 39, 1987, s. 304–310.
- 1510/ O lidech pŕuhončích. Kdy – kde – co v Olomouci, únor 1988, s. 33–34.
- 1515/ Obnovená olomoucká heraldika, Kdy – kde – co v Olomouci, červen 1988, s. 29–30.
- 1560/ Vlastivědný věstník moravský 1/1992 o Olomouci. Kdy – kde – co v Olomouci, červenec – srpen 1992, s. 11–12.
- 1574/ Olomouc očima staletí. Vlastivědný věstník moravský, 45, 1993, s. 215–216.

Olomoucko a Vyškovsko

- 217/ Objev podzemních chodeb ve Šternberku. Zprávy KMO a KVK, 1951, č. 7, s. 5–6.
- 254/ Vzpouřa Velkotýneckých, Čelechovických a Dluhonických proti vrchnosti roku 1599. Předvoj, vesnické noviny Olomouckého okresu, 4, 1954, s. 3.
- 325/ Po stopách husitské revoluce. Stráž lidu, 6. 7. 1956, s. 3.
- 385/ Populační vývoj obce Příkazy (okr. Olomouc) v letech 1648–1958. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, B III/ 1955, s. 161–188, separát.
- 387/ Olomoucký kraj za feudalismu. Průvodce muzejní expozicí, Olomouc 1958.
- 393/ Z minulosti grygovské vápenky. Stráž lidu, 17. 5. 1958, s. 5.
- 500/ Rok 1848 v Kralicích na Hané. Zprávy Krajského vlastivědného střediska v Olomouci, 1960, s. 42–47.
- 916/ Středověká silnice mezi Vyškovem a Slavkovem. 80 let muzejní práce na Vyškovsku, Brno 1975, s. 105–109, separát.

- 1001/ Kouřil, Miloš – Bartoš, Josef – Skarupský, Jiří – Andrášková, Květa – Janšta, Jaroslav: Bělkovice – Lašfany. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1978, č. 196, s. 40.
- 1129/ O hesle „Držte se, Hanáci!“. Kdy – kde – co v Olomouci, březen 1981, s. 23–24.
- 1172/ Přípomínka 200. výročí zrušení nevolnictví. Kdy – kde – co v Olomouci, listopad 1981, s. 23–24.
- 1390/ Drahanovická „Černá věž“. Stráž lidu, 8. 9. 1984, s. 4.
- 1391/ Málo známá tvrz v Majetíně. Stráž lidu, 15. 9. 1984, s. 4.
- 1392/ Zapomenutá feudální sídla. Stráž lidu, 22. 9. 1984, s. 4.
- 1398/ Na Šternberku nevládli vždy Šternberkové. Stráž lidu, 27. 10. 1984, s. 4.
- 1400/ Čtyři feudální sídla v Náměšti na Hané. Stráž lidu, 3. 11. 1984, s. 4.
- 1409/ Olomouc a Olomoucko na stránkách Vlastivědného věstníku moravského 1984, č. 3. Kdy – kde – co v Olomouci, leden 1985, s. 26.
- 1500/ Olomouc a Olomoucko na stránkách Vlastivědného věstníku moravského 1986. Kdy – kde – co v Olomouci, květen 1987, s. 30–31.
- 1526/ Památky dějin dělnického hnutí a Komunistické strany Československa, okres Olomouc a městská památková rezervace Olomouc. Olomouc, OSSPPOP 1988, 32 s.

Lékařství

- 285/ Musil, J. – Burian, V.: Zdravotně-statistická analýza Příkaz. Acta hygienica, Praha 1955, 3, č. 3, s. 11–16.
- 286/ Další doklady k dějinám vakcinace na Moravě. Časopis lékařů českých, 46, 1955, č. 44, s. 1201–1202.
- 313/ Ještě k počátkům vakcinace. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 56, 1956, s. 7.
- 632/ Zpráva o průběhu cholery z roku 1849. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1967, č. 133, s. 9.
- 854/ Olomoucký recept ze začátku 15. století. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1972, č. 154, s. 36.
- 928/ Olomoucké vakcinační osvědčení z roku 1812. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1975, č. 172, s. 23–24.
- 974/ Počátky organizace první pomoci v našem městě. Kdy – kde – co v Olomouci, duben 1978, s. 16–19.

Zemědělství

- 19/ Vzpomínky na robotu, Selské hlasy, 17. 8. 1938, s. 4.
- 27/ Z doby roboty. Zemědělský zpravodaj, 1. 12. 1938, s. 12.
- 155/ Agrární dějiny Podbřežic u Vyškova 1673–1750. Podle archivních pramenů. Selské hlasy, 11. 3. 1942, s. 5.
- 204/ Od pěstního klínu k bucharu. Stráž lidu, 5. 5. 1951.
- 205/ Z historie srpu. Stráž lidu, 16. 6. 1951.
- 232/ Z minulosti našeho ječmenářství. Katalog Krajské přehlídky a soutěže sladovnických ječmenů, Olomouc 1952, s. 8–9.
- 250/ Ceny ječmene v historických zemích do roku 1870. Katalog celostátní výstavy a soutěže sladovnických ječmenů ročníku 1953, Olomouc 1953, s. 29–32.

- 308/ K staršímu pěstování jetele na Moravě. Sborník SLUKO, oddíl B, II/1954, s. 124. Separát, III/1956.
- 328/ Význam vnošení zemědělských výrobních nástrojů. Český lid, 43, 1956, s. 130–131.
- 419/ Kus historie zemědělství v pečetích. Naše slovo, r. 6, 1958, č. 9, s. 132–133.
- 504/ Staré zemědělské výrobní nástroje na jižním okraji Hané. Český lid, 47, 1960, s. 151–158.
- 555/ Z písemných a hmotných dokladů k dějinám oradel na severní Moravě. Český lid, 50, 1963, s. 275–278.
- 935/ 177 písmen na pšeničném zrně. Kdy – kde – co v Olomouci, prosinec 1975, s. 22.
- 1114/ Chmelnice na jižním okraji Hané. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1980, č. 208, s. 27–28.
- 1012/ Hvězdicové průseky v Předním lese u Dětkovic na pačlavickém statku. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci 1979, č. 198, s. 27–29.

Větrné mlýny

- 235/ Větrné mlýny v Olomouckém kraji. Olomouc 1953, rukopis, 12 s., mapa.
- 276/ Větrné mlýny na Vyškovsku. Vyškov. Putování krajem mládí Klementa Gottwalda, Praha 1955, s. 29, 1 mapka.
- 317/ Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku. Naše vlast, 4, 1956, s. 55.
- 588/ Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku. Windmühlen in Mähren und Schlesien. Práce oboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 7, Olomouc 1965, 80 s.
- 613/ Poznámky k vývoji větrných mlýnů (Anmerkungen zur Entwicklung der Windmühlen). Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 9, Olomouc 1966, 12 s. + 8 obr.
- 909/ Holandský větrný mlýn u Dětkovic. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1974, č. 170, s. 19.
- 914/ Soupis a členění větrných mlýnů v Československu. Český lid, 62, 1975, s. 11–18.
- 958/ K péči o holandské větrné mlýny. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1977, č. 186, s. 30–32.
- 979/ Ke statistice větrných mlýnů na Moravě uprostřed 19. století. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci 1978, č. 194, s. 8–10.

Resümee

Václav Burian

(*17. 7. 1921 Podbřežice bei Vyškov; † 18. 9. 1998 Šternberk)

Bibliographie – 2. Teil

Jaroslava Kunzfeldová

Der zweite Teil der Bibliographie bringt weitere thematische Bereiche der Forschertätigkeit dieser außerordentlichen Persönlichkeit des Olmützer Museumswesens, und

zwar die Ikonographie und die regionale Geschichte. Burians Verzeichnisse vom ikonographischen Material wurden zur Grund- und Ausgangsstudie für Interessenten für die Olmützer Geschichte. Die regionale Geschichte war unteilbarer Bestandteil seiner Fachproduktion und sie war in zwei Gebiete gerichtet – in das heimatliche Vyškov-Gebiet und Olmützer-Gebiet, wo er seit dem Jahr 1951 bis zu seinem Hinscheiden im Jahre 1998 wirkte.

Svatá voda u Litovle

(Svatá studánka, Mariánská studánka, studánka P. Marie, Čerlinka, Bründl, Marienbrünnl)

Jana Krejčová

Každé místo je odrazem lidí, kteří ho užívají.

„Mariánská studánka byla odedávna pokládána za zázračnou studánku. Mnozí se v ní koupali, aby nabyli ztraceného zdraví a aby si dlouho udrželi svěží mládí.

Podle pověsti vzrostl význam tohoto místa a stal se vyhledávaným poutním místem od této události, v níž projevila se nadpřirozená moc Panny Marie. Jedenkrát koupaly se tři dívky z Litovle u studánky a tehdejší majitel panství chtěl je překvapiti v podivném zakuklení: V jelení kůži s mohutnými parohy. Dívky se však pomodlily, aby Bůh potrestal zlosyna a v tu chvíli se pán proměnil v jelena, který se toulal lesem kolem studánky.

Pánský(!) myslivec Antonín chtěl jednoho mlhavého jitra střelit na tohoto jelena, ale ten zavolal: Antoníne, nestřílej, vždyť jsem to já, Tvůj pán, proměněný v jelena. A jelen vypravoval užaslému myslivci svou příhodu. Myslivec Antonín modlil se pak u studánky za vysvobození svého pána a tu uslyšel hlas: Štvi jelena psy. I učinil tak a štvaný jelen vběhl až do chrámu Sv. Marka v Litovli a před hlavním oltářem se skácel uštván na zem. Lidé se nahrnuli do kostela, ale nenašli už jelena, nýbrž určeného pána, modlícího se na stupních oltáře. Byl to Jan Šembera¹ z Boskovic, pán Úsova a Litovle. Myslivec Antonín dal pak zhotoviti obrázek, na němž malíř vymaloval, jak pan Šembera v jelení kůži překvapil koupající se dívky a obrázek pověsil na vysoký dub u Mariánské studánky, kde visí podnes.“ Tolik citát, jehož text byl částí výkazu² o konání poutí v Olomouckém kraji, který 18. března 1950 odeslal litovelský okresní církevní tajemník Oldřich Kubíček Krajskému národnímu výboru v Olomouci a ten ho zahrnul do hlášení určenému Státnímu úřadu pro věci církevní v Praze.³

Text této části hlášení je v zásadě verzí, kterou publikoval Eugen Stoklas⁴ pod názvem *Studánka* a také Herrmann pod názvem *Mluvící jelen*. Stoklas uvedl, že svou pověst zpracoval dle Herrmannových Severomoravských pověstí⁵ a připomněl, že „pověst tato jest patrně obměna thebské pověsti o lovcí Aktaionovi,⁶ jenž podle vyprávění básníka Ovidia spatřil jednou panenskou bohyni Artemidu v koupeli. Rozhněvaná bohyně způsobila, že jeho psům se zdálo, jako by viděli místo něho před sebou jelena; i rozsápali jej. Litovelská obměna této pověsti vznikla buď v lidu samém nepochopením oblíbeného námětu renesančních výtvarných umělcův, anebo byla do lidu úmyslně vznesena na zostuzení posledního Boskovic, nekatolického pána, o němž beztoho na Litovelsku i jinde kolovaly mnohé pověsti nepěkné. Viz i reliéfy na arkýři někdejšího žerotínského paláce⁷ na Wilsoňově náměstí v Olomouci“.

Kamenný reliéf Artemidy a Aktaióna na Hauenschildově paláci v Olomouci (Foto: S. Jemelková, 2008)

losti upuštěno". Uvádí také, že „v poutním místě samém není duchovní a řeholních osob. S jednotlivými procesími zajde na toto poutní místo sem tam některý kněz, např. z Litovle, Moravičan nebo i z Medlova, někdy také některý z řeholních kněží z Červenky. Mariánská studánka u Litovle není již takovým vyhledávaným místem, jak tomu bylo dříve, občanstvo z Litovle a nejbližšího okolí uchyluje se sem spíše pro osvěžení po celotýdenní práci. Místo toto z hlediska náboženského je nyní zcela bez vlivu. Jeho význam je již spíše tradiční než skutečný".

Citované zprávě předcházelo kratší hlášení ze 7. února 1950, označené jako důvěrné, vyžádané SÚC v Praze od Krajského národního výboru v Olomouci.⁸ V bodě 9 stojí: „Mariánská studánka v lese u Litovle asi ½ km směrem k Novým Zámkům. Hlavní pouť se zde koná první neděli po 15. srpnu (!) a účastní se jí hlavně věřící z nejbližšího okolí a občas také procesí. (Vedené litovelských farárem Augustinem Kadlčíkem,⁹ bez účasti jiných kněží.)¹⁰ Na místě je jen sloupek se svatým obrázkem a betonová nádrž na vodu. Je to poutní místo malého významu a nepatrného vlivu“. My ale víme, že tomu tak vždycky nebylo.

Studánka byla, soudě dle pověstí, které se k ní váží, známá již odedávna.¹¹ Bývala ošetřována a její okolí zušlechťováno. Např. v 19. století nechala studánku upravit jistá Šustrová, litovelská obchodnice se střížným zbožím. Tehdy byla do pramene vsazena dřevěná kád' a nad pramen do skleněné skříňky (pod skleněný poklop) byla postavena keramická soška Panny Marie od litovelského hrnčíře Ferdinanda (či Floriána?) Stiaška.¹² Dno stu-

Pohlednice, kolem roku 1910 (Vlastivědné muzeum v Olomouci)

Pohlednice s obrázkem znázorňujícím pověst o panu Šemberovi, nakladatel Jan Kaderka, Litovel, 20. léta 20. století

dánky bylo vyloženo většími obrazy, které se při pohledu přes vodu zdály být rudé, při vytažení ale měly obvyklou šedou barvu. Okolí bylo upraveno i v roce 1916. Tehdy zde ještě byly na dřevěné konstrukci pod stříškou poutníky zavěšovány obrazy svatých a na vysokém dubu samo-

zřejmě visel obraz s namalovanou pověstí o třech dívkách a panu Šemberovi.¹³ Obrázek se bohužel nedochoval,¹⁴ snad to byl olej namalovaný na plechu, jak bývalo zvykem, a patrně podlehl povětrnostním vlivům nebo byl odstraněn či odcizen. S určitostí však můžeme konstatovat, že jde o jediný známý tzv. svatý obrázek s akty třech dívek!¹⁵ Dalším účastníkem výjevu byl pes, který Šemberu-jelena doprovázel. Panna Maria, která se zjevila dívkám, měla na obrázku ruce sepnuté ve výši prsou a ikonograficky se shodovala s litinovou sochou P. Marie pod stříškou. V horní části byla ještě zobrazena skupina Nejvyšší Trojice. Podobu uctívaného obrázku známe z dobových pohlednic (např. pohlednice vydaná Janem Kaderkou v Litovli v období první republiky), neznáme však ani jeho autora a ani dobu jeho vzniku. Srovnáním s vyfotografovaným okolím obrázek mohl mít rozměr asi 50 x 35 cm. Vzpomíná na něho např. R. Chudina:¹⁶ „starý omšelý obrázek pod ubohou neuměle sbitou stříškou ... Časem poutníci přidávali obrázek k obrázku, růženec k růženci a z místa posvátného se stalo místo zábavy, které naplňoval křik prodáváčů cukroví a cukrových růženců. Už se sem nebe sklánělo a neopíralo svou ruku o dno křišťálové vody hrající si na klíně červených oblázků“.

Poslední písemná informace o obrázku pochází z 18. března 1950 a slovy církevního tajemníka zní následovně: „Nachází se zde čistý pramen, vytékající ze země upraveným korýtkem. Nad pramenem visí(!) prastarý obraz. V nejbližším okolí umístěny jsou lavičky pro odpočinek poutníků“. Zatím poslední zjištěná písemná zpráva o uctívaném místě pochází z 2. ledna 1952, kdy krajský církevní tajemník Evžen Černý v úhrnném hlášení o konání poutí, adresované SÚC, konstatuje, že v okrese Litovel „jest 5 poutních míst“. Mezi ně za-

Jedna ze dvou známých ilustrací Aloise Kučery k pověsti Mluvicí jelen

Detail pohlednice, nakladatel L. Kořinský, knihař, Litovel, 1918

stříškou vydal např. litovelský vydavatel Kořinský (1927), týž záběr jiného vydavatele je doplněný pohledem do lodi filiálního kostela sv. Alfonse v Července.¹⁷ Jsou známé i jiné pohlednice od anonymních vydavatelů.

Svatá voda je součástí krasového prameniště na břehu Moravy před Litovlí, odkud město s okolím, a také část Olomouce, získávají kvalitní vodu. Dříve to bývalo oblíbené poutní a výletní místo zejména litovelských občanů, ke kterému patřila Mariánská studánka, jejíž vodě byla připisována zázračná moc – hojila totiž rány a zrak. Studánka se svým okolím se nakonec stala středem zájmu i z důvodu zvýšené spotřeby vody. Tuto nově vzniklou situaci bylo třeba řešit a město začalo pomýšlet na nákladné strojní čerpání vody „z bahniska u Studánky“.¹⁸ Proto v rámci přípravných prací pro budování městského vodovodu v Litovli byla již v roce 1906 a potom 4. dubna 1928 hydrologicky a geologicky prozkoumána sonda u studánky. Voda byla uznána za pitnou vodu dobré jakosti.

Rovněž v roce 1932 bylo celé území prosondováno, tentokrát firmou Bratři Sigmundové v Lutíně u Olomouce. Při zkušebním čerpacím pokusu bylo odebráno z vrtu 14–17 litrů vody za sekundu (městu Litovli stačilo 5 litrů za sekundu).¹⁹ Bylo zjištěno, že se pod krycí asi dvoumetrovou hlinitou vrstvou v blízkosti studánky nalézá čtyřmetrová písكوšterková vododajná vrstva, uložená na nepropustném podkladu.

Pohlednice se sochou P. Marie, nakladatel L. Kořinský, knihař, 1918

řadil i Mariánskou studánku u Litovle, což je důkazem toho, že toto místo tehdy ještě žilo.

Porovnáním pohlednic zjišťujeme, že toto líbezné místo bylo na přelomu 19. a 20. století opatřeno dřevěnými kůly, na kterých bylo zavěšeno množství devočních obrazů a obrázků, které snad byly litografiemi běžné produkce. K pohodlí příchozím sloužily prosté dřevěné lavice. Pohlednici se záběrem na studánku, posezení, kůly s obrázky a sochu P. Marie krytou

Sběrnou studnu (hloubka 8,6 m) sahající až do nepropustného jílového podloží zde Sigmundové postavili v roce 1933. Město Litovel v roce 1936 koupilo za 260 000 Kč od panství Nové Zámky pozemky kolem prameniště v rozloze 62 hektarů. V roce 1950 byly provedeny další zkoušky vody, v letech 1955 a 1956 byly vyvrtány u pramene další tři studny opatřené betonovými skružemi.

Studánka zůstala zvnějšku zachována v podobě z 19. století nejméně do roku 1950, i když právě v tomto roce došlo k nějaké úpravě. Tehdy brigádu zorganizovala tzv. Katolická akce,²⁰ která po sobě zanechala tabulku s nápisem: „Upraveno péčí OV KA L. P. 1950“.²¹

Podle rozborů ze 30. let 20. století obsahovala studánka i vody povrchových toků ze střední části Bouzovské vrchoviny, což je důkazem rozsáhlého systému kraskových vodních cest. Pohřbený kras zasahuje i levý břeh řeky Moravy, kudy podzemní vody protékají devonskými vápencovými puklinami pod říčním tokem a kvartérními štěrkovými náplavami. Pod lesem směrem k Litovli tvořila voda z prameniště kolem Mariánské studánky potok Čerlinku²² (dříve Červinku, Červenku), protékala obcí Červenkou, která po ní v roce 1887 dostala název, a ústila pod Litovlí do ramene řeky Moravy zvaného Třídvorka.

Socha P. Marie (Foto: J. Krejčová, 2004)

V současnosti vyhlíží celé místo zcela jinak než v minulosti. Sousedící území se v roce 2002 stalo krajinnou památkovou zónou, Svatá voda u Litovle do ní zahrnuta nebyla. Poblíž studánky, či lépe nepietně upraveného pramene s olověnou trubkou zasazenou do kamenné zídky, je umístěna litinová socha Panny Marie Neposkvrněné. Ta byla pořízena přibližně ve stejné době jako Černý kříž²³ a může pocházet ze stejné slévárny. Jako jediný svědek přečkala všechny destrukční úpravy okolí studánky, ač stejně jako dříve stojí na pískovcovém sloupku a nad sebou má plechovou stříšku. Sloupek byl opatřen nápisovou deskou²⁴ s textem: ZDRAVAS MARIA ORODUJ ZA NÁS. VÉNOVAL F. KULÍŠEK Z LITOVLE. Panna Maria má sepnuté ruce ve výši prsou, nohy obtočené hadem, šat bílé a plášť modře natřený. Její figura v minulosti bývala zdobena věncem z květů. V roce 2004 byl nátěr obnoven. Pamětníci oblíbenosti tohoto místa – vzrostlé stromy – byly odstraněny, jako poslední padly v roce 2004 staré lípy. Naštěstí se tehdy pamatovalo na výsadbu mladých stromků. Říčka Čerlinka již neexistuje, celá popisovaná lokalita zcela ztratila dřívější atmosféru.

Území prameniště s čerpací stanicí bylo donedávna spravováno Středomoravskou vodárenskou, a. s., nyní je majitelem Moravská vodárenská, a. s. Popisované místo je pro návštěvníky přístupné.

Současná úprava pramene (Foto: J. Krejčová, 2004)

Poznámky

- ¹ Jan Šembera Černoohorský z Boskovic, na Bučovicích a Černé Hoře, ve své době nejbohatší moravský magnát, velkolepý šlechtic a kavalír, mecenáš umění, který zastával úřad stolníka u císaře Rudolfa II. Přesto ho lid nazýval „Šumbera“. Jan Šembera miloval nádheru a zábavu, zdržoval se především na Bučovicích, kde vybudoval renesanční vodní areál se zámekem, ale také rád navštěvoval úsovské panství, kde se věnoval lovu. V takových případech pak pravděpodobně pobýval i na Nových Zámcích. Vládu na úsovském panství nastoupil v roce 1572, zemřel 1. května 1597. Obě jeho dcery se provdaly za bratry Liechtensteiny.
- ² ZAO, KNV v Olomouc (1858) 1949–1960, inv. č. 4586, sign. 461.4, Poutní místa v Olomouckém kraji, výkazy o počtu konání poutí, 1950–1959, karton 4534.
- ³ Pro upevnění moci vlády nad církvemi byla 25. dubna 1949 vytvořena církevní komise ÚV KSČ a v říjnu zřízen Státní úřad pro věci církevní. O půl roku později se stát stal patronem všech římskokatolických kostelů, čímž práva i povinnosti dosavadních patronů zanikly. Nad hospodařením far i kostelů začali vykonávat státní dozor církevní tajemníci.
- ⁴ Eugen Stoklas, středoškolský profesor na litovelském gymnáziu, básník a spisovatel, etnograf, autor např. Kyticky pověstí z Litovelska. Narodil se 11. listopadu 1882 v Příboře, zemřel 11. března 1963 v Litovli. — Pověst přepracoval a ve dvou verzích publikoval např. též Štěgr (pod názvy Pan Jan Šembera z Boskovic a Úsov) a Slavoj Ondroušek (Pověst o studánce).
- ⁵ Hugo Johann Hermann, viz literatura. Naposledy bylo psáno o Svaté vodě u Litovle v informačním letáku Svaté vody Mikroregionu Litovelsko. Cholina, Litovel, Senice na Hané, Litovel, Mikroregion Litovelsko, b. d. (2006?).
- ⁶ Šlo o Artemidu (Dianu), která krutě potrestala thebského lovce Aktaióna, protože ji spatřil nahou. — proměnila ho v jelena a jeho vlastní lovečtí psi ho rozstřelili. Dle Malivy byly všechny figurální kompozice provedeny podle dřevorytů Vergilia Solise, vydaných v roce 1563.
- ⁷ Palác Hauenschildů z Fürstenfeldu, tj. nyní Dolní náměstí č. 39. Kamenný reliéf je pod parapetem středního spodního okna nárožního arkýře, práce pochází z doby po roce 1583.
- ⁸ ZAO, KNV v Olomouc (1858) 1949–1960, inv. č. 4586, sign. 461.4, Poutní místa v Olomouckém kraji, výkazy o počtu konání poutí, 1950–1959, karton 4534. — Krajským církevním tajemníkem tehdy byl dr. Dokoupil.
- ⁹ P. Augustin Kadlčík, narozen 14. června 1906 v Bílovicích u Uherského Hradiště, vysvěcen byl roku 1929, poté s výjimkou vojenské prezenční služby a věznění v koncentračním táboře působil v Litovli až do roku 1971. Zemřel 30. dubna 1993.

- ¹⁰ Text v závorkách je v originále škrtnutý.
- ¹¹ Pinkava uvádí na str. 166, že již v roce 1617 se připomínají „louky u svaté studánky“ (beym Heiligbrun) a jinde dodává, že „místo postrádá církevní svěcení a o jeho původu není nic známo“.
- ¹² Ferdinand (1853–1884), mladší bratr Floriána (1840–1866), byl zručným hrnčářem a zachovalo se po něm více děl než po Ferdinandovi. O keramické sošce další zprávy nemáme. Dále Hrbková, viz literatura.
- ¹³ Šumbera, tj. Jan Šumbera z Boskovic, pán na Úsově.
- ¹⁴ Zatím je jisté, že není deponován v žádném z litovelských kostelů.
- ¹⁵ Příběhy jiných žen zobrazovaných v aktu (Adamovy Evy, Davidovy Betsabé či Jójakimovy Zuzany) jsou ve srovnání s naší pověstí přece jen z jiného soudku.
- ¹⁶ Dále Chudina, viz literatura.
- ¹⁷ Na jedné z Kaderkových pohlednic je tento text: „Mariánská studánka u Litovle. K nejpůsobnějším koutkům krásného okolí litovelského náleží lesní samota Mariánské studánky. Stará pověst vypravuje, že bezbožný lovec jeden chtěl tu v jelení kůži překvapiti tři koupající se zbožné panny, že však mu jelení kůže přirostla na tělo a teprve před oltářem farního kostela litovelského spadla s těla kajícího, šťvaného vlastními psy. Zbožné zástupy poutníků rok co rok se ubírají k Mariánské studánce, aby omyli své choré duše v lázni boží milosti, již tu Matka boží všem dobrým lidským srdcím hojně uštěďuje a jejímž posvátným znamením jest kříšťalová, léčivá voda Mariánské studánky.“ Tato pohlednice z období první republiky je adresována P. Frantškovi Srovnalíkovi, kooperátorovi (v adrese stojí „farář“) v Moravské Ostravě-Přívoze. Narodil se v Dřevohosticích roku 1894, vysvěcen byl v roce 1917, zemřel 24. listopadu 1967. – Identický záběr byl vydán ještě v německé mutaci na pohlednici s ozdobně ořezanými okraji.
- ¹⁸ „Zdařilé zkoušky vykopáním hlubokých jam konaly se za cukrovarem na tamních lukách a v lese, celkem na třech místech. První sonda (pátradlo) se zasadila mezi Studánku a Novými Zámky a voda uznána za pitnou. Druhá sonda byla učiněna v lese za Studánkou v jámě pět metrů hluboké a voda také uznána za pitnou.“ Dále V. P., viz literatura. – V blízkosti Mariánské studánky byl ještě jeden pramen, a to za Černým křížem v místě nazývaném Steinbruch, tomuto prameni se říkalo Teplice. – Jediná zmínka o vyschnutí Mariánské studánky je z roku 1921.
- ¹⁹ Dále Rosík, viz literatura. – Vybudovat studnu u Mariánské studánky navrhl jako první Zemský úřad v Brně ve svém posudku z 23. září 1931.
- ²⁰ Katolická akce byla „obrodným sdružením katolíků“ se složkami v krajích a ústředním orgánem, které mělo uskutečňovat záměry komunistické strany a „posilovat boj proti Vatikánu“. Katolická akce propagovala sloužení mší svatých v českém či slovenském jazyce (tehdy se církevní obřady konaly v latině) a pěstování cyrilometodějského kultu. – Dále Juřák, viz literatura.
- ²¹ To znamená péči okresního výboru Katolické akce.
- ²² Čerlinka se nazýval nejen potok, ale i les v nejbližším okolí (viz též již zmíněný dopis okresního církevního tajemníka z 18. března 1950: „Mariánská studánka nachází se ve směru severozápadním asi 500 m od cukrovaru v Litovli, na pokraji lesa Čerlinky“).
- ²³ V Doubravě, při cestě z Nových Zámků do Nového Dvora, nechal postavit v roce 1841 Alois kníže z Liechtensteina vysoký litinový kříž s korpusem ukřižovaného Krista.
- ²⁴ Jak lze zjistit z obrazové dokumentace, je to již třetí deska. Jedna z nich byla opatřena německým textem, který se nepodařilo ze starých pohlednic přečíst. Nápis končí letopočtem MDCCCLXV, tj. 1865. Nakonec chci vyjádřit naději, že někdo bude moci předkládané informace doplnit.

Literatura

- Herrmann, H. J.: Sagen und Erzählungen aus Nordmähren. Spolek Německý dům v Litovli. Vídeň 1909.
- Hrbková, R.: Litovelská hrnčína. Littauer Töpferwaren. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 26. Vlastivědný ústav Olomouc. Olomouc 1970.
- Chudina, R. (ed.): Červenka dříve a dnes. B. n. Červenka 1966.
- Juřák, P.: Katolická akce v Olomouckém kraji. Vývoj vztahu státní moci a katolické církve v Československu od února 1948 do dubna 1949. In: Olomoucký archivní sborník, 3, 2005.
- Maliva, J.: Renesanční architektura a plastika 2. poloviny 16. století v Olomouci. In: Acta UPO, Facultas paedagogica, Aesthetica IV, 1982, s. 42.
- Ondroušek, S.: Pověst o studánce. In: Vlastivědný sborník střední a severní Moravy VSSMaSM, roč. X, 1931–1932.
- Pinkava, V.: Vlastivěda moravská. II. místopis. Litovelský okres. Musejní spolek. Brno 1903.

- Rosík, B.: Výsledky přípravných prací pro vodovod města Litovle a okolních obcí. In: Litovelský, Šternberský a Šumperský kraj. Roč. IX, č. 17, 22. dubna 1932.
- Stoklas, E.: Severomoravské pověsti Huga Jana Herrmana. Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké, 1927, č. 3.
- Štěgr, B.: Pověsti o hradech a zámcích. Olomouc 1957, s. 32, 33, 97 a 98.
- V. P.: Gravitační nebo strojní vodovod? In: Litovelský kraj, neodvislý týdeník, r. III, č. 34, 16. září 1927.

Resümee

Svatá voda u Litovle

(Svatá studánka, Mariánská studánka, studánka P. Marie, Čerlinka, Bründl, Marienbrünnl)

Jana Krejčová

Die zum Wallfahrtsort lokaler Bedeutung genannt zum Brünnelein (U studánky) gebundene Sage über Johann Šembera führte im März 1950 in seiner Meldung in die Nachweisung der Pilgerfahrtenstattfindung in dem Olmützer Kreis auch der Litauer Bezirkskirchensekretär Oldřich Kubíček an. Im Prinzip benutzte er dabei die Texte von Eugen Stoklas und Hugo Johann Herrmann, die die Sage publiziert hatten. Stoklas machte in seiner Verarbeitung auf die Ähnlichkeit dieser Sage mit der Sage über den Jäger Aktaion und ebenfalls auf die Reliefs auf dem Erker des Hauenschildpalast auf dem Olmützer Unterring aufmerksam. Der Kirchensekretär führte ebenfalls an, dass in den letzten Jahren von der Gewohnheit, die Pilgerfahrten zu diesem Ort abzuhalten, abgesehen werde und dass „seine Bedeutung eher traditionell als tatsächlich sei“. Der erwähnten Meldung ging eine andere im Februar 1950 abgesandte voraus, in der angeführt ist, dass an der Pilgerfahrt vor allem die Gläubigen aus der nächsten Umgebung teilnehmen. Die Beschreibung des Brunnens und dessen nächster mit einem die Sage darstellenden Bild, mit anderen Devotbildern und Bildchen, mit einem Sitz, mit der hergerichteten Brunnen und der Statue von Jungfrau Maria verzierten Umgebung ist nach den erhaltenen Ansichtskarten rekonstruiert. Die ehemalige Gestalt des früher aufgesuchten Pilger- und Ausflugsorts ist mit seinem heutigen Zustand verglichen.

Paměti Tomáše Nedomy z Chudobína

Ivan Hlavatý

Písmácké zápisy, anály, kroniky, genealogie a vzpomínkové záznamy jsou cenným zdrojem informací a poznání reálií doby minulé. Nemusí přitom jít jen o nejznámější představitele, jakým byl na Haně kupř. František Skopalík ze Zahlinic, a není třeba sahát vždy tak hluboko do minulosti. Mnohá hanácká obec měla nebo v současnosti má svého „Skopalíka“, písmáka a zaznamenavatele dění, událostí a zajímavostí v obci, rodině či životě pisatele. K těmto se řadí Tomáš Nedoma z Chudobína, učitel, kronikář, novinový přispěvatel, hudebník, amatérský režisér a herec, agilní kulturní a společenský činitel. Na rozdíl od kronikářů, kteří se obvykle snaží zachytit v oficiální kronice zejména hospodářský život obce v číselných přehledech a pomíjejí společenské a pro etnografii mimořádně zajímavé jevy, nebo je v kronikách přechasto pouze zmiňují, pak písmáci popisují mnohdy právě jevy a situace interesantní z hlediska etnografie a folkloristiky. Vzpomínkové dílo T. Nedomy zaměřené na dobu jeho dětství a mládí v prvních desetiletích 20. století, tedy dobu konce habsburské monarchie a počátku tzv. první Československé republiky, které nazval *Bylo, není a nebude*, je z této kategorie. Rozsahem nevelké dílo o počtu padesáti stran, psané na psacím stroji na listech formátu A 4, by poněkud nadneseně bylo možno považovat za monografii o zemědělství a tradičních zvyklostech v rodinném i společenském životě hanácké obce na Litovelsku, zachycené formou vzpomínkového vyprávění v uvedeném období, jak tomu nasvědčují rovněž názvy kapitol pojmenovaných autorem samým: *Království mého dětství*, *Naše chaloupka...*, *Naše hospodářství*, *Náš jídelníček*, *Naše vánoce*, *Zabíjačka*, *Masopust*, *Půst*, *Velikonoce*, *Na pouti*, *Když naši mlátili*, *já jsem neležel*, *Moje spřežení*, *Na klásky a na chmel* a další. Memorát končí krátkou vzpomínkou na „převrat 28. října 1918“ a příchod svobodné Československé republiky.

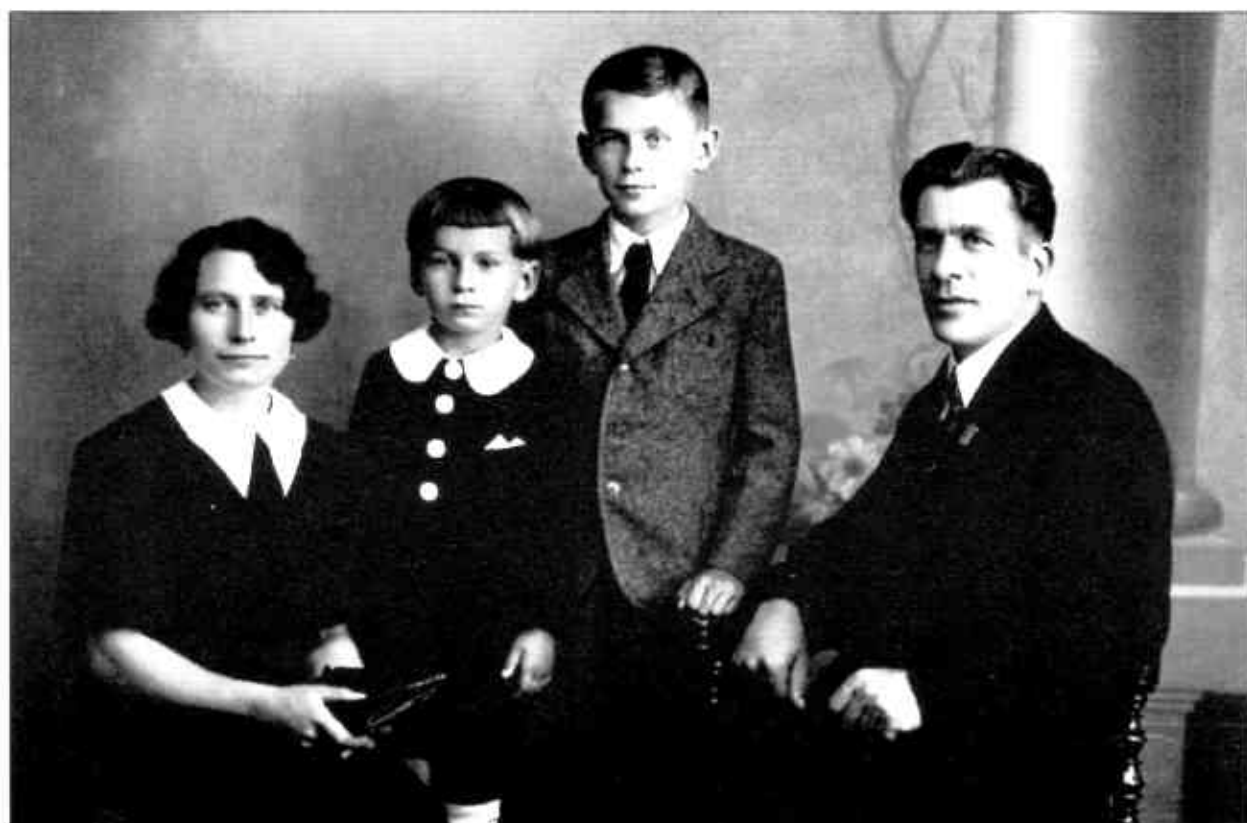
Tomáš Nedoma v 80. letech 20. století (Foto: rodinný archiv V. Nedomy)

Autor sám není původně chudobínským občanem, narodil se 23. listopadu 1902 (zemřel 8. května 1984 v Chudobíně) v nedalekých Nasobůrkách (dnes součást a okrajová část Litovle směrem k Haňovicím) v rodině domkaře a pivovarského kočího. Po absolvování reálného gymnázia v Litovli složil v Přerově na učitelském ústavu doplňovací maturitu a získal tak vysvědčení učitelské způsobilosti (r. 1923). Jeho prvním působištem byl Šumvald u Uničova, po základní vojenské službě „dělal kolečko“ po místních obcích

Myslechovice, Mladeč, Rakové i Konice, až zakotvil v Chudobíně, kde se oženil s Eliškou Špundovou, dcerou místního kováře. V chudobínské škole působil třiatřicet let, jistou dobu jako ředitel, učitelskou dráhu ukončil před důchodem v Senici na Hané. Kromě učitelské profese se věnoval aktivně kulturní činnosti v Sokole až do jeho zániku v roce 1949. V TJ Sokol hrál divadlo a režíroval hry místního amatérského divadelního souboru: z celkového počtu 141 her v letech 1917 až 1949 jich režíroval 38. Divadelní představení probíhala tehdy v Chudobíně v hospodě U Gargelů (jeden ze tří tehdejších místních hostinců), kde si Sokolové zřídili sál a jeviště na vlastní náklady. Hráli v létě také často v exteriérovém divadle v bývalém lomu v Kamenných Rybnících, často jezdili s divadlem do Mladče.

Do druhé světové války přispíval T. Nedoma do lokálního tisku, zejména novin *Litovelský kraj*, působil jako tajemník rady starších v Československé církvi, účastnil se místních církevních sporů mezi církvemi katolickou, československou a pravoslavnou. Po válce byl zvolen do ONV v Litovli a dostal za úkol obnovit obec Javoříčko vypálenou koncem války fašisty. Poněvadž se nestal komunistou, jeho politická činnost brzo skončila. Věnoval se dále kultuře a hudbě – hrával rád na basu a politickou angažovanost projevil opět až po letech, a sice v roce 1968, kdy využil výročí padesáti let vzniku samostatné republiky k vyjádření nesouhlasu s okupací ČSR vojsky Varšavské smlouvy. Zorganizoval manifestaci s průvodem k pomníku T. G. Masaryka v Chudobíně a do programu zařadil sborový zpěv, který pod vedením jeho syna Vlastimila nacvičilo dvacet jedna místních občanů. To byl základ současného známého souboru Kantika při Městském klubu v Litovli, který se původně nazýval Chudobínský pěvecký sbor (do roku 1977) a jehož dlouholetým sbormistrem a dirigentem do roku 2003 byl jeho syn Vlastimil Nedoma. Po válce nějaký čas působil Tomáš Nedoma rovněž jako kronikář obce Chudobín.

V době zápisu pamětí *Bylo, není a nebude* bylo autorovi 71 let a k záměru zapsat své vzpomínky na dobu dětství ho přivedly „nevěřičnost a pochyby“ vlastních dětí. Hodlal vykreslit ne příliš vzdálenou minulost „...vesnické chudiny, která oplývala počtem dětí. Rodiny se 7 až 9 dětmi byly celkem běžné. Vezmeme-li v úvahu nízké výdělky a fakt, že v zimě byly z velké části bez výdělku, jakož i požívání kořalky otci početných rodin, pak ještě jasněji vysvítá, jak ubohá byla jejich životní úroveň...“, ale jak dodává „...naše dětství, při tom propastném rozdílu, bylo krásné a radostné...“ Chudé dětství autora dokresluje popis nevelké rodné chaloupky, v níž vyrůstal se sedmi sourozenci: „Nejpočetnější byla rodina tetičky Petříkové. Té se narodilo 16 dětí, a nás bylo „jenom“ osm.“ Vzpomínkové vyprávění Tomáše Nedomy dává velmi živou, přímo plastickou a leckdy velmi detailní představu o podobě života na počátku 20. století: „V chlévě stávaly pravidelně dvě krávy – tahounky, někdy i jalovice. V rohu při dveřích se motala koza...u zdi stál... chlívek pro 2 prasata. Jedno na prodej, aby bylo na daně, druhé na domácí zabíjačku. Po dvoře se potulovalo 10 až 12 slepic a v ohrazené části dvora 8 až 12 hus. Ty chovala maminka jen kvůli děvčatům, aby měla výbavu úplnou. Nám chlapcům byly jen pro zlost... To nejhorší přišlo však až v zimě při odírání peří. Po kuchyni se pohybovat jako duch, nebouchat dveřmi, tiše sedět, nekýchat, nekašlat a pírkou po pírkou odřít... Ani ty spousty vrabců nechci pomínout. Ty potvůrky vyštípávaly v došcích na střeše hluboké díry a v nich několikrát do roka odchováli mladé, v teple přečkali zimu. My kluci jsme byli s nimi po celý rok ve válečném stavu. Od jara do podzimu jsme ničili jejich hnízda a v zimě je spící v dírách vybírali, aby nám úplně nezničili střechu nad hlavou.“

Rodina T. Nedomy na předválečné fotografii (Foto: rodinný archiv V. Nedomy)

Odírání peří, motiv tolik oblíbený v pozitivistické etnografii, se objevuje v textu vícekrát: „U nás bylo pět děvčat a to byla pro maminku veliká starost. Zajistit všem peřiny do výbavy nebyla žádná maličkost...Peří jsme odírávali vždy v masopustě...Povídalo se při tom o všem možném, nemožném, ale nikdy o tom, co nesměly slyšet děti. Když jsme byli sami nebo když řeč uvázla, musel jeden z nás číst...Odíralo se i večer při petrolejce přesto, že konečky prstů už tuze bolely.“ Velmi popisně a živě vypráví také o dalších zemědělských činnostech a pracích a opět je třeba konstatovat, že tyto vzpomínky čtenáři navodí velmi přesnou představu minulého času, jako je tomu např. v části věnované žnám: „Asi týden po začátku prázdnin (15. července) dozrávalo v našem okolí obilí – nastaly žně. Dnes proběhnou, aniž by valná část venkova o nich věděla, tím méně se jich pracovně zúčastnila. Ani toho není třeba. V dobách mého dětství však žně znamenaly vypětí všech sil všeho venkovského obyvatelstva, včetně dětí.“ A jaký vřelý vztah k hovězímu dobytku se projevuje v jeho slovech ještě po letech: „To bylo vždycky radosti, když se některé z krav narodilo telátko... Bylo zvykem každé mládě poplivat, aby se neuhranulo. Nemělo se také obdivovat. A přece k obdivu byly už ty jeho hloupoučké oči... Nemyslím, že by které lidské oko, byť sebe pečlivěji a dovedněji podbarvené a uměle ořasené mohlo soutěžit v krásě s okem takového telátka.“

Povinnosti tehdejších dětí by vylekaly mnohého dnešního dospělého: „Ona ta naše školní léta byla až nedětská a podobala se životu dospělých...vždyť už jako šesti či sedmiletý mrňous jsem samostatně jezdil s kravami až na Kluč... Často jsem chodíval ze školy přímo na pole. . Jako čtrnáctiletý jsem už ovládl všechny zemědělské práce domácí i polní. Dovedl jsem udělat povřísla a to ne leda jaká... Sečení obilí mně v tom věku rovněž nedělalo potíže, ano i zabrousit kosu jsem dovedl... Fůry sena či obilí jsem rovnal jako lec-který hospodář... Pojažní práce s kravským potahem, to byla samozřejmost. Orat, vláčet,

pospěchovat, válet, do cukrovaru řepu odvézt, zpátky vzít řízky... taras na ochranu břehů Moravy vyspravit a mnoho, mnoho jiného.“

I věc tak všední, jakou je dnes automobil, v době necelých sto let vzdálené, působila pozdvižení: *„Vidět auto bylo vzácností a předmětem dlouhých hovorů. Není divu, že lidé na polích odhazovali motyky a rychle běželi k silnici, vybíhali z domů a kluci lezli na ploty, aby co nejlépe viděli, až pojedě vůz bez koní, jen tak na gumových kolech a v něm lidé. To bylo divení, jak to může jet... Auto i motocykl byly postrachem koňských potahů. Hřmot a rychlost lekala koně, ti se pravidelně splašili a nezřídka přivedli do neštěstí vozku... Krávy se s auty snášely mnohem lépe.“*

Plasticky a věrně dovedl díky podivuhodné paměti rovněž vylíčit obrázky z rodinného a výročního cyklu. Vzpomínky z Vánoc, kdy *„Den před Štědrým večerem děvčata čistě vydrhla všechny podlahy a po uschnutí rozprostřela v síni a setnici dobře vytřesenou režnou slámu. To na paměť, že Ježíšek se narodil na slámě... Na vánoce „...maminka upekla vánočku pletenou čtyřmi prameny, pomazala medem, k ní uvařila kávu“*. Velikonoční obchůzky dívek, klapání chlapců a *„velikonoční šmikustr“, „lóbání“* a další vyprávění jsou nejen cenným zdrojem informací o životě v jedné části Hané, ale také poutavým popisem doby ne příliš vzdálené, ale přece tolik odlišné. Memorát T. Nedomy je téměř ideálním příkladem, jak písemně fixované doklady lidové paměti podávají individuální obraz své doby a slouží jako rezervoár postřehů a informací zaniklého času.

Resümee

Erinnerungen von Tomáš Nedoma aus Chudobín

Ivan Hlavatý

Die Aufzeichnungen eines Dorfbibellesers, vom Autor schriftlich fixierte Erinnerungserzählungen, Familienchroniken und weitere ähnliche Materialien sind nicht nur Widerspiegelungen der vergangenen Zeit mit dem Auge und der Feder eines direkten Teilnehmers, sondern auch wertvolle Quellen der Forscher. In diese Kategorie fallen autobiographische die Zeit der 1. tschechoslowakischen Republik erfassende Memoiren von Tomáš Nedoma, dem ehemaligen Lehrer in Chudobín und den umliegenden Dörfern in der Litauer Gegend. Sein *„Es war, es ist nicht mehr und es wird nicht sein“* sind autobiographische und so authentische Erinnerungen an das Leben in einem hannakischen Dorf in der Litauer Gegend in der Zwischenkriegszeit und es dokumentiert mit seiner bunten, plastischen und öfters detaillierten Schilderung die himmelweiten Unterschiede in der Lebensweise, zu denen es im Verlauf eines menschlichen Lebens kam. Er befasst sich nicht mit der Politik, sondern mit dem alltäglichen Leben, landwirtschaftlichen Arbeiten, er beschreibt die zeitgemäßen Sitten und Bräuche, Spiele und Unterhaltungen der Kinder, er hebt in einzelnen Kapiteln ausgeprägte und dominante Elemente vom Alltag und von den Festtagen auf dem hannakischen Land in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts hervor.

Panenky

Xenie Šofková

Panenky jsou s lidstvem spojeny od počátku civilizace a setkáváme se s nimi téměř ve všech kulturách, kde sloužily nejen jako hračka pro děti, ale zpočátku měly určité hlavně kultovní význam. Dědily se z generace na generaci a jsou pro nás dokumentem tradic a způsobu života. K největšímu rozmachu výroby panenek došlo v 19. století, kdy mít krásnou panenku patřilo k dobrému tónu. Na panenkách se předváděla současná móda a krásné panenky byly výsadou dětí bohatých rodičů.

Změna nastala v polovině 19. století, kdy se začínaly vyrábět sériově a ve velkém. Nejznámější byly hlavně panenky vyrobené ve Francii, Německu, Británii a USA.

Používalo se různého materiálu, k nejdostupnějším patřilo dřevo a textil. K nejstarším dochovaným se řadí panenka z pletené látky, která byla nalezena v dětské hrobce v Peru a datuje se do prvního století našeho letopočtu¹, ale z archeologických výzkumů je patrné, že panenky nebo snad kultovní postavy se hnětlý z hlíny již před 4 000 lety.²

K rozvoji dřevěných panenek došlo hlavně v Německu a Rakousku, kde se dřevěné panenky prodávaly na tržističkách. Před rokem 1800 byly německé panenky známé pod názvem „Döckchen“. Vznikaly cechy, jedni panenky vyřezávali, druhí barvili a malovali. Prodávali je i podomní obchodníci, kteří pro panenky jezdili až k nám do Čech a tím podporovali zahraniční obchod. Nejznámější dřevěná panenka byla anglická „Queen Anne“, vyrábějící se ještě v 19. století.

Papírová drť zvlhčená vodou s přidáním pojidel, tzv. papier maché, byla levný materiál na výrobu hlaviček panenek, které se vyráběly samostatně a připojovaly se k podo-

Porcelánové hlavičky z let 1860–1890 (Foto z Darbyshire, L.: Encyklopedie sběratele. Hračky a panenky. Praha 1999, s. 38.)

Käthe Kruseová: Ruth, kolem r. 1936, Friedebald, kolem r. 1938 (Foto: J. Meger z Melgerová, A.: Starožitné panenky. Česlice 1998, s. 88.)

máčku vyrobeným, většinou látkovým nebo koženým tělům. Zajímavostí je, že hlavičky bývaly někdy vycpány novinami, které dnes umožňují dokonalou dataci panenek. Zvláštním pracovníkem byl modelář, který vyráběl model, podle něhož se vyrobily formy, do kterých se papírová drť tlačila, a po uschnutí se připravila k malování. Po namalování se hlavička natírala ochranným lakem nebo kličem. Tyto hlavičky se vyráběly již v továrnách soustředěných hlavně v okolí Sonnenbergu a Norimberku na počátku 19. století.

K nejkrásnějším patřily voskové panenky, které byly ale velmi finančně nákladné a jejich nevýhodou byl měkký a křehký materiál, a proto se jich mnoho nedochovalo. Vyráběly se trojím způsobem. Buď tzv. plné hlavy vyřezané z bloku nebo lité do formy, druhý způsob byly vylévane hlavičky, kdy vosk se z formy vytlačil a vznikla pouze skořápka z vosku, anebo se povoskoval kompozit či papier maché.

Mezi nejrozšířenější patří keramické hlavičky panenek buď z porcelánu, poriánu (což byl bílý biskvit vyráběný v letech 1850–80 hlavně v Drážďanech) a biskvitu, tj. porcelánu bez glazury. Často se prodávaly samostatné hlavičky, ke kterým byla doma zhotovována těla. Je nutno zmínit ještě panenky celuloidové, vyráběné již od 70. let 19. století až do 30. let 20. století, kdy jejich obliba začala klesat.

Panenky můžeme rozdělit i podle typů. Ať již to byli výrobci z Francie, Německa, USA či jiných zemí, měli ve svém sortimentu vedle nejčastějších „bílých panenek“ tzv. orientálky, Pařížanky nebo panenky budoárové. Orientálky byly panenky s černou, hnědou nebo žlutou barvou pleti, které se začaly vyrábět snad jako export do koloniálních zemí, nebo ze snahy přijít s něčím novým. V Evropě se předpokládá, že první

Orientálka, Armand Marseille, Německo, kolem roku 1916 (Foto: J. Meger z Melgerová, A.: Starožitné panenky. Česlice 1998, s. 97.)

Pařížanka, hlava s ramenní částí, tělo z kůže, bez značky, Francie, kolem r. 1865 (Foto: J. Melger z Melgerové, A.: Starožitné panenky. Čestlice 1998, s. 102.)

orientální panenky vznikly asi v Anglii. Od ostatních se lišily pouze barvou použitého materiálu a orientálním kostýmem. Nebyly to tedy pravé orientálky, protože rysy obličeje měly jako panenky-bělošky. Snaha o vytvoření panenek s orientálními rysy byla vidět ve výrobcích Ernsta Heubacha či u firmy Armand Marseille¹, jejichž panenky orientálky měly krásné oblečení.

Dalším typem panenek byly Pařížanky. Vyráběly se hlavně ve Francii a Německu v letech 1860–1890 a zpočátku měly hlavně potěšit dámy z lepší společnosti. Krásné obličeje, nádherně modelované paruky a šaty podle poslední módy. Velké obchodní domy v Paříži a Londýně používaly tyto panenky k předvádění nových módních šatů svým zákazníkům, móda se

rozšiřovala i pomocí zasílání těchto panenek do odlehlejších částí země. Ve větších městech vznikaly kluby, kde se na panenky šilo a vyměňovaly se střihy šatů. Tyto Pařížanky se prodávaly buď s kompletním vybavením (od prádla, noční košilky až po klobouky, boty a kabelky), nebo neoblečené a v právě zmíněných klubech byly majitelky povinny opatřit svou pannu kompletní výbavou. Pomocí měly speciální časopisy, které byly k těmto účelům vydávány.

Zajímavým typem byly budoárové panenky nebo-li panny na pohovku. Ty nebyly určeny na hraní, ale měly sloužit ve 20. a 30. letech 20. století jako ozdoba interiérů. Byly vždy elegantně a módně oblečené, hlava byla převážně z látky, na které byl namalován obličej, proto byly velmi choulostivé na zacházení a málo z nich se dochovalo v dobrém stavu.⁴ Některým z těchto panenek byly modelem slavné ženy tehdejší doby. Oblečení bylo kvalitní z luxusních materiálů a většinou bylo k panenkám přišito, proto se dochovalo, i když často ve špatném stavu.

Budoárová panenka v původním stavu, Francie, kolem r. 1925 (Foto: J. Melger z Melgerové, A.: Starožitné panenky. Čestlice 1998, s. 104.)

K nejznámějším výrobcům panenek patřily Francie a Německo. Ve Francii to byl Leon Casimir Bru, Francois Gaultier, firma Jumeau založená Pierrem Francoisem Jumeau, patřící k nejvýznamnějším a nejslavnějším, přesto byla kvůli německé konkurenci nucena připojit se k SFBJ (Francouzská společnost pro výrobu panenek a hraček), jejíž výrobky nebyly již tak kvalitní. Jak již bylo zmíněno, k největším konkurentům francouzského panenkářského průmyslu patřilo Německo, hlavně firmy brá Heubachů, Armanda Marseille, Krämer und Reinhardta či firma Simon & Halbig.

V 1. polovině 20. století působily v tomto průmyslu dvě nevšední osobnosti: Němka Käthe Kruseová a její mezi sběrateli nejvyhledávanější panenky, tzv. holé hlavičky, kdy hlava byla vyrobena z impregnované látky, pomalovaná olejovými barvami na proporcčně velmi zdařilém tělíčku, a Italka Elena Scanici, známá jako Madame Lenci, proslulá svými panenkami z plsti. V současné době se podle jejich starých modelů vyrábějí panenky nové.

Tolik jen krátký přehled o jednom z krásných odvětví průmyslu a o stále populárnějším sběratelství starožitných panenek.

Poznámky

- ¹ Darbyshire, L.: Encyklopedie sběratele. Hračky a panenky. Praha 1999, s. 22.
- ² Melgerová, A.: Starožitné panenky. Čestlice 1998, s. 6.
- ³ Od této firmy jsou ve fondu Zábava a hry VMO tři krásné panny s porcelánovými hlavami pod inventárními čísly ZH 2816 (v původních šatech), ZH 2817 a ZH 2820 (oblečená do nepůvodního lidového kroje)
- ⁴ Ve fondu Zábava a hry je krásně zachovalá budoárová panna z 20.–30. let 20. století téměř 73 cm vysoká, s malovaným obličejem na látkové hlavě, v modrých saténových šatech a zlatých střevíčkách na podpatku.

Resümee

Puppen

Xenie Šafková

Die Puppen begleiteten die Menschheit von den Anfängen der Zivilisation, aber zum größten Aufschwung der Puppenerzeugung kam es im 19. Jahrhundert, wo sie begannen, in Serien und im Großen produziert zu werden. Sie wurden aus verschiedenen Materialien erzeugt, zu den billigsten gehörten Holz und Textilien. Es entstanden die sich mit Produktion von hölzernen Puppen beschäftigenden Zünfte. Ein billiges Material war auch die Papiermasse mit zugegebenen Bindemitteln, das sg. Papiermache, aus dem die Köpfchen, Arme und Beine der Puppen erzeugt wurden. Zu den schönsten gehörten die Puppen mit Wachsköpfchen. Dieses Material war jedoch sehr zerbrechlich, und infolge dessen wurden nicht viele Wachspuppen erhalten. Ein festeres Material war Porzellan, aus dem auch Köpfchen ohne Körper erzeugt wurden. Die Körper wurden zu Hause erzeugt. Seit den 70er Jahren des 19. Jahrhunderts wurden die Puppen aus Zelluloid bis zu den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts erzeugt, als ihre Beliebtheit zu sinken begann. Die Puppen können wir auch nach den Typen gliedern, wo neben den Puppen – den Weißen auch die sg. Orientalinnen erzeugt wurden, die sich durch die Hautfarbe und die orientalische Bekleidung unterschieden, die Pariserinnen, die vor allem als Modelle der neuen Modestellung dienten oder die Boudoirpuppen zur Ausschmückung der Interieure. Die Puppen wurden in ganz Europa und auch in den USA produziert, aber die Haupterzeuger waren Frankreich und Deutschland.

Řečtí kněží v emigraci: iereus Ioannis Nikolau-Papadopoulos

Ivan Hlavatý

Problematika víry a náboženství u řeckých emigrantů není tak jednoznačná, jak by se mohlo zdát vzhledem k převážně levicové orientaci uprchlíků, kteří směřovali ke všemu do ateisticky a proticírkevně orientovaných zemí východního bloku. Zdánlivě logický axiom – levicovní, tedy ateističtí řečtí uprchlíci, nebudou nábožensky nijak aktivní, zde neplatí. U Řeků je totiž situace odlišná od našeho pojetí a vnímání náboženství a církve a souvisí s významem a působením ortodoxní církve v řeckých národních dějinách a s ortodoxní vírou jako oporou národní existence ve staletém zápase s nepřátelskou a invazní politikou pod západním, „latinským“ vyznáním a zejména s islámem. Pro Řeka je ortodoxní víra i církev součástí jeho národního citění a národního vědomí, patří k národu stejně neoddělitelně jako řeč, lidová píseň nebo tanec.

Totéž platilo i pro emigranty z Řecka zmítaného občanskou válkou koncem 40. let 20. století, a to jak pro apolitické venkovany z hor a území dějství občanské války, tak pro levicové povstalce, partyzány a vojáky DSE (*Dimokratikos Stratos tis Elladas*, tj. Demokratické armády Řecka) včetně komunistů. Nejen v Řecku, ale také u naší řecké minority je běžné, že ateisté a levicově až komunisticky orientovaní lidé se účastní liturgií a dalších náboženských úkonů a akcí, že církevní role v rámci rodinné i výroční obřadnosti je její přirozenou součástí. Přestože individuálně byly případy, kdy některý komunistický funkcionář z řeckého vedení ztrpčoval kněžím život a „házel jim klacky pod nohy“, většinou byla jejich přítomnost a působení právě s ohledem na řecké zvyklosti a tradici mlčky tolerována. Není nezajímavé v této souvislosti připomenout, že v prvních letech emigrace bylo náboženství dokonce součástí osnov výuky řeckých dětí. Zrušeno bylo až po třech letech, zřejmě po pádu myšlenky brzkého návratu. Vzpomínky pamětníků a dobové fotografie dokládají, že křtiny, církevní svatby i pohřby byly běžné v Československu 50. a také zčásti 60. let 20. století, ba dokonce místy za účasti českých stranických a vládních funkcionářů, jako tomu bylo v případě křtu dcery řeckého učitele Theodora Lioliase, narozené v dětském domově v Sobotíně, které byl v roce 1949 kmotrem tehdejší ministr průmyslu G. Kliment. Dokonce byl řeckým dítětem narozeným už v Československu vybrán kmotr, i když nebyly křtěny.

Zejména pokud měla místní komunita k dispozici pravoslavného kněze (ať českého nebo lépe řeckého), vcelku běžně se křtilo, oddávalo a pohřbívalo církevně jako ve vlasti. Teprve delší pobyt v českém prostředí a generační proměna populace oslabily víru a tradici, ale před návratem do vlasti nastalo opět období rychlých a hromadných křtů a svateb, nejvíce u mladší, v Československu narozené generace. Bylo to několikaleté období urychlených křtin a církevních sňatků a místy pohřbů (potvrzení o církevním pohřbu byl ve vlasti nezbytný doklad pro vydání majetku po zesnulém). Zaznamenal jsem v této souvislosti vzpomínku z Karviné, kde při velkém návratu v 80. letech doslova chodil

iereus Ioannis Nikolau-Papadopoulos brzo po příjezdu do Československa, foto: z roku 1950 (Foto: rodinný archiv A. Vlachopulu)

kněz byt od bytu a ve velkém křtil a vydával potvrzení. V posledních dvaceti letech, kdy vztahy a kontakty s vlastí nabraly na obrátkách a kvalitativně se zlepšily, došlo k renesanci a posílení národního vědomí naší řecké menšiny, vznikla řada nových kulturních organizací a spolků a ruku v ruce s tímto trendem jsou rovněž utužovány vazby a kontakty s ortodoxní církví v Řecku a řecká i domácí pravoslavná církev se podílí na řadě aktivit řeckých obcí, kterých je v Česku momentálně čtrnáct. Pro potřeby a na žádost řecké komunity byl v Šumperku postaven pravoslavný kostel Sv. Duha – *Ágios Pnévmatos* (Ἁγὸς Πνεύματος) v řecko-byzantském architektonickém stylu, přičemž stavbu finančně

téměř kompletně zaštilo arcibiskupství v Athénách a další projekt s budoucí stavbou řeckého ortodoxního kostela se blíží realizaci v „Mekce“ českých Řeků, v Krnově.

V první etapě života emigrace v tehdejším Československu přibližně do konce 60. let 20. století, místy i déle, náboženský život, víru a tradice lokálně posilovalo, že v řadách uprchlíků bylo i několik ortodoxních řeckých „papasů“ (otců) neboli po česku popů, tj. pravoslavných kněží. Řecké ortodoxní kněze mělo více komunit a nešlo jen o jednu nebo dvě výjimky. Tak např. v Krnově působili papas Gymnópulos a papas Ikonomo Thanasis, dva papasové byli součástí řecké komunity z vesnice Ziaka v Piskořově nedaleko Města Albrechtic, v Karvině působil v 50. a 60. letech 20. století ortodoxní kněz Ioannis Dimitris, který byl vysvěcen v Polsku atd. V řecké komunitě na Zlatohorsku slovy pamětníka „jsme měli výhodu“, že zde až do své smrti působil ortodoxní řecký papas. Byl jím iereus (kněz) Ioannis Nikolau-Papadopoulos (10. 11. 1879, Kotlí u Kastoriá, Řecko – 16. 5. 1960, Zlaté Hory, Česká republika), který odešel z Albánie, kam emigroval o rok dříve, v roce 1950 za dcerou Aglaiou do tehdejšího Československa jako jed-nasedmdesátiletý. Ve vlasti působil církevně nejen v rodné vsi, ale také v sousedních vesnicích, nejvíce v Peristerá vzdálené asi 7 kilometrů, kam „chodil pěšky v létě v zimě“. Kvůli rodinnému nástupnictví v kněžské profesi se vrátil na přání otce, rov-

Papas Ioannis Nikolau s dcerou Aglaiou, Náchod roku 1950 (Foto: rodinný archiv A. Vlachopulu)

Křest v Osoblaze, papas Ioannis uprostřed, cca 50. léta 20. století (Foto: rodinný archiv A. Vlachopulu)

něž kněze Nikolaose Papakosmase, asi pětadvacetiletý po pěti letech z Kalifornie, kde žil a pracoval s bratrem Petrosem v San Franciscu. Naučil se tam prý dobře anglicky, stejně jako mnohem později přes vysoký věk se učil česky.

Po návratu se musel před vysvěcením oženit a s manželkou Marií, roz. Íliu, měli devět dětí (on sám pocházel ze šesti dětí), z nichž dvě zemřely ještě ve školním věku. Nejstarší dcera Angeliki byla raněna v horách za občanské války v Řecku, odboje v řadách DSE se zúčastnila také Morfula, která padla v roce 1949, v Řecku zůstala po zranění také dcera Despina. Další dcera Atina se účastnila rovněž boje v řadách DSE v letech 1948–1949, poté emigrovala do tehdejšího SSSR do Taškentu, kde se provdala. Při akci slučování rodin přešla její rodina do Polska, aby se nakonec vrátila do Řecka. Syn Rizos (přišel v horách o ruku a jedno oko) s manželkou Eftimií se účastnili občanské války na straně DSE, syn Theodosios byl uvězněn devět let v koncentračním táboře na Makronisu za to, že měl sourozence v DSE. Nejmladší, sedmé dítě, byla Aglaia, které v roce 1937, když jí byly dva roky, zemřela maminka (otec jako kněz se už nesměl po druhé oženit a zůstal vdovcem), do Československa se dostala v první vlně emigrace v roce 1948.

Většina dětí kněze se tedy aktivně zúčastnila bojů na straně povstalecké levice, a to z obce ležící v srdci pohoří Grammos, v níž asi ze sto padesáti rodin příslušníci jenom sedmi z nich odešli k „partyzánům“. Papa Ioannis prý nelitoval, že se účastnili odboje, poněvadž viděl všude chudobu a zaostalost a doufal ve změny k lepšímu. Na výtky, že potom není kněz, ale komunista, odpovídal, že „potom také Kristus je komunista, poněvadž i On pomáhal chudobě“. Papa Ioannis bránil obyvatelům, bratrovi a dětem, aby odešli k DSE nebo do armády, ale složitost doby vystihuje fakt, že kdyby nešel aspoň někdo, hrozila rodině a lidem v obci smrt od partyzánů; při odchodu do hor však totéž

hrozilo od vládních vojáků. Chránil vesnici také za italské a německé okupace za druhé světové války, kdy okupanti prohledávali horské vesnice, podepsal jim, že ves Kotlí je neozbrojená, přestože ve skutečnosti byla plná zbraní. Navíc jim odmítl dát děvčata a poskytl jim jenom jídlo.

Kvůli náletům a bombardování napalmem obyvatelé vsi včetně kněze s dcerou Aglaiou byli deportováni DSE na čas do Albánie. Po prvním útěku se po čase ještě vrátili, ale ve vsi byli usídleni partyzáni, mezi nimi Lysimachos Papadópulos, tehdejší politruk jednotky DSE a později jeden z čelných organizátorů transportů dětí. Pro pokračující bombardování a ostřelování obce vládními vojáky byly děti z Kotlí odvedeny do Albánie 1. dubna 1948 a odtud dál do zemí východního bloku. Mezi nimi byla Aglaia a otec – kněz zůstal z rodiny v Kotlí úplně sám. Staral se o spoluobčany, kostel, dům, polnosti a také o stodvacetihlavé rodinné stádo ovcí, které pak přehnal do Albánie při útěku v roce 1949, když mu hrozila smrt za účast dětí ve válce a za sympatie k levici. V Albánii dostal kýlu, kterou bylo nutno operovat, po operaci mu lékař v nemocnici sdělil, že všichni Řekové už odešli a nabídl mu kněžství v místní albánské vsi, on chtěl však za dcerou do ČSR. Většinu cesty z Albánie ve vlaku prostál – nenechali ho sednout, poněvadž jel on, kněz, do komunistické země. Ze sběrného tábora v Mikulově odešel přímo do Horního Údolí u Zlatých Hor, kde bydlel několik měsíců s cizí rodinou, pak delší dobu žil v Dolním Údolí v malém dvoupokojovém domku (ten už nestojí, na jeho základech byl postaven nový dům) opět ne sám, ale spolu se starším manželským párem. V Dolním Údolí zůstal do svatby dcery Aglaie s Argirisem Vlachopulosem, které sám oddal v domě, ve kterém žil, na Vánoce roku 1953, civilní svatbu měli první den roku 1954 na MNV ve Zlatých Horách. Brzo po svatbě odešel do Zlatých Hor, kam se z Veselíčka za ním přistěhovala také dcera s manželem.

Také v českém pohraničí nesloužil jako kněz jen ve svém novém domově, původně v Horním a v Dolním Údolí a pak ve Zlatých Horách (kde vystřídal domy č. p. 6 a pak č. p. 381, v němž umřel), ale působil podobně jako v Řecku i ve vzdálenějších oblastech – chodil křtít, oddávat a pohřbívat také do jiných vsí a rodin až na Osoblažsko a do Rudoltic. Pokřtil většinu dětí řeckých rodin v obou Údolích, mj. obě děti paní Vali Kosteasové, jedné z posledních současných obyvatel dříve téměř výhradně řecké vesnice, křtil dokonce děti vedoucích funkcionářů místního řeckého komitétu a další řecké děti narozené na Jesenicku, Zlatohorsku a Osoblažsku. Informátor Sotiris uvedl, že papas křtil většinou doma, tj. u rodiny i ve svém bytě a oddával občas prý také v katolickém kostele ve Zlatých Horách. Uvedl také humornou historku, která ilustruje potíže v církevních záležitostech u řecké komunity oné doby. Informátor a jeho manželka Rula (Eleftheria) byli kmotry, oba byli sice křtěni, on sám byl křtěn jako dítě už v Řecku, ale neměl o křtu doklad, podobně i jeho manželka, proto papas, který chtěl mít jistotu, že kmotři budou skutečně pokřtěni, pokřtil deset minut před křtem kmotřence oba kmotry a oni sami sobě byli kmotry navzájem. Podle vzpomínek jiné informátorky dokud žil papas, slavili tradičně také Velikonoce i Vánoce, dokonce prý drželi krátký čas i druhý pohřeb, řecký ortodoxní zvyk, kdy po třech letech jsou ostatky mrtvého exhumovány a za modliteb a čtení papase kosti doma omyty vínem a pak zabalené v bílé plachtě znovu při církevním obřadu pohřbeny. Po obřadu následovala vzpomínková hostina nejbližší rodiny s papasem.

Výše vyličené okolnosti, přesvědčení a sílu osobnosti kněze ilustruje příběh z jedné řecké svatby, kdy mu levicový účastník navrhl, aby četl svatební obřadní slovo nikoliv

z Bible, ale z Komunistického manifestu, načež mu kněz odpověděl, že může číst i z něho, pokud má co říci jako Slovo Boží. Přivezl si z vlasti jedinou knihu – Bibli, která mu pomáhala při kněžské službě. Byl oblíbeným člověkem a působil církevně přesto, že na křty, svatby a pohřby poskytoval listiny a potvrzení bez razítka, nebo nedával potvrzení žádné a nevedl si ani žádnou evidenci (k tomu se jeden informátor vyjádřil, že „pop přišel o posvěcení tím, že se přidal k levici a jeho křty a obřady proto byly neprávoplatné“). Každou neděli navštěvoval kvůli nemožnosti účastnit se ortodoxní liturgie katolickou bohoslužbu v kostele ve Zlatých Horách, kde měl pro sebe vyhrazené místo před oltářem a kam brávil s sebou pravidelně vnuky.

Život v Československu nebyl pro něj vůbec jednoduchý, naopak „dostával facky zprava zleva“. Měl problémy s tím, že je kněz, a obdržel tak nízký důchod, že přes pokročilý věk musel těžce pracovat jako dělník v lese, na pile, kde loupal kůru na kládách pro papírny, při opravách cest apod., aby se vůbec uživil. Za církevní kněžské úkony nebral žádné peníze. Návratu do Řecka se nedomáhal, přestože s bratrem Petrossem v korespondenci plánovali nový život v rodné vsi, avšak souhlas řecké vlády k návratu a vstupní vízum přišly až po jeho smrti. Pohřben je na místním hřbitově ve Zlatých Horách spolu s mnoha dalšími řeckými spoluobčany, kteří zemřeli v exilu. Pohřeb měl církevní za účasti obou řeckých kněží z Krnova.

Pohřeb papase Ioannise ve Zlatých Horách, v pozadí dcera Aglaia a zeť Argiris, foto z 16. 5. 1960 (Foto: rodinný archiv A. Vlachopulu)

Prameny

Vzpomínky a paměti informátorů při opakovaném terénním výzkumu řecké komunity v Jeseníku, Zlatých Horách, Dolním a Horním Údolí, na Rejvízu, Javornicku a Vidnavsku, v Karvině, Bohumíně a v Krnově v letech 2005–8. Na přání spolupracovníků a informátorů zachovávám jejich anonymitu.

Literatura

Archiv Eparchie Olomoucko-Brněnské pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku.
Hradečný, P.: Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948–1954). In: Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Praha 2000.
Botu, A. – Konečný, M.: Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948–1989. Praha 2005. ISBN 80-239-5462-8.

Resümee

Griechische Priester in Emigration: iereus Ioannis Nikolau-Papadopoulos

Ivan Hlavatý

In der griechischen politisch motivierten Vieltausendemigration aus den Jahren 1948–1950 kamen zu uns auch verhältnismäßig viele griechische Priester. Die Anwesenheit der orthodoxen Popen bei den vorwiegend linksorientierten Flüchtlingen scheint überraschend zu sein, aber es ging meistens um Priester aus kleinen Bergdörfern, die einfach den Bewohnern ihrer Pfarrgemeinde in Exil folgten. Das Schicksal von iereus – Priester Ioannis Nikolau-Papadopoulos aus dem Dorf Kotili im Gebirge Grammos war ein bisschen unterschiedlich. Er kam in die damalige Tschechoslowakei der Tochter Agalia nach und er stirbt früher, als er in das heimatliche Griechenland zurückkehren konnte. Sein Leben und Wirken in Kotilia und in Zlaté Hory, Motive seines Exils, Einfluss auf das Leben der hiesigen griechischen Population, deren Reste in Zlaté Hory und in der Umgebung ihn im Gedächtnis bis heute halten, sind Thema dieses nicht großen Beitrags.

Čepele japonských mečů

Milan Stecker

Je vžito všeobecné povědomí, že čepele japonských mečů jsou tvarově naprosto stejné po celé období od jejich vzniku až dodnes. V průběhu staletí se měnila jen jejich velikost a délka. Toto tvrzení se samozřejmě nezakládá na pravdě. Ve tvarech a typech čepelí se odráží jak účel jejich použití, tak sociální prostředí, ve kterém vznikaly. Traduje se, že první typicky japonský meč vznikl někdy v 8. století n. l. Do té doby se zbraně velmi podobaly čínským a korejským typům. Byly rovné, štíhlé a často dvojbité, tzv. *chokuto*. Ve zmíněném 8. století začaly mít meče typické zakřivení a konstrukci, jakou známe dnes. Meče tehdejšího období se nazývají *tachi*. Měly ostří dlouhé cca 75–90 cm s více zalomeným trnem a rovnější štíhlou špičkou. Byly přizpůsobené k boji převážně jednou rukou jezdce na koni. Bojovník musel dosáhnout z koně dolů na pěšáka. Co se týče techniky, musela být zachována řezná schopnost, tj. mírné zakřivení, a také bodná schopnost, tj. rovnější a malá špička. Jako poboční zbraň se nosila rovná dýka s cca 25 cm dlouhým klínovitým břitem.

Ve 13. století během dvou invazí mongolských vojsk se tento typ meče ukázal nevhodný k použití a protínání tuhých kožených mongolských zbrojí. Vznikl tedy typ čepele, která ještě nesla znaky dřívějších mečů, tj. zahnutý trn, ale poloměr zakřivení se posunul více do středu čepele a špička se začala zvětšovat a nabyla i na tloušťce. Tyto meče byly velice tuhé a snášely velkou zátěž v boji.

V období 14. století se vyvinul opět nový typ čepele. Meče se vizuálně jakoby ještě zvětšily. Měly široké ostří a velkou protáhlou špičku. Jako poboční zbraň se začal nosit meč delší než dýka s délkou ostří cca 30–35 cm, tzv. *o-wakizashi*. Začátek 15. století byl ve znamení vleklých válek v celém Japonsku. Zformovaly se nové druhy pozemního vojska a tím také další typ meče. Délka čepele se zkrátila na 60–70 cm a vznikl meč zvaný *katana*. Zakřivení břitu se zmenšilo a trn se více narovnal k ose čepele. Jako poboční zbraň se začalo nosit delší *o-wakizashi* délky břitu 35–60 cm.

Od 17. století nastalo v Japonsku dlouhé, 250 let trvající období sjednocení a míru. Délky mečů se ustálily na cca 60–65 cm a u krátkého pobočního meče na cca 40–55 cm. V tomto období se mečíři snažili vyrábět všechny typy dosud známých mečů. Jejich kvalita ale byla nižší nebo nesrovnatelná. Meče byly častěji využívány jako reprezentativní doplněk oděvu než jako zbraň.

Renesance výroby válečných mečů nastala ve 20. století s příchodem první a druhé světové války. Vyvinul se nový typ meče, který se vyráběl z homogenních ocelí, tzv. *gun-to*. Způsob výroby se odchýlil od tradičního manuálního zpracování z přírodních zdrojů. Tyto zbraně se nepovažují za skutečné japonské meče.

Japonské meče se vyrábějí dodnes. Jejich výroba je povýšena na uměleckou práci a snaží se uchovat více než tisíciletou tradici pro svůj národ tak typické zbraně, tzv. *gendaito*. Dnešní mečíři se snaží opět napodobit historicky slavné meče ze všech uplynulých období. Z hlediska kvality kovářské práce jsou však opět zcela jiné a v podstatě nesrovnatelné se svými vzory.

Summary

The Blade of the Japanese Sword

Milan Stecker

The Japanese sword has been developing continuously since its origins in the 8th century. Its construction adapted to the purpose of its use and to the type of troops using it. Following the Mongolian invasion in Japan in the 13th century a blade was made which is today considered the height of sword making. From that time until the country was fully united the sword continued to develop. Its length and robustness varied. During the long peace time its function as a weapon was suppressed and instead, its aesthetic uniqueness was emphasized. The last time the sword was used for fighting was in the 20th century during the First and Second World Wars. The sword production has survived until now. In Japan, it ranks among the top arts.

Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea v Olomouci za rok 2007

Miloslava Hošková

V roce 2007 pokračovala rekonstrukce budovy depozitářů VMO na Denisově ulici. Byly zpracovány podklady pro projekt vybavenosti budovy depozitářů, konkrétně na pojízdné regály, jejich rozmístění a typy, dále byl zpracován projekt na vybavení pracoven a dílen. Pro hlavní budovu Vlastivědného muzea v Olomouci byl zpracován projekt na rekonstrukci topného systému, který se však bude realizovat až po vystěhování sbírkových předmětů a jejich uložení v nových depozitářích.

V průběhu roku byly VMO zpracovány a předány podklady pro využití Letního refektáře Kláštera Hradisko. Na základě těchto podkladů bylo zadáno zpracování studie tak, aby bylo možné přistoupit ke zpracování projektu. Zřizovatel zamýšlí na rekonstrukci této budovy podat žádost o finanční prostředky do některého z finančních programů EU.

V průběhu roku bylo muzeum osloveno s nabídkou možnosti podílet se na využití objektu zámku v Čechách pod Kosířem. VMO zpracovalo návrh využití s finančním odhadem a předložilo zřizovateli, který návrh zakomponoval do podkladů pro Studii proveditelnosti, a následně bylo ROK a ZOK odsouhlaseno jednat s ÚMVS o bezúplatném převodu objektu. Bude-li tento převod realizován, je VMO připraveno podílet se na zpracování expozičních částí.

Práce na revitalizaci rybníka, který je součástí Arboreta v Bílé Lhotě, byly zahájeny vypuštěním stávající nádrže a přípravou na odtěžení kalových sedimentů, aby byl rybník připraven na rekonstrukci dle projektu. K pozitivům je třeba zařadit i průběžné rekonstrukce provozních budov arboreta, vedoucí ke zkvalitnění tamějšího pracovního prostředí.

Pokud se týká vlastní odborné činnosti muzea, akviziční činnost již v tomto roce probíhala ve zlepšené kvalitě. Sbírky byly po projednání na dvou schůzkách Poradního sboru pro sbírkotvornou činnost nahlášeny k zápisu do CES. V 1. stupni evidence bylo do sbírek muzea zařazeno 1 264 ks sbírkových předmětů zapsaných pod 333 přírůstkovými čísly. Ve 2. stupni evidence bylo zpracováno celkem 5 950 inventárních čísel. Řádnou fyzickou inventarizací prošlo celkem 43 956 ks sbírkových předmětů z 16 podsbírek, což činí 5,9 %. V ostatních podsbírkách, které jsou z důvodu rekonstrukce nepřístupné, byly provedeny kontroly seznamů uložených předmětů s přírůstkovými knihami, inventarizačními kartami a Smlouvami o výpůjčkách. U podsbírk Archeologie bylo uskutečněno předání uloženého fondu pouze administrativní formou. Podsírka je zabalena v krabicích a uložena v Chudobíně. Konzervátorské pracoviště ošetřilo v průběhu roku celkem 7 873 předmětů, u 1 887 943 ks předmětů byla provedena desinfekce a u 247 ks předmětů byla provedena preparace.

Přes velké potíže spojené s nepřístupností sbírkových předmětů se pracovníci podíleli na přípravě celé řady výstav. Velký ohlas u návštěvníků zaznamenaly výstavy s etnografickou tematikou *Veselé Velikonoce* a *Vánoční pohádka*, úspěch zaznamenaly i výstavy *Z pohádky do pohádky*, *Krátké palné zbraně*, *Antická Pécs* a „antická“ *Olomouc*, *Významné osobnosti české vědy a techniky* a jiné. V květnu 2007 se konala již třetí Muzejní noc a v září Dny evropského dědictví. Obě akce byly již tradičně početně navštíveny.

Z ediční činnosti je vhodné vyzvednout jednak vydání katalogu *Veselé Velikonoce*, *Zpráv VMO* č. 294 a dvoučísla *Zpráv VMO* č. 289-291, vydání dvou čísel kulturně historické revue *Střední Morava*, č. 24 a 25 a katalog *Šlechtické kočáry*, vydaný ve spolupráci s OS kočáry Mylord pro výstavu kočárů na zámku v Náměšti na Hané.

Z propagačních materiálů je cenné vydání publikace *Vlastivědné muzeum v Olomouci / Průvodce po sbírkách a stálých expozicích* a vydání CD *Hudba olomouckého orloje*. Odborní pracovníci v rámci publikační činnosti zpracovali 3 studie, 37 odborných článků, 1 populární článek a 16 článků informativního charakteru.

V oblasti vědy a výzkumu byli muzejní pracovníci zapojeni do 22 interních úkolů, z toho vlastních bylo 18 a 4 úkoly mezioborové. Dále se odborní pracovníci podíleli na 15 externích vědeckých úkolech, z nichž byly 2 úkoly mezinárodní. Pracoviště entomologie (Mgr. M. Kríst, Ph. D.) realizuje vědecko-výzkumné práce v rámci grantu *Rodičovské a genetické efekty u lejska bělokrkého (Ficedula albicollis)*, který je dotován GA ČR finančním příspěvkem ve výši 593 000 Kč. Výsledky grantu byly prezentovány v zahraničí, a to na univerzitě v Oxfordu (*Edward Grey Institute of Field Ornithology*). Pracoviště zoologie

Z Muzejní noci 2007 (Foto: P. Rozsívál)

(Mgr. P. Adamík, Ph. D.) získalo od Grantové agentury ČR tříletý grant na výzkum klimatem zprostředkovaných interakcí mezi plchy a ptáky. Celková výše dotace je 1 346 000 Kč a spoluřešitelem projektu je doc. Dr. Weidinger z Katedry zoologie PřF UP v Olomouci. Získané výsledky byly předneseny ve Vídni na konferenci Evropské ornitologické unie. V rámci odborné prezentace se pracovníci podíleli na 40 akcích, z toho 8 zahraničních, jednak účastí na odborných konferencích, oborových seminářích a dílnách.

Ve dnech 29. 1. až 2. 2. 2007 proběhlo na střední škole *Istituto Superiore Lorenzo Lotto* v italském městě Trescore Balneario přípravné setkání projektu *Comenius 3*. Toto setkání bylo zaměřeno na detailní přípravu a rozdělení projektových supervizí a aktivit jednotlivých institucí (škol a muzeí) pro chystaný projekt *Focus on Museums* zaměřený na využívání místních kulturních zdrojů k rozvíjení nových výukových strategií všeobecně vzdělávacích předmětů na středních školách. Za PÚ VMO se jednání zúčastnily Mgr. M. Bábková Hrochová a I. Spáčilová. Konkrétními připomínkami a návrhy se podílely především na pedagogické, metodické a didaktické stránce projektu, konkretizaci teoretických námětů, stanovení dílčích cílů projektu a možných aktivit při spolupráci muzeí a škol. V rámci doprovodného programu navštívily italské partnerské instituce tohoto projektu: *Val Cavallina Museum* (regionální muzeum v Trescore Balneario zaměřené na přírodu), *Carrara Academy Gallery* (galerie v Bergamu) a *Museo del Lino* (muzeum lnu a řemesel v Pescarolo). Projekt *Comenius 3* byl podán k Evropské komisi programu LLL v Bruselu. Žadající institucí je Università v Galati – Rumunsko. Vlastivědné muzeum v Olomouci je jednou ze čtyř partnerských institucí v České republice.

RNDr. R. Morávek se podílel v rámci spolupráce s občanským sdružením *Natura Opava* v Řecku (oblast města Preveza) na přírodovědném programu *Mezinárodní škola v přírodě na břehu Amvrakijského zálivu*. Projekt je zaměřen na realizaci přírodovědného výzkumu části poloostrova v oblasti města Preveza, vybudování místního muzea (v obci Neohori), naučné stezky a zpracování environmentálních výukových programů pro studenty gymnázií z Řecka, České republiky a Polska. Tyto výukové programy jsou součástí mezinárodního projektu *Společně do Evropské unie*.

Pokračovala spolupráce s Univerzitou třetího věku FF UP v Olomouci, pro kterou muzeum kompletně připravilo přednášky zimního i letního semestru. V kulturně výchovné činnosti bylo předneseno 53 přednášek pro 2005 posluchačů.

Pracovnice PÚ VMO Mgr. M. Bábková Hrochová a I. Spáčilová a tisková mluvčí muzea PhDr. R. Fífková opět připravily řadu vzdělávacích akcí pro školy, které se setkaly s velkým zájmem stejně tak jako soutěž pro školy nazvaná *Vlastivědný trojboj*, která byla v prvním pololetí roku ukončena a výherci byli odměněni. Na základě úspěchu výukových programů realizovaných v roce 2006 byly Mgr. M. Bábkovou Hrochovou a I. Spáčilovou poskytovány konzultace pro jiná muzea na téma muzejní pedagogika a způsoby zpřístupňování přírodovědných muzejních expozic školám. Současně byla navázána spolupráce s Botanickou zahradou města Olomouce a vytvořen rozsáhlý výukový program o zastoupených druzích dřevin. Mgr. M. Bábková Hrochová a I. Spáčilová absolvovaly sérii seminářů Centra inovativního vzdělávání Univerzity Palackého v Olomouci a další kurzy zaměřené na zážitkovou pedagogiku a rozvíjení klíčových kompetencí u pedagogů. Získané poznatky byly využity mj. i při zpracování a realizaci programů pro studenty

Z výstavy Jan Kiepara
(Foto: P. Rozsival)

Přírodovědecké fakulty UP, které se věnovaly muzejní pedagogice, využití muzea při výuce přírodovědných předmětů a alternativním metodám výuky. V rámci projektu UP *Pampaedie* – škola zájmového vzdělávání – probíhaly v přírodovědných expozicích i programy určené pro širokou veřejnost. Pro

stálý zájem budou výukové programy realizovány i v roce 2008 a jejich nabídka se bude postupně rozšiřovat.

Činnost pověřeného pracoviště Regionálního centra pro tradiční a lidovou kulturu Vlastivědného muzea v Olomouci v rámci projektu zaměřeného na podporu regionální kultury vychází ze schváleného programu, který pro rok 2007 stanovil oblasti výzkumu – lidová religiozita, sídla, domy a bydlení. VMO získalo na tuto část projektu dotaci ve výši 105 000 Kč na rok 2007. V rámci výzkumu byly distribuovány (osobně i poštou) dotazníky zpracované NÚLK ve Strážnici a pracovník VMO Mgr. I. Hlavatý při osobních kontaktech s kronikáři a dalšími osobami v obcích projednával možnosti vyplňování dotazníku. V rámci projektu *Dokumentace tradiční lidové kultury na Hané* pro rok 2007, specifikovaném na projevy lidové religiozity, sídel, domů a bydlení bylo distribuováno celkem 387 dotazníků a z nich bylo vráceno 164, z toho použitelných 157.

Osobní aktivita odborného pracovníka se projevila jako velmi účinná a efektivní, naopak zamítnuto bylo využití různých externích pracovníků, kteří by dotazníky roznášeli. Tím způsobem by nemohlo dojít ke kvalitnímu zpracování dotazníku, které je pro tuto akci podstatné a důležité. Shromažďování dotazníků probíhalo ve druhé polovině roku, v průběhu červenec až polovina září 2007. Jako nejvhodnější alternativa zpracování dotazníků v terénu bylo preferováno osobní předání, konzultace a v případě nutnosti – což v praxi se týká většiny případů – vyplnění dotazníku pracovníkem regionálního centra za spolupráce s místním respondentem. Výhodou této metody je získání materiálu, který převyšuje limit dotazníku, na druhé straně je nevýhodou značná časová a finanční náročnost: v průměru 2–3 dotazníky denně, cestovní a další náklady a nutnost pronajmutí dalších pracovníků.

Terénní výzkum sledovaných oblastí byl průběžně doplňován sběrem materiálů písemných i fotografických, zhotovené videozáznamy i audiozáznamy byly průběžně zařazovány do budované databáze. Dokumentace vesnického prostředí a lidových staveb byla průběžně zpracovávána a zařazována do databáze. Nadále pokračoval výzkum a dokumentace lidových řemesel a výrobců – pí. Vojtková (Hruška – výroba pantléků a klobouků), pí. Vybíralová (Křelov – perník), A. Slepánek a pí. Zatloukalová (oba Brodek u Konice – kartáctví a pletení – sláma). RC TLK VMO spolupracuje s ostatními regionálními centry, s NÚLK ve Strážnici a vedením Odboru regionální a národnostní kultury

MK ČR v Praze (naposledy 30. 7. – projednány zejména identifikace a dokumentace jevů, dotazníková akce, Nositelé tradice, výsledky dotačního řízení MK a možnosti dočerpání prostředků u některých pracovišť v 2. polovině roku 2007).

Výsledky z činnosti RC TLK jsou veřejnosti nabízeny formou výstav, přibývá návštěv kronikářů i soukromých badatelů z řad veřejnosti v RC TLK VMO. V oblasti školství je prozatím spolupráce elementární, studentům gymnázia Hejčín v Olomouci v květnu 2007 bylo referováno o koncepci, cílech a aktivitách RC TLK VMO a webových stránkách NÚLKu, o lidové kultuře a folklorwebu. Rozbíhá se spolupráce se Slovanským gymnáziem v Olomouci a informační tok se Spolkem lidových řemesel ve Štěpánově.

Podstatné úkoly stanovené na rok 2007 byly odbornými pracovníky i dokumentátorkami HÚ a PÚ splněny. Jak je patrné z předloženého hodnocení, některé práce překročily plánovaný rozsah, který byl stanoven v souladu s možnostmi materiálně-technického a personálního zabezpečení VMO. Jedná se především o rozsah dokumentace přírodních poměrů v jednotlivých přírodovědných oborech a vědecko-výzkumnou činnost (vlastní a podíl na grantech jiných právnických osob). Úspěšně pokračovala prezentační činnost pro školy i širokou veřejnost formou programů, výkladů v expozicích a komentovaných prohlídek. Významnou složkou prezentace VMO je rovněž činnost odborných pracovníků v různých komisích mimo vlastní pracoviště.

V letošním roce se v prostorách Arboreta v Bílé Lhotě umožnilo konání svatebních obřadů. Tato záležitost se setkala s kladným ohlasem, proto i v příštím období budou svatby v prostorách parku zájemcům umožněny.

Základní ekonomické údaje o hospodaření VMO za rok 2007

Výsledek hospodaření VMO 2006 po zdanění činil	95 559,76 Kč
Dotace na provoz:	
– od zřizovatele	20 556 000 Kč
– od MK ČR	100 000 Kč
– od Grantové agentury	1 089 000 Kč
– od Nár. ag. evr. – vzděl. progr.	24 153,75 Kč
– od jiných subjektů	287 100 Kč
Závazné ukazatele 2007 v Kč:	
– limit mzdových prostředků	11 898 000 Kč
– příspěvek na provoz – odpisy	819 885 Kč
– odvody na účet zřizovatele	408 550 Kč

V roce 2007 se muzeu dařilo čerpat rozpočet podle plánu nákladů, zvýšené výnosy umožnily použít finanční prostředky na potřebné výdaje. Cíleným opatřením se podařilo snížit některé výdaje, podařila se potřebná modernizace bezpečnostního kamerového systému v hlavní budově VMO. Největší část v rozpočtu tvořily náklady na mzdy a zákonné odvody pro 57 zaměstnanců. Dalšími fixními položkami byla spotřeba energie, plynu a vody, což činilo celkem 1 326 449 Kč.

Vánoční výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci

Veronika Hrbáčková

Vánoční svátky roku 2007/08 představilo Vlastivědné muzeum v Olomouci tentokrát poněkud netypicky, a sice prostřednictvím vetešnické pohádky *Štěstí za desetník*, jejímž autorem je český spisovatel Emil Šaloun. Pohádka byla otištěna v knize *Pohádky na celý týden*, která vyšla v roce 1995 v nakladatelství Vimperk. Tento dojemný pohádkový příběh, vyprávějící o poničené a odložené panence v krámku u vetešníka, který ji spraví a nabízí k prodeji, posloužil jako scénář k výstavě nazvané *Vánoční pohádka*. Děj – jak už z názvu pohádky vyplývá – situovaný do vetešnického obchůdku, se neodehrává na konkrétním místě, ani v konkrétní době, nýbrž ve „starých zlatých časech“. Autorka výstavy pak sama časově příběh zařadila zhruba do 20. let 20. století. Díky tomu, že pohádka nebyla příliš známá, ale též díky nápaditému výtvarnému pojetí vedoucího oddělení propagace Petra Šubčíka, sklídila mezi návštěvníky nemalou odezvu. Jelikož pohádkové vetešnictví skýtalo možnosti ukázat divákům prakticky cokoli, byla tato tematika dostatečně využita s důrazem na prezentaci „vánočního zboží“. Na výstavě byly instalovány kromě sbírkových předmětů z fondů VMO také zajímavé exponáty z dalších osmi muzeí Čech

Interiér pohádkového vetešnictví s obchodním pultem (Foto: P. Rozsival)

a Moravy a od soukromých sběratelů. Například kolekci historických vánočních ozdob z různých materiálů zapůjčilo Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy (šlo např. o voskové, vatové, papírové, celuloidové, kovové, dřevěné či skleněné ozdoby nebo o ozdoby kombinované z několika materiálů), unikátní trojrozměrné ozdoby z tvrdého kartonu pocházely z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Hračky na výstavu zapůjčilo Východočeské muzeum v Pardubicích, propagační dobové tiskoviny potom Městské muzeum v Jaroměři. Raritu a osvěžení vnesly do interiéru obchodu také vystavené ukázky ilustrovaných dobových reklamních tisků – pohádek (soukromé muzeum Kapličkovy vrch Malá Morávka), které se ve své době dávaly zdarma k zakoupenému zboží. Poselstvím výstavy, jak bylo uvedeno hned v úvodním textu, bylo motto: *...V našem vetešnickém krámku dostanete koupit, na co si vzpomenete ...Nikdy ale nezapomínejte, že peníze nejsou všechno!* Naším přáním bylo, aby se návštěvníci nejen vánočně naladili a na výstavě se cítili příjemně nostalgicky, ale také aby si uvědomili původní láskyplnou hodnotu těchto svátků, které „kdysi“ nebývaly tak konzumní. To se nám, doufáme, podařilo.

Výstava *Vánoční pohádka* byla k vidění v Severním sále VMO. Ve stejném termínu – od 29. 11. 2007 do 13. 1. 2008 probíhala další vánoční výstava *Andělé a ti druzí*, a sice v prostoru chodby před Velkým sálem. Obě výstavy zhlédlo celkem 2.230 návštěvníků. Na propagaci výstavy *Vánoční pohádka* měla vliv bezesporu také reportáž v pořadu *Toulavá kamera*, kterou odvysílala ČT 1 již v neděli 9. 12., tedy v dostatečně dlouhé době před vánočními svátky.

Andělé a ti druzí byl název výstavy dřevěných plastik semilského výtvarníka Vladimíra Kubíka (nar. 26. 5. 1950 v Turnově). Ústředním motivem výstavy byla figura anděla, lidská postava či jen lidská hlava. Výstava se vyznačovala nezaměnitelným sochařským rukopisem – autor je zvyklý pracovat s nadsázkou, ironií, humorem i intelektuálním příměrem. Ruční práci kombinuje se současnými nástroji (motorová pila, brusky), přiznává a neretuší různé druhy spojů. Zároveň velmi citlivě kombinuje různé druhy dřev s kovem a kamenem. Některé realizace využívají, byť jen částečně, i nepotřebných předmětů nalezených na smetištích, skládkách, ve stodolách, dílnách. Barevnost polychromií autorových plastik se pohybuje v několika málo odstínech modré, zelené, černé, bílé a okru. Výstava vynikala nevšedními a neotřelými nápady a invencí. Tak jak autor pracuje především v cyklech, i výstava byla takto pojata: do jednotlivých bloků vitrín byly instalovány plastiky stejných či příbuzných témat jako závěsné betlémy, Adam a Eva – Ráj, Andělé nebo dílka inspirovaná literaturou, filmem či vlastními nápady. Ve tvorbě pana Kubíka se promítá i drsnost krajiny Podkrkonoší, přičemž vychází z místních tradic. Všudypřítomný motiv anděla se stal metaforou, kterou se snaží uchopit dnešní chaotický, postmoderní, někdy až beznadějný svět... Výstava vzbudila u návštěvníků protichůdné emoce, což bylo jen dokladem, jak napsal jistý místní novinář, že *...umění pana Kubíka se neutápí ve středním proudu*. Již na přelomu roku 2006/2007 byl v atriu muzea k vidění „obří“ autorův betlém. Součástí loňských výstav byla opět instalace jiného Kubíkova betlému v životní velikosti.

Autor studoval v letech 1977–1981 Filmovou akademii múzických umění, ve Filmovém studiu Barrandov však pracoval dávno předtím, a to hned v několika profesích – od osvětlovače, asistenta až po vedoucího produkce. Od roku 1991 do roku 2007 působil na Městském úřadě Semily jako vedoucí odboru školství a kultury. V současné době

je na volné noze, nicméně pro MěÚ v Semilech dále zpracovává dokumentární bloky pro regionální televizi. Vedle komorních plastik realizoval V. Kubík i rozměrné dřevěné skulptury ve švýcarských městech Saint Gallen (*Vzhůru k horám*), Altstaden (*Zlý sen Viléma Tella*) a v obci Grabs (*Anděl pro Moniku Schweiter*). Semilská *Paměť národa*, soustrojí s mohutným klíčem a gongem, byla vytvořena k 15. výročí listopadu 1989.

Z vernisáže *Andělé a t. druzí* (foto: P. Rozsívál)

Slavná obrana Olomouce v roce 1758

Renáta Fílková – Radim Himmler

V letošním roce uplynulo 250 let od úspěšné obrany Olomouce před pruským dělostřeleckým bombardováním, jemuž olomoucká pevnost čelila od konce května do začátku července 1758. Její uhájení mělo zásadní význam pro další osud habsburské monarchie, jelikož byl znemožněn postup Prusů na jih k Vídni a zmařeny plány pruského krále Fridricha II. na definitivní porážku Habsburků. V dějinách města se proto tato událost stala slavnou kapitolou, již dnešním Olomoučanům připomněla výstava konaná v olomouckém Vlastivědném muzeu od 1. května do 3. srpna 2008.

Výstava byla člerěna do tří oddílů. V ústřední části nazvané *Pevnost Olomouc a její obléhání* získal návštěvník informace o budování tereziánské pevnosti a o průběhu obléhání Olomouce v kontextu sedmileté války. Mezi nejzajímavější exponáty této části, kromě ukázek dobové výbroje a vedut obleženého města, patřil také dosud nevystavovaný portrét faráře Františka Müllera s pohledy na město Olomouc a hořící vesnici Slavonín.

Druhá část nazvaná *Odměna úspěšným obráncům* se věnovala osobnostem, které byly vyznamenány za zásluhy o obranu města. Mezi portréty vojenských představitelů i měšťanských ostrostřelců budil pozornost rozměrný portrét Ernsta Dietricha svobodného pána Marschalla na Burgholzhausenu, velitele olomoucké pevnosti, dále veduta obležené Olomouce od východu se znakem města a čtrnácti erby měšťanů povýšených do šlechtického stavu prisuzovaná malíři J. D. Klaynovi a také pamětní medaile ražená Marií Terezií na počest ubránění města.

Třetí část výstavy pojednávala o střeleckém spolku, který se aktivně podílel na obraně olomouckých hradeb a stal se poté pořadatelem každoročních oslav vítězství nad Prusy, probíhajících vždy začátkem července zjm. v prostorách měšťanské střelnice. Návštěvníci si zde mohli prohlédnout dobové ostrostřelecké uniformy, ukázky střeleckých zbraní i insignií a galerii střeleckých terčů. Na výstavě byla také promítána počítačová vizualizace novoklasicistní budovy střelnice, postavené roku 1838 podle projektu architekta Antona Archeho, která podlehla požáru v roce 1998.

Exponáty pocházely především z bohatých sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, zvláště z fondů Militaria a Olomuciana. Slavnostně byla výstava zahájena 30. dubna 2008, součástí vernisáže se stala dramatizace výjevu zachyceného na několika vystavených předmětech, která bohyně Minerva předává vítězné Olomucii vavřínový věnec, a ukázky soubojů mezi pruskými a rakouskými vojáky včetně výcviku a výstřelu z křesadlové pušky.

Výstavě byla také v pátek 30. května věnována Muzejní noc, jejíž pestrý program potěšil děti i dospělé. Noc v muzeu byla zahájena již v 17.45 v klubovně VMO přednáš-

kou prof. PhDr. Jiřího Fialy, CSc., o pruském obléhání Olomouce r. 1758. Na ni navázala *Musica variata*, která představila hudbu pruského královského dvora. Atrium patřilo od 18.00 do 20.45 Umělecké agentuře Rex, jež pro návštěvníky všech věkových kategorií připravila husarskou jízdu trakařem po překážkové dráze i další soutěžní disciplíny jako střelbu, kuželky či zatloukání hřebíků ostřím sekery. Vojáci rovněž předvedli bojové potyčky z období sedmileté války, život ve vojenském táboře a seznámili diváky s dobovými zbraněmi i uniformami. Milovníci hudby v závěru Muzejní noci ocenili ukázky z hanácké opery 18. století *O Landeborkovi*, které zazněla v atriu v podání hudebního seskupení *Musica variata* a jeho hostů.

V Severním sále probíhaly po celou Muzejní noc komentované prohlídky výstavy. Do muzea obleženého pruskými vojáky o této noc zavítalo na 1 250 návštěvníků, od května do srpna jich výstavu zhlédlo celkem 2 132.

(Foto: P. Rozsíval)

Výstava Osudové osmičky v našich novodobých dějinách

Ludmila Drtílková – Jaroslava Kunzfeldová

V olomouckém Vlastivědném muzeu byla v době od 23. května do 31. srpna 2008 instalována výstava s názvem *Osudové osmičky v našich novodobých dějinách*. Výstava se připojila k mediální kampani Muzea a 20. století pro rok 2008, vyhlášené Asociací muzeí a galerií ČR. S tímto tématem jsme se setkávali ve sdělovacích prostředcích, v denním tisku a v neposlední řadě i ve výstavní nabídce muzeí.

V osudech národů jsou události, které navždy vstupují do jejich historie, a v životě generací jsou chvíle, které trvale poznamenají jejich život. K takovým patří i československé dějiny 20. století. K letopočtům končícím osmičkou se váží snad všechny významné okamžiky, které zásadním způsobem ovlivnily politický, hospodářský a sociální vývoj naší země. Jedná se o léta 1918, 1938, 1948 a 1968.

Hlavním záměrem výstavy připravené ve spolupráci s Klubem vojenské historie Olomouc a olomouckými modeláři bylo dokumentovat a připomenout široké veřejnosti zlo-
mové okamžiky naší nedávné historie. Každý z uvedených čtyř osudových roků tvořil uzavřený tematický celek, v němž byly v chronologickém uspořádání zachyceny nejdůležitější události daného období. Panely s textovou částí, fotografie, letáky, plakáty a další obrazové i tiskové dokumenty přinesly návštěvníkům řadu informací o dění v našem státě, zachytily dobovou atmosféru a zároveň připomněly okamžiky, které se vytrácejí z paměti občanů. V každém celku byla základní historická data doplněna nejdůležitějšími událostmi v Olomouci. I když příprava výstavy byla vzhledem ke ztíženým provozním podmínkám v důsledku přestěhování sbírek Historického ústavu VMO poměrně náročná, podařilo se muzejním pracovníkům pro každé období nalézt či vypůjčit exponáty, které návštěvníky nepochybně zaujaly.

Rok 1918 ukončil tehdy největší válku v dějinách a Čechům a Slovákům přinesl národní svobodu v podobě vlastního samostatného státu. Byl rokem válečným, a i když pro mnohé Čechy a Slováky válka skončila mnohem později, přinesl jim ve svém závěru národní a politickou svébytnost. V tomto oddíle byly vystaveny soudobé fotografie, zobrazující příjezd prezidenta T. G. Masaryka a E. Beneše z exilu do Prahy, dále pak oslavy ke vzniku republiky v Praze i v Olomouci, a nechyběly ani uniformy příslušníků československých legií v Rusku, Francii a Itálii.

Rok 1938, který byl napjatým rokem velkých nadějí, ale i zklamání, probíhal ve znamení dvou mobilizací a posléze okupace českého pohraničí. Oslavy 20. výročí samostatnosti již probíhaly ve státě ochuzeném o pohraniční území. Tyto politické události významně ovlivnily chování české společnosti a započaly postupný rozklad demokracie. Vedle obrazových a textových dokumentů poutaly pozornost návštěvníků modely československého

lehkého opevnění z roku 1937 a objektů dělostřelecké tvrze Bouda, zbraně používané za 2. světové války, modely letadel a tanků, ukázky uniforem vojáků naší i cizích armád a stejnokroje československých pilotů bojujících v Anglii. Složitost a tragiku tohoto období dokládaly rovněž dva soubory dobových fotografií dokumentujících obsazování pohraničí v říjnu 1938 a příjezd německých okupačních jednotek do Olomouce v březnu 1939.

Další změnu politického režimu, k níž se schylovalo již od roku 1945, přinesl komunistický převrat v únoru 1948. Nastolení vlády jedné strany z vůle pracujícího lidu znamenalo zánik demokratických hodnot, na jejichž základě byl náš stát vytvořen a rozvíjen. Československá společnost se vydala na cestu, na níž ji čekaly politické procesy 50. let, úplná likvidace soukromého sektoru v průmyslu i zemědělství, absence základních práv a svobod. Vše se odehrávalo pod jednoznačným diktátem Sovětského svazu.

K událostem třetího tematického celku se vztahovaly fotografie, připomínající jak únorové události v Praze, tak i osobnost ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, úmrtí prezidenta Edvarda Beneše a zvolení Klementa Gottwalda prezidentem republiky. XI. všesokolský slet, který vyzněl jako protivládní demonstrace, dokumentovaly zajímavé pohlednice. Na výstavě byly rovněž prezentovány ukázky plakátů a vyhlášek, které přiblížily dobovou atmosféru. Pozornost byla věnována i událostem v Olomouci.

Rok 1968 byl rokem velkých nadějí. Již od konce roku 1967 došlo postupně k uvolnění politické a společenské situace v Československu, demokratizaci společnosti a k pokusu o opatrnou reformu socialistického politického systému. Započatou demokratizaci zmařil vstup vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Tento akt zásadně změnil politické myšlení, ale i životní osudy řady občanů. Z vystavených exponátů k tomuto období je třeba uvést fotografie nejvyšších státních představitelů, manifest 2000 slov a zejména soubor fotografií pořízených 22. srpna v Praze. Dětské i dospělé návštěvníky nejvíce zaujaly modely letadel používaných v 60. a 70. letech, uniformy podplukovníka a vojáka Československé lidové armády i vojína Sovětské armády z roku 1968.

Srpnové události v Olomouci připomněly fotografie dokumentující život ve městě ve dnech po vojenské okupaci, dále fotografie z protestních podpisových akcí a protestní prohlášení a vyhlášky, které vyjadřovaly postoj občanů a názory širokých vrstev obyvatelstva.

(Obě foto: P. Rozsívál)

Výstavu doplnila zajímavá kolekce bankovek a mincí používaných od vzniku Československé republiky až do 70. let 20. století.

Vystavené exponáty pocházely ze sbírek Historického ústavu olomouckého Vlastivědného muzea, Státního okresního archivu v Olomouci, olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě, Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, Knihovny města Olomouce, Klubu vojenské historie Olomouc, olomouckých modelářů a soukromých sběratelů.

Zajímavou součástí výstavy byla projekce dokumentárního filmu o válečném letci a pozdějším vězni v komunistických žalářích Josefu Bryksovi. Dokument s názvem *Muž, který přecenil českou duši aneb Útěky Josefa Brykse* mapoval osudy rodáka z Laštan u Olomouce, člověka, který za svobodu své země bojoval v řadách R.A.F. Návštěvníci mohli rovněž zhlédnout dokumentární filmové záběry pořízené Stanislavem Blažkem, které přibližovaly atmosféru prvních měsíců po osvobození v roce 1945 v Olomouci, dále olomoucké návštěvy prezidenta Edvarda Beneše v roce 1946 a ministra zahraničních věcí Jana Masaryka v roce 1947.

Výstava byla koncipována tak, aby přispěla i k doplnění výuky dějepisu, občanské výchovy a základů společenských věd na základních a středních školách. V rámci doprovodného programu byly pro žáky a studenty připraveny tři vědomostní kvízy a křížovka, na něž bylo možno najít odpovědi přímo na výstavě. Tyto listy sloužily i jako výchozí materiál pro následnou výuku ve škole. Odborné i laické veřejnosti byl určen cyklus čtyř přednášek k uvedeným významným letopočtům. Tuto akci uspořádalo muzeum ve spolupráci s Katedrou historie Filozofické fakulty UP a sekcí Historická Olomouc Vlastivědné společnosti muzejní.

Výstavu *Osudové osmičky* v našich novodobých dějinách zhlédlo 2280 návštěvníků, z nichž podstatnou část tvořili žáci a studenti základních a středních škol. Ohlasy v návštěvní knize potvrdily zájem veřejnosti o historii, prezentovanou s důrazem na události v Olomouci a regionu.

Zelené perly / Historické zahrady a parky Olomouckého kraje

Renáta Fílková

„Láska k přírodě roste s věkem, inspiruje, naplňuje, utěšuje a činí život hodným žití. Tajemstvím života je osázet květinami tu krátkou cestu, která vede mezi dětskou kolébkou a hrobkou.“

Charles Joseph de Ligne (1735–1814)

Více než dvě stě let staré vyznání milovníka přírody, spisovatele, vojevůdce a diplomata v habsburských službách se stalo mottem výstavy, kterou od 14. listopadu 2008 do 11. ledna 2009 připravilo Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Vědeckou knihovnou v Olomouci, olomouckými pracovišti Zemského archivu v Opavě a Národního památkového ústavu a Státním okresním archivem v Olomouci. Zelené perly představily především z hlediska uměleckohistorického tucet zahrad a parků, jež patří mezi přibližně pěti desítkami památkově chráněných objektů historické zeleně v našem kraji k těm nejhodnotnějším: zámecké parky ve Velkých Losinách, Loučné nad Desnou, Žádlovicích, Veselíčku, Náměšti na Hané, Čechách pod Kosířem, park u sobotínského mauzolea svobodných pánů Kleinů z Wiesenberga, kulturní krajinu Nových Zámků u Litovle, Smetanovy, Čechovy a Bezručovy sady v Olomouci a Arboretum v Bílé Lhotě.

(Foto: P. Rozsívál)

Prostřednictvím historických plánů, vedut, dobových fotografií a pohlednic, starých tisků věnovaných zahradní architektuře či botanice, ale i zahradního inventáře – váz, plastik a nábytku – výstava oživila zaniklou krásu zahrad a parků, jejichž současný stav je většinou výsledkem neblahého vývoje naší společnosti po roce 1945. Řada exponátů, které na výstavu zapůjčily kulturní instituce z celé Moravy, přitom byla vystavena vůbec poprvé, zmiňme alespoň unikátní staré tisky z fondů Vědecké knihovny v Olomouci, zahradnické privilegium z roku 1745 zdobené miniaturami s výjevy zahradnických prací z fondů olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě či soubory fotografií ze šlechtických rodinných archivů. Výstava představila rovněž osobnosti, které se o vznik našich „zelených perel“ zasloužily, a zařadila tyto objekty historické zeleně do kontextu evropské zahradní tvorby. Začátek výstavy oživila také nádherná květinová aranžmá v různých historických slozích, díla našeho předního floristy Slávka Rabušice ze Svazu květinářů a floristů ČR. Svými výtvarnými pracemi Zelené perly doprovodili žáci základních a středních škol Olomouckého kraje – olomouckých ZUŠ Miloslava Stibora, ZŠ Komenium a Slovanského gymnázia, Gymnázia Jana Blahoslava v Přerově, ZŠ Bílá Lhota, ZŠ Velké Losiny a Gymnázia Uničov.

(Foto: B. Červinka)

Slavnostně byla výstava zahájena ve čtvrtek 13. listopadu v muzejní klubovně. Úvodního slova se ujal příznačně jako znalec regionálních dějin a zároveň potomek olomoucké zahradnické dynastie prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc., z Filozofické fakulty UP. Musica variata potěšila přítomné Vivaldiho Jarem a písní Franze Schuberta na slova slavné Goethovy básně Rudá růže v stráni, kterou zazpívala Markéta Večeřová. Vyvrcholením vernisáže byl křest reprezentativní stejnojmenné publikace k výstavě, jehož se ujal hned dvě kmotry: vzácný host večera Mgr. Karla Mornstein-Zierotinová, praprapravnučka Jana Ludvíka ze

Žerotína, zakladatele vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losínách, a domácí PhDr. Miloslava Hošková, CSc., ředitelka VMO. Křtilo se pravým šampaňským, které otevřel sabráží Mistr sommelier ČR 2007 Jakub Král jako host společnosti IN VINO Trading, partnera výstavy Zelené perly. Slavnostní večer zakončili členové Tanečního klubu Olymp Olomouc Jiřinkovou polkou, valčíkem Kde kvejou citroníky a slowfoxem Pár růží.

V úterý 18. listopadu proběhl v klubovně VMO odborný seminář k výstavě, kterého se zúčastnilo 51 posluchačů nejen z Čech a Moravy, ale také ze Slovenska a na němž zaznělo šest příspěvků týkajících se vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losínách, zámecké zahrady a parku ve Veselíčku, kulturní krajiny Nových Zámků u Litovle ve srovnání s Lednicko-valtickým areálem, zámeckého parku v Loučné nad Desnou, srovnání parků hradebních okruhů vybraných měst (Olomouc, Vídeň, Frankfurt nad Mohanem aj.) i historie a současnosti Arboreta Bílá Lhota. Kromě autorky výstavy PhDr. Renáty Fífkové byli jako přednášející pozváni Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D. (NPU, ú. o. p. Kroměříž), Mgr. Drahomír Polách (Městský úřad Šumperk), Ing. Lucie Šafářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita Brno) a Mgr. Magda Bábková Hrochová (VMO).

Vzpomínka na JUDr. et PhDr. Zdeňka Šprince, CSc. (*2. 7. 1919 Prostějov – †22. 10. 1988 Olomouc)

Ludmila Drtůková

(Foto: soukromý archiv doc. JUDr. S. Šprincové)

Na odboru společenských věd Vlastivědného muzea v Olomouci působila v minulých desetiletích řada pracovníků, kteří byli uznávanými odborníky ve své profesi. Mezi ně patřil i známý historik, publicista, muzejní a kulturní pracovník Zdeněk Šprinc, který se stal pro své hluboké znalosti historie Olomouce a regionu i problematiky muzejní práce uznávanou a respektovanou osobností. Jeho jméno je rovněž spjato s poválečným obnovením olomoucké univerzity. V říjnu letošního roku jsme si připomněli již 20 let od jeho úmrtí.

Narodil se 2. července 1919 v Prostějově v učitelské rodině. Jeho otec Antonín Šprinc byl tehdy středoškolským profesorem na prostějovské Obchodní akademii. V roce 1920 se stal prvním ředitelem české veřejné knihovny města Olomouce a měl významný podíl na jejím rozvoji. S výjimkou prvního roku života spojil Zdeněk Šprinc svůj soukromý i profesní život s Olomoucí a stejně jako jeho otec se stal aktivním kulturním činitelem. Svou činností tak navázal na známou olomouckou vlastenecky založenou rodinu Šprincových.

Po absolvování Slovanského gymnázia začal svá vysokoškolská studia na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Po násilném uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939 pracoval jako administrativní úředník v továrně na oděvy Rolný v Prostějově. Po osvobození dokončil v roce 1946 studia práv v Brně a byl přijat jako tajemník do služeb Krajského národohospodářského sboru při Obchodní a živnostenské komoře v Olomouci, kde působil až do jejího zrušení v roce 1949.

Při zaměstnání vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, kde získal v roce 1950 doktorát filozofie. V letech 1948–1953 byl pověřen jako externí učitel přednáškami z oboru organizace a plánování veřejné správy na Filozofické a Pedagogické fakultě UP. V roce 1948 se oženil s vědeckou pracovnící a vysokoškolskou pedagožkou na Katedře geografie Přírodovědecké fakulty UP JUDr. Stanislavou Kavanovou, která byla svému manželovi po celý život velkou oporou.

Jeho jméno je spojeno s poválečným úsilím o obnovení olomoucké univerzity. Během svých studií na Právnické fakultě v Brně inicioval již v roce 1945 jako čelný představitel studentů řadu jednání. Tehdejší studentská organizace zvaná Akční výbor vysokoškolského studentstva v Olomouci, v níž Zdeněk Šprinc pracoval jako výkonný místopředseda,

dávala podněty a koordinovala většinu důležitých akcí za obnovu univerzity. Svým nadšením, elánem a optimismem získali studenti ke spolupráci příslušné významné činitele v Olomouci. Jako první předseda později vzniklého olomouckého Svazu vysokoškolských studentů se účastnil rovněž v Praze řady jednání, jejichž výsledkem bylo slavnostní otevření Univerzity Palackého dne 21. února 1947 za účasti prezidenta republiky Edvarda Beneše a členů vlády, k nimž pronesl Zdeněk Šprinc slavnostní projev.

Po zřízení Krajského národního výboru v Olomouci pracoval v letech 1949–1960 na plánovacím odboru – úseku školství, kultury, zdravotnictví a tělovýchovy ve funkci ekonoma. Tuto funkci zastával po celou dobu jeho existence a získal tak podrobnou znalost kraje a jeho ekonomiky. Po řadu let byl tajemníkem Krajské výzkumné komise a věnoval se organizaci vědeckého výzkumu v Olomouckém kraji, čímž získal řadu zkušeností z této práce.

Při svém zaměstnání na Krajském národním výboru zůstával Zdeněk Šprinc jako člen Vědecké rady UP ve stálém kontaktu s Univerzitou Palackého. Angažoval se za obnovení právnické fakulty v Olomouci, podílel se na vypracování koncepce vybudování sociálně ekonomické fakulty, usilovně pomáhal při prosazování výstavby Teoretických ústavů Lékařské fakulty UP a některých klinik. V pozdějších letech již jako odborný pracovník Vlastivědného ústavu v Olomouci vyučoval na Katedře historie Filozofické fakulty UP metodiku muzejní práce. V roce 1970 obhájil na téže katedře kandidátskou práci týkající se přestavby průmyslu v Olomouckém kraji v letech 1945–1953. Vydání diplomu mu však bylo v období nastupující normalizace odepřeno a byla mu zakázána i publikační činnost.

V důsledku provedení územní reorganizace a zrušení Krajského národního výboru v Olomouci byl nucen odejít na nové pracoviště, kterým se od listopadu 1960 stalo olomoucké Vlastivědné muzeum. Zde působil deset let jako vedoucí oddělení dokumentace současnosti a poté jako samostatný odborný pracovník na odboru společenských věd. Specializoval se na období nejnovějších dějin. Při práci v muzeu, které se věnoval s velkým zájmem a zaujetím, uplatnil své znalosti a zkušenosti z předchozího zaměstnání. Za dobu téměř dvaceti let se stal uznávaným odborníkem v oblasti muzejní práce. Ve Vlastivědném muzeu pracoval až do roku 1979, kdy byl nucen z důvodu vážných zdravotních problémů ukončit svoji profesní dráhu a odejít do důchodu.

Zdeněk Šprinc se výrazně podílel na sbírkotvorné činnosti muzea, kterou vždy pokládal za základní úkol muzejní práce. Značnou zásluhu měl na vytvoření a rozvoji fondu Kartografie, jehož základem se na počátku 60. let minulého století stala sbírka kartografických předmětů z městského historického muzea a muzea Vlasteneckého spolku musejního. V průběhu dalších let byl fond jeho zásluhou podstatně rozšiřován jak o staré mapy a atlasy, tak i o novou produkci kartografických nakladatelství. Z jeho iniciativy byl v polovině 60. let vytvořen rovněž základ fondů Zábava a hry, Školství, Cestovní ruch. Podílel se i na rozvoji Lékařsko-lékárnického fondu. Nákupy, dary a sběry nových předmětů přinesly podstatné obohacení uvedených fondů formou každoročních přírůstků. Zasloužil se také o odborné zpracování muzejních sbírek.

Se sbírkotvornou prací úzce souvisela jeho prezentační činnost. Zdeněk Šprinc byl autorem libreta a scénáře nové expozice Olomoucko v letech 1948–1965, která byla

Dr. Zdeněk Šprinc v čele studentské delegace při projevu k prezidentu republiky Edvardu Benešovi u příležitosti slavnostního otevření Univerzity Palackého v Olomouci dne 21. února 1947 (Foto: soukromý archiv doc. JUDr. S. Šprincové)

1963 při realizaci výstavy *Vývoj muzejnictví v Olomouci*. K zajímavým a divácky navštěvovaným patřily výstavy z oboru kartografie a geografie, které úzce souvisely s jeho sbírkotvornou činností. S ohlasem veřejnosti se setkala výstava nazvaná *Československé mapy*, realizovaná v roce 1962 ve spolupráci s Kartografickým a reprodukčním ústavem v Praze, dále výstava z roku 1965 s názvem *Člověk a mapa*, která poskytla přehled o československé kartografické produkci posledních deseti let. Ve spolupráci s Katedrou geografie Přírodovědecké fakulty UP uspořádal v roce 1966 výstavu *Člověk a geografické prostředí* a měl rovněž zásluhu na instalaci expozice *Matematická geografie ve školní praxi*.

Zdeněk Šprinc prováděl rozsáhlou vědecko-výzkumnou a odbornou činnost, která byla zaměřena zejména na regionální historii v období novodobých dějin. Předmětem jeho badatelského zájmu byl především výzkum týkající se období znárodnění a prvních fází industrializace a organizace znárodněného průmyslu v Olomouci a Olomouckém kraji. Svůj odborný zájem soustředil rovněž na problematiku vývoje olomouckého muzejnictví. V rámci státního výzkumného úkolu spolupracoval s Univerzitou Palackého při zpracování 1. svazku *Historického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svě znalosti muzejní práce uplatnil v kapitole *Muzea na Moravě a ve Slezsku*.

Široký rozhled a stylistické schopnosti mu umožnily bohatou publikační činnost, která byla zaměřena hlavně na historii Olomouce a na práce z regionálního výzkumu. Výsledky své výzkumné a badatelské činnosti publikoval formou studií a článků zejména v odborných časopisech. Řadu let pravidelně přispíval do odborného muzejního časopisu *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, kde se věnoval i redakční činnosti. Byl rovněž autorem příspěvků do sborníku *Vlastivědné společnosti muzejní zvaného Středisko*. Velkou zásluhu měl na sestavení kroniky *Vlastivědného ústavu* za léta 1965–1968, která přehledně informovala o stěžejní činnosti muzea.

Výrazně a všestranně se Zdeněk Šprinc angažoval v kulturním životě města. Svými přednáškami, besedami a exkurzemi, které se setkávaly se značným zájmem posluchačů, přispěl k propagaci města Olomouce a rozšíření znalostí jeho obyvatel o historii i současnosti. Byl aktivním členem několika odborných komisí krajského rozsahu působnosti,

zejména komise cestovního ruchu při Krajském národním výboru a později Okresním národním výboru v Olomouci. Účastnil se řady vědeckých a odborných konferencí krajského i celostátního významu. Jeho vystoupení a referáty se týkaly zejména střední a severní Moravy v období novodobých dějin, problematiky muzejní práce a dokumentace současnosti.

Předmětem jeho odborné činnosti se staly také obecní kroniky. V roce 1976, kdy bylo Vlastivědné muzeum pověřeno metodickým vedením kronikářů, se Zdeněk Šprinc podílel na provedení evidence a průzkumu stavu kronikářské práce v tehdejší olomouckém okrese, na zpracování metodických listů a pořádání seminářů.

Z iniciativy Zdeňka Šprince a dalších olomouckých osobností z kulturních a vědeckých kruhů došlo v roce 1969 k obnovení zájmového sdružení při olomouckém muzeu pod názvem *Vlastivědná společnost muzejní*, která navazovala na tradice někdejšího *Vlasteneckého spolku muzejního*. Stal se přední osobností této společnosti a rovněž mnohaletým členem výboru, jímž byl navzdory vážným zdravotním problémům až do poloviny 80. let. Aktivně působil v Historické sekci a jako absolvent Slovanského gymnázia stál u zrodu sekce přátel této instituce. Zasloužil se o sběr dokumentů k dějinám školy a organizování oslav školních jubileí.

Svůj volný čas věnoval kulturnímu životu, cestování a pobytu na své oblíbené chatě v Jeseníkách. Mezi veřejností byl znám jako organizátor společenského života a jako oblíbený společník s osobitým šarmem. Mnoho let jej trápily vážné zdravotní potíže, se kterými statečně bojoval. Jeho životní dráha skončila ve věku 69 let v roce 1988.

Zdeněk Šprinc byl příkladem člověka, který si svými odbornými znalostmi a morálními kvalitami získal uznání široké veřejnosti a mnoha kolegů, jimž ochotně pomáhal a předával své dlouholeté zkušenosti z muzejní práce. Pro nás, kteří jsme s ním ve Vlastivědném muzeu pracovali, zůstane příkladem erudovaného odborníka a laskavého člověka. Jeho odborná činnost a kultivovanost v jednání vždy přispívaly k šíření dobrého jména olomouckého muzea.

Poděkování

Za poskytnutí cenných materiálů a informací k tomuto článku děkuji paní doc. JUDr. Stanislavě Šprincové, CSc.

Prameny

Státní okresní archiv Olomouc, nezpracovaný fond dr. Zdeňka Šprince

Bibliografie prací Zdeňka Šprince v odborném časopise olomouckého muzea z let 1952–1972:

Spolupráce KNV a Krajského muzea v průzkumu v roce 1951. Zprávy Studijního a lidovévýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1952, č. 8, s. 1–2.

- Vědecká pravda přikazuje stát na straně lidu a míru. Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1952, č. 11, s. 1–2.
- Bilance Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého za rok 1952. Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1953, č. 20, s. 1–7.
- Aktiv pracovníků ve výzkumu. Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1954, č. 41, s. 1–3.
- Projednání výsledků průzkumů ke zřízení Jesenického národního parku. Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1955, č. 45, s. 1–3.
- 900 let Olomouce. Zprávy Studijního a lidovýchovného ústavu kraje Olomouckého (SLUKO), 1955, č. 51, s. 1–3.
- Výstava „Cestovní ruch 1960“. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1960, č. 92, s. 243–244.
- Úvodem. Úvodní studie k výročí 700 let založení olomoucké radnice. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1961, č. 97, s. 1–4.
100. Sto čísel Zpráv Vlastivědného ústavu v Olomouci. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1962, č. 100, s. 1–4.
- Památky uložené do radniční věže v Olomouci v roce 1962. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1962, č. 104, s. 1–11.
- Muzeum v Uničově. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 109, s. 11–13.
- První svobodné dny. Kapitola z nejnovější historie Olomouce. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1963, č. 111, s. 27–32.
- Volební agitace v roce 1935. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1972, č. 154, s. 11–17.
- Příspěvek k historii obnovení olomoucké university. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, odd. B, 4, Olomouc 1959, s. 123–129.
- K problému organizace regionálního výzkumu v Olomouckém kraji v letech 1949–1959. Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, odd. B, 5, Olomouc 1959, s. 13–22.

Výběr z prací o Vlastivědném muzeu v Olomouci a Vlastivědné společnosti muzejní:

- Vlastivědný ústav Olomouc. Olomouc, Vlastivědný ústav 1964, nestr.
- Vlastivědný ústav v Olomouci v roce 1965. Olomouc, Vlastivědný ústav 1966, 33 s.
- Vlastivědný ústav v Olomouci v roce 1966. Olomouc, Vlastivědný ústav 1967, 36 s.
- Muzeum, které otevřelo okna dokořán. Červený květ, 1962, č. 10, s. 304–306.
- Olomoucké muzeum. Z historie 20 let. Kdy–kde–co v Olomouci, 1965, únor, s. 6–8.
- Obnova činnosti muzejní společnosti v Olomouci. Musejní a vlastivědná práce, 1969, č. 7, s. 29–32.
- Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci ustavena. Kdy–kde–co v Olomouci, 1969, duben, s. 7–8.
- Založení a počátky Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. In: Středisko. Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Ostrava, Profil 1977, s. 43–45.

Výběr z prací o Olomouci:

- Olomouc. Praha, Turista 1959, nestr.
- Olomouc ve fotografii. Úvodní slovo. Olomouc, Krajské nakladatelství 1960, 13 s.
- Olomouc ve fotografii. Úvodní slovo. Ostrava, Profil 1965, 13 s.
- Olomouc. Praha, Pressfoto 1969, 79 s.
- Vývoj průmyslu v Olomouci po roce 1945. In: Olomouc v novodobých dějinách. Olomouc 1965, s. 68–73.

Za profesorem Milanem Břeněm

Vladimír Zicháček

Když se na počátku 90. let Slovanské gymnázium profilovalo perspektivními studijními obory – bilingvním a víceletým studiem, pak vědom si skutečnosti, že úroveň výuky stojí a padá s odborností, schopnostmi a nadšením učitelů, hledal jsem v širokém okolí pedagogické osobnosti, které by tento náročný úkol uvedly v život. Ve statistikách úspěšnosti olomouckých škol jsem si všiml, že v přírodopisu a v chemii jsou pravidelně úspěšní žáci té školy, na níž působí nadšený učitel Mgr. Milan Břeň. Když jsem se pak zúčastnil jím vedené botanické exkurze a poznal jeho znalosti a přehled v oboru, nebylo na Slovanském gymnáziu pochyb o tom, komu výuku na tomto úseku svěřit.

Mgr. Břeň (*8. 2. 1947 v Proseči u Skutče – †2. 7. 2008 v Olomouci) měl před nástupem na Slovanské gymnázium již bohaté pedagogické zkušenosti ze základních škol v Uničově; v Olomouci působil na ZŠ Mozartova a na ZŠ Demlova; získal důvěru a dobrovolně pracoval v kabinetu přírodopisu, který byl metodickým orgánem Střediska informatiky a služeb školám, a posléze Pedagogického střediska Olomouc.

Jeho vlastní profesní příprava nebyla přímočará. Nejdříve absolvoval učební obor provozní chemik na učilišti ve Farmakonu. Jako nejlepší ve svém absolventském ročníku byl doporučen ke studiu na Střední průmyslovou školu chemickou a po jejím dokončení a krátké provozní praxi v Ostravě ho zájem o paleontologii přivedl ke studiu přírodopisu, geologie a chemie na Pedagogické fakultě UP. Na vysoké škole byl o tři roky starší než jeho spolužáci, z čehož vyplýval i jeho rozhled a skromnost. Studia zakončil velmi pozoruhodnou diplomovou prací, věnovanou komplexnímu výzkumu devonských vápenců v lomu v Čelechovicích na Hané, známém jako bohaté naleziště trilobitů. Následovala základní vojenská služba, kterou kolega Břeň absolvoval v Hodoníně u elitní jednotky chemického vojska, s níž prošel speciálním výcvikem pro detekci jedovatých bojových chemických látek v za-

(Foto: z rodinného archívu)

mořeném prostředí. Jeho rozsáhlé schopnosti v této oblasti a mimořádná odvaha byly oceněny povýšením do důstojnických hodností.

Celoživotním hobby pana Mgr. Břeně se stala paleontologie, sběr zkamenělin, minerálů a polodrahokamů, které nadšeně hledal na všech dostupných lokalitách v tuzemsku i v zahraničí. Snad nepřehženu tvrzením, že v této republice nebylo paleontologické naleziště, které by nenavštívil nebo o něm alespoň nevěděl! Po celý život hledal, nalézal a objevoval. V přírodě – ať již sám, se svými žáky nebo se svou rodinou – prožil mnoho šťastných chvil. Svůj výjimečný pozorovatelský talent uplatnil i při fotodokumentaci nejruznějších přírodních objektů a málokdo ví, že je také autorem rozsáhlé kolekce fotografií zachycujících krásy Olomouce, v níž prakticky celý svůj život žil a jejímž oddaným patriotem vždy byl.

Fascinovala ho ale i živá příroda. Měl rozsáhlé botanické znalosti, bez povšimnutí nenechával ani broučky a motýly, a měl neustálý přehled o tom, co kde roste, co právě kvete nebo co zraje. Po kapsách nosil nejruznější kameny, ale i třeba šišky, semínka či ulity, svým žákům nosil do školy rostliny, mechy, houby i hmyz. Také jeho hodiny teoretické chemie bývaly vždy podloženy zajímavými experimenty. Obávané předměty biologie a chemie se tak v jeho podání měnily v dobrodružné výpravy za krásou přírody a poznáváním zákonitostí přírodních věd. Každoročně některý z jeho svěřenců uspěl v okresním nebo i v krajském kole soutěže Biologické olympiády! Prof. Břeň byl také správcem odborné učebny biologie a biologických sbírek na elokovaném pracovišti v budově Slovanského gymnázia v Pasteurově ulici. Systemizoval geologické sbírky, upravil prezentační vitríny minerálů, do školních sbírek věnoval obrovské množství lastur a ulit měkkýšů, z nichž většinu k mému úžasu naučil studenty i prakticky poznávat. Byl spoluautorem školního vzdělávacího plánu pro nižší třídy Slovanského gymnázia...

Skvělé okamžiky prožíval se svými studenty i při expedicích za poznáním, kdy je přivedl mj. i na svahy evropského vulkánu Vesuv, zkoumal s nimi skalní útesy v Dowerské úžině, přímo v lomech v italské Carrare obdivoval bílý mramor, z něhož jsou zhotovena nejvýznamnější sochařská díla italské renesance; objevoval se studenty i tajemný život pod hladinou v mořském akváriu... Se stejným zaujetím je učil poznávat kameny, z nichž jsou postaveny historické budovy, mosty a chrámy, ale i určovat plevele, které bojují o přežití např. ve spárách olomoucké dlažby.

Kolega Břeň měl vzácnou schopnost rezonovat s přírodou. Byl renomovaným odborníkem v paleontologii. Navíc každý kámen uměl pojmenovat jeho odborným názvem, znal jeho chemické složení, krystalografické uspořádání, jeho původ i fyzikální vlastnosti, jeho použití a desítky dalších zajímavých informací. Studenti a jejich profesor Břeň v terénu, to bývali doslova kamarádi náruživě zkoumající přírodu!

Měl i krásnou pedagogickou zásadu, již vyjádřil slovy: „Hodina, v níž se žáci nezasmějou, je ztracená!“ – Když jsem své dceři, která žije dlouhodobě v zahraničí, sdělil zprávu o kritickém zdravotním stavu prof. Břeně, vzápětí přišla přes půl Evropy esemeska: „Tati, až půjdeš do špitálu, pozdravuj Břeňouška, ať se mi brzo uzdraví. Mám ho ráda.“ Ano, prof. Břeň měl rád své studenty a oni měli rádi jeho. Byl to jejich Břeňoušek.

Spektrum zájmů prof. Břeně bylo opravdu široké. Měl osobitý humor a nebývale rozvinutou schopnost vnímat i poezii všedních dnů. Doma býval věčně obložený knihami, měl přehled v literatuře, po celá desetiletí budoval svou sbírku poštovních známek, se svojí manželkou a dcerou sdílel zájem o vážnou hudbu...

Kolega Břeň měl svůj svět, který příliš neovlivnila dnešní uspěchaná doba. Vyznával prosté fundamentální hodnoty – čestné jednání, poctivou práci, asketickou skromnost. Nikomu nezáviděl, každému přál! O jeho charakteru svědčí i skutečnost, že se před lety ujal na ulici opuštěného psíka, který v domácnosti u Břeňů dostal obrovskou životní šanci stát se významným členem rodiny.

Milan Břeň byl přes svoji skromnost nesmírně bohatý člověk. Nade vše mu byla jeho rodina. Měl harmonické manželství, byl dobrým manželem a starostlivým otcem, který se své dceři velmi věnoval a mnohé jí předal. Když dorůstala, mnohokrát jsem je zahlédl na tramvajové zastávce před naším domem jako nerozlučnou Dvojku, která se někam vypravovali nebo odněkud mířili domů a vždy si zaujatě sdělovali své zážitky a dojmy.

Kolega Milan Břeň byl svědomitý a zapálený kantor. Vždy jednal přímo a čestně. Nikdy neustrnul, snažil se novým poznáním neustále rozšiřovat své obzory a získané vědomosti předávat dál. Stal se tak neodmyslitelnou součástí Slovanského gymnázia vnímanou studenty, kolegy i olomouckou veřejností jako osobnost s rozsáhlými znalostmi, jako vzdělaný a nesmírně laskavý člověk.

Haná v poezii

Bohumír Kolář

Mezi publikacemi literárního zaměření, které se věnují regionální tvorbě, zaujímá pozoruhodné místo ediční projekt, zahrnující dosud zpracované čtyři tituly s názvy *Z paměti literární Olomouce*, *Z paměti literární Olomouce 2*, *Olomouc v české literatuře* a *Haná v poezii*. První tři tituly vyšly v letech 2004–2007, čtvrtý svazek vychází letos. Záměrem zůstává ještě zpracování pátého dílu postupně se rozvíjející literární sondy s názvem *Olomouc a její publicisté*.

Pozorný čtenář obou svazků *Z paměti literární Olomouce* si nepochybně uvědomil, že o mnoha literárních osobnostech, připomínaných ve vydaných sbornících, ale i o jejich tvorbě někdy slyšel, ale konkrétní představu o nich nemá. To je častý dobový úkaz. Na četbu a čtenářské sžití s knihami příliš času nezbývá. Tato okolnost se stala impulsem pro koncipování antologie, v níž by „olomoucké literární tradice“ a také současná literární tvorba k Olomouci se vztahující byly představeny alespoň v krátkých ukázkách. O oprávněnosti tohoto záměru editory přesvědčila dosavadní absence titulu, v němž by byla regionální tematika čtenáři zpřístupněna. O olomouckém „čtení“ v krásné literatuře věděl jen několik zasvěcenců. Poslední výbor z literatury na Hané uspořádal v době války Bedřich Slavík, ale i tehdy šlo zejména o prezentaci tvorby převážně psané v nářečí.

První soudobá olomoucká antologie, označovaná poněkud nepřesně jako „čítanka“, byla vydána v minulém roce. Dostala název *Olomouc v české literatuře* a byly do ní zařazeny jak ukázky z beletrie, tak i z poezie, ale také ukázky z kronik, historických prací a publicistické texty. Do antologie bylo vloženo sto ukázek jednoho sta autorů. Kroniky a historické práce byly zastoupeny šestnáctkrát, beletrie jedenáctkrát, básníků se do antologie vešlo čtyřadvacet a závěrečná publicistická část obsahovala dvacet devět ukázek.

Ediční počin, s odstupem času vnímaný jako poněkud odvážný, naznačil, že literární tradice Olomouce jsou spíše přiměřené než mimořádné a nemohou se rovnat Praze, Litomyšli či Písku, ale přitom se potvrdilo, že stojí za připomenutí. Antologie vyšla v druhé polovině roku 2007 a byla představena veřejnosti na říjnové literární besedě v Besedním sále Muzea umění v Olomouci.

Pátrání po literárních dílech olomoucké proveniencie s olomouckou tematikou, sepsaných olomouckými autory a do Olomouce svým obsahem vložených, prozradilo, jak bohatá je literatura spjatá s Hanou. Nešlo o zjištění nové. Prozradil to jak Jan Springer vyčerpávající sondou *Co dala Haná české literatuře* nebo Bedřich Slavík titulem *Hanácké písemnictví*. Slavík navíc v době války soustředil literární texty spjaté s Hanou do knihy *Krásná a milostivá*. V knižnici *Z domova a ze světa* ji vydal Vyšehrad v Praze roku 1941.

Vymezit opětovně rozsáhlou literární produkci, jež by k Hané bytostně patřila, bylo možno buď velmi úzce a ortodoxně trvat na tématu v užším slova smyslu, nebo naopak

připustit, aby do antologie bylo vloženo, co s Hanou v nejširším slova smyslu v jisté obecnosti a všelidskosti souvisí. Druhá varianta se jevila jako čtenářsky vděčnější a společensky prozíravější. Nebylo by nic horšího, než kdyby nad antologií specialisté mudrovali, odkud a kam Haná sahá, kde už žijí čoháci, zda-li Malá Haná je také ještě Haná nebo dokonce do jaké míry ten či onen básník umí hanácky.

A tak předkládaná antologie je představením básnické tvorby velkého záběru, jehož krajní polohy jsou stěží zmapovatelné. Z chronologického hlediska nejstarší ukázky patří do času vlády Marie Terezie, nejmladší jsou „žhavě“ současné. Citováni jsou básníci, kteří Hanou jen náhodně poznali, jiní, kteří na Hané celý život prožili, další v Olomouci „jen“ studovali nebo se na Hané usadili. Někteří patří mezi respektované osobnosti národní literatury a neobejde se bez nich žádný literární slovník a encyklopedie, ke slovu se ale dostávají i po Hané roztroušení písmáci a nadšenci, kteří psali z pocitu nezbytnosti a mnohdy svou tvorbou překovávali své útrapy a bolesti. Nebylo by vhodné je pominout. Kritérium pro zařazení splnili ti, pro něž byly podle našeho soudu básně ušlechtilými písněmi lidského ducha...

Antologie neobsahuje žádný komentář nebo literární analýzu, tedy nic, co by čtenáře v jejich zážitku mohlo vést k preferování nebo podcenění některého ze zařazených děl a vybraných ukázek. Vydavatelé si jsou vědomi, že 145 zařazených autorů ani zdaleka není počet, v němž by bylo téma *Haná v poezii* beze zbytku vyčerpáno. Zejména pokud se týká mladé básnické generace.

Básníci jsou rozděleni podle data narození do dvou bloků. V prvním, nazvaném *Básně z doby jen zdánlivě vzdálené*, jsou autoři narození do roku 1909, v druhém, který je označen titulem *Básně z včerejška a dneška*, jsou ti mladší. Zařazení mohli být jen ti, které jsme objevili. Základní „výzkum“ byl dílem editora, byl však doplněn o autory, kteří byli „objeveni“ či doporučení členy Literárního klubu Olomouc, knihovníky a přáteli regionální literatury. Každý autor je zastoupen přibližně sto verši, text o něm má podobu

základní informace (charakteristika, osobní data) s uvedením literatury, tj. v kterých slovnících, publikacích a tisku je možno o něm získat více informací a kdo a kde (noviny, časopisy, sborníky) o autorovi publikoval recenzi, jubilejní připomenutí, nekrolog apod. Informace byly čerpány z databáze Národní knihovny ČR, Vědecké knihovny Olomouc, z vydaných svazků Lexikonu české literatury, edičních projektů Literární sekce VSMO a Literárního klubu Olomouc. Nebyly opomenuty ani možnosti, jež poskytuje internet.

Grafická úprava publikace je opět dílem Laco Švece, obálku navrhla Jiřina Vaclová a ilustrační materiály poskytl ze svých sbírek prostějovský předseda Klubu přátel výtvarného umění Josef Dolívka. Publikace o 550 stranách vychází díky početné řadě sponzorů.

Z výroční zprávy Vlastivědné společnosti muzejní

Milan Tichák

Letos se opět naplnilo další dvouleté funkční období výboru Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci, které v duchu stanov ukončila řádná výroční členská schůze v úterý 22. dubna 2008. Jako obvykle byla i tentokrát stěžejním bodem jednání výroční zpráva hodnotící kolektivní snažení VSMO v uplynulém dvouletí. Z této bilance za léta 2006 až 2008 přednesené předsedou VSMO PhDr. Milanem Tichákem vyjímáme:

Naše dnešní schůze mohla začít v docela slavnostním duchu významnými vzpomínkami. Letos v září tomu bude 125 let, co byl v Olomouci ustaven Vlastenecký spolek muzejní, jehož bezmála sedmdesátiletá záslužná osvětová činnost našla (po nedobrovolném přerušení v letech 1951–1968) pokračování právě před čtyřiceti lety v obnovené Vlastivědné společnosti muzejní. I když jsme letos zvolili pouze pracovní ráz tohoto našeho setkání, přece jen bychom se jistěmu ohlédnutí do minulosti neměli vyhnout. Jinak bychom totiž těžko dokázali odpovědět na základní otázku, zda VSMO plnila i v posledním období to poslání, které jí určili před lety její zakladatelé či obnovitelé. Asi se už smíříme s tím, že dnešní VSMO není a nebude střediskem základního vědeckého bádání a uchovávání památek ve prospěch poznávání vlasti jako za časů národního probuzení v konci 19. století, když ještě nebylo žádných profesionálních institucí toho druhu. Možná shledáme také určitý rozdíl s pojetím našich předchůdců z roku 1968. Vždyť i to byla jiná doba. Přesto však můžeme hned v úvodu prohlásit, že ani v posledním sledovaném období se naše Společnost neodchýlila od svého základního úkolu, kterým je šíření osvěty a nových poznatků vlastivědy v jejích různých formách i různými, co možná poutavými prostředky.

Samozřejmě nejen v období let 2006 až 2008 doznaly formy tohoto snažení určitých změn. Již čtyřicetiletý vývoj dal poněkud jinou formu každé z původních základních složek činnosti VSMO – jejích odborných sekcí zformovaných kdysi ze zájmových kroužků kolem pracovníků různých oborů Vlastivědného muzea. Dodnes sice můžeme naši činnost rozdělit do třinácti činných sekcí, ale asi by bylo správnější rozdělit naše snažení na dvě základní složky (i když ani to nebude bezezbytku přesné): na skupinu sekcí, které připravují a realizují přednášky, besedy, exkurze a jiné akce pro veřejnost, kam patří zejména sekce přírodovědná, historická, Historická Olomouc, sekce archeologická, hudební a pro dějiny lékařství. Jiné složky, jmenovitě sekce astrologická, fotografická, genealogická, kaktusářská, numismatická a esperanto více využívají našimi stanovami zaručenou možnost práce s uplatněním individuálních zájmů a zálib v užším kruhu spřízněných duší.

Třetí složkou naší společné práce je ovšem nezbytná činnost správní a administrativní v zájmu hospodaření, evidence, apod., jak o tom hovoří samostatná výroční sdělení.

Těžištěm našeho snažení byla tedy i v posledním období nabídka poznávacích akcí pro veřejnost. Ve zbytku roku 2006 se jich uskutečnilo 15, v roce 2007 celkem 51, letos zatím 20. Dohromady tedy 86: 29 exkurzí za kulturními památkami, na archeologické lokality či za zajímavostmi přírody, zbytek (57) patřil přednáškám a besedám. Z uvedených akcí obojího druhu jich tematicky patřilo 33 historií zejména v péči sekce Historická Olomouc vedené Janem Kadlecem z části sekce historické, po sedmnácti naše akce ocenili milovníci přírodních věd a archeologie, devětkrát se přidala sekce dějin lékařství, které předsedá prof. dr. Boris Mrňa, stejně jako sekce hudební v čele s Ing. Ladislavem Kuncem atd. Kvalitu tohoto programu si sami hodnotit nechceme, to je věc těch, jimž byly naše akce určeny. Návštěvnickou krizi jsme však nezaznamenali, žádný pořad nemusel být zrušen pro nezájem a snad i to je důkaz, že naše snaha nebyla přinejmenším marná.

Hledání památek po zmizelém hradu Hluboký u Hrubé Vody s archeologickou sekci VSMO (Foto: B. Červinka)

Jak už řečeno, obohacovala naši nabídku získávání nových poznatků také činnost uvnitř odborných sekcí. Některé z nich se formou kolektivního členství podílejí navíc také na programu nadregionálních či celostátních organizací svého oboru, ze kterého jim vyplývají jistá práva i povinnosti. To platí zejména o sekci numismatické, sekci esperanta, do jisté míry fotografické, ale také o přírodovědné sekci a sekci dějin lékařství. Přesto např. sekce esperanta vedená Janem Dudou prospěla kolektivnímu vlastivědnému snažení VSMO vydáním pěkně vypraveného průvodce po Olomouci v mezinárodním jazyce esperanto nebo slavností s připomínkou historie památného stromu a pamětního kamene ve Smetanových sadech v květnu loňského roku, numismatici nabídli skrze svého vedoucího Ing. Josefa Mošu zajímavou přednášku s výstavkou o novější olomoucké medailové produkci, kaktusáři v čele s Ing. Michalem Recem loni v červnu zase výstavu kaktusů a sukulentů v budově muzea, od října do prosince 2007 o sobě dali vědět opět po delší době fotografové vedení Jindřichem Fluskem pěknou výstavkou svých prací rovněž v muzeu atd.

Ze zájezdu přírodovědné sekce VSMO za přírodou i památkami Masarykova lesa u Adamova a Křtin 7. června 2008 (Foto: B. Červinka)

Také přírodovědná sekce za vedení Ing. Jiřího Lazebníčka kromě svého podílu na tvorbě zmíněného kolektivního programu opět od jara do zimy přispívala funkcí pravidelné mykologické poradny. A tak bychom mohli ještě pokračovat.

K nesporným kladům naší činnosti v právě uplynulém období patří výrazné oživení činnosti tradiční sekce archeologické po nástupu Mgr. Pavlíny Kalábkové do jejího vedení. Sekce nejen obstarala atraktivní program: již zmíněných 17 poznávacích akcí, ale udržela si při tom do jisté míry i klubový rozměr vlastní činnosti; stala se místem neformálního setkávání profesních kolegů z několika odborných pracovišť.

Pochvalu zasluží také naše hudební sekce probuzená k životu Ing. Ladislavem Kunem. Platí o ní v podstatě totéž co o sekci archeologické.

Na druhé straně však k naší lítosti nemůžeme pochválit sekci literární, která patřila po dlouhá léta k chloubě činnosti VSMO. Její předseda Mgr. Kolář však založil v říjnu loňského roku nové nezávislé občanské sdružení s vlastní právní subjektivitou – Literární klub – a naši literární sekci k němu přiřadil. To ovšem odporuje § 10, odst. 1 stanov VSMO, a výbor tudíž nemůže akceptovat tvrzení, že program literární sekce je totožný s programem Literárního klubu o. s., a chlubit se cizím přičiněním prostě není fér.

Nakonec bychom měli podat také účet z vlastní činnosti výboru zvoleného na poslední výroční schůzi 8. června 2006. Důvěru tenkrát dostalo 11 členů – Bohuslav Červinka, MUDr. Oldřich Juryšek, Ján Kadlec, Astrida Kupková, Bohumila Kühnová, Ing. Jiří Lazebníček, Ing. František Liber, Ing. Tomáš Potěšil, Ing. Michal Rec, prof. PhDr. Ludvík Václavík a PhDr. Milan Tichák, který byl na ustavující schůzi nového výboru dne 4. července 2006 pověřen funkcí předsedy.

Současně byla zvolena nová revizní komise ve složení Miluše Brixová, Miloslava Jurčková a Ing. Zora Uhrová (předsedkyně).

Hned na počátku nového funkčního období nečekaně zemřel dlouholetý člen výboru Ing. František Liber a v listopadu 2006 byl do výboru kooptován dr. Vít Dohnal. Na konci období nás pak opustil MUDr. Oldřich Juryšek, doplnění výboru však už vyřeší nová volba. Starost o hospodaření byla doménou ekonomky Bohumily Kühnové, která po zesnulém Františku Liberovi na sebe vzala také organizování dalšího oboru naší činnosti, jímž opět byly vlastivědné zájezdy. Počáteční tíživou situaci v tomto směru nám pomohla od počátku roku 2007 vyřešit paní Libuše Jurková. Zájezdů se ve sledovaném období uskutečnilo 5, čtyři další jsou připraveny

Vztahy k našemu patronu Vlastivědnému muzeu v Olomouci a muzea k nám byly standardní. Funguje oboustranná informovanost. Při vědomí tíživé situace zejména s volnými místnostmi po dobu rekonstrukce muzejního objektu vedle kostela, nemůžeme mít důvod k nespokojenosti ani s materiálním zabezpečením naší činnosti. Snad ani muzeum nemá vážnější výhrady proti nám.

Máme dosti důvodů se domnívat, že naše práce měla v uplynulém období více kladných stránek, než těch záporných, čili že byla úspěšná. Tím ovšem nemá být řečeno, že jsme se vším spokojeni a že není co zlepšovat. I na nový výbor zbude dost práce. Popřejme mu do ní společně mnoho zdaru.

Pokyny pro autory

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout. Texty v rubrice *Studie/materiály* – recenzované práce – jsou předány k odborné recenzi obsahové stránky externím recenzentům (ke každému článku je požadována jedna odborná recenze), na jejímž základě redakční rada rozhodne o jejich přijetí, či odmítnutí. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. Podle připomínek recenzentů může být práce vrácena autorům k doplnění, drobným či větším úpravám, případně k přepracování. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět i drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině. Příspěvky lze odevzdávat jako dokumenty pouze ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003). Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Společenské vědy:

Články se přijímají jen v úplné podobě a musejí obsahovat:

1. **název článku v češtině**
2. **plná jména všech autorů**
3. **adresy všech autorů**
4. **vlastní text článku v češtině**
 - pište pravopisně správně, užívejte tzv. progresivního pravopisu;
 - text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
 - odstavce ukončete klávesou ENTER;
 - rozlišujte čísla 0 a 1 od písmen „O“ a „I“;
 - závorky pište kulaté, na vnitřní straně závorek se nepíše mezera;
 - za interpunkčními znaménky . , ; : ? ! vždy následuje mezera, před nimi nikoliv;
 - všechny zkratky použité v textu musí být vysvětleny;
 - nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé, pokud možno nezavádějte vlastní zkratky, zásadně nezkracujte geografické názvy; běžně lze použít známé jazykové zkratky (aj., atd., apod., tj., ...);
 - poznámky pod čarou jsou nežádoucí;
 - odkazy na obrázky do textu neuvádějte;
 - odkazy na poznámkový aparát musejí být ve formě horního indexu bez závorky ¹;
5. **poděkování** (nepovinné) – poskytnutí, resp. autorství dat, pomoc při zpracování dat, udělení grantu, finanční podpora apod.;
6. **poznámkový aparát** (povinný u recenzovaných příspěvků v rubrice *Studie / materiály*, v rubrikách *Drobnosti* a *Kronika* postačí seznam literatury či pramenů)
 - každá citace musí obsahovat povinné údaje (včetně ISBN nebo ISSN, je-li k dis-

pozici) a být zapsána dle typu publikace ve tvaru uvedeném níže; věnujte prosím pozornost interpunkčním znaménkům.

Knihy

Seifertová, H.: Georg Flegel. Praha 1991, s. 15–17. ISBN 80-86447-04-9.

Články v časopisech

Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. Zprávy VMO, č. 292, 2006, s. 3–28. ISSN 1212-1134.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

Fířková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Ku-
beša, P. (ed.): Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí.
Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007
v Olomouci. Olomouc 2007, s. 21–29. ISBN 978-80-86570-11-2.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

Fířková, R.: Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model
Šumperska. Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,
Olomouc 2000, s. 36–42.

Prameny

Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, fond Zlomky registra-
tur 1426–1786 (1890), inv. č. 673, karton č. 25.

Citace elektronické

Polák, J. (2007): Marketingové řízení malých firem. Automatizace. [online]. [cit.
21. 2. 2007]. Dostupný na World Wide Web: <[http://www.seznam.cz/Clanek.
asp?ID=200208362](http://www.seznam.cz/Clanek.asp?ID=200208362)>.

7. **resumé článku v češtině** – obsahově výstižný podklad pro cizojazyčný překlad s vy-
jádřením hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 20 řádků textu

Obrazové přílohy dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do člán-
ku. Do textu budou vloženy při technické redakci podle možností na místo, kde je
o nich první zmínka. Mohou být dodány ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě. Je
nutné dbát na dostatečné rozlišení vzhledem ke konečné velikosti. Obrázky dodané
pouze v tištěné formě musejí být v takové kvalitě, aby bylo možné vytvořit hodnot-
ný grafický výstup. U všech obrázků musí být uvedena jejich provenience. Popisky
obrazových příloh uvádějte v češtině a umísťte na konec textu. Popisky musejí být
i samostatně srozumitelné.

OBSAH / CONTENT / INHALT

STUDIE, MATERIÁLY / PAPERS, MATERIALS / STUDIEN, MATERIALEN

Oslavy osvobození Olomouce z pruského obležení roku 1758 (I) 3

Celebrations of Liberating Olomouc from Prussian Siege in 1758 (I)

Feiern der Befreiung von Olmütz aus der preußischen Belagerung im Jahr 1758 (I)

Jiří Fiala

Význační kartuziáni, představení, příznivci řádu a řádoví světci ve výtvarných dílech pocházejících z řádového majetku olomouckých kartuziánů 23

Prominent Carthusians, Superiors, Order Patrons and Order Saints Portrayed in Art Works Belonging to the Olomouc Carthusians' Property

Bedeutsame Kartäuser, Prioren, Ordensgönner und Ordensheilige in den aus dem Ordensbesitz der Olmützer Kartäuser stammenden Werken der bildenden Kunst

Jana Krejčová

Obraz Podzámecké zahrady v Kroměříži a jejího okolí z první poloviny 19. století 41

Unknown Painting of the Podzámecká Garden in Kroměříž and its Surroundings in the First Half of the 19th Century

Lenka Křesadlová

Grafické předlohy vzniku vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losínách 57

The Source Graphic Materials for the Foundation of the High Baroque Chateau Garden in Velké Losiny

Renáta Fífková

Z historie katovského řemesla v Olomouci II.

Olomoucká popraviště a popravy 71

From the History of the Hangman Profession in Olomouc II. Olomouc Gallows and Executions
Aus der Geschichte des Henkerhandwerks in Olmütz II. Die Olmützer Richtplätze und Hinrichtungen

Jiří Fiala

Sídliště z doby římské a historie archeologického bádání na Vidnavsku 93

Settlements from the Roman Times and the History of Archaeological Research in the Vidnava Area

Zuzana Loskotová

DROBNOSTI / BAGATELLES / KLEINIGKEITEN

Václav Burian, život a dílo

(*17. 7. 1921 Podbřežice u Vyškova; †18. 9. 1998 Šternberk)

Bibliografie – 2. část 112

Václav Burian, Leben und Werk

(*17. 7. 1921 Podbřežice bei Vyškov; †18. 9. 1998 Šternberk) Bibliographie – 2. Teil

Jaroslava Kunzfeldová

Svatá voda u Litovle (Svatá studánka, Mariánská studánka,

studánka P. Marie, Čerlinka, Bründl, Marienbrünnl) 123

Svatá voda u Litovle (Svatá studánka, Mariánská studánka, studánka P. Marie, Čerlinka, Bründl, Marienbrünnl)

Jana Krejčová

Paměti Tomáše Nedomy z Chudobína 131

Erinnerungen von Tomáš Nedoma aus Chudobín

Ivan Hlavatý

Panenky 135

Puppen

Xenie Šofková

Ortodoxní kněží v řecké emigraci: iereus Ioannis Nikolau – Papadopoulos 139

Griechische Priester in Emigration: iereus Ioannis Nikolau – Papadopoulos

Ivan Hlavatý

Japonský meč – čepel 145

The Blade of the Japanese Sword

Milan Stecker

KRONIKA / CHRONICLE / CHRONIK

Výroční zpráva o činnosti Vlastivědného muzea v Olomouci za rok 2007 147

Miloslava Hošková

Vánoční výstavy Vlastivědného muzea v Olomouci 152

Veronika Hrbáčková

Slavná obrana Olomouce v roce 1758 155

Renáta Fífková – Radim Himmler

Výstava Osudové osmičky v našich novodobých dějinách 157

Ludmila Drtílková – Jaroslava Kunzfeldová

Zelené perly / Historické zahrady a parky Olomouckého kraje	160
<i>Renáta Fífková</i>	
Vzpomínka na JUDr. et PhDr. Zdeňka Šprince, CSc.	163
(*2. 7. 1919 Prostějov – † 22. 10. 1988 Olomouc)	
<i>Ludmila Drtílková</i>	
Za profesorem Milanem Břeněm	168
<i>Vladimír Zicháček</i>	
Haná v poezii	171
<i>Bohumír Kolář</i>	
Z výroční zprávy Vlastivědné společnosti muzejní	173
<i>Milan Tichák</i>	
Pokyny pro autory	177

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci **ročník 2008, číslo 296**

Redakční rada: Prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého), PhDr. Renáta Fífková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), PhDr. Miloslava Hošková, CSc. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Mgr. Radim Himmler (Vlastivědné muzeum v Olomouci), PhDr. Stanislava Kovářová (Zemský archiv Opava), Prof. PhDr. Milan Tognier (Filozofická fakulta Univerzity Palackého), PhDr. Eva Večerková, CSc. (Moravské zemské muzeum v Brně); Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého), Mgr. Tomáš Lehotský, Ph.D. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Doc. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého), Ing. Zdenka Prymusová (Ostravské muzeum), Prof. RNDr. Jan Zapletal, CSc. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého)

Vedoucí redaktorka: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Odpovědná redaktorka: PhDr. Renáta Fífková

fífkova@vmo.cz, tel. 585 515 113, mob. 776 762 798 (společenské vědy)

Mgr. Magda Bábková Hrochová, babkova@vmo.cz

tel. 585 515 124 (přírodní vědy)

Grafická úprava, obálka a sazba: Monika Reichlová

Náklad: 300 ks

Vydavatel, adresa redakce:

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

IČ 100 609

tel.: +420 585 515 111

fax: +420 585 222 743

e-mail: vmo@vmo.cz

<http://www.vmo.cz>

Tisk: Polygrafické středisko

Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Biskupské nám. 1, Olomouc

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně,

č. 296 vychází v prosinci 2008.

Uzávěrka příspěvků: každoročně 30. května

Zaregistrováno pod zn. RM 134, oprávnění k vydávání č. 13409/90-1292.

Reports of Regional Museum in Olomouc

Volume 2008, Nr. 296

Adress:

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Czech Republic

tel.: +420 585 515 111

fax: +420 585 222 743

e-mail: vmo@vmo.cz

<http://www.vmo.cz>

Mitteilungen des Heimatkundemuseums in Olmütz

Jahrgang 2008, Heft Nr. 296

Anschrift der Redaktion:

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Tschechische Republik

tel.: +420 585 515 111

fax: +420 585 222 743

e-mail: vmo@vmo.cz

<http://www.vmo.cz>

©Vlastivědné muzeum v Olomouci 2008

ISSN 1212-1134

